

**Univerzita Karlova**  
**Filozofická fakulta**  
**Ústav románských studií**

**Románské jazyky**

## **Disertační práce**

Mgr. et Mgr. Petra Laufková

### **KAUZATIVITA V SOUČASNÉ PORTUGALŠTINĚ**

**Causativity in Contemporary Portuguese**

Vedoucí práce: prof. PhDr. Petr Čermák, Ph.D.

2023

## Poděkování

Na tomto místě bych chtěla vyjádřit poděkování všem, kdo mi pomáhali se psaním této práce nebo mi při něm byli oporou. Jsou to v první řadě moji školitelé a pedagogové, moje rodina a přátelé, ale i neznámí respondenti, bez nichž by tato práce nemohla nabýt současnou podobu:

Prof. PhDr. Petr Čermák, Ph.D., jemuž děkuji za pečlivé a trpělivé vedení a za veškerou profesionální, administrativní i lidskou podporu během posledních let doktorského studia.

PhDr. Jaroslava Jindrová, Ph.D., bez níž bych do doktorského studia se zaměřením na portugalštinu možná nikdy nenastoupila.

PhDr. Jan Hricsina, Ph.D., jenž se mě ochotně ujal, když jsem se náhle ocitla bez školitele.

PhDr. Oslga Nádvorníková, Ph.D., která mi dala pevný základ pro románskou lingvistiku, probudila ve mně zájem o zevrubné zkoumání jazyka a přivedla mě k práci s jazykovými korpusy.

Moji přátelé, známí a akademici, kteří mi pomohli s distribucí dotazníku, především pak Guilhermina Jorge z Universidade de Lisboa, Joaquim Ramos a Guilherme Figueiredo z Instituto Camões, Ana Cristina Macário Lopes z Universidade do Porto, Vânia Santos, Bruno Carromeu a Cláudia Fonseca, jež také provedla jeho jazykovou korekturu.

Všichni anonymní respondenti dotazníku, kteří ochotně věnovali svůj čas jeho vyplnění.

Moji nadřízení, kteří mi vyjadřovali podporu a snažili se mě co nejméně zatěžovat přesčasy.

Moji synové za pochopení a trpělivost.

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsala samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Karlových Varech dne 31. 12. 2023

Mgr. et Mgr. Petra Laufková, v. r.

## Abstrakt

Kauzace je jedním ze základních aspektů toho, jak na světě vnímáme souvislosti. Způsoby vyjádření kauzativnosti v jazycích proto dlouhá léta stojí v centru pozornosti jazykovědců. Kauzativní struktury se vyznačují dvěma událostmi – kauzující událostí, v níž nějaká entita (kauzátor) působí na jinou entitu (kauzovaného) a zapříčini tím kauzovanou událost, v níž kauzovaný něco udělá anebo prodělá změnu. Tato práce je na jednu stranu strukturovanou kompilací převzatých teorií a dat, která objasňuje jejich formální podobu, reálný úzus a s oporou v kognitivní lingvistice zejména jejich sémantické vlastnosti. Na druhou stranu přináší výsledky výzkumu, jehož účelem bylo podložit teoretická tvrzení kvantifikovanými daty a jenž přináší zajímavá zjištění.

Současná portugalská disponuje širokou škálou morfologických, lexikálních a syntaktických kauzativních prostředků. Tato práce je všechny popisuje, nicméně její hlavní zájem tvoří popis jevu, kterým se portugalská odlišuje od ostatních nám známých jazyků: má minimálně tři infinitivní konstrukce, které odpovídají prototypickému analytickému vzorci *make + infinitiv*. Existují zde tři kanonické infinitivní struktury lišící se postavením, podobou a funkcí kauzovaného. Označujeme je VSV (jako kauzativní sloveso – subjekt v nominativu – sloveso v osobním infinitivu), VOV (kauzativum – subjekt/objekt v akuzativu – infinitiv) a VVO (kauzativum – infinitiv – objekt v akuzativu/dativu/jiném pádě) a snažíme se vysvětlit, jak fungují a proč.

V souladu s teoriemi o argumentové struktuře a mentální konceptualizaci kauzativních situací, které zastávají (1992), Kemmer & Verhagen (1994) a především Araújo (2009) a Silva (2005a), máme za to, morfosyntaktické vyjádření a jeho sémantická hodnota na sobě vzájemně závisí. Tato vzájemná závislost se týká i infinitivních kauzativních konstrukcí. Silva věří, že VSV, VOV a VVO představují tři různé stupně na kontinuu syntaktické a sémantické integrace jevů v kauzativní situaci. Syntakticky vzato jsou VSV a VOV souvětí, zatímco VVO je jednoduchá věta s komplexním predikátem. VSV reprezentuje nejvíce nepřímý a zprostředkovaný způsob výstavby kauzace s větší nezávislostí kauzované události a kauzovaného. VOV ztvárňuje nejvíce interaktivní kauzaci mezi dvěma zdroji energie s relativně autonomním kauzovaným, jímž kauzátor manipuluje. VVO pak představuje nejpřímější kauzaci s menší nezávislostí komplementu a větší syntaktickou i sémantickou integrací kauzované události do kauzující události. Kombinováním významů konstrukcí s významy konkrétních sloves a sémantickými vlastnostmi kauzátorů a kauzovaného i s dalšími kontextovými faktory vede k rozsáhlé sémantické komplexitě těchto kauzativních konstrukcí. Rodilí mluvčí by tedy měli používat sémantické rozdíly mezi nimi, aby co nejpřesněji ztvárnili způsob, jak konceptualizují kauzativní situace. Mezi odpovídající sémantické faktory patří mimo jiné vzájemný vztah kauzátorů a kauzovaného co do síly, přenosu energie a zejména mezilidské manipulace – stupeň autonomie kauzovaného, jeho agentivnost, moc nad vlastním jednáním a intence.

Na korpusu *InterCorp* jsme uskutečnili výzkum konstrukcí v beletrii, abychom ověřili hypotézy plynoucí z uvedených sémantických charakteristik. Nalezené výskyty se nesnažíme interpretovat z pohledu autora sdělení; pomocí kvantifikace jevů jsme se snažili ověřit hypotézy o kompatibilitě různých konstrukcí, sloves a aktantů, které šlo formálně identifikovat. Zatímco u VSV jsme potvrdili silnou tendenci ke kombinaci s agentivním kauzovaným a slovesy implikujícími jeho aktivitu, u VOV jsme měli příliš málo dat. Celkově jsme potvrdili, že v kombinacích konstrukcí, sloves a aktantů existují různé tendence i tendence k nim protichůdné, a tudíž sémantická východiska nemůžeme potvrdit s obecnou platností. Můžeme zároveň vycházet z toho, že pokud sémantické rozdíly existují, pak jsou mluvčí schopni je vnímat, a proto jsme provedli dotazníkový výzkum, v němž se rodilí mluvčí vyjadřovali k interpretaci různých formulací. Tento výzkum ukázal značný rozkol mezi teorií a praxí: respondenti neměli dostatečné povědomí o kanonických typech konstrukce (u všech konstrukcí se objevila určitá míra zamítavého postoje) a náš výzkum rozhodně nepotvrzuje shodný přístup rodilých mluvčích k infinitivním kauzativním konstrukcím. Pokud dané rozdíly vnímají, pak čistě na individuální úrovni.

Ačkoliv jsme téma kauzativnosti v současné portugalské pojednali vskutku komplexně, stále zbývá mnoho témat k budoucímu zkoumání: rozdíly mezi typy a žánry textů, rozdíly mezi psaným a mluveným jazykem, otázka dialektu, současný vývoj kauzativních sloves, gramatikalizace konstrukcí a další. Stejně tak data získaná dřívějšími výzkumy potřebují být ověřena na širším vzorku respondentů a rozsáhlejších korpusech.

## Abstract

Causation is one of the basic aspects of the way we conceive coherence in the world we live in. Ways of expressing causativity in languages has therefore been at the center of scientific attention for many years. Causative structures involve two events: a causing event expressing that an entity, the causer, acts on another entity, the causee, and causes its change or activity coded as a second event. On the one hand, our work is a structured compilation of theories and data provided by other scientists, bringing to light different causative mechanisms, their formal description and data related to their distribution and mainly their semantic explanation, based on cognitive linguistics. On the other hand, we carry out research to support theoretical assertions with quantified data and find new results.

Contemporary Portuguese has a wide range of morphological, lexical and syntactic causative tools. This thesis describes all of them. Nevertheless, we are mainly interested in what distinguishes Portuguese from other languages we know: the fact that there are at least three infinitive constructions corresponding to the prototypical analytic pattern *make + infinitive*. There are three canonic infinitive structures, differing in the position, form and function of the causee. We label them VSV (for causative verb – nominative subject – inflected infinitive verb), VOV (causative verb – accusative subject/object – infinitive verb) and VVO (causative verb – infinitive verb – accusative/dative/oblique object) and we try to find out the way they function and why.

According to the statements concerning argument structure and mental conceptualization of causative situations supported by Alsina (1992), Kemmer & Verhagen (1994) and especially Araújo (2009) and Silva (2005a), we claim that there is a mutual dependence between morphosyntactic expression and its semantic value. This interdependence also applies to the types of infinitive causative constructions. Silva believes that VSV, VOV and VVO represent three different stages in a continuum of syntactic and semantic integration of the two subevents. VSV and VOV being biclausal structures while VVO is a monoclausal structure, VSV represents the most indirect and mediate way of constructing causation with greater independence of the complement event and the causee, VOV represents the most interactive causation between two energy sources with quite autonomous causee manipulated by the causer, VVO represents the most direct causation with less independence of the complement and greater syntactic and semantic integration of both events. Combining the meanings of the constructions with meanings of the verbs that participate in them and semantic properties of the causer and the causee and other contextual factors leads to broad semantic complexity of the constructions. Thus, native speakers should use these semantic shifts between them in order to express as accurately as possible the way they conceptualize causative situations. The relevant semantic factors are, among others, the relationship between the causer and the causee in terms of force, energy flow and, above all, interpersonal manipulation: the degree of autonomy of the causee, his agentivity, self-control and intentions.

We used the *InterCorp* corpora tools and conducted research based on fiction texts in order to test the hypotheses arising from the semantic characteristics mentioned above. We do not pretend to judge speakers' points of view on causative situations found in fiction; we quantified phenomena and tried to verify hypotheses about compatibility of various constructions, verbs and subjects that are easy to identify. While for VSV we confirmed a strong tendency to combine with agentive causees and verbs implying their activity, we had too little data for VOV. Overall, we confirmed that there are various tendencies (and opposite tendencies, too) in combinations of constructions, verbs and actants. Therefore, we cannot confirm the general validity of the semantic bases. However, assuming that if semantic differences exist, then speakers are able to perceive them and that is why we have carried out a questionnaire survey in which native speakers commented on the interpretation of various formulations. This research showed a significant gap between theory and practice: respondents were not sufficiently aware of the three canonical types of construction (a certain degree of dismissive attitude emerged for all types). Our research certainly does not confirm existence of uniform approach of native speakers to infinitive causative constructions. If they perceive the given semantic differences, then purely on an individual level.

Many aspects of this topic still remain to be explored (differences between text types and genres, differences between written and spoken language, question of dialects, contemporary evolution of the three causative verbs, grammaticalization of constructions) as well as the data of previous researches need to be confirmed on larger samples of respondents and corpus data range.

## **Klíčová slova**

Kauzace; Kauzativnost; Tranzitivnost; Infinitivní konstrukce; Osobní infinitiv; Argumentová struktura; Kognitivní gramatika; Sémantika; Silová dynamika; Autonomie a manipulace; Agentivnost; Permisivní konstrukce; Korpusová lingvistika; InterCorp.

## **Key words**

Causation; Causativity; Transitivity; Infinitive constructions; Inflected infinitive; Argument structure; Cognitive grammar; Semantics; Force dynamics; Agentivity; Autonomy and Manipulation; Permissive construction; Corpus Linguistics; InterCorp.

# Obsah

1	ÚVOD.....	12
2	KAUZATIVNOST A JEJÍ VYJÁDŘENÍ.....	16
2.1	Definice kauzativnosti.....	16
2.1.1	Sémantická definice.....	17
2.1.2	Syntaktická definice.....	19
2.2	K pramenům a terminologii.....	22
2.2.1	Kauzativita a kauzativnost.....	22
2.2.2	Názvosloví větných prvků.....	22
2.2.3	Kauzativnost a faktitivnost.....	24
3	PROSTŘEDKY VYJÁDŘENÍ KAUZATIVNOSTI V PORTUGALŠTINĚ.....	27
3.1	Formální třídění kauzativních mechanismů.....	27
3.1.1	Dixonova obecná typologie.....	27
3.2	Kauzativní mechanismy v portugalštině.....	28
3.2.1	Parametry třídění.....	29
3.2.2	Aplikace Dixonovy typologie na portugalštinu.....	29
3.2.3	Třídění kauzativních mechanismů v této práci.....	30
3.2.4	Přehled kauzativních mechanismů v současné portugalštině.....	30
4	SYNTETICKÁ KAUZATIVA.....	31
4.1	Lexikální kauzativa.....	31
4.1.1	Lexikalizovaná kauzativa.....	32
4.1.2	Ergativní kauzativa.....	33
4.1.3	Syntetičnost portugalštiny?.....	35
4.2	Morfologická kauzativa.....	37
4.3	Transformace jednoduchého slovesa.....	39
4.3.1	Nominalizace.....	39
4.3.2	Pasivní konstrukce.....	40
5	ANALYTICKÉ KAUZATIVNÍ KONSTRUKCE.....	42
5.1	Infinitivní konstrukce s <i>fazer/mandar/deixar</i> .....	43
5.1.1	Tři typy infinitivní konstrukce.....	43
5.1.2	Variace infinitivních konstrukcí.....	45
5.1.3	Základní konfigurace vztahů v infinitivních konstrukcích.....	45
5.2	Finitní konstrukce s <i>fazer/mandar/deixar</i> .....	46
5.3	Infinitivní konstrukce s jiným kauzativním slovesem.....	46
5.4	Jmenná konstrukce <i>causar</i> + jméno.....	47
5.5	Jmenná doplňková konstrukce.....	48
6	STRUKTURNĚ-DISTRIBUČNÍ CHARAKTERISTIKA INFINITIVNÍ KONSTRUKCE.....	49
6.1	Pozice a funkce podmětu infinitivu.....	49
6.1.1	Antepozice kauzovaného: <i>S1 fazer S2 infinitiv (O)</i> .....	49

6.1.2	Postpozice kauzovaného: <i>S1 fazer infinitiv (O a) S2</i> .....	50
6.1.3	Nevyjádřený podmět .....	50
6.2	Vlastnosti konstrukcí VSV, VOV a VVO .....	50
6.2.1	Typ VSV .....	50
6.2.2	Typ VOV .....	52
6.2.3	Typ VVO .....	54
6.2.4	Konstrukce VOaV .....	56
6.3	Tranzitivnost a pády .....	58
6.3.1	Typ VSV .....	60
6.3.2	Typ VOV .....	60
6.3.3	Typ VVO .....	60
6.3.4	Caso obliquo .....	61
6.3.5	VVO s dvojitým akuzativem .....	63
6.4	Negace .....	64
6.4.1	Negace typů VSV, VOV, VVO .....	64
6.4.2	Kombinace kladu a záporu u VSV a VOV .....	65
6.4.3	Negace a kauzativní derivace .....	66
6.5	Podoba a postavení osobních zájmen .....	67
6.5.1	Pronominalizace podmětu infinitivu .....	67
6.5.2	Pronominalizace předmětu infinitivu .....	69
6.5.3	Pronominalizace podmětu i předmětu infinitivu .....	69
6.5.4	Shrnutí pravidel pro umístění klitik v tranzitivních konstrukcích .....	70
6.5.5	Pronominalizace u typu VSV .....	70
6.5.6	Pronominalizace u typu VOV .....	71
6.5.7	Pronominalizace u typu VVO .....	72
6.5.8	Shrnutí pravidel pro umístění pronominálního kauzovaného .....	73
6.5.9	Zvratná zájmena .....	73
6.6	Integrace a autonomie vět .....	74
6.6.1	Faktory ovlivňující syntaktickou a sémantickou integraci podle Carvalho .....	74
6.6.2	Kontinuum VSV – VOV - VVO .....	76
6.7	Úzus v EP A BP .....	78
6.7.1	Frekvence podle druhu analytické konstrukce .....	79
6.7.2	Frekvence dle kauzativního slovesa .....	79
6.7.3	Frekvence dle typu infinitivní konstrukce a valence infinitivu .....	81
6.7.4	Frekvence dle realizace logického podmětu infinitivu .....	84
7	SÉMANTICKO-PRAGMATICKÉ ASPEKTY INFINITIVNÍ KAUZATIVNÍ KONSTRUKCE .....	86
7.1	Teoretický rámec .....	86
7.1.1	Dixon: sémantické parametry .....	86
7.1.2	Comrie: kontinuum kauzativních mechanismů .....	87
7.1.3	Alsina: argumentová struktura kauzativ .....	88
7.1.4	Kemmer & Verhagen: konceptualizace situace .....	89
7.1.5	Kognitivní modely kauzace .....	90
7.1.6	Talmy: silová dynamika .....	91
7.1.7	Silva: přirozenost a odpovědnost .....	91
7.2	Sémantika kauzativních sloves a konstrukcí .....	93



7.2.1	Sémantika konstrukcí podle Langackerovy kognitivní gramatiky .....	93
7.2.2	Autonomie, manipulace a kontrola.....	96
7.2.3	Přímá a nepřímá kauzace.....	102
7.2.4	Typ VqueSV.....	105
7.2.5	Kauzativně-reflexivní konstrukce <i>fazer-se + inf.</i> .....	109
7.2.6	Vlastnosti sloves <i>fazer, mandar a deixar</i> .....	113
7.2.7	Kombinovatelnost kauzativních sloves a konstrukcí .....	121
7.2.8	Povaha slovesa v infinitivu.....	124
7.2.9	Otázka kombinací a přijatelnosti.....	126
7.3	Vlastnosti podmětů a vztah mezi nimi .....	127
7.3.1	Intersubjektivní vztah kauzátora a kauzovaného .....	127
7.3.2	Životnost podmětů.....	129
7.3.3	Realizace podmětů.....	131
7.4	Další kontextové faktory .....	134
7.4.1	Sémantika pádů.....	134
7.4.2	Funkční perspektiva.....	141
7.4.3	Dialekt mluvčího.....	144
7.4.4	Psaný a mluvený jazyk.....	147
7.4.5	Historický vývoj a gramatikalizace.....	148
8	NÁMĚTY A VÝCHODISKA K VÝZKUMU .....	151
8.1	Náměty k budoucím výzkumům .....	151
8.1.1	Stratifikace jazyka a úzus.....	151
8.1.2	Psaný a mluvený jazyk.....	152
8.1.3	Funkční styly a textové žánry.....	152
8.1.4	Vývoj sloves <i>mandar a fazer</i> .....	153
8.1.5	Gramatikalizace konstrukcí .....	153
8.2	Vlastní výzkum .....	154
8.2.1	Motivace a cíle .....	154
8.2.2	Východiska korpusového a dotazníkového výzkumu .....	156
9	INFINTIVNÍ KAUZATIVNÍ KONSTRUKCE V KORPUSU INTERCORP.....	157
9.1	Metodologie výzkumu .....	157
9.1.1	Hypotézy a lingvistické faktory podrobené výzkumu .....	157
9.1.2	Vlastnosti korpusu.....	158
9.1.3	Metodologie práce s korpusem .....	161
9.1.4	Zvolené postupy pro prezentaci výsledků.....	161
9.2	Analýza dat s kvantitativním vyjádřením.....	163
9.2.1	Přehled formálních kategorií v korpusu .....	163
9.2.2	Přehled sloves zahrnutých do výzkumu typů infinitivních konstrukcí .....	164
9.2.3	Kategorie VSV.....	166
9.2.4	Kategorie VSV/VOV .....	172
9.2.5	Kategorie VOV.....	175
9.2.6	Kategorie VOV/VVO .....	177
9.2.7	Kategorie VVO.....	179
9.2.8	Psychologická slovesa .....	183
9.2.9	Pohybová slovesa .....	184

9.3	Závěry vyplývající z analýzy materiálu.....	185
10	VNÍMÁNÍ INFINITIVNÍCH KAUZATIVNÍCH KONSTRUKCÍ RODILÝMI MLUVČÍMI.....	187
10.1	Metodologie výzkumu.....	187
10.1.1	Hypotézy a lingvistické faktory podrobené výzkumu.....	187
10.1.2	Metodologie práce s dotazníkem.....	187
10.1.3	Respondenti.....	191
10.1.4	Zvolené postupy pro prezentaci výsledků.....	192
10.2	Analýza dat s kvantitativním vyjádřením.....	193
10.2.1	Přijatelnost konstrukcí.....	193
10.2.2	Povaha kauzace.....	197
10.2.3	Vlastnosti kauzátora a kauzovaného.....	200
10.3	Závěry vyplývající z analýzy materiálu.....	206
11	ZÁVĚR.....	208
	Seznam použité literatury a zdrojů.....	214
	Seznam tabulek, schémat a grafů.....	219
	Seznam příloh.....	221
	Přílohy.....	i
	Příloha 1 – Tabulka pronominalizace kauzovaného.....	i
	Příloha 2 – Dotazník.....	ii

## Seznam zkratek

BP	brazilská portugalština
ECM	exceptional case marking
EP	evropská portugalština
Inf.	infinitiv
Konj.	konjunktiv, subjunktiv
N	jméno (podstatné, přídavné, zájmeno)
NS	nominální syntagma
O	objekt, předmět
PB	brazilská portugalština
PE	evropská portugalština
PIC	předložková infinitivní konstrukce
S	subjekt, podmět
S1	podmět prvního – kauzativního slovesa
S2	podmět druhého slovesa – infinitivu
V	verbum, sloveso
VaVO	konstrukce, již tvoří kauzativní sloveso + předložka <i>a</i> + sloveso v infinitivu + předmět
Vinf	sloveso v infinitivu
VOaV	konstrukce, již tvoří kauzativní sloveso + předmět + předložka <i>a</i> + sloveso v infinitivu
VOV	konstrukce, již tvoří kauzativní sloveso + předmět + sloveso v infinitivu
VOV <sub>flex</sub>	konstrukce, již tvoří sloveso + předmět + sloveso v osobním infinitivu
VqueSV	konstrukce, již tvoří kauzativní sloveso + spojka <i>que</i> + podmět + sloveso v konjunktivu
VSV	konstrukce, již tvoří kauzativní sloveso + podmět + sloveso v infinitivu
VVO	konstrukce, již tvoří kauzativní sloveso + sloveso v infinitivu + předmět

# 1 ÚVOD

Život je založený na řetězení událostí, které se navzájem podmiňují. Tyto kauzální vztahy lidé nevyhnutelně konceptualizují a vyjadřují, a proto jednotlivé jazyky disponují nejrůznějšími kauzativními mechanismy. Koncept kauzace považujeme za základní a velice komplexní kognitivní i lingvistický jev.

Kauzativní konstrukce v portugalštině mohou být dostatečně nosným tématem pro badatele jakéhokoli zaměření. Vyznačují se značnou komplexností, a proto mohou představovat výzvu pro jednotlivé lingvistické proudy.

Existuje mnoho publikací zabývajících se vyjádřením kauzativnosti v portugalštině. Některé starší práce z 80. a 90. let 20. stol. se omezují jen na vymezení škály prostředků, kterými tento jazyk disponuje. Ve stejné době se objevily komparatistické studie, které srovnávaly portugalštinu nejen s ostatními románskými jazyky (zejména španělštinou a francouzštinou), ale také s angličtinou a němčinou. 90. léta se nesla mimo jiné v duchu obliby zkoumání jevu, jímž se portugalština výrazně liší od ostatních jazyků, a to včetně jazyků románských: trojí možnosti konstrukce, která odpovídá anglické analytické konstrukci *make/let someone/something do something*. Lingvisté se začali více zajímat o syntaktické vlastnosti jednotlivých podtypů této konstrukce. Všimli si, že jedním s výrazných rysů je užívání nepřízvučných osobních zájmen při pronominalizaci subjektu či objektu, a klitika se stala dalším oblíbeným podtématem při studiu kauzativních konstrukcí. Již koncem 90. let se začaly objevovat publikace navazující na dobře popsané formální charakteristiky, které vnesly do tématu hlubší prvek sémantiky a kognitivní lingvistiky. Vědci se zabývali rozdíly mezi slovesy *fazer*, *deixar* a *mandar*, kterými je konstrukce v portugalštině obsazena, ale také vlastnostmi ostatních větných členů.

V posledních dvaceti letech do jazykovědného výzkumu značně zasáhl rozmach korpusové lingvistiky. Lingvisté mají k dispozici mnohem více dat ke zkoumání a do popředí se dostává komplexní přístup, který zahrnuje jak formální popis syntaktických vlastností, tak spektrum sémantických rysů jednotlivých konstrukcí, aktantů a sloves a jejich vzájemná kombinovatelnost. Díky digitalizaci starších textů je k dispozici i několik prací zabývajících se diachronním vývojem tohoto jevu. Vedle těchto tendencí samozřejmě pokračuje kontrastivní výzkum na paralelních textech, což dokazuje i existence a obliba české publikace *Románské jazyky a čeština ve světle paralelních korpusů*, kterou zpracoval kolektiv autorů z Ústavu románských studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (viz Čermák & Nádvorníková 2015) a na níž jsme měli příležitost se podílet při tvorbě kapitol o portugalské a francouzské analytické kauzativní konstrukci.

Z tohoto velmi stručného a zjednodušeného nástinu by se mohlo zdát, že další práce na téma kauzativnosti v portugalštině nemá co přinést. Opak je ale pravdou. Abychom své tvrzení mohli vysvětlit, je nutné opustit objektivní neutralitu, zabrousit do osobní oblasti a nastínit, co nás vedlo k zaměření doktorského studia právě na toto téma:

Když jsem se o kauzativní konstrukce začala zajímat (mimo jiné v době, kdy ještě zmíněná česká publikace existovala pouze jako přání v mysli několika akademiků) a chtěla udělat výzkum na paralelním korpusu *InterCorp*, jehož využití v korpusovém výzkumu tehdy bylo čerstvou novinkou<sup>1</sup>, záhy jsem zjistila, že jde o téma mnohem komplexnější, než jsem znala z francouzštiny. Jako studentka translatologie jsem chtěla vědět, co analytické kauzativní konstrukce znamenají a zejména jak se s nimi rychle a přirozeně vypořádat při převodu do českého jazyka. Jelikož jsem vedle překladu a tlumočení paralelně studovala také francouzštinu a portugalsštinu, měla jsem přirozený zájem o jejich podrobný jazykovědný popis. „Rozmazlená“ propracovanými mluvicemi francouzštiny jsem tedy otevřela první mluvnici portugalsštiny, kterou jsem měla po ruce, a očekávala zevrubný výklad tématu. Již při pohledu do rejstříku však přišel pocit zklamání: nejenže jsem nenašla podrobné informace – nenašla jsem vůbec nic. Tehdy se v mé hlavě zrodil nápad, že bych si takový přehled mohla sama vytvořit, a ten časem nakonec přerostl v disertační práci.

Pokud jde o normativní nebo deskriptivní zpracování kauzativnosti v gramatikách portugalsštiny, jedná se o relativně opomíjené téma. Běžný uživatel, jenž není zvyklý vyhledávat vědecké publikace a není do problematiky zasvěcený, se dozví velice nesourodé kusé informace. Ačkoliv v mezičase vyšla velmi zevrubná gramatika současné evropské portugalsštiny,<sup>2</sup> ani zde kauzativnost nebo alespoň kauzativní slovesa nemají vlastní kapitulu: jednotlivé jazykové prostředky jsou podle morfosyntaktických rysů rozptýleny do příslušných kapitol a mozaiku informací si může sestavit pouze velmi podrobně informovaný čtenář, který dobře ví, co hledá. Ani analytické konstrukce, jimž se bude tato práce věnovat především, nemají vlastní ucelenou kapitulu, nýbrž jsou uváděny jako příklady komplexních predikátů či vedlejších vět předmětových. Sémantické rozdíly mezi konstrukcemi či jejich vývoj zde nejsou pojednány vůbec a čtenář je odkázán na vlastní rešerši.

Kauzativní konstrukce v současné portugalsštině jsou velmi podrobně popsány v nespočetných pracích, avšak vždy z úhlu pohledu či konkrétního zaměření dané publikace (nejčastěji sborníku nebo závěrečné akademické práce) – se zaměřením na analytická či syntetická kauzativa, v případě těch analytických pak morfosyntakticky či sémanticky, generativisticky či kognitivně, kontrastivně, distribučně, diachronně apod. Co stále chybí, je přehledné pojednání o všech možných aspektech portugalských kauzativ na jednom místě. Je nasnadě, že syntaktika jde ruku v ruce se sémantikou a sémantika a distribuce (úzus) vycházejí z pragmatiky. Proto je záhodno pojednat vlastnosti kauzativních konstrukcí v celé jejich šíři, aby si čtenář mohl utvořit ucelený obraz o jejich vlastnostech a úzu, zvláště u natolik komplexní realizace, jakou se portugalsština vyznačuje. Hlavním cílem této disertační práce je tedy podrobně zmapovat vyjádření kauzativnosti v portugalsštině v celé její komplexnosti a posléze stejným způsobem rozebrat portugalskou obdobu konstrukce *make/let + inf*. Zvolili jsme proto funkčně strukturní přístup, jenž úzce souvisí se sémantikou, přičemž sémantika kauzativních konstrukcí je rozpracována v pojmech kognitivní lingvistiky. Jako vedlejší cíl jsme si stanovili přispět

---

<sup>1</sup> Zde si zaslouží poděkování PhDr. Olga Nádvořníková, PhD., která se v této věci velmi angažovala a své studenty francouzské normativní mluvnice a syntaxe, mezi něž jsme v letech 2007–2011 patřili, aktivně vedla k tomu, aby nově vzniklý nástroj využívali.

<sup>2</sup> Raposo, E. et al. (2013). *Gramática do português*. Lisboa: Fundação Calouste Gulbenkian.

k současnému stavu poznání novými závěry a v neposlední řadě poukázat na těžkosti, s nimiž se výzkum kauzativních konstrukcí v portugalské jazyce pojí.

Co se týče obsahu a členění naší práce, usilovali jsme o co největší přehlednost, což byl při roztržitosti zdrojů a přístupů ke kauzativům zpočátku nelehký úkol. Ačkoliv je naše pojednání teoreticko-empirické povahy, práci nedělíme na teoretickou a praktickou část, neboť teorie a praktické výzkumy jsou zde provázány: výzkumy vycházejí z teorie, teorie čerpá z výzkumů. Obsah tedy členíme pouze do tematicky uzavřených kapitol.

Nejprve se budeme věnovat definici kauzativnosti a také terminologii, kterou budeme používat. Poté přikročíme k výčtu jazykových prostředků vyjádření kauzativnosti z obecného hlediska i přímo v portugalské jazyce. Tyto prostředky rozdělíme do dvou velkých skupin, a to na syntetické a analytické, a obě vyčerpávajícím způsobem představíme. Od šesté kapitoly se budeme věnovat čistě jen infinitivním konstrukcím, ačkoliv pro jejich úplné pochopení se místy nevyhneme srovnávání se syntetickými kauzativy a jinými analytickými konstrukcemi. Budeme zde podrobně popisovat strukturně-distribuční charakteristiky infinitivních konstrukcí s *fazer/mandar/deixar*, a to zejména pozici a funkci podmětů sloves, morfosyntaktické rozdíly mezi podtypy konstrukce označovanými jako VSV, VOV a VVO, možnosti jejich negace, rozdíly v jejich syntaktické integraci či podobu a postavení osobních zájmen. Také zprostředkujeme data ohledně úzu v evropské a brazilské portugalské jazyce. Poté se zaměříme na sémantické aspekty zkoumaného jevu. Budeme se zabývat sémantickými vlastnostmi argumentů, sloves i samotných konstrukcí. Budeme pracovat s pojmy autonomie, manipulace, kontrola, síla, agentivnost, přímost kauzace či vztah kauzátora a kauzovaného, které podle poznatků Silvy (2005a) hrají zásadní roli při volbě konkrétní konstrukce pro vyjádření dané sémantiky. Díky několikaletému studiu pramenů upozorníme na jisté nesrovnalosti i nové souvislosti a narazíme na nedostatečně prozkoumaná témata, proto se poslední kapitoly naší práce nesou v duchu neustálého kladení otázek a navrhování námětů k budoucím výzkumům.

Našemu vlastnímu samostatnému výzkumu se věnují především devátá a desátá kapitola. Chtěli jsme minimalizovat úskalí, která podle našeho mínění snižují reliabilitu výsledků některých předchozích výzkumů a celkově komplikují jejich provádění, a to zejména nedostatečně rozsáhlý vzorek textů/respondentů a příliš mnoho kontextových proměnných, které není snadné vyhodnotit. Z těchto důvodů jsme chtěli nadefinovat výzkum tak, abychom zkoumali snadno kvantifikovatelné jevy vyskytující se i v malých korpusech a při interpretaci se oprostili od přístupu založeného na dojmech a intuici, ačkoliv intuice mluvčích i adresátů v našem tématu hraje nepopíratelnou roli. Rozhodli jsme se stanovit hypotézy s jednoduchými, zřetelně identifikovatelnými parametry a pracovat s kvantitativním rozbohem dat. Cílem našeho bádání bylo mimo jiné ověřit, zda lze tvrzení o sémantice typů infinitivní konstrukce podložit korpusovými daty a zda rodilí mluvčí situace vyjádřené kauzativními konstrukcemi interpretují v souladu se sémantickými principy představenými v kapitole věnované jejich sémantice.

Provedli jsme proto dva výzkumy: korpusový a dotazníkový, jejichž popisu a výsledkům se věnují poslední dvě kapitoly.

Pokud jde o korpusový výzkum, zavrhlí jsme myšlenku zkoumat dostatečně prozkoumané a podložené morfosyntaktické jevy a pracovat se stejnými texty jako naši předchůdci. Rozhodli jsme se propagovat český nástroj špičkové kvality, paralelní korpus *InterCorp*, a provést na něm jednojazyčný výzkum na odlišném žánru – beletrii, abychom přispěli k mozaice znalostí o kauzativních konstrukcích dosud neprobádaným žánrem. Naše motivace, východiska, hypotézy a cíle podrobně rozebíráme v deváté kapitole. Dotazníkový výzkum vychází z některých nejasností a pochybností, s nimiž jsme se potýkali při studiu literatury a následné konfrontaci s daty různých výzkumů. Nabyli jsme totiž dojmu, že teorie a praxe, které by se měly vzájemně ovlivňovat, se v některých ohledech možná liší. Sestavili jsme proto dotazník, který měl za úkol odhalit vnímání infinitivních kauzativních konstrukcí rodilými mluvčími, a to z hlediska přijatelnosti konstrukcí a interpretace vybraných sémantických parametrů. Dotazník jsme distribuovali rodilým mluvčím a rozbor výsledků přinášíme v desáté kapitole.

## 2 KAUZATIVNOST A JEJÍ VYJÁDŘENÍ

Vyjádření kauzativnosti v různých jazycích bylo od poloviny 60. let a po celá 70. léta jedním z dominantních témat severoamerické lingvistiky; podstatné bylo mj. pro rozvoj generativní gramatiky (viz např. Štícha 1981, Arrais 1985). Při zkoumání jazykových prostředků vyjadřujících tuto kategorii se lingvisté museli vypořádat s definováním samotného pojmu *kauzativnost*. Ačkoliv tato práce nemá ambici přispět k teoretické diskuzi o kauzativnosti, nýbrž popsat kauzativní mechanismy v současné portugalské, považujeme za nutné kauzativnost alespoň rámcově definovat a na obecné úrovni stručně představit některé její sémantické a formální aspekty.

### 2.1 Definice kauzativnosti

V odborné literatuře se velmi často setkáváme s definicí kauzativní konstrukce či kauzativních sloves (kauzativ) namísto definice nadřazeného konceptu kauzativnosti. Jako příklad uveďme Shibataniho definici popisující kauzativní konstrukci jakožto konstrukci o dvou událostech: „causing event“ a „caused event“ (Shibatani 1976c: 1). Tento jev vysvětluje P. Čermák (2015: 28–29) tím, že autoři často považují kauzativnost za slovesnou kategorii a že kauzativní slovesa jsou nejčastějším nositelem vyjádření kauzativnosti. Dokulil (in Čechová et al. 1996: 130) dokonce považuje kauzativa za slovotvornou třídu, jejíž obecný strukturní vzorec zní „působit nebo způsobit, aby se uskutečnil děj vyjádřený základovým slovesem“. V portugalském prostředí kauzativa definuje např. Vilela (1992: 105) v souvislosti s valenční teorií: „a definição corrente de „factitivo“<sup>3</sup>, como o traço característico dos verbos ou expressões complexas, em que, por força da intervenção de alguém ou de algo (o sujeito sintático: agente, causador, força), se provoca um estado, um resultado, etc., noutro objecto (=CD)“. Jelikož kauzativní slovesa a kauzativní slovesné konstrukce nejsou jediným prostředkem vyjádření kauzativnosti, přikláníme se k obecnější koncepci kauzativnosti, jak ji vystihuje F. Čermák (2001: 252) – je to „sémanticko-gramatická kategorie zahrnující prostředky týkající se vyvolání, způsobení něčeho, popř. přinucení někoho k něčemu“.

Ve všech výše uvedených definicích jsme se setkali se dvěma událostmi, které jdou verbalizovat dvěma slovesy, a různými entitami, jež se s těmito událostmi pojí. Je tedy zřejmé, že kauzativnost pracuje se vztahy ve větě, jakož i s funkcí jednotlivých participantů. Proto tyto nejobecnější definice blíže rozvedeme po sémantické a syntaktické stránce.

---

<sup>3</sup> O konkurenci pojmů *faktivní* – *kauzativní* viz oddíl 2.2.3.



### 2.1.1 Sémantická definice

Definovat kauzativní konstrukci ve skutečnosti není tak samozřejmé, jak by se mohlo na první pohled zdát. Jelikož jsme vyzdvihli význam vztahů ve větě, přísluší nám vždy vycházet z konkrétní situace a její formulace. Pokud by stačilo zjednodušeně říct, že *někdo něco způsobí* nebo že *jedna situace navodí druhou*, došli bychom patrně k závěru, že díky kauzalitě je většina dějů kauzativních (neboť lidé obvykle jednají s cílem něčeho dosáhnout, v přírodě pak platí fyzikální a přírodní zákony, které ovlivňují neživé entity i bezděčné instinkty živých bytostí). Proto je nutné určit, čím konkrétně se jazykové vyjádření kauzativnosti liší od jiných vyjádření vztahů zahrnujících kauzalitu. Máme například kauzativně interpretovat situace, v nichž někdo někoho o něco požádá?

#### Závislost

Průkopník portugalské lingvistiky v oblasti kauzativ Telmo Arrais (1985: 42, 46) pro nastínění jejich základních vlastností navrhuje následující kontexty. Situace *O lenhador derrubou a árvore* může být příčina následku, že *A árvore caiu*. Obě věty i vztah mezi nimi lze díky kauzativnímu mechanismu vyjádřit větou jedinou: *O lenhador fez cair a árvore*. Rozdíl mezi kauzativní a nekauzativní větou však podle Arraise nemusí být na první pohled zřejmý:

- [1] a) *Eu fiz João sair.*
- b) *João abriu a porta.*
- c) *Eu pedi a João que saísse.*

Zatímco příklady [1a] a [1b] za kauzativní věty považuje, u žádosti v [1c] již proti tomu vznáší námitky. Má za to, že taková věta není kauzativní, protože druhou situaci nemusí nutně způsobit fakt, že si někdo něco přál – nehledě na to, že nevíme, zda k realizaci přání skutečně dojde. Arrais jednoduchým testem ukazuje, že u [1a] i [1b] druhá situace zcela závisí na té první: popřením důsledku ztrácí první situace smysl, zatímco u žádosti je možné situaci negovat, aniž by pozbyla smysluplnosti (srov. [2a, b] s [2c]):

- [2] a) *\*Eu fiz João sair, mas ele não saiu.*
- b) *\*João abriu a porta, mas ela não abriu.*
- c) *Eu pedi a João que saísse, mas ele não saiu.*

Tímto se autor snaží doložit, že u vět obsahujících formulaci žádosti schází podmínka závislosti, jež je podle něj pro koncept kauzativnosti nezbytná. Tuto závislost již v sedmdesátých letech 20. stol. postuluje Shibatani (1976a: 239), jenž navrhuje sémantickou definici kauzativnosti: kauzativní situace je vztah mezi dvěma událostmi – událostí-příčinou a událostí-následkem –, přičemž následek zcela závisí na příčině.

## Sémantika příčiny

O závislosti pojednávají také Kemmer & Verhagen (1994: 117–119), ovšem v odlišných souvislostech. Věty jako *They insulted me, so I left* pro ně kauzativní nejsou, a to navzdory jasnému kauzálnímu vztahu. Kauzativní a nekauzativní věty stojí v sémanticky motivované opozici, a totiž z hlediska „čistoty“ kauzativního predikátu. V kauzativních konstrukcích jako *They made me leave* podle autorů nedochází k explicitní specifikaci události vyjádřené kauzativním slovesem, které vyjadřuje čistě jen příčinu bez dalšího specifického lexikálního obsahu. Naopak sloveso *insult* přímo vysvětluje, jaká událost byla příčinou odchodu (rozdíl mezi *urazit, a tak a způsobit, že je v tomto ohledu výmluvný*). Predikát typu *make* zároveň sám o sobě nenese specifický sémantický náboj, jenž by měl vliv na sémantické role participantů, zatímco souvětí s *insult* obsahuje role běžné pro dané sloveso (agens a patiens/proživatel), které se objevují nezávisle na jeho užití v kauzální situaci. Kemmer & Verhagen tvrdí, že nás kauzativa nutí myslet na další děj či stav, což má být důkazem toho, že konceptuálně závisejí na druhém slovese.

## Zasahování objektu

Alsina (1992: 521) nachází u kauzativ dva různé významy. Zaprvé kauzátor přiměje někoho něco udělat (tj. kauzovaný má kontrolu nad událostí), zadruhé způsobí něco, co někoho zasáhne (kauzovaný je zasažen změnou stavu či umístění). To, zda má kauzativní konstrukce jeden z těchto významů, nebo oba najednou, se prý liší podle daného jazyka. Podobně *Encyklopedický slovník češtiny* uvádí, že v lexikálně-sémantické struktuře kauzativních sloves jsou obsaženy minimálně dva sémy, a to sém kauzace a sém zasahování objektu (Karlík, Nekula & Pleskalová 2002: 413). Sém zasahování objektu (typicky pacientu) souvisí s tím, proč jsou kauzativní struktury tranzitivní.

Chce-li mluvčí operovat s intranzitivním slovesem, nezbyvá mu než zvolit některý z kauzativních prostředků, jenž mu umožní navýšit valenci predikátu. Typickým příkladem je analytická kauzativní konstrukce typu *fazer + infinitiv*, která – jak poznamenává P. Čermák (2015: 29) – „umožňuje, aby plnovýznamovým slovesem v infinitivu mohlo být i sloveso intranzitivní: sém zasahování/zasažení objektu je obsažen v slovesu [...] *fazer*“.

## Aplikace síly

Portugalský lingvista zabývající se kauzativy Augusto Soares da Silva se ve svých pracích opírá o kognitivní lingvistiku, která kauzaci definuje pomocí pojmů „síla“ a „pohyb“. Lakoff & Johnson (1980, 1999) ji metaforicky vnímají jakožto „forced motion“ jednoho objektu jiným, z jednoho místa na jiné. Prototypická kauzace je v této optice přímá manipulace, tj. záměrná a přímá aplikace fyzické síly na objekt, která vyústí v pohyb nebo jinou fyzickou změnu daného objektu. Hlavní kauzativní metafora zní „causes are forces“ (in Silva 2004a: 577). Téhož názoru je i Vesterinen (2008a: 79), jenž poznamenává, že proto je také možné setkat se se slovesy jako *levar*

nebo *conduzir*, která vyjadřují prostorový přesun, jak vyjadřují kauzální vztah (*este raciocínio conduz a uma conclusão clara, o facto de não termos indústrias leva as pessoas a saírem da freguesia*).

### **Kauzace podle konceptualizace**

Vesterinen (2008a: 79) zdůrazňuje také subjektivnost způsobu, jímž konceptualizujeme kauzální vztahy. Kauzace má svůj původ ve vnějším světě a my na základě zkušeností, které jsme fyzicky nabyli, určitým způsobem vnímáme příčiny a máme vlastní možnosti, jak je konceptualizujeme. Proto se příčina některých situací může jevit odlišně v závislosti na konceptualizující osobě a kauzaci lze vnímat v okleštěné podobě takto: „příčina je určující faktor nějaké situace“, přičemž společným rysem všech kauzálních vztahů je přeměna jedné situace v jinou.

### **Sémantické typy kauzace**

Kauzativní slovesa a konstrukce vyjadřují různé sémantické typy kauzace. Silva (2004a) uvádí, že v západní civilizaci se lexikalizovaly a gramatikalizovaly dva základní vzorce kauzace: „making causation“ vyjádřená strukturou *make + infinitiv* a „letting causation“ vyjádřená analogicky pomocí *let + infinitiv*. Kemmer & Verhagen (1997) o stejných konceptech uvažují z pohledu přímosti kauzace – přímé kauzaci odpovídá *making*, nepřímá *letting*. U starších prací se můžeme setkat i s opozicí *permissive* a *factitive causation* (Nedjalkov & Silnitsky 1973). O obou těchto kategoriích pojednáme v oddílu 7.2.3 zaměřeném na povahu kauzace a zejména 7.2.6 o vlastnostech sloves *fazer* a *deixar*. V některých koncepcích (obvykle ne přímo portugalistických) se v souvislosti s kauzativností o permissivě vůbec nepojednává.

#### **2.1.2 Syntaktická definice**

Kemmer & Verhagen (1994: 116) uvádějí, že pro mnoho jazykovědců je porozumění kauzativům zcela zásadní, abychom mohli porozumět větným strukturám vůbec. Podle autorů se kauzativa běžně považovala za výsledek redukční derivace (vět či predikátů) do zjednodušené věty. To znamená, že struktura o dvou klauzích se po určitých syntaktických machinacích změní na klauzi jedinou<sup>4</sup>. Vedle těchto derivačních proudů se objevil lexikální přístup popisující jiné úkony, které však vedly k obdobnému výsledku – dva sémantické predikáty fúzí do struktury s jediným predikátem. Kemmer & Verhagen však nabízejí obrácený pohled: kauzativní struktury chápou tak, že naopak staví na jednodušších strukturních či konceptuálních jednotkách a vztahují se k základním typům vět. Svá tvrzení opírají o poznatky kognitivní lingvistiky. V naší práci

---

<sup>4</sup> Viz Arraisův (1985: 46) příklad diskutovaný výše: *O lenhador derrubou a árvore* a *A árvore caiu* se zredukuje do *O lenhador fez cair a árvore*.

nezaujímáme jasné stanovisko ve věci původu kauzativ a ani to není naším cílem. Při bližších analýzách portugalských kauzativních mechanismů se setkáme s poznatky a argumenty založenými na obou přístupech (tj. redukci i expanzi), čímž chceme dosáhnout co nejpodrobnějšího popisu daných jazykových prostředků.

### **Sémantické participanty**

Nyní se pokusíme nastínit sémantické participanty, které vstupují do kauzativních situací, a tím i definovat podobu kauzativní struktury. Givón (1975: 60) uvádí prototypický příklad, kdy podmět-agens věty vyjadřující příčinu, tj. iniciátor celé situace, se považuje za podmět celé kauzativní konstrukce. Podmět-patiens věty vyjadřující následek je považován za předmět kauzace, tj. za patiens trpící změnu stavu nebo pozice a je předmětem kauzativního slovesa. Arrais (1985: 42–43) se s touto zjednodušenou charakteristikou nespokojí a svůj postoj objasňuje pomocí sémantiky: podmět kauzativních konstrukcí nemusí být nutně agentivní a může se jím stát dokonce i instrument (viz [3c]):

- [3] a) João abriu a porta.
- b) João abriu a porta com a chave.
- c) A chave abriu a porta.

Tímto způsobem však nelze derivovat všechny věty:

- [4] a) João abriu a porta.
- b) \*João abriu a porta com o vento.
- c) O vento abriu a porta.

Rozdíl mezi [3b] a [4b] identifikuje na úrovni sémantiky. Arrais tak zakládá portugalistickou tradici strukturně-sémantického přístupu ke kauzativnosti a vnímání kauzace jakožto vztahu mezi větami: „A língua apresenta esquemas semânticos bem definidos para estabelecer relações causativas entre os argumentos de uma frase“ (Arrais 1985: 43).

### **Tranzitivnost a valence**

Dixon (2000) ve své předmluvě ke sborníku o kauzativech řadí kauzativní mechanismy mezi prostředky, jimiž lze dosáhnout změny slovesné valence (vedle mechanismů „pasivních“, „antipasivních“ a „aplikativních“). Podle Dixona (2000) většina jazyků používá slovesné derivace, které ovlivňují argumenty predikátu.<sup>5</sup> Kauzativní derivace ve všech jazycích, které jí disponují, pracuje s intransitivními slovesy – k základní intransitivní větě přidává specifický argument, tzv. *kauzátora*, čímž se věta stává tranzitivní (některé jazyky umí derivovat také tranzitivní slovesa).

---

<sup>5</sup> Kauzativní mechanismy valenci navyšují, opakem je antikauzativní redukce: „derivation where the S of the derived verb corresponds to the underlying O, and there is no marker of (or implication of the existence of) the underlying A“ (Dixon 2000: 7).

Tento kauzátor by se většinou nemohl nacházet ve výchozí intransitivní větě. Kauzátor může být různé povahy (živá bytost, předmět i stav) a je pro něj typické, že iniciuje nebo řídí danou činnost. Po syntaktické stránce je podmětem kauzativního slovesa a po sémantické zejména agentem (výše jsme ovšem dokázali, že může zastávat i jiné funkce).

Tyto změny slovesné valence jsou velmi názorné u komplexních predikátů či kauzativních souvětí typu *make* + infinitiv. Portugalština zde využívá kauzativní slovesa *fazer* a *mandar* i permissivní *deixar*. Tyto kauzativní predikátory vyžadují dvě doplnění: podmět a větný argument ve funkci přímého předmětu, jenž označuje způsobenu situaci (celá kauzovaná událost se totiž považuje za vedlejší větu předmětnou):

[5] a) *A árvore cai.*

b) *O lenhador fez a árvore cair. / O lenhador fez cair a árvore.*

Sloveso *fazer* přináší do konstrukce argument kauzátor, jenž se v původní struktuře nevyskytoval. Kauzátor (*o lenhador*) se nachází na pozici podmětu kauzativního slovesa a formálně se stává podmětem celé konstrukce. Podmět intransitivní věty (*a árvore*) nemůže zaujímat již obsazenou funkci podmětu, a proto se jeho role přepisuje. Z původního podmětu se stává tzv. *kauzovaný*, který se přesouvá do pozice přímého předmětu slovesa *fazer* (případně do pozice přímého předmětu komplexního predikátu *fazer cair*). Pokud by výchozí věta byla tranzitivní a přímý předmět by byl přítomen již ve výchozí struktuře, zachoval by si tento předmět svou pozici i funkci a *kauzovaný* by v závislosti na různých faktorech zaujal pozici a funkci jinou, a to – konkrétně v portugalštině – od plnohodnotného podmětu přes nepřímý předmět po adjunkt nebo úplné vypuštění.

### **Struktura kauzativ**

Argumentovou strukturou kauzativ se blíže zabýval Alsina (1992). Je přesvědčený, že různým sémantickým (argumentovým) strukturám odpovídají příslušné syntaktické struktury a také že komplexní kauzativní predikáty jsou deriváty vzniklé kombinací argumentových struktur. Ke kauzativnímu predikátoru říká, že vyžaduje dva argumenty – kauzátor a kauzovanou událost, jež sama o sobě zahrnuje argumentovou strukturu predikátu, z něž kauzativní konstrukce vychází. Kombinací kauzativního morfému s jiným predikátem podle něj vzniká nový argument, který je sémantickým argumentem obou predikátů a zachovává tematickou identitu obou původních argumentů, a proto ho nazývá „fused argument“. Vrátime-li se k Alsinovým dvěma významům kauzativ, získáme dva modely tohoto fúzování. Pokud kauzátor působí na kauzovaného, jenž má kontrolu nad svým jednáním, vstupuje do fúze logický subjekt s pozicí objektu a výsledný *kauzovaný* bude sémanticky zároveň podmětem i předmětem. Pokud kauzátor způsobí něco, co *kauzovaného* zasáhne jakožto pacienta, nastává fúze s logickým objektem. Proto je *patiens* kauzativního predikátu určující pro syntaktické vyjádření dalších argument, a to

zejména kauzovaného. Pokud k fúzi pacientu a kauzovaného vůbec nedojde, kauzovaný se realizuje jako adjunkt (Alsina 1992: 521–522).

Dixon (2000) se snaží pojednávat kauzativitu tak, aby charakterizoval všechny jazyky. Upozorňuje na to, že se jazyky velmi liší v syntaxi kauzativ i ve specifických významech, které nesou. Některé jazyky mají kauzativních mechanismů vícero, portugalsktinu nevyjímaje. Dixon se proto ve svém pojednání zaměřuje na tři aspekty: jejich formální podobu, syntax a sémantiku, které v následujících kapitolách aplikujeme na vyjádření kauzativnosti v současné portugalsktině.

## 2.2 K pramenům a terminologii

Ještě než se začneme věnovat tématu kauzativnosti v současné portugalsktině, je nutné komentovat terminologii, kterou budeme v této práci používat.

### 2.2.1 Kauzativita a kauzativnost

V první řadě je třeba osvětlit, proč naše práce nese v názvu pojem *kauzativita*, zatímco v textu používáme pojem *kauzativnost*. Oba tyto výrazy považujeme za synonymní. První z nich, jenž svou příponou odkazuje ke svým mezinárodním protějškům (*causatividade*, *causativité*, *causativity*, *causatividad*, *Kausativität* apod.), jsme zvolili pro název práce zcela záměrně, abychom výsledky svého bádání mohli snáze sdílet s lingvistickou veřejností díky lepší vyhledatelnosti mezinárodního termínu. Pro samotný text jsme po dlouhé úvaze vybrali více počesttější ekvivalent *kauzativnost*, jímž mimo jiné navazujeme na v úvodu zméněnou monografii *Románské jazyky a čeština ve světle paralelních korpusů*.

### 2.2.2 Názvosloví větných prvků

Při shromaždování podkladů pro naši práci jsme pracovali především s materiály psanými portugalsky (evropskou i brazilskou portugalsktinou), anglicky, francouzsky, španělsky a česky. Takto pestrá škála již v rámci jednoho jazyka nejednotných zdrojů však znamená stejně pestrou terminologii, která se kromě autorského idiolektu v některých obecných případech lišila významovým rozptylem (např. *kauzátor* v angličtině a v češtině). S přihlédnutím k vlastnostem kauzativních konstrukcí v portugalsktině jsme někdy byli nuceni terminologii sjednotit a poupravit, aby vyhovovala našim účelům. Proto zde uvádíme některé časté pojmy a vysvětlujeme, jak je má čtenář chápat.

#### **Kauzátor**

V zahraniční literatuře termín *kauzátor* (*o causador*, *the causer*, *le causateur*) odkazuje k participantu, jenž u analytických konstrukcí typu *fazer* + infinitiv plní funkci podmětu

kauzativního slovesa. Tento *kauzátor* bývá často *agens*, k čemuž se poznamenává, že se může jednat i o neagentivní argument (např. je-li neživotný). V českém prostředí rozlišujeme mnoho sémantických participantů a pojem *kauzátor* zde stojí k *agentu* v jisté opozici, neboť první zmiňovaný je obvykle považován za nepersonálního původce děje a druhý za personálního původce děje (Karlík, Nekula & Pleskalová 2003: 384). Štícha (1981) činí rozdíl mezi čtyřmi hlavními rolemi subjektu – *agens*, *iniciátor*, *mediátor*, *kauzátor*.<sup>6</sup> Naše práce – zaměřená na kauzativní mechanismy v portugalštině, nikoliv na sémantické role participantů – používá pojem *kauzátor* po vzoru zahraničních pramenů v nejširším slova smyslu (*konatel*) a označuje jím jakýkoli podmět kauzativního slovesa (ať se jedná o osobu, abstraktum či dokonce samostatnou událost).<sup>7</sup> Jeho vlastnosti relevantní pro popis či interpretaci portugalských kauzativ pak otevřeně diskutujeme z hlediska životnosti, agentivnosti, záměrnosti jednání či přímosti kauzace, tudíž různé druhy kauzujících entit zde zastoupeny jsou, avšak pod společným názvem *kauzátor*, který má jako protipól jiný argument: *kauzovaného*.

## Kauzovaný

*Kauzovaný* je termín typický pro literaturu zaměřenou na kauzativnost a vyskytuje se ve dvojici s *kauzátorem*, neboť kauzativní konstrukce usouvztažňují dva subjekty, působící silou či této síle vystavené. U pojmu *kauzovaný* (*o causado, the causee, le causativé*) panuje shoda, že se jedná o logický podmět slovesa v infinitivu. Alsina (1992: 521) ho chápe jako tematicky složený amalgam dvou argumentů – přímého předmětu kauzativního slovesa a podmětu infinitivu. Logický podmět infinitivu může být buď agentivní a mít moc nad tím, co dělá, anebo pouhým pacientem, který je dějem zasažen. Mezi autory, kteří mezi oběma skupinami rozlišují, patří Kemmer & Verhagen, již aktivního *kauzovaného* nazývají *causee* a definují jako „the entity carrying out the activity designated by the effected predicate“ (Kemmer & Verhagen 1994: 119). Druhý typ *kauzovaného* je v literatuře někdy označován jen jako *patiens* a v koncepcích, kde termín *patiens* splývá s označením pro přímý předmět infinitivu anebo kde se klade důraz na rys zasaženosti namísto rysu trpělivosti, se pro něho objevuje označení *o afectado (the affectee)*<sup>8</sup>, jemuž odpovídá

<sup>6</sup> „Pokud jde o sémantickou variantnost subjektu, lze diskrétnost jednotlivých sémantických rolí této propoziční veličiny znázornit následující tabulkou:“

role	uskutečňovat	provádět	způsobovat	být příčinou
mediátor	+	–	(–)	(–)
agens	(+)	+	–	(–)
iniciátor	(–)	–	+	(+)
kauzátor	(–)	–	(–)	+

<sup>7</sup> „The causer in a causative construction can refer to a person (e.g. ‘Mary made me laugh’) or an abstract thing (e.g. ‘The heat of the sun made me feel dizzy’ or ‘John’s lecture made me feel sleepy’) or an event, coded through a complement clause (e.g. ‘Walking all day made me tired’) (Dixon 2000: 32).

<sup>8</sup> Kemmer & Verhagen (1994: 119, 149) o něm říkají, že „where present, is the entity that is the endpoint of the energy (literal or metaphorical) expended in the entire causative event“ a tuto myšlenku dále upřesňují: „We use the term ‘affectee’ because the participant in question is in the most prototypical cases affected by the causal event. In some case



Štíchlův (1981) *nositel děje*. V našem pojetí operujeme s termínem *kauzovaný* v nejširším slova smyslu – chápeme ho jako zastřešující výraz pro jakýkoli sémantický participant vyskytnuvší se ve funkci logického podmětu infinitivu, což nám usnadňuje formulovat všeobecná tvrzení.

### Událost, děj

Slovesa mohou vyjadřovat děje či stavy a v kauzativních situacích se setkáváme s iniciací nějaké děje či změny stavu, a proto používáme pojem *událost* jako praktický nadřazený název pro děj i změnu stavu. Literatura o kauzativech používá buď pojem *o evento* (*l'évènement, the event*), anebo jeho ekvivalent *o processo* (*le procès, the process*) jakožto velmi široce chápaný *děj* (předpokládá se, že změna stavu je také jistým dějem, a proto i zde používáme pojem *děj* pro označení jakékoli činnosti denotované slovesem). V některých pasážích bude kladen důraz na vlastností spjaté se stavovostí, v nich je pojem *děj* chápán úzce jako určitý dynamický protiklad ke statickému *stavu*.

### 2.2.3 Kauzativnost a faktitivnost

Zatímco tradiční české koncepce rozlišují mezi *faktitivností* a *kauzativností* a zahrnují do této otázky i slovotvorné hledisko (faktitiva jakožto výsledek deadjektivní derivace, zatímco kauzativa jako deverbativa), v románské lingvistice se mezi těmito koncepty často nerozlišuje (P. Čermák 2015: 29–30). Zejména práce vzniklé po přelomu tisíciletí obvykle operují pouze s *kauzativností* – domníváme se, že dochází k určité terminologické uniformizaci vlivem anglicky psaných primárních zdrojů. Starší literatura někdy *faktitivnost* zmíní, avšak bez zevrubného vysvětlení, čím konkrétně se od *kauzativnosti* liší.

Abychom přiblížili, nakolik jsou v této věci zdroje „chaotické“, uvádíme zde stručný nástin zpracování tématu v „oficiální“ normativní a deskriptivní portugalistické literatuře, čímž budeme zároveň předjímat konkrétní prostředky, kterými se v portugalštině vyjadřuje. Sám pojem *kauzativnost* či *kauzativum* je zde velmi opomíjený. V mnoha starších gramatikách se o kauzativnosti (respektive o kauzativních slovesech či konstrukcích) nepíše nic, případně je slovo *causativo/factitivo* použito v různých kontextech a bez vysvětlení jejich významu (např. Figueiredo & Ferreira (1991) stroze zmiňují existenci kauzativních sloves tvořených sufixem *-ear*). Výjimku tvoří např. autoři Mira Mateus (1989), Vilela (1989, 1992, 1999), Bechara (2009) a Cunha & Cintra (1987), ale ti tématu rovněž nevěnují dostatečný prostor. Mira Mateus považuje za kauzativa slovesa s momentálním videm vyžadující minimálně dva argumenty, naopak faktitivní slovesa jsou podle ní např. *compor, fabricar, fazer*. Dle Vilely (1999) jsou kauzativy např.

---

physical energy transfer is not at issue, but rather simply a schematic path directed towards the entity. In *I made her read the letter*, for example, the letter may not be physically affected, but nevertheless there is a conceived flow of (abstract) energy transmitted from causer through causee to the letter, which is where the causee's interest and attention end up being focussed."



slovesa tvořená sufixy *-ear*, *-izar*, *-ificar*, Bechara hovoří konkrétněji o „auxiliares causativos“: „Assim se chamam os verbos *deixar*, *mandar*, *fazer* e sinônimos que, juntando-se a infinitivo ou gerúndio, não formam uma locução verbal, mas, muitas vezes, se comportam sinteticamente como tal“ (Bechara 2009: 278). Cunha & Cintra uvádějí, že po kauzativech nemůže následovat osobní infinitiv,<sup>9</sup> Bechara (2009: 754) k tomuto udává, že pokud následuje, je to dáno pronominálním podmětem. Výklad kauzativity v gramatikách se jeví neucelený a použitá terminologie nejednotná: pojmy *cauzativa* a *faktivita* jsou často užívány synonymicky a bez bližšího vysvětlení významu, autoři někdy uvádějí příklady z různých jazykových úrovní (lexikální, morfologické, syntaktické), avšak vždy jen jednu a ostatní prostředky opomíjejí. Zpracování kauzativity v portugalsky psaných gramatikách je tedy spíše matoucí a kdo by chtěl tomuto pojmu lépe porozumět, neobešel by se bez dalších zdrojů. V roce 2013 vyšla nová, velice rozsáhlá mluvnice portugalského jazyka (Raposo et al. 2013)<sup>10</sup>, o jejímž nesystematickém zpracování zejména infinitivních kauzativních konstrukcí a jejich rozptýlení napříč různými tématy jsme hovořili již v úvodu.

Velké výkladové slovníky portugalského jazyka (Verbo 2008, Porto Editora 2009, Texto Editora 1999) obvykle obsahují hesla *causativo* a *factivo* jako něco, co vyjadřuje příčinu; hesla na sebe navzájem odkazují a bývají uváděna jako synonyma, čímž se vytváří jakýsi bludný kruh; u slovesa *fazer* je o této funkci někdy zmínka (stojí-li za ním infinitiv). Informace jsou však příliš obecné a obsahují-li konkrétní prvky, pak pouze jeden či dva vybrané aspekty (např. že se jedná o tranzitivní slovesa, děj je způsobený podmětem, subjekt je agentem změny stavu, jde o jednorázové události). Případný zájemce o problematiku by potřeboval použít slovníků několik, aby si o kauzativnosti utvořil obsáhlejší představu. Nejkompletněji jsou hesla rozpracována ve slovníku Akademie věd (2001) a ve slovníku Houaiss (2001), druhý jmenovaný dokonce rozlišuje vyjádření kauzativity implicitní (z uvedeného příkladu vyplývá, že je kauzativita obsažena v použitém slovese *partir* – *rozbít*) a explicitní (za pomoci sloves jako *mandar*, *fazer*, *deixar*) a definice kauzativ a faktitiv již nejsou zcela shodné, přestože na sebe navzájem odkazují: u *cauzativ* je podmět věty původcem děje, který může vykonat někdo jiný; u *factivo* je gramatický podmět původcem děje, aniž by ho sám realizoval; faktitivitu lze vyjádřit implicitními a explicitními kauzativními slovesy, nebo slovesy se sufixy typu *-ecer*, *-entar*, *-fazer*, *-ficar*, *-izar*. Způsoby vyjádření kauzativity v portugalštině na různé jazykové úrovni uvádí přeložený Duboisův lingvistický slovník (Dubois 2001: 113–114): v portugalštině *cauzativum* nebo *factivum* znamená, že „o fato de que o sujeito do verbo causa a realização da ação, sem realizá-la com as suas próprias mãos“; pokud se mezi oběma pojmy dělá rozdíl, pak *factivum* vyjadřuje, že někdo někoho přiměje k nějaké činnosti, *cauzativum* by pak vyjádřilo její výsledný stav; kauzativitu

<sup>9</sup> Což, jak uvidíme v kapitole věnované analytickým kauzativům, je mylná domněnka.

<sup>10</sup> Jedná se o poměrně novou a obsáhlou práci, jejíž plný název zní Gramática do português. Pro časté opakování reference a potřebu jejího odlišení od podobně pojmenovaných prací k ní budeme odkazovat označením „gramatika Gulbenkian“.

vyjadřuje tranzitivní sloveso užitá kauzativně (např. *construir*), intranzitivní sloveso užitá tranzitivně (např. *subir*), denominativní slovesa odvozená pomocí sufixu *-izar*, *-ficar* (např. *electrificar*), parasynteticky tvořená tranzitivní denominativa (např. *enriquecer*), perifrastické konstrukce (*fazer + infinitiv*, *mandar + infinitiv*; u hesla „faktitivum“ se objevuje i *deixar + infinitiv* a možnost nahradit infinitiv konjunktivem připojeným spojkou *que*).

Tématu kauzativnosti v portugalštině se pak dotýkají i nejrůznější tematické články, monografie a akademické práce. Vilela (1992: 65) nachází společnou vlastnost faktitivních a ergativních konstrukcí (vnější kontrola děje ze strany agenta) a v podkapitole „Infinitivní konstrukce po faktitivních slovesech“ (1992: 105–108) poukazuje na nerozlišování pojmů *kauzativnost* a *faktitivnost*, definuje faktitiva, rozlišuje „faktitiva explicitní“ (*fazer*, *deixar*, *mandar*, *tornar*) a „implicitní“ (jednoduchá a odvozená tranzitivní slovesa) (to vše v poznámce pod čarou) a v souladu s tématem valence se velmi stručně zabývá otázkami jako počet aktantů, sémantická role aktantů, skutečný kauzátor, intencionalita. Poznátky lze čerpat také z monografií a akademických prací věnovaných jednotlivým slovesům, jež se vyskytují v perifrastických kauzativních konstrukcích (Araújo 2008, Vieira 2001). Dále jsou k dispozici články a příspěvky do sborníků, které se zabývají např. kauzativy v portugalštině obecně (Arrais 1985), jejich sémantikou a územ (Silva 2005a, 2005b), syntaxí a připisováním pádů u perifrastických kauzativních konstrukcí (Silva 1995), funkčními ekvivalenty francouzské vazby *faire + inf.* (Araújo 2009) nebo *se faire + inf.* (Lejeune & Araújo 2003) či rozdílem mezi kauzativními konstrukcemi v evropské a brazilské portugalštině (Gonçalves & Duarte 2001). Tyto prameny se obvykle zabývají konkrétními vybranými aspekty a vyjma kvalifikačních prací rozsahem nepřesahují 20–30 stran. Přinášejí nicméně mnoho pohledů na kauzativitu v portugalštině a otevírají celou řadu konstruktivních námětů pro širší zpracování.

Tento nástin dokazuje, nakolik je zpracování našeho tématu v portugalštině psaných pramenech roztržštěné a terminologie nejednotná. V této práci se proto přikláníme k modelu moderní anglicky a francouzsky psané literatury a budeme používat výhradně pojem *kauzativnost*, stejně jako to činí přední odborníci na kauzativa v portugalštině, a budeme se opírat především o časem prověřené mezinárodní zdroje a moderní portugalistické práce.

## 3 PROSTŘEDKY VYJÁDŘENÍ KAUZATIVNOSTI V PORTUGALŠTINĚ

### 3.1 Formální třídění kauzativních mechanismů

V této kapitole se zaměříme na představení formálních mechanismů, které umožňují vyjádřit kauzaci, nezávisle na konkrétním jazyce.

Kemmer & Verhagen (1994: 118) jsou přesvědčeni, že pro vyjádření kauzativních vztahů disponují jazyky specifickými konstrukcemi, jež se v jazycích snadno rozlišujících jednoduché věty a souvětí často přibližují jednovětným strukturám. Co se formálního třídění těchto mechanismů týče, odborné práce vesměs odkazují k Tesnièreově valenční teorii.

Tesnière (1959: 266–272) v souvislosti s kauzativy hovoří o třech způsobech, jak rozšířené valenční schéma ztvárnit: analyticky, synteticky, nijak. Typickým analytickým prostředkem je „auxiliaire causatif“ (např. francouzské *faire* či německé *lassen*). Synteticky lze valenci navýšit pomocí zvláštního tvaru slovesa – ať jde o odvozená slovesa (velmi vzácně prostřednictvím čisté flexe, obvykle spíše pomocí sufixu: *ampli-fier*, *brutal-iser*), složeniny (spojení derivace sufixem a prefixu: *dé-ferr-er un cheval*) nebo využití „opposition sémantique préexistante“, tj. páru sloves lišícího se valenci a (ne)kauzativním významem (*voir – montrer*). Do třetí kategorie „à marquant zéro“ spadají tranzitivní použití intransitivních sloves či použití dvojvalenčních sloves trojvalenčně (*circuler un dossier*, *César construisit un pont*). Tyto tři typy pak jednotlivé jazyky užívají v různých proporcích.

S principiálně podobným, avšak formálně odlišným rozdělením pracuje i Dixon (2000), jenž je také s oblibou citován a jenž se na rozdíl od Tesnière ve své studii věnoval výhradně kauzativům.

#### 3.1.1 Dixonova obecná typologie

Dixon (2000: 33–46) tvrdí, že u valné většiny jazyků se kauzativní konstrukce syntakticky podobá jiné existující nekauzativní konstrukci. Rozlišuje a takto charakterizuje následujících pět typů kauzativ (neuvádíme zde příklady, které nejsou pro studium románských jazyků relevantní):

##### 1) Morfologická kauzativa

Kauzativní konstrukce se vyznačuje morfologickou změnou slovesa. Může jít o vnitřní změnu (např. alternance samohlásek či souhlásek), opakování či reduplikaci a různé podoby afixace. Ze syntaktického hlediska jsou morfologická kauzativa velmi různá (v různých jazycích se mohou tvořit ze všech sloves nebo pouze z intransitivních či jednoduchých tranzitivních).

## 2) Komplexní predikáty

Komplexními predikáty označujeme Dixonovu kategorii „two verbs in one predicate“, kde v jediné větě mohou být dvě slovesa (případně více), která vykazují většinu vlastností jediného predikátu. Tato slovesa nemusí mít stejný podmět. Patří sem analytická kauzativní konstrukce *faire* + infinitiv ve francouzštině.

## 3) Perifrastická kauzativa

V případech perifrastických kauzativ se rovněž jedná o konstrukce se dvěma slovesy, avšak je považována za souvětí: „kauzativní sloveso“ se nachází ve větě hlavní a „lexikální sloveso“ ve větě závislé. Kauzovaný pak může mít syntaktickou funkci v hlavní větě, ve vedlejší větě nebo v obou najednou. Perifrastická kauzativa lze obvykle tvořit s jakýmkoli intranzitivním i tranzitivním slovesem a typickým příkladem je anglická konstrukce *make* + infinitiv a portugalská konstrukce *fazer* + infinitiv, je-li kauzovaný umístěn mezi obě slovesa.

## 4) Lexikální kauzativa

U lexikálních kauzativ se objevují dva typy lexikálně vyjádřené kauzace, aniž by došlo k použití morfologického postupu. První jsou lexikální kauzativa, kdy jeden lexém lze použít v nekauzativním a kauzativním významu, což se týká ambitranzitivních sloves (v tranzitivní podobě jsou kauzativní), např. *Mary is knitting* – *Mary is knitting a scarf* nebo *John spilled the milk* – *The milk spilled*. V jazycích, jako je angličtina, kde jsou syntaktické funkce spjaté se slovosledem, je tento mechanismus omezen tím, co mu slovosled umožňuje – proto v angličtině nelze takto vytvořit kauzativní protějšek k tranzitivní větě (*John ate the apple*. – \**Mary John ate the apple*). Druhý typ zahrnuje formálně odlišné dvojice lexémů spojené kauzativním vztahem typu *zemřít* – *zabít*, *shořet* – *spálit*, přičemž nekauzativní člen dvojice je vždy intranzitivní.

## 5) Výměna pomocného slovesa

Tento mechanismus, kdy dojde k výměně pomocného slovesa (intranzitivní za tranzitivní), se vyskytuje v některých australských jazycích.

## 3.2 Kauzativní mechanismy v portugalštině

Prostředky vyjádření kauzativnosti v současné portugalštině lze třídit podle různých parametrů, které zde velmi stručně nastíníme. Různé úhly pohledu používající různou terminologii vedou totiž k situaci, kdy stejný jev označují různá pojmenování (např. konstrukce *fazer* + inf. se obvykle označuje jako analytická či syntaktická kauzativní konstrukce, v některých méně podrobných pracích také jako explicitní, perifrastická či komplexní predikát). Domníváme se, že z nám známých systémů žádný zcela neodpovídá bohatosti portugalských kauzativ a že

jejich specifika nejlépe vystihuje Dixonova taxonomie, kterou je nutno podrobněji „rozvětvit“ a doplnit o další prostředky (viz níže).

### 3.2.1 Parametry třídění

Podle přítomnosti specifického mechanismu rozlišuje Vilela (1992: 105–106) „causativos explícitos“, v nichž se vyskytuje kauzativní prvek (např. slovesa jako *fazer*, *mandar*, *deixar*, *tornar*) a „causativos implícitos“, kde se „kauzativní rys nerealizuje morfologicky“.

Podle syntaktické podoby jsou v portugalštině kauzativní mechanismy téměř identické jako u Tesnière (analytické, syntetické a žádné vyjádření) (viz Araújo 2009: 27).

Podle úrovně jazyka, na které operují, rozlišuje Arrais (1985: 57) kauzativa morfologická (slovesa odvozená od přídavných či podstatných jmen pomocí sufixů (*esterilizar*, *danificar*), lexikální (např. *ensinar* znamenající *fazer aprender*) a syntaktická, která mají mezi ostatními prostředky převahu. Níže uvidíme, že portugalština má k dispozici celou řadu sloves, která mohou vstupovat do několika různých analytických kauzativních konstrukcí (např. *fazer* + infinitiv).

Závěrem zmiňme ještě dělení podle vztahu s nekauzativním slovesem intransitivním, aplikovatelné na románské jazyky na slootovorná, sémantická a analytická kauzativa (viz P. Čermák 2015: 31).

### 3.2.2 Aplikace Dixonovy typologie na portugalštinu

S aplikací Dixonovy typologie na portugalštinu přichází Araújo (2009), která z Dixona teoreticky vychází a sleduje užití portugalských kauzativních mechanismů na překladech francouzské kauzativní konstrukce *faire* + infinitiv. Podle jejich zjištění Dixonovým lexikálním kauzativům odpovídají kauzativní „syntetická slovesa“ a nominalizace, morfologickým kauzativům pak slovesa odvozená pomocí sufixů. Zajímavější jsou ekvivalenty komplexního predikátu, kam spadá nejen konstrukce *fazer* + infinitiv, ale také konstrukce s jiným kauzativním slovesem než *fazer*. Stejně konstrukce s obměnou realizace kauzovaného pak mohou být i perifrastickými konstrukcemi, mezi něž řadí rovněž „*prédicats causatifs modaux*“ (konstrukce typu *levar a* + infinitiv). Zde je nutné uvést, že kromě „klasické“ infinitivní konstrukce může portugalština utvářet analogickou konstrukci s osobním infinitivem, čímž dochází k formálním i sémantickým variacím této konstrukce. Kromě toho autorka rozšiřuje Dixonovo schéma, jdoucí ve výše uvedeném pořadí od nejvíce po nejméně kompaktní prostředky, o kauzativní konstrukce s podstatným nebo přídavným jménem a komplexní syntaktické transformace pomocí souvětí *s fazer com que* + konjunktiv, případně pasiva (Araújo 2009: 26–27, 47).

Dixon (2000: 32–33) ve své studii poukazuje na to, že výčet konkrétních kauzativních mechanismů je kromě samotného jazyka odvislý také od jednotlivých lingvistů, jak široce daný pojem vnímají. Dixon se zabývá prototypickými kauzativními konstrukcemi v užším slova smyslu

a odděluje je od řečových aktů (*make* kauzativní je, *order* již není)<sup>11</sup>. Kemmer & Verhagen (1994: 119) rozebírají „analyzable structures with a conceptually dependent causal predicate“. V portugalské lingvistice je běžné mezi kauzativa zahrnovat i slovesa s konkrétnějším významem, především *mandar* a *deixar*, která ze syntaktického hlediska fungují velmi podobně jako *fazer*.

### 3.2.3 Třídění kauzativních mechanismů v této práci

Pro účely této práce se nebudeme striktně držet žádného výše uvedeného systému jejich formálního třídění. Jelikož se zaměřujeme na analytickou infinitivní konstrukci, dělíme kauzativní mechanismy podle jejich syntaktické podoby do dvou hlavních skupin – syntetické a analytické. Syntetická kauzativa dále členíme na lexikální, morfologická a transformace jednoduchého slovesa (sem řadíme nominalizaci a pasivizaci). Největší pozornost budeme věnovat analytickým infinitivním konstrukcím *fazer/mandar/deixar* + infinitiv, které stručně představíme spolu s ostatními analytickými konstrukcemi, jež jsme zorganizovali podle tvaru, jímž je ztvárněna kauzovaná situace (infinitivní, finitní, nominální) a podle kauzativního slovesa (*fazer/mandar/deixar*, jiná slovesa).

### 3.2.4 Přehled kauzativních mechanismů v současné portugalštině

Lze tedy shrnout, že portugalština má velmi široké spektrum kauzativních prostředků, které operují na různých úrovních jazyka pomocí různých prvků. Patří mezi ně zejména:

- jednoduché sloveso – morfologické kauzativum;
- jednoduché sloveso – lexikální kauzativum;
- kauzativní konstrukce *fazer* + infinitiv (v různých obměnách);
- kauzativní konstrukce *mandar/deixar* + infinitiv (v různých obměnách);
- kauzativní konstrukce s jiným kauzativním slovesem + infinitiv;
- kauzativní konstrukce *fazer com que / deixar/mandar* + konjunktiv;
- kauzativní konstrukce *deixar/mandar que* + konjunktiv;
- kauzativní konstrukce se slovesem typu *causar* + substantivum;
- kauzativní konstrukce doplňková;
- nominalizace;
- pasivizace.

---

<sup>11</sup> „I adopt a narrow interpretation of prototypical ‘causative construction’ – it must involve a morphological process, or a verb which only has an abstract, causative meaning (or a lexical pair whose members are in causative relation). In English, *make* only has causative meaning while *order* also refers to an act of speaking. In view of this, *Mary made John go* is treated as a causative construction, but *Mary ordered John to go* is not. Other investigators permit a wider scope for the label ‘causative’. For instance, Song (1996: 36) accepts as a causative construction a sentence which is literally translated as ‘I speak and child eats’. The difficulty then is in knowing where to draw the line.“ (Dixon 2000: 32–33)

## 4 SYNTETICKÁ KAUZATIVA

Za syntetická kauzativa se obvykle označují jednoduchá kauzativní slovesa. Kontrastivní výzkumy (viz Araújo 2009) odhalily také existenci syntetických prostředků založených na transformaci jednoduchých sloves (nominalizace, pasivizace), o nichž normativní literatura zaměřená na portugalskou nepojednává, pro úplnost našeho nástinu je však ve stručnosti zmíníme v závěru této kapitoly.

Vilela (1992: 106) pracuje s pojmem „causativos implícitos“ a rozlišuje u nich tři druhy (ilustrované v opozici s nekauzativní větou): „verbos transitivos simples diateticamente neutros“ (*O sol derreteu a neve. – A neve derreteu(-se).*), „verbos transitivos derivados“ (*A resposta tranquilizou-o. – A resposta tornou-o tranquilo.*), „verbos transitivos simples que se encontram numa relação lexicalmente causativa com um outro verbo“ (*O guia mostrou a cidade aos turistas, mostrar = fazer ver*). Při bližším zkoumání těchto tří kategorií můžeme dojít k zobecnění, že jednoduchá syntetická kauzativa lze rozdělit do dvou hlavních skupin: morfologická a lexikální, jež se někdy zastřešují také pojmem „kauzativa sémantická“. Sémantická kauzativa pak P. Čermák (2015: 32) chápe takto: „Ide o tranzitivní slovesa vyjadřující působení následek, jenž je nazírán jako děj v nějakém gramatickém (slovotvorném, morfologickém n. syntaktickém) nebo lexikálněsémantickém vztahu k danému nekauzativu.“

### 4.1 Lexikální kauzativa

První skupinou syntetických kauzativ jsou kauzativa lexikální. Kemmer & Verhagen (1994: 118) je definují jako slovesa, která jsou svým významem kauzativní, avšak po formální stránce u nich nelze vydělit kauzativní morfém.

Ačkoliv typickým příkladem navyšování počtu argumentů ve valenční struktuře predikátu jsou analytické konstrukce se slovesem typu *fazer*, jež v souvislosti s portugalskými kauzativy stojí v popředí zájmu lingvistů, Arrais (1985: 46) klade důraz na to, že derivovat věty díky kauzativnosti lze i za použití „de um lexema verbal específico que tenha o traço /+causativo/“. V následujících příkladech [6, 7] věty [a] odkazují k větám s intranzitivním slovesem, věty [b] k analytickým kauzativním konstrukcím a věty [c] právě k těmto syntetickým „slovesným lexémům“ s kauzativním rysem:

- [6] a) *O livro caiu.*  
b) *O aluno fez o livro cair. / O aluno causou a queda do livro.*  
c) *O aluno derrubou o livro.*
- [7] a) *Os estudantes aprendem Lingüística.*  
b) *O professor faz o s estudantes aprenderem Lingüística.*  
c) *O professor ensina a Lingüística aos estudantes.*

Případy [c] však nejsou možné vždy: zatímco dvojvalentní struktura například s *aprender se* prostřednictvím „lexikalizace“ *fazer aprender na ensinar* změní na trojvalentní, u trojvalentních vět jako *O aluno deu o livro ao colega* nelze obdobný postup aplikovat, neboť v portugalské neexistují čtyřvalentní kauzativní slovesa (Arrais 1985: 47).<sup>12</sup>

Zároveň existují slovesa, která nealternují s párovým protějškem, proto Arrais podle vztahu sloves použitých v intransitivní a tranzitivní větě rozlišuje dvě kategorie lexikálních kauzativ: lexikalizovaná a ergativní.

#### 4.1.1 Lexikalizovaná kauzativa

Arrais (1985: 47) takto nazývá dvě formálně odlišná slovesa, která spojuje stejný sémantický vztah:

- [8] a) *O menino morreu.*  
b) *O marginal matou o menino.*

V této situaci dojde k přidání jména kauzativního typu a druhé sloveso se lexikalizuje jako kauzativní, vztah tranzitivního slovesa vůči intransitivnímu je tudíž lexikalizovaný. Podle Arraise je dokonce možné obě slovesa považovat za dvě syntakticky podmíněné fonologické realizace jediného slovesa. Sémantický a syntaktický vztah pojící dvojice sloves jako *morrer – matar se* mluvčí jazyka musejí naučit (nelze říct *O marginal morreu o menino*).

Arrais (1985: 50) předkládá seznam kauzativních sloves „resultantes de transformações por lexicalização“, který zde uvádíme rozšířený o slovesa od Vilely (1992: 106):

- cair – (fazer cair) – derrubar
- entrar – (fazer entrar) – introduzir/meter
- sair – (fazer sair) – expulsar
- morrer – (fazer morrer) – matar
- ver – (fazer ver) – mostrar
- crer – (fazer crer) – persuadir
- saber – (fazer saber) – anunciar/informar/dizer
- aprender – (fazer aprender) – ensinar
- arder – (fazer arder) – queimar
- fugir – (fazer fugir) – afugentar
- ter – (fazer ter) – dar
- acreditar/crer/compreender – (fazer acreditar/crer/compreender) – convencer/persuadir

Arrais (1985: 50) zmiňuje také negativní kauzativní derivací, která pro nás bude zajímavá zejména z hlediska negování kauzativních konstrukcí (viz podkapitola 6.4):

- ver – (fazer não ver) – esconder
- crer – (fazer não crer) – dissuadir

<sup>12</sup> Blinkenberg (1960: 103–104) pro francouzštinu uvádí, že nejčastějším případem použití intransitivního slovesa tranzitivně jsou jejich „faktivní“ užití a že některá pohybová slovesa (viz francouzská *tels avancer, reculer, monter, descendre, approcher, glisser, entrer, rentrer, sortir*) se ustálila i ve faktitivní podobě.



#### 4.1.2 Ergativní kauzativa

Ve druhém případě může stejné sloveso figurovat v intransitivní i tranzitivní větě. Některá slovesa totiž umožňují navýšit valenci, aniž by bylo nutné použít sloveso typu *fazer* či formálně odlišný fonologický pár, a to tak, že původní sloveso zůstane zachováno a promění se pouze jeho valenční struktura.

Arrais (1985: 47) se vrací k syntaxi, neboť od jejich nekauzativních protějšků tato slovesa odlišuje jen syntax. Podle Arraise stačí přidat jméno kauzativního typu do funkce podmětu a původní podmět přesunout do předmětové pozice, což umožňují ergativní slovesa. Jedná se o stejný typ sloves, jako jsou Vilelova „verbos transitivos simples diateticamente neutros“ (1992: 106). V gramatice Gulbenkian (2013: 451) jsou slovesa umožňující tyto transformace nazývána „verbos de alternância causativa-incoativa“, přičemž monoargumentová varianta těchto sémanticky kauzativních sloves se nazývá inchoativní či antikauzativní, zatímco Vilela (1992: 65) konstrukce v této binární opozici nazývá „tranzitivní“ a „ergativní“ (či „anti-kauzativní“).

Podle Arraise (1985: 47, 50) jsou ergativní kauzativní konstrukce možné pouze se slovesy, která pracují s opozicí intransitivní věty (bez kauzativního argumentu a s argumentem zasaženým dějem na pozici podmětu) a tranzitivní věty (s kauzativním argumentem na pozici podmětu a zasaženým argumentem na pozici předmětu). Arrais zde uvádí příklady [9, 10] s intransitivní větou [a], tranzitivní větou s ergativním kauzativem [b] a s tranzitivní větou s analytickou kauzativní konstrukcí [c]:

- [9] a) A janela *quebrou*.  
b) O garoto *quebrou* a janela.  
c) O garoto *fez* a janela *quebrar*.
- [10] a) A pedra *rolou*.  
b) João *rolou* a pedra.  
c) João *fez* a pedra *rolar*.

Tato slovesa označují změnu stavu fyzického původu nebo změnu umístění. Do první, početnější skupiny, patří např. *acordar, abrir, aumentar, começar, congelar, cozer, deitar, derreter, esfriar, esquentar, fechar, fritar, incendiar, partir, quebrar, rachar, rasgar, romper*, do druhé např. slovesa popisující pohyb jako *balançar, deslocar, girar, rolar, mudar, afundar, virar, parar* (Arrais 1985: 50, gramatika Gulbenkian: 451). Podle gramatiky Gulbenkian (2013: 451) lze kauzativní variantu těchto sloves parafrázovat „a ação de x sobre y causa que y mude de estado.“

Sémantický rys změny však není rozhodujícím parametrem. V gramatice Gulbenkian (2013: 453–454) se přímo uvádí, že mnoho tranzitivních sloves s podobnými sémantickým vlastnostmi inchoativní variantu neumožňuje:

- [11] a) Os terroristas assassinaram os dois reféns.  
 b) \*Os dois reféns assassinaram(-se).
- [12] a) Esse arquiteto construiu a ópera de Sidney.  
 b) \*A ópera de Sidney construiu(-se).
- [13] a) Amin Malouf escreveu um romance autobiográfico.  
 b) \*Um romance autobiográfico escreveu(-se).

Některá slovesa označující změnu stavu mohou mít inchoativní variantu pouze s určitými argumenty: např. *quebrar* v materiálním významu [14] ji umožňuje, v nemateriálním [15] již ne:

- [14] a) O pedro quebrou o copo.  
 b) O copo quebrou(-se).
- [15] a) O governo quebrou a promessa.  
 b) \*A promessa quebrou(-se).

Stejně tak existují inakuzativní slovesa, která nemají inchoativní protějšek. Může jít o slovesa, u nichž změna stavu vyplývá z nějaké vnitřní příčiny (*corar, desfalecer, desmaiar, empalidecer, explodir, flamejar, crescer, falecer, florir, morrer, murchar, nascer*). Většina sloves z této kategorie je inergativní, a proto nemohou „entrar na alternância causativa-incoativa“ (*brilhar, cintillar, faiscar, chorar, crepitar, gemer, tossir*). Druhou skupinou jsou slovesa, která vyjadřují existenci a výskyt (*existir, perdurar, aparecer, entrar, surgir, desaparecer, sair, sumir, acontecer, ocorrer, passar-se*). Jelikož nemají sémanticky kauzativní tranzitivní variantu [16b], zamýšlí-li mluvčí, aby se intepretovaly kauzativně, je třeba je použít v analytické konstrukci [16c]:

- [16] a) O esquentador explodiu.  
 b) \*Os bombeiros explodiram o esquentador.  
 c) Os bombeiros fizeram explodir o esquentador.

Kauzativní konstrukce (zejména francouzská konstrukce *faire* + infinitiv) se někdy srovnávají s pasivními větami, lexikální kauzativa nevyjímaje. Jak tvrdí gramatika Gulbenkian (2013: 451–452), lexikální kauzativa v inchoativní variantě mají tu společnou vlastnost s pasivními větami, že syntaktický podmět není skutečný kauzátor, nýbrž *patiens* nebo proživatel daného děje. Liší se však v tom, že vnější příčinu nemohou ztvárnit větným členem připojeným předložkou *por* [17]; abychom mohli použít *por* + *N*, je třeba je převést do pasiva [18], anebo zvolit alternativu s *com, por causa de* či *devido a* [19]:

- [17] a) \*O asfalto derreteu(-se) pelo calor.  
 b) \*Os impostos aumentaram pelo governo.  
 c) \*O ponteiro rodou pelo relojoeiro.
- [18] a) O asfalto foi derretido pelo calor.  
 b) Os impostos foram aumentados pelo governo.  
 c) O ponteiro foi rodado pelo relojoeiro.

- [19] a) O asfalto derreteu(-se) com o calor / por causa do calor / devido ao calor.  
 b) Os impostos aumentaram por causa do governo.  
 c) O ponteiro rodou devido ao esforço do relojoeiro.

U některých příkladů jsme se setkali se zvrtným zájmenem *se* uvedeným v závorce. Gramatika Gulbenkian (452–453) v této věci uvádí, že se jím vyznačuje inchoativní varianta mnoha z těchto sloves, přičemž pro některá je povinné [20], pro jiná volitelné [21] a pro další zakázané [22]:

- [20] a) A porta abriu-se/fechou-se com o vento. (??A porta abriu/fechou...)  
 b) A camisola rompeu-se com o uso. (\*A camisola rompeu...)  
 c) O nevoeiro dissipou-se com a chuva. (\*O nevoeiro dissipou...)
- [21] a) A manteiga derreteu/derreteu-se por causa do calor.  
 b) A rocha fraturou/fraturou-se devido ao gelo.  
 c) As calças rasgaram/rasgaram-se com o puxão.
- [22] a) A criança adormeceu com o cansaço. (\*adormeceu-se)  
 b) O caudal do rio aumentou com as chuvas. (\*aumentou-se)  
 c) O pato cozeu de mais devido à alta temperatura do forno. (\*cozeu-se)

#### 4.1.3 Syntetičnost portugalštiny?

Ačkoliv portugalština v rodině románských jazyků disponuje nebývalou syntaktickou variabilitou analytických kauzativ a tato bývají označována za typické kauzativní prostředky, Araújo se domnívá, že je portugalština při vyjadřování kauzativnosti syntetičtější než francouzština.

Typickým případem, kdy je podle autorky portugalština syntetičtější než francouzština, je velmi produktivní francouzský typ *se faire couper les cheveux* (viz níže příklady [23, 24], kdy kauzátor záměrně vyvolává děj v očekávání nějakého výsledku a nepřímou přitom manipuluje kauzovaným; tento typ se v portugalštině obejde bez kauzativního operátoru *fazer* a vystačí si se sémantickým kauzativem [b], které by ve francouzštině stálo v infinitivu [a]. Chce-li portugalština vyjádřit, že kauzátor využil cizích služeb, podle Araújo může odlišnost obou podmětů nepřímou zdůraznit slovesem *ir* [c], čímž dává najevo, že se událost odehrála „jinde“ (Araújo 2009: 28–30):

- [23] a) **je me suis fait teindre** les cheveux en blond platine  
 b) **pintei** o cabelo de louro platinado  
 c) **fui pintar** o cabelo de louro platinado
- [24] a) elle **s'est fait arracher** deux dents hier pour **se faire poser** un bridge  
 b) ontem **arrancou** dois dentes para **colocar** uma ponte  
 c) ontem ela **foi arrancar** dois dentes para colocar uma ponte

Při studiu korpusových materiálů si Araújo povšimla, že i v jiných situacích je pro překladatele mnohdy snazší pracovat s jedinou syntaktickou jednotkou, která kombinuje význam kauzace a výsledku, a to zvláště u sloves souvisejících s kognitivními procesy, avšak nejen u nich (Araújo 2009: 39–40):

[25] **faire baisser** le chômage → **reduzir** o desemprego

[26] **faire avancer** le processus → **impulsionar** o processo

[27] Je tiens à **faire observer** que → Devo **salientar** que

[28] j'ai pris la parole lundi pour **faire savoir** que → pedi a palavra na segunda-feira para **dizer** que

Na druhou stranu si Arrais (1985: 49) všímá svým způsobem protichůdného jevu [29, 30], a to jakési analytizace syntetických kauzativ [b], která se objevují v analytických konstrukcích [c, d]: „Observe se que o processo de causatividade por auxiliarização é tão genérico, que se estende até aos verbos ergativos e aos causativos lexicalizados“:

[29] a) Roma incendiou.

b) Nero incendiou Roma.

c) Nero fez incendiar Roma.

d) Nero causou o incêndio de Roma.

[30] a) O filho morreu.

b) O pai fez morrer o filho.

c) O pai matou o filho.

d) O pai fez matar o filho.

e) O pai causou a morte do filho.

Araújo svá tvrzení o větší syntetičnosti portugalského ve srovnání s francouzštinou zakládá na pozorování překladových ekvivalentů. Zapomíná však upozornit na to, že překladové texty netvoří shluk zřetězených ekvivalentních vyjádření, nýbrž jsou texty samy o sobě se všemi charakteristikami textového přediva (styl, koherence, koheze a její jazykové prostředky, estetický účinek apod.). Pokud překladatel ne zvolil k překladu analytické kauzativní konstrukce její portugalský protějšek, nemusí to nutně znamenat, že ho nepoužil naopak tam, kde byl původní předobraz syntetický<sup>13</sup>. Také je možné, že se kvůli podobě kontextu potřeboval vyhnout slovesu *fazer* nebo slovesu v infinitivu, a tak volil jiný ekvivalentní mechanismus.

Domníváme se, že překladové texty nejsou reprezentativní pro vzorek celé populace nelze z nich vyvozovat závěry týkající se cílového jazyka, pokud není současně proveden výzkum na nepřekladovém materiálu, který se následně porovná s výzkumem provedeným na překladech.

Navzdory uvedeným výhradám si myslíme, že tvrzení Araújo by šla jednoduše podložit frekvenční analýzou. Pokud by autorka určila hodnotu i.p.m. (items per million) daného jevu ve

---

<sup>13</sup> Araújo neuvádí, zda provedla i kontrolní výzkum, v němž by vyhledala infinitivní konstrukce v portugalském korpusu a následně ověřila jejich francouzské předobrazy. Máme však za to, že kdyby tak učinila, neopomněla by to zmínit.

vymezeném subkorpusu pro oba jazyky, mohla tyto hodnoty porovnat a díky tomu přesně vyhodnotit, ve kterém s jazyků se těchto konstrukcí vyskytuje více – a mít přitom na paměti, že překladové texty mohou být ovlivněny originály a že tato hodnota pro portugalsštinu nemusí odpovídat hodnotě výskytu ve veškerém jazykovém úzu.

Často se stává, že při sběru dat za účelem analýzy určitého jevu lze z nabytých hodnot vyčíst i takové výsledky, se kterými původní výzkum vůbec nepočítal. Máme k dispozici data pro výzkum infinitivních kauzativních konstrukcí typu *fazer + inf.* pro italštinu, portugalsštinu a francouzštinu uskutečněný v korpusu *InterCorp* (pro charakteristiku tohoto nástroje viz oddíl 9.1.2) na originálních beletristických textech psaných moderním jazykem a shodou náhod i na srovnatelně velkém subkorpusu – ve stejném pořadí jazyků platí počet pozic v milionech 1,6 : 1,5 : 1,5, počet textů 17 : 15 : 31 a počet autorů 11 : 11 : 23 (viz Čermák & Nádvorníková 2015: 19, 59, 72). Zatímco u francouzštiny a italštiny byla pro velký počet výsledků do výzkumu zahrnuta pouze slovesa, jejichž minimální výskyt v infinitivu studované konstrukce činil 10, u portugalsštiny nebyl stanoven minimální limit výskytu slovesa, protože jich celkově bylo příliš málo. Jelikož jsme data zpracovávali osobně, můžeme vyloučit metodologické chyby (např. nevyhledání supletivních tvarů *fazer* vzniknuvších po připojení předmětového zájmena či nevyhledání tvarů s rozvinutým kauzovaným vloženým mezi slovesa), a přesto se nám podařilo najít pouze 493 výskytů oproti 1739 (před stanovením limitu) výskytům ve francouzštině (pro italštinu není celkový počet výskytů uveden, avšak byl stanoven minimální limit, tj. bylo nutné jejich počet redukovat). Můžeme proto tvrdit, že v daném subkorpusu portugalsština skutečně je syntetičtější než francouzština i italština. Bezpochyby by bylo zajímavé srovnat zastoupení konstrukce u ekvivalentních textů v různých románských jazycích – např. na překladu Harryho Pottera, který je v *InterCorpu* také k dispozici. Tím bychom eliminovali rozdíly mezi zastoupenými texty, avšak vyvstal by jiný problém, a totiž vliv idiolektu překladatele, proto by bylo vhodné mít možnost pracovat na více přeložených textech. Další možností je ověřit výsledky zjištěné u překladových textů na srovnatelném (*comparable*) korpusu s vyváženým zastoupením textů v původním a cílovém jazyce (postup viz Nádvorníková 2015: 23–24).

## 4.2 Morfologická kauzativa

Ačkoliv kauzaci považujeme za vztah mezi větami, existují i čistě morfologické kauzativní mechanismy. Pro definování morfologických kauzativ si vypůjčíme hlavní myšlenku, kterou uvádějí Kemmer & Verhagen (1994: 118): jde o slovesa, v nichž jediné slovo zahrnuje dva morfémy – jeden znázorňuje kauzující predikát a druhý odkazuje ke kauzované situaci.

Arrais (1985: 44, 48) uvádí, že v indoevropských jazycích nejsou morfologické prostředky nejběžnějším způsobem tvoření kauzativ, uplatňují se zde spíše postupy syntaktické a lexikálně-

syntaktické. Portugalština se této tendenci nevymyká. Typickým příkladem kauzativních morfémů jsou sufixy *-izar* (*humanizar, esterilizar, atemorizar...*) a *-ficar* (*danificar, purificar...*):

[31] O prefeito humaniza a cidade. = O prefeito faz a cidade tornar-se humana.

[32] O marginal atemoriza as crianças.. = O marginal causa temor às crianças.

[33] Os sanitaristas purificaram a água. = Os sanitaristas fizeram a água tornar-se pura.

[34] A água danificou os livros. = A água causou danos aos livros.

Můžeme si povšimnout, že jde o slovesa odvozená od přídavných a podstatných jmen<sup>14</sup>. Tento postup je v rámci portugalského jazyka spíše sporadický a ne příliš systémový: zaprvé ne všechna substantiva a adjektiva mohou podstoupit tuto derivaci, zadruhé i jiné morfémy mohou tvořit kauzativa. Např. sloveso *afugentar* vzniklo derivací z intransitivního *fugir*.

[35] O lavrador afugenta os pardais. = O lavrador faz os pardais fugirem.

Arrais spatřuje hlavní rozdíl v tom, že *-izar* a *-icar* nederivují kauzativa z intransitivních sloves, jako je tomu běžné v turečtině, japonštině a dalších jazycích s morfologickými kauzativy. V portugalštině jde o implicitní kauzativa, která na rozdíl od lexikálních kauzativ formálně nekorelují se slovesem z věty, jejíž valence byla navýšena.

Vilelově pozornosti (1989: 45) neuniklo, že se tato slovesa zapisují do slovníků v kauzativním významu:

- *humanizar* = „tornar humano“
- *purificar* = „tornar puro“
- *atemorizar* = „causar temor“
- *danificar* = „causar dano“

Morfologická kauzativa se podle něho obvykle interpretují jako změna stavu, respektive proces vedoucí k dosažení stavu denotovaného adjektivem. Vezměme Arraisovu situaci *O prefeito humaniza a cidade* – za následek má stav, kdy *A cidade é humana*. Gramatika Gulbenkian (2013: 453) upřesňuje sémantické vlastnosti morfologických kauzativ tak, že mnoho z nich odkazuje k situacím, které se nemohou odehrát spontánně [36, 37], tj. bez vnějšího zásahu (např. *homogeneizar, humidificar, pasteurizar*), a neakceptují inchoativní variantu [b]:

[36] a) A empresa pasteurizou o leite.

b) \*O leite pasterizou(-se).

[37] a) O pedro humidificou a terra.

b) \*A terra humidificou(-se).

Stojí za povšimnutí, že morfologická kauzativa jako *homogeneizar, pasteurizar, electrificar* známe i z dalších jazyků včetně češtiny (slova jako *homogenizovat, pasterizovat* či *elektrifikovat*,

---

<sup>14</sup> Srov. pojetí faktitiv u F. Čermáka (2001).

vnímaná jako internacionalismy převzaté zejména z angličtiny či francouzštiny, zachovávají původní kauzativní sufix a přidávají k němu českou koncovku).

Podle Arraise (1985: 45) existuje ještě další typ derivace, při které se zároveň aplikují prefix a sufix, a to u sloves typu *endurecer*, *entristecer*, *engordar*, *entortar*, *endireitar*, *esfriar*, *esquentar* etc. V těchto případech [38–40] se nejprve derivací přidá adjektivu význam změny stavu [a] a z nového tvaru se poté odvodí kauzativní konstrukce [b]. Striktně morfologicky vzato tato derivace nevede ke kauzativním slovesům, neboť ji jako kauzativní lze vnímat pouze ve větách odvozených z vět se změnou děje:

- [38] a) A menina entristeceu.  
b) A chuva entristeceu a menina.
- [39] a) A colher entortou.  
b) O garoto entortou a colher.
- [40] a) A sopa já esquentou.  
b) A empregada já esquentou a sopa.

### 4.3 Transformace jednoduchého slovesa

Kategorie, kterou jsme nazvali transformací jednoduchého slovesa, se nevyskytuje v žádné z nám známých prací věnovaných čistě jen portugalským kauzativům. V souladu s naším přesvědčením, že kontrastivní lingvistika má potenciál obohatit poznatky o jednotlivých jazycích, vynesly kontrastivní výzkumy na překladech z francouzštiny do portugalského (viz Araújo 2009) na světlo další dva prostředky, kterými jsou nominalizace a pasivizace.

#### 4.3.1 Nominalizace

Nominalizací nemáme na mysli analytickou verbonominální konstrukci *causar + substantivum*, o níž pojednává Arrais (1985) jakožto o nominální alternativě infinitivní konstrukce s *fazer*. Jde o transpozici slovního druhu, konkrétně deverbilizaci slovesa v infinitivu za použití vhodného substantiva. Podle Araújo tento typ zaujímá „une place non négligeable dans la liste des équivalents de faire + INF“ (2009: 42). Pro ilustraci přebíráme a krátíme tyto příklady:

- [41] qui visait à **le faire expulser** → visando **a sua expulsão**
- [42] j'examinerai la voie proposée dans le rapport afin de **faire avancer** les choses  
→ vou analisar a via proposta no relatório, com vista a **uma possível melhoria**

V citovaných příkladech se objevují rovněž verbonominální konstrukce s jiným slovesem než *fazer*, Araújo je však nevyčleňuje do zvláštní skupiny ani nijak nekomentuje:

- [43] l'Union européenne tente de **faire augmenter** le PIB par habitant  
→ a união Europeia tenta **conseguir o aumento** do PIB por habitante



### 4.3.2 Pasivní konstrukce

Na základě svého kontrastivního výzkumu zahrnuje Araújo mezi kauzativní mechanismy také trpný rod, vycházejíc přitom z převodu francouzské analytické konstrukce *s faire* pomocí komplexní větné transformace, při níž dojde ke změně slovesného rodu (Araújo 2009: 44):

[44] *Que diraient donc les citoyennes et citoyens si on leur accorde solennellement des droits mais qu'ils ne peuvent les faire valoir individuellement ?*

→ De facto, o que irão dizer os cidadãos se lhes forem anunciados pomposamente os seus direitos, mas estes não puderem **ser reclamados** individualmente?

Hledání spojitosti mezi kauzativy a pasivem se ostatně nabízí díky formální podobnosti kauzovaného, je-li vyjádřen instrumentálem s předložkou *por*, s původcem děje pasiva vyjádřeného stejným způsobem. Tento větný člen blíže rozebíráme v oddílu 6.3.4 o pádové sémantice nepřímých předložkových pádů. Araújo (2009: 45) se domnívá, že v situacích, kdy kauzovaný nejedná záměrně („un S2 non-intentionnel“), nabývá francouzská kauzativní konstrukce explicitně pasivní hodnoty a v překladech dominuje převod pomocí trpného rodu:

[45] *Vous pouvez vous faire escroquer à distance par des entreprises situées à l'étranger*

→ Pode-se ser vigarizado por empresas de outros países a longa distância

[46] *quelques dizaines de ceux-ci ... quitte à se faire arrêter*

→ algumas dezenas deles ... mesmo correndo o risco de **serem detidos**

Skutečnost, že vztah kauzativních a pasivních konstrukcí může být blízký, nacházíme i u jiných jazyků. Dixon (2000:31) popisuje fungování sufixu *-ita* v korejštině, jenž má na některá slovesa účinek kauzativní a na některá slovesa účinek pasivizační, přičemž tyto skupiny se překrývají (a u slovesa *vidět* – *pota* má derivovaný tvar *po-ita* význam *být viděn* nebo *ukázat*, tj. *způsobit vidění*).

Někteří lingvisté se domnívají, že kauzativa tvoří přechod mezi trpným a činným rodem. Vilela (1992: 105) používá pojem „diátèse causativa“, s nímž operuje i Tesnière (1959: 260) jakožto s možností, jak slovesu navýšit valenci. Vilela slovesný rod chápe jako vztah mezi podmětem a dějem vyjádřeným v přísudku, přičemž v činném rodě („diátèse activa“) vychází činnost od podmětu směrem ven a u trpného rodu („diátèse passiva“) je činnost směřována směrem k podmětu. Na jejich pomezí („diátèse média/neutra“) je činnost soustředěná přímo v podmětu („a ação acontece no sujeito“), čímž vzniká přechod mezi činným a trpným rodem bez morfologických změn a typickým příkladem jsou ergativní slovesa, u nichž přímý předmět zaujímá místo podmětu stejně jako u pasiva. „Diátèse causativa“ pak zahrnuje explicitně kauzativní slovesa a ambivalentní slovesa v činné formě (Vilela 1992: 105). Araújo (2008) kauzativa jakožto přechod mezi aktivem a pasivem studuje zejména na zvrtné podobě analytické



konstrukce s *faire/fazer* a svou disertační práci nazývá *Entre l'actif et le passif: Syntaxe, sémantique et pragmatique comparées français-portugais*.

Pokud jde o zařazení tohoto mechanismu mezi syntetické a analytické typy, Araújo ho považuje za syntetický mechanismus, ačkoliv formálně jde o postup poněkud analytičtější. Při organizaci této kapitoly jsme došli ke stejnému závěru, neboť jsme přesvědčeni, že pomocné sloveso trpného rodu se neřadí mezi kauzativní operátory, a na celou situaci pohlížíme spíše jako na modulaci syntetického slovesa než kauzativní derivaci.

## 5 ANALYTICKÉ KAUZATIVNÍ KONSTRUKCE

V románských jazycích jsou za prototypické kauzativní konstrukce považovány analytické konstrukce typu *faire/hacer/fare/fazer* + infinitiv. Podle Dixonovy typologie kauzativ (viz oddíl 3.1.1) lze do kategorie analytických kauzativních konstrukcí zařadit komplexní predikáty (dva predikáty v rámci jedné věty) a perifrastická kauzativa (dva predikáty v rámci dvou vět). Jak uvidíme, portugalská konstrukce *fazer* + infinitiv náleží k oběma těmto kategoriím, neboť ji lze dále rozčlenit do tří podtypů, které se liší svými morfosyntaktickými vlastnostmi. Kromě toho se portugalština vyznačuje tím, že mezi kauzativní slovesa pojící se s infinitivem řadí spolu s *fazer* také slovesa *mandar* a *deixar*. Vedle infinitivní konstrukce existují i další analytické struktury, jimiž se taktéž budeme zabývat.

Analytické kauzativní mechanismy současné portugalštiny lze třídit podle různých kritérií. Podle řídicího slovesa a podoby závislých vět můžeme analytické kauzativní konstrukce rozdělit do čtyř skupin:

- 1) Konstrukce se slovesy *fazer/mandar/deixar*
  - a) finitní
  - b) infinitivní
  - c) nominální
- 2) Konstrukce se slovesy s kategoriálním významem kauzace
  - a) finitní
  - b) infinitivní
  - c) nominální

Definovat takto morfosyntakticky nesourodou skupinu konstrukcí jde pouze velmi obecně, proto přebíráme definici sémantickou. Kemmer & Verhagen definují analytickou kauzativní konstrukci jako „two-verb structure that expresses a predicate of causation and a predicate of effect.“ Z morfosyntaktického hlediska často sestávají ze dvou sloves, přičemž pouze jedno z nich nese formální znaky obvyklého slovesného přísudku – v mnoha evropských jazycích vyjadřuje čas či vid pouze jedno sloveso a druhé sloveso je v infinitivu. Proto některé jazyky vnímají kauzální predikát jako pomocné sloveso a proto se kauzativní konstrukce často chovají jako jednovětné struktury<sup>15</sup> (Kemmer & Verhagen 1997: 117–118). Po sémantické stránce mají analytické konstrukce společný rys, kterým je úloha podmětu verba finita: působí jako síla, která

---

<sup>15</sup> „[...] they tend to display behavior associated with single-clause structures when found in conjunction with certain syntactic rules such as clitic placement, passive, and "object-raising" constructions [...]. In our view, the widespread morphological and syntactic indications of monoclausality tell us something, namely that these two predicates are conceptually close, closer than the predicates in structures in which both the predicate indicating cause and that indicating result are equally specific and conceptually independent.“ (Kemmer & Verhagen 1997: 118)

vyvolá událost vyjádřenou komplementem, nebo jako zdroj energie, která je třeba k tomu, aby tato událost mohla nastat (Langacker 1991: 408).

Jelikož hlavní předmětem zájmu této práce je infinitivní konstrukce se slovesy *fazer/mandar/deixar*, budeme se v následujících kapitolách dopodrobna věnovat její morfologické, syntaktické i sémantické definici. Uvidíme, že ve všech těchto oblastech disponuje značnou variabilitou, čímž vyniká v systému románských kauzativních konstrukcí. V této kapitole ji proto pouze stručně uvedeme a zároveň představíme ostatní analytické mechanismy.

## 5.1 Infinitivní konstrukce s *fazer/mandar/deixar*

Portugalská lingvistika vedle slovesa *fazer* (*dělat*), které je v kombinaci s infinitivem přesnou analogií prototypických kauzativních konstrukcí v dalších románských jazycích, řadí k těmto konstrukcím ještě další dvě slovesa: *mandar* (*nařídit, poslat*) a *deixar* (*nechat*). *Fazer* je významově nejméně určité, avšak není tak dominantní jako francouzské *faire*.<sup>16</sup>

Zatímco v některých jazycích se permissivní konstrukce s obdobou *deixar* (*let, laisser, dejar* apod.) někdy traktují zcela odděleně, portugalská lingvistika je díky shodné obecné charakteristice a morfosyntaktickým vlastnostem nevyčleňuje a *deixar* mezi kauzativa řadí automaticky, naopak spolu s kauzativy rádi pojednávají také o slovesech smyslového vnímání, neboť i zde existuje výrazná morfosyntaktická analogie. Touto morfosyntaktickou analogií máme na mysli existenci a reálný úzus tří typů infinitivních konstrukcí, které se do jisté míry liší též sémanticky.

### 5.1.1 Tři typy infinitivní konstrukce

Gramatiky a odborné práce se shodnou na třech typech infinitivní kauzativní konstrukce, které v této práci budeme označovat VSV, VOV a VVO. Terminologii, kterou používají jiní autoři, dále přiblížíme v oddílech věnovaných jednotlivým typům.

Popisu strukturních, distribučních a sémantických vlastností těchto tří konstrukcí věnujeme kapitoly 6 a 7. Nyní pouze stručně přiblížíme, jak se typy VSV, VOV a VVO formálně odlišují především postavením a pádem logického podmětu infinitivu a zároveň tvarem infinitivu: VSV se vyznačuje osobním infinitivem a antepozicí podmětu v nominativu, VOV prostým infinitivem a antepozicí podmětu v akuzativu, VVO prostým infinitivem a postpozicí podmětu

---

<sup>16</sup> Araújo (2009: 36) oslabení *fazer* oproti *faire* dokumentuje na překladech z francouzštiny do portugalské a tvrdí, že se *faire* + inf. často překládá jiným kauzativním slovesem, např. překladač zvolil *mandar*, ale také *deixar* či zcela jiné řešení (kráceno):

- elle est en mesure [...] de **faire assassiner** de nombreuses personnes  
→ pode [...] **mandar assassinar** muitas pessoas
- Il a déclaré que nous ne devions pas toujours nous **faire entraîner** pas les avocats.  
→ Afirmou que não nos podemos **deixar** sempre **levar** por advogados.
- des mesures aptes à mieux **faire fonctionner** l'Europe  
→ medidas para **pôr** a Europa a **funcionar** melhor

v akuzativu či dativu (příp. instrumentálu). Všechny tři typy lze tvořit jak s intransitivními, tak s tranzitivními slovesy. Ilustrační příklady přebíráme od Araújo (2012: 10), přičemž zvýrazňujeme obě slovesa a podtrháváme prvky odkazující ke kauzovanému:

typ	intransitivní infinitiv	tranzitivní infinitiv
VSV	a Maria <i>fez os miúdos <u>brincarem</u></i>	a Maria <i>fez os miúdos <u>lerem</u></i> esse livro
VOV	a Maria <i>fez os miúdos <u>brincar</u></i>	a Maria <i>fez os miúdos <u>ler</u></i> esse livro
VVO	a Maria <i>fez <u>brincar</u> os miúdos</i>	a Maria <i>fez <u>ler</u></i> esse livro <u>aos miúdos</u>

Tab. 1 – Typy infinitivní kauzativní konstrukce

V této práci záměrně hovoříme o „analytických“, resp. „finitních“ či „infinitivních“ kauzativních konstrukcích, neboť disponibilní kauzativní mechanismy nejsou čistě oddělené kategorie, nýbrž jakási kontinuální škála možností. Zcela záměrně se proto při označování řídicích kauzativních sloves či celé konstrukce vyhýbáme generalizujícím pojmům „pomocné sloveso“, „komplexní predikát“, „slovesná perifráze“, „perifrástická konstrukce“ apod. Přední lingvisté zabývající se touto tematikou (Raposo, Silva, Araújo) se shodují, že v portugalské se v případě infinitivních kauzativních konstrukcí jedná o dvě samostatné věty spojené do souvětí nebo jednoduchou větu s komplexním predikátem podle toho, který typ konstrukce se použil. Pro ilustraci uvádíme modelové věty z gramatiky Gulbenkian (2013: 1961)<sup>17</sup>, v nichž [or] vymezuje vedlejší větu a [-] odkazuje k implicitnímu podmětu infinitivní věty. Zatímco VSV a VOV jsou souvětí, v nichž se podmět infinitivu vkládá mezi obě slovesa, VVO je věta jednoduchá s komplexním predikátem, z níž lze postponovaný podmět za určitých okolností dokonce vypustit:

- VSV: A professora mandou [or *os alunos corrigirem* as redações].
- VOV: A professora mandou *os alunos* [or [-] *corrigir* as redações].
- VVO: A professora mandou corrigir as redações {aos alunos/?pelos alunos}.

S označeními VSV, VOV a VVO se však nesetkáme v referenčních gramatikách portugalského jazyka. Ze všech gramatik, se kterými jsme měli možnost pracovat (ať manuálně, či elektronicky), se problematikou kauzativ nejvíce zabývá gramatika Gulbenkian. Ta tyto tři konstrukce rozlišuje, avšak pojednává o nich v různých kapitolách. Neobsahuje totiž kapitolu věnovanou kauzativním konstrukcím jako takovým, nýbrž v kapitole 37.5 „Construções sintáticas com verbos no infinitivo“ v oddílu 37.5.3 „A construção união de orações“ v úvodu k tomuto konkrétnímu typu syntaktické konstrukce (jež odpovídá našemu typu VVO) de facto nastíní

<sup>17</sup> Jelikož se na tvorbě tohoto opusu podílel také Raposo, jenž je předním odborníkem na konstrukce VVO, lze předpokládat, že autorem kapitoly o konstrukcích VVO a s nimi se pojícím přehledem infinitivních kauzativních konstrukcí je právě on.

existenci všech tří kauzativních infinitivních konstrukcí: „Para além de ocorrerem com uma oração completiva de infinitivo flexionado e de permitirem a construção de elevação do sujeito para objeto, os verbos causativos *deixar, fazer, mandar* e os verbos de percepção *ouvir, sentir, ver* permitem ainda uma terceira construção, chamada união de orações“ (2013: 1961). Tyto konstrukce však komentuje zvláště v kapitolách, kam je lze zařadit podle syntaktických kritérií spolu s jinými slovesy či konstrukcemi odpovídajícími těmto kritériím, a tak má-li někdo potřebu vytvořit si ucelený obraz o infinitivních kauzativních konstrukcích, musí o nich již mít určité znalosti a dobře vědět, co přesně má hledat.

### 5.1.2 Variace infinitivních konstrukcí

Při korpusových výzkumech (zejména Pereira 2012) byly potvrzeny i sporadické výskyty (v řádu nízkých jednotek) dalších konstrukcí, které se obvykle nevyskytují v odborné literatuře pojednávající o tématu (viz případy 1 – 3) a které mísí některé rysy dvou různých konstrukcí (1, 2) nebo je popírají (3). Pro názornost zde přizpůsobujeme modelové věty s Mariou tak, aby zněly co nejpřirozeněji, a podtrháváme prvky odkazující ke kauzovanému. Jsou to:

- 1) konstrukce VSV s akuzativem, resp. VOV s osobním infinitivem: *A Maria **fê-los lerem esse** livro.*
- 2) konstrukce VOV s předložkou *a*: *A Maria **deixou os miúdos a brincar.***
- 3) konstrukce VVO bez dativu, resp. s dvojitým akuzativem: *A Maria **fez ler os miúdos esse livro.***

K těmto případům se vrátíme po důkladném strukturním představení normativních konstrukcí.

Analytické infinitivní konstrukce existují také ve zvrtné podobě: *fazer-se + inf., deixar-se + inf.* Silva (2005a) provedl korpusový výzkum, jímž dokázal, že v žurnalistických textech jednoznačně převládají konstrukce infinitivní. Finitní konstrukce (s výjimkou slovesa *fazer*) jsou spíše méně častým jevem a reflexivní konstrukce jsou (s výjimkou slovesa *deixar*, kde mohou tvořit až čtvrtinu případů) málo časté až zcela marginální. Silvovy poznatky i širší popis zvrtné analytické konstrukce přineseme v kapitolách věnovaných úzu a reflexivní konstrukci.

### 5.1.3 Základní konfigurace vztahů v infinitivních konstrukcích

Ve srovnání s kauzací vyjádřenou několika nezávislými větami (např. *A Maria deu leite ao filho. O filho bebeu o leite.*) tvoří analytická infinitivní konstrukce poměrně kompaktní celek, který nelze vyjádřit dvěma samostatnými větami bez zásahu do struktury:

- [47] a) *A Maria fez o filho beber o leite.*
- b) *\*A Maria fez. O filho bebeu o leite.*

Podle Araújo (2012) zde dochází k jakési hierarchizaci dvou vztahů, kdy se kauzativní sloveso stává řídicím slovesem, na němž je infinitiv závislý, a to nejen syntakticky: indikativ a

minulý čas, v němž se celá událost odehrála, přebírá sloveso v neurčitém tvaru od kauzativního slovesa. Událost vyjádřená infinitivem a jeho argumenty se vnoří do kauzativní události jakožto samostatný argument, což můžeme velmi obecně znázornit za pomoci závorek:

[A Maria, fazer, (o filho, beber, o leite)]

A *Maria*, čili podmět kauzativního slovesa, je kauzátor – agens, který vyvolal celou kauzativní situaci. *O filho*, neboli logický podmět infinitivu, je v tomto případě kauzovaný – právě na něj kauzátor působí, aby se stal agentem děje vyjádřeného infinitivem.

Kauzovaný může být vyjádřen různým způsobem co do explicitnosti, slovního druhu, pádu, pozice a také moci nad událostí a je hlavním rozlišujícím prvkem mezi třemi typy infinitivní konstrukce. Konstrukce VSV, VOV a VVO se zároveň liší stupněm syntaktické i sémantické integrace obou událostí, a tvoří tak přechod mezi souvětím s infinitivní vedlejší větou a jednoduchou větou s komplexním predikátem.

Dříve, než začneme s podrobným studiem tří kauzativních infinitivních konstrukcí, dokončíme celkový nástin všech analytických možností, jak v portugalštině vyjádřit kauzativní situace.

## 5.2 Finitní konstrukce s *fazer/mandar/deixar*

Vedlejší věta uvedená kauzativním slovesem může obsahovat také sloveso v určitém tvaru. Je-li jeho podmět vyjádřen zájmenem, pak je ve formě nominativu, tj. jde o podmět logický i gramatický. Silva (2005a: 870) finitní konstrukci charakterizuje tak, že se jedná o méně častou alternativu k infinitivní konstrukci, přičemž sloveso věty vedlejší je v konjunktivu, vedlejší věta je uvedena spojkou *que* a po slovese *fazer* následuje ještě předložka *com*<sup>18</sup>:

[48] A Maria fez com/mandou/deixou que os miúdos corressem.

Gramatika Gulbenkian (2013: 1957) uvádí, že předložka *com* pojící se s *fazer* je volitelná:

[49] O pai mandou/deixou/fez que os filhos/eles saíssem do quarto.

Ačkoliv je méně častá než infinitivní konstrukce, autoři ji rádi zmiňují nebo rozebírají ve svých pracích, neboť svou odlišností nechává vyniknout některé aspekty infinitivních konstrukcí. To je také důvod, proč její vlastnosti budeme podrobněji analyzovat v 7. kapitole věnované sémantice kauzativních konstrukcí (oddíl 7.2.4). Za tímto účelem zavádíme zkratku VqueSV.

## 5.3 Infinitivní konstrukce s jiným kauzativním slovesem

Mezi analytické kauzativní konstrukce se řadí také infinitivní konstrukce se slovesy s kategoriálním významem kauzace. Silva (2004a: 585; 2005a: 857, 870) sem řadí slovesa jako

---

<sup>18</sup> Ačkoliv v brazilské portugalštině nalezl několik výskytů bez ní, např. *o mercado fará que eles acompanhem os juros internacionais*.

*obrigar, forçar, incitar, convencer, autorizar, conduzir, induzir, levar, pôr* a tvrdí o nich, že negramatikalizovala jakožto vyjádření kauzace (s výjimkou *levar*<sup>19</sup>). Dále uvádí, že závislý infinitiv může být osobní a uvádí ho předložka *a*:

[50] *A Maria obrigou/levou/pôs os miúdos a ler/lerem o livro.*

Logický podmět infinitivu má podobu akuzativu [51a], nikoliv nominativu [51b]:

[51] a) *A Maria obrigou-os/levou-os/pô-los a ler/lerem o livro.*

b) *\*A Maria obrigou/levou/pôs eles a lerem/ler o livro.*

Silva má za to, že díky tomu se ze tří typů infinitivní kauzativní konstrukce s *fazer/mandar/deixar* tato konstrukce nejvíce blíží typu VOV (strukturním vlastnostem typu VOV věnujeme oddíl 6.2.3). Proto pro ni zavádí označení VOaV.

Slovesa jako *obrigar* mohou analogicky jako *fazer/mandar/deixar* tvořit finitní vedlejší věty s konjunktivem připojené spojkou *que* (u *obrigar* spojce předchází ještě předložka *a*).

Podobně jako finitní konstrukci VqueSV i konstrukci VOaV autoři v odborné literatuře věnované infinitivním konstrukcím s *fazer/deixar/mandar* často zmiňují, proto ji stručně rozvedeme v oddílu 7.2.2. Věnují jí však řádově menší prostor než konstrukci s *fazer/mandar/deixar*.

#### 5.4 Jmenná konstrukce *causar* + jméno

Konstrukce *causar* + substantivum je v odborných statích zcela zastíněna infinitivními konstrukcemi, ačkoliv Arrais (1985: 48) o kauzativech tvrdí, že vedle tří syntetických typů existuje v portugalštině ještě perifrastická konstrukce obsahující „verbo auxiliar, basicamente *fazer* ou *causar*“. K tomu dodává, že díky *fazer* lze změnit valenci u všech sloves (odkazuje zde k myšlence, že kauzativní věty vznikají kauzativní derivací z jednodušších vět), zatímco *causar* funguje jen se slovesy, která „apresentam forma nominal substantiva correspondente“, což zároveň dokládá na modelových větách (Arrais 1985: 42, 48) – srov. kauzativní konstrukce v [52, 53] s nemožností derivovat substantivní kauzativní konstrukci v [54, 55]:

[52] *saír – causar a saída*

*O professor causou a saída dos garotos.*

[53] *convocar – causar a convocação*

*O reitor causou a convocação dos candidatos pela faculdade.*

[54] *sentar – causar ?*

*O pai causou ? das visitas.*

---

<sup>19</sup> *Levar* se však jako gramatikalizované kauzativum neobjevuje v žádné další odborné práci, kterou jsme měli možnost číst.

- [55] *pegar o martelo – causar ? do martelo*  
*O ferreiro causo ? do martelo pelo ajudante.*

## 5.5 Jmenná doplňková konstrukce

Silva a spolu s ním i Araújo (2009) mezi analytické kauzativní konstrukce řadí také případy, kdy se kauzativní sloveso pojí se substantivem nebo adjektivem (Silva 2004a: 584):

- [56] *O João deixou a Maria em paz.*  
[57] *O João deixou o assento livre.*

Silva (2005b: 43) nazývá tuto kauzativní konstrukci „predicativa“, čili „doplňková“:

- [58] *A Maria fez-me / pôs-me / tornou-me / deixou-me feliz.*

Pojmenovává ji také „kauzativně-rezultativní“, protože jakožto doplněk zobrazuje výsledek kauzace, tj. „causar a aquisição de uma qualidade ou a entrada num estado“. Doplněk kauzovaného pak má formu přídavného jména, přičestí nebo předložkového syntagmatu.

Silva (2004a: 584) podotýká, že zatímco v angličtině existuje pro tyto případy dichotomie *let – leave (John left Mary alone)*, v románských jazycích se sloveso nemění a mění se pouze komplement z infinitivního na nominální. Základní rozdíl spatřuje v tom, že u infinitivní kauzativní konstrukce je kauzovaný pojat dynamicky, zatímco u jmenné staticky (což lze ověřit i na češtině – právě v dynamice se liší dvojice vět *Jan způsobil, že Marie osaměla a Jan nechal Marii samotnou*).

Araújo (2009: 43) si povšimla, že francouzské kauzativní konstrukce se do portugalského převádějí pomocí analytických konstrukcí obsahujících jiné sloveso než *fazer/mandar/deixar*, např.:

- [59] *faire disparaître → pôr termo a*  
[60] *faire entendre → tornar audível*

Shodou okolností se jedná o dvě ze čtyř sloves, které se dle Silvy (2005b: 43) v této konstrukci vyskytují: *fazer, tornar, pôr* a *deixar*. Silva tato slovesa také srovnává významově: *fazer* a *tornar* znamenají, že nový stav bude trvalý, zatímco u *pôr* bude dočasný. *Deixar* se prý nezaměřuje na změnu a tím ani na to, že kauzovaný vstoupí do nového stavu, nýbrž na výsledek této změny. Tím se *deixar* + doplněk může přibližovat kauzaci jako ve vazbě *fazer* + infinitiv, avšak z perspektivy výsledku: *deixar alguém escandalizado*.



## 6 STRUKTURNĚ-DISTRIBUČNÍ CHARAKTERISTIKA INFINITIVNÍ KONSTRUKCE

Kauzativní konstrukce *fazer/mandar/deixar* + infinitiv ve skutečnosti není jediná konstrukce, nýbrž souhrnné označení pro tři podtypy, které se mohou lišit slovosledem, funkcí logického subjektu infinitivu nebo přidělenými pády.

### 6.1 Pozice a funkce podmětu infinitivu

Nejmarkantnější vlastnost, ve které se již na první pohled liší podtypy infinitivní kauzativní konstrukce, je pozice a s ní i úzce související funkce sémantického podmětu infinitivu. Obojí je v portugalštině variabilní. Jelikož tato variabilita souvisí s různými syntaktickými a sémantickými vlastnostmi jednotlivých typů konstrukce, umožňuje nám syntax rozlišit, o kterou ze tří možných normativních konstrukcí se jedná. Proto od ní odvozujeme zkratky, kterými si pomáháme při jejich označování.

Možné pozice subjektu infinitivu si ukážeme na příkladech Marie, která způsobí, že si děti začnou hrát (příklady s intransitivním infinitivem) nebo číst knihu (příklady s tranzitivním infinitivem)<sup>20</sup>. Logický podmět infinitivu může mít podobu S (podmět), O (různé druhy předmětu – akuzativ, dativ, ale také instrument s *por*) anebo může být vynechán. Na jeho pozici a volbě mezi podtypy infinitivní konstrukce pak závisí pozice a forma dalších větných členů.

#### 6.1.1 Antepozice kauzovaného: S1 *fazer* S2 *infinitiv* (O)

Stojí-li kauzovaný před infinitivem, mohou nastat dva případy: infinitiv je, nebo není časovaný.

Je-li infinitiv časovaný (tzv. osobní infinitiv), považuje se logický podmět infinitivu za jeho právoplatný morfosyntaktický podmět, a proto tuto konstrukci budeme označovat VSV jako zkratku pro verbo – sujeito – verbo:

[61] A Maria *fez os miúdos brincarem*.

[62] A Maria *fez os miúdos lerem* esse livro.

Není-li infinitiv časovaný, nepovažuje se logický podmět infinitivu za jeho plnohodnotný morfosyntaktický podmět. Protože je v akuzativu podobně jako přímý předmět, budeme tuto konstrukci označovat VOV jako verbo – objeto – verbo:

[63] A Maria *fez os miúdos brincar*.

[64] A Maria *fez os miúdos ler* esse livro.

---

<sup>20</sup> Příklady jsou převzaty od Araújo (2012: 11).

### 6.1.2 Postpozice kauzovaného: *S1 fazer infinitiv (O a) S2*

Je-li logický podmět infinitivu v postpozici, jeho přesná realizace většinou závisí na tranzitivnosti slovesa. U intransitivního infinitivu následuje kauzovaný jako předmět přímo za infinitivem:

[65] A Maria *fez brincar os miúdos*.

U tranzitivního infinitivu bývá připojen předložkou *a* za přímý předmět infinitivu:

[66] A Maria *fez ler esse livro aos miúdos*.

Jelikož zde podmět vystupuje plně v roli předmětu, budeme tuto konstrukci označovat VVO jako verbo – verbo – objeto.

### 6.1.3 Nevyjádřený podmět

Za určitých podmínek lze kauzovaného zcela vynechat (viz *Elipsa podmětu* v oddílu 7.3.3). Obvykle se jedná o konstrukce VVO, ve kterých nebylo nutné podmět explicitovat, neboť vyplýval z kontextu.<sup>21</sup>

## 6.2 Vlastnosti konstrukcí VSV, VOV a VVO

Portugalština má v rodině románských jazyků jedinečně bohatý systém infinitivních konstrukcí převážně ze dvou důvodů: a) umožňuje postpozici i antepozici kauzovaného vzhledem k infinitivu, b) disponuje dvěma morfologickými druhy infinitivu<sup>22</sup>.

### 6.2.1 Typ VSV

Pro konstrukci VSV je charakteristické, že za kauzativním slovesem (V) následuje podmět (S) a osobní infinitiv s příslušnou koncovkou (V), odtud označení VSV. Gramatika Gulbenkian (2013: 1961) ilustruje VSV následujícími příklady s intransitivním a tranzitivním slovesem (hranaté závorky vymezují vedlejší větu, podmět zvýrazňujeme kurzívou):

[67] A professora **deixou** [*or os alunos saírem* mais cedo].

[68] A professora **mandou** [*or os alunos corrigirem* as redações].

Ke konstrukci VSV se nejobecněji odkazuje názvem „construção com o infinitivo flexionado“ („inflected infinitive construction“). V pracích zaměřených na infinitivní konstrukce se setkáváme s názvy „causativas com infinitivo flexionado no domínio encaixado“ (Gonçalves &

<sup>21</sup> Díky možnosti vynechání podmětu u VVO označuje Araújo tuto konstrukci jen jako VV.

<sup>22</sup> Vedle běžného infinitivu, který má jediný tvar, existuje také infinitiv osobní, jenž se v portugalské lingvistice obvykle nazývá „pessoal“ či „flexionado“. Dle gramatiky Gulbenkian (2013: 1905) je „infinitivo flexionado“ název odkazující k morfologickým vlastnostem (dochází u něj ke shodě v osobě a čísle), zatímco název „infinitivo pessoal“ odkazuje k tomu, že lho lze užít s podmětem.

Duarte 2001), „VSV“ podle „verbo – sujeito – verbo“ (Araújo 2012, Silva 2005), typ „fazer SV“ (Araújo 2009), ve starších pracích také „VOV-inf. flexionado“ (Silva 1995), v gramatice Gulbenkian ji najdeme pod obecným označením vedlejších infinitivních vět „oração completiva de infinitivo flexionado“.

Jedinečným znakem typu VSV je autonomie podmětu osobního infinitivu: jeho logický podmět je považován za skutečný morfosyntaktický podmět tvořící s infinitivem základní skladební dvojici. Je jeho plnohodnotným podmětem, neboť mezi nimi dochází ke shodě v osobě a čísle, která se projevuje připojením příslušné koncovky infinitivu. Kromě této shody skutečnou podmětovost kauzovaného podtrhuje také fakt, že vůči infinitivnímu přísudku stojí na kanonické anteponované pozici a že je v nominativu.

Pokud bychom se měli vrátit k otázce souvětí či věty s komplexním predikátem, pak gramatika Gulbenkian (2013: 1904) potvrzuje, že osobní infinitiv jednoznačně má vlastní podmět, proto jsou konstrukce s osobním infinitivem větného charakteru a podobají se větám s verbem finitem. Tuto konstrukci tedy považujeme za souvětí s vedlejší větou infinitivní.

Silva (1995, 2004) tento typ popisuje jako nejvíce analytický a nepřímý způsob, jak pomocí infinitivní konstrukce vyjádřit kauzaci: kauzující i kauzovaná událost jsou kognitivně odděleny, jelikož událost věty vedlejší je syntakticky i sémanticky nezávislá na řídící události a podmět infinitivu je sémanticky nezávislý (tento názor rozvíjíme v oddílu 7.2.1 o sémantických vlastnostech konstrukce VSV). Z pohledu gramatiky větné členy vedlejší věty nemají žádný gramatický vztah s větou hlavní, a proto ve větě vedlejší stojí osobní infinitiv (Silva 1995: 542).

Co se týče postavení konstrukce VSV v systému infinitivních kauzativních konstrukcí, Gramatika Gulbenkian (2013: 1962) uvádí, že jde o základní strukturu („construção básica“), od níž jsou odvozeny zbývající dvě. V žádné jiné práci jsme se však s podobným názorem neseťkali. Bohužel se v gramatice jedná o pouhé konstatování, které zde není nijak podloženo ani vysvětleno. Můžeme pouze spekulovat, zda autoři vycházejí z faktu, že osobní infinitiv umožňuje zjednodušovat souvětí, a kombinace podmětu v nominativu a osobního infinitivu ve vedlejší větě je tak v portugalštině přirozená. Každopádně je podivuhodné, že navzdory takto význačně stanovenému významu gramatika Gulbenkian nevěnuje „základní konstrukci“ samostatnou kapitolu a zároveň ji zpracovává poněkud stručně. Charakterizuje ji pouze v kontrastu s typy VOV a VVO – zajímavé je, že celý přehled tří infinitivních konstrukcí není obsažen v samostatné kapitole věnované kauzativům, nýbrž jako úvod k typu VVO. Pro vytvoření komplexní představy o vlastnostech konstrukce s osobním infinitivem je proto vhodné prostudovat také kapitoly o větách s osobním a neosobním infinitivem.

Konstrukci VSV nelze vždy přesně identifikovat. První a třetí osoba singuláru mají u osobního infinitivu morfologicky nulovou koncovku, a tak se formálně nijak neliší od infinitivu prostého, a tím se i konstrukce VSV s nepronominalizovaným podmětem infinitivu v těchto

osobách nedají odlišit od typu VOV. Právě z tohoto důvodu jsme v naší práci pro modelové věty zvolili situace s kauzátorem (Mariou), která ovlivňuje kauzovaného v množném čísle (děti):

[69] A Maria **fez os miúdos brincarem**.

[70] A Maria **fez os miúdos lerem** esse livro.

Srov. stejnou situaci s kauzovaným v jednotném čísle [71, 72] s typem VOV (viz oddíl 6.2.2).

[71] A Maria **fez o miúdo brincar**.

[72] A Maria **fez o miúdo ler** esse livro.

Gramatika Gulbenkian nabízí testy na odlišení VSV od VOV – pronominalizaci podmětu (nominativ znamená VSV) nebo změnu podmětu na osobu či číslo s nenulovou koncovkou. Takové testy nás však nezabaví nejistoty, pokud se jedná o případ, kdy jsou přijatelné obě podoby, což je velmi častý jev.

## 6.2.2 Typ VOV

Konstrukce VOV se formálně relativně podobá předchozímu typu, avšak s tím rozdílem, že po kauzativním slovesu (V) následuje logický podmět infinitivu, jenž je však z morfologického hlediska více předmětem (O), a infinitiv (V) je v základním tvaru:

[73] A Maria **fez os miúdos brincar**.

[74] A Maria **fez os miúdos ler** esse livro.

Konstrukci, již v této práci stejně jako Silva (2004) a Araújo (2012) nazýváme VOV, najdeme v jiných pracích také pod názvem „construção de elevação“ (gramatika Gulbenkian), „construção ECM (exceptional case marking)“ nebo „construção com marcação de caso excepcional“ (Silva 1995, Gonçalves & Duarte 2001), příp. „type fazer OV“ (Araújo (2009) a „VOV – INF não flexionado“ (Silva 1995).

Gramatika Gulbenkian (2013: 1961) ilustruje VOV následujícími příklady s intranzitivním a tranzitivním slovesem (pomlčka označuje implicitní podmět samostatné infinitivní věty, tj. není nulový):

[75] A professora **deixou os alunos** [or [-] **sair** mais cedo].

[76] A professora **mandou os alunos** [or [-] **corrigir** as redações].

Kauzativní (a perceptivní) konstrukce VOV a VVO zaujímají zvláštní místo mezi infinitivními vedlejšími větami. Zatímco typ VSV se svou syntaxí nevymyká běžnému úzu infinitivních vět, u konstrukce VOV s prostým infinitivem nastává výjimka ohledně vyjádření podmětu infinitivu. Gramatika Gulbenkian (2013: 1827-28) při traktování vedlejších vět (obecně, nikoliv výlučně kauzativních) uvádí, že volba mezi osobním a neosobním infinitivem v infinitivní vedlejší větě implikuje syntaktická omezení. Zatímco u osobního infinitivu může být podmět odlišný od podmětu věty hlavní a lze ho vyjádřit [77a], u prostého infinitivu bez shody není možné vložit podmět mezi řídicí sloveso a infinitiv, a dokonce ho ani nelze vyjádřit [b, c], neboť je

koreferenční s podmětem řídicího slovesa. Není-li koreferenční, nelze použít prostý infinitiv, jeho explicitace vyžaduje transformaci infinitivní věty [d, e]:

- [77] a) O treinador garantiu **estarem** *os atletas* nas melhores condicoes de saúde.
- b) \*O treinador garantiu *os atletas* **estar** nas melhores condições de saúde.
- c) \*O treinador garantiu **estar** *os atletas* nas melhores condições de saúde.
- d) O treinador afirmou que *os atletas* **estão** nas melhores condições de saúde.
- e) *Os atletas* garantiram **estar** nas melhores condições de saúde.

Pokud bychom zaměnili sloveso *garantir* za kauzativní *fazer* a tím z „obyčejné“ věty utvořili větu kauzativní, obě výše uvedené agramatické věty by jazykovou normu splňovaly:

- [78] a) O treinador fez *os atletas* **estar** nas melhores condições de saúde. (VOV)
- b) O treinador fez **estar** *os atletas* nas melhores condições de saúde. (VVO)

Podle gramatiky Gulbenkian (2013: 1958) se v případě typu VOV jedná o subject-to-object raising<sup>23</sup>. Nejdůležitější vlastností této konstrukce je to, že není-li podmět infinitivní věty foneticky vyjádřen, neliší se od přímého předmětu věty vedlejší. Jde svým způsobem o stejný argument, který má v hlavní větě funkci předmětu a od infinitivu přebírá roli sémantickou:

- [79] O pai mandou/deixou/fez *os filhos* [or [-] sair do quarto].

To odpovídá definici raisingu, kterou uvádí na jiném místě (2013: 1949, 1959): podmět infinitivu se přesouvá do funkce předmětu věty hlavní. Přímý předmět řídicího slovesa tedy sémanticky odpovídá podmětu věty vedlejší hlavní – interpretujeme ho, jako by měl funkci implicitního podmětu infinitivní věty. Je typický tím, že má svou gramatickou úlohu v hlavní větě, ale zároveň není argumentem jejího slovesa, což je lépe vidět na příkladu perceptivní následující konstrukce:

- [80] *Vimos as crianças* sair do quarto.

Není zde důležité, že jsme viděli děti, ale že jsme je viděli vycházet. *As crianças* mají ve větě gramatickou funkci, a přesto jim sloveso věty hlavní nepřisuzuje žádnou tematickou roli. Sémanticky závisejí na predikátu věty vedlejší a tematickou roli přijímají od něho (zde agens) Stejně je tomu v obdobné kauzativní větě:

- [81] O pai mandou/deixou/fez *os filhos* sair do quarto.

*Os filhos* nejsou dva argumenty, nýbrž jeden, což autoři dokládají tvrzením, že větu nelze parafrázovat pomocí dvou argumentů:

- [82] \*O pai deixou/mandou/fez *os filhos* que *eles, filhos*, saíssem do quarto.

Dle gramatiky jsou kauzativní a perceptivní konstrukce jediný případ tohoto jevu v portugalštině.

Silva (1995: 542–543) nesouhlasí s postulátem, že VOV je případ subject-to-object raising. Píše, že tento původní přístup byl posléze odmítnut (bohužel již neříká kým, nicméně současná gramatika Gulbenkian s tímto pojmem stále pracuje) a nahrazen teorií ECM. Zastává názor, že

<sup>23</sup> Tuto konstrukci zmiňuje v úvodu k výkladu o konstrukci VVO, ale její vlastnosti je nutné hledat v oddílech věnovaných tzv. „construções de elevação“.

pouze podmět věty vedlejší má gramatický vztah k větě hlavní a že tento argument není přímým předmětem kauzativního slovesa, a přesto se vyjadřuje v akuzativu, jenž mu byl výjimečně udělen. Araújo (2009: 34) objasňuje úlohu kauzovaného v optice ECM. Ve větě *A Maria fez os miúdos brincar* nespátřuje v *os miúdos* argument řídicího slovesa; jeho argumentem je vedle podmětu *a Maria* celá infinitivní věta, přesto je argumentu *os miúdos* přidělen akuzativ a funkce přímého předmětu. Araújo také na tomto akuzativu vysvětluje dvojí postavení podmětu infinitivu: je zároveň terčem úsilí podmětu kauzativa (koná tak, aby kauzovaný něco konal) a agentem v infinitivní větě. Není to tedy čistě jen předmět, protože si jako logický podmět zachovává jistou autonomii.

Není naším cílem rozsoudit, zda logický podmět infinitivu je či není skutečným přímým předmětem, tím spíše že v češtině bychom ho spíše nazvali doplňkem (což je role, kterou portugalština zná a rozlišuje doplněk podmětový a doplněk předmětový). V souladu s lingvistickou tradicí ho však budeme v případě potřeby předmětem nazývat a nadále ho označovat iniciálou O.

### 6.2.3 Typ VVO

Konstrukce VVO je jediná, v níž je logický podmět infinitivu postponovaný a obě slovesa jdou přímo za sebou: kauzativní sloveso (V), infinitiv (V), podmět/předmět (O). U intransitivních sloves následuje logický podmět přímo za infinitivem, u tranzitivních je připojen předložkou. Na tranzitivnosti infinitivu tak závisí, zda se bude jednat o předmět přímý, či nepřímý:

[83] *A Maria fez brincar os miúdos.*

[84] *A Maria fez ler esse livro aos miúdos.*

V této práci volíme označení VVO, ačkoliv se člen O někdy vypouští, což vede jiné lingvisty k označení VV (Silva 1995, 2005, Araújo 2012) nebo „type **fazer V**“ (Araújo 2009). Máme za to, že VV neodráží dostatečně realitu toho, že O je často explicitní a že je-li z jakéhokoli důvodu vypuštěn, stále existuje a jeho existence by měla být ve vzorci zaznamenána. Jiné názvy pro tuto konstrukci jsou např. „causativa com predicado complexo causativo“ (Gonçalves & Duarte 2001), konstrukce „fazer-por“ (Andrade 2015), „faire-infinitive construction“ a zejména „união de orações“ (Raposo 1981, Gramática Gulbenkian 2013).

Gramatika Gulbenkian (2013: 1961) pro ilustrační příklady opět používá slovesa *deixar* a *mandar*:

[85] *A professora deixou sair os alunos mais cedo.*

[86] *A professora mandou corrigir as redações {aos alunos/?pelos alunos}.*

Typ VVO je jediný z analytických kauzativních konstrukcí, který má v gramatice Gulbenkian vlastní kapitolu<sup>24</sup>, v níž se o VVO pojednává, jako by se jednalo o zvláštní případ kauzativních (a perceptivních) konstrukcí. Pokud bychom měli parafrázovat výklad v našich termínech, pak je zde uvedeno: „Kromě toho, že se vyskytují v konstrukcích VSV a umožňují konstrukci VOV, kauzativní slovesa *deixar, fazer, mandar* a perceptivní slovesa *ouvir, sentir, ver* umožňují ještě třetí konstrukci nazvanou VVO“ (2013: 1961). Celá kapitola věnovaná konstrukci „união de orações“ pojednává výhradně o těchto slovesech, jako by konstrukce s větnými členy v pořadí VVO byla pouze jejich výsadou, zatímco VSV (označovaná za „construção básica“, od níž se odvozují VOV i VVO<sup>25</sup>) spadá do systému vět s osobním infinitivem a VOV do raisingových konstrukcí.

Je-li konstrukce typu VVO v portugalštině syntakticky natolik jedinečná, že se vyskytuje pouze u kauzativních a perceptivních sloves, máme zřejmě vysvětlení, proč jí bylo dle Silvy (1995: 542) věnováno tolik zájmu: generativisté ji nahlíželi jako případ predicate raising a závislostní syntax ji chápala jako clause union, tj. união de orações, kdy VVO vznikla redukcí dvou vět do jedné a všechny větné členy závislé na vnořeném slovese se staly závislými na slovese řídícím.

Gramatika Gulbenkian (2013: 1963) nachází u VVO dvě nejdůležitější charakteristiky: 1) kauzativní sloveso tvoří se slovesem v infinitivu „um núcleo verbal complexo“, 2) při vyvození VVO se adaptují gramatické funkce. Obě tyto charakteristiky nyní blíže rozvedeme.

### **Komplexní predikát**

Kauzativní sloveso spolu s infinitivem tvoří „komplexní slovesné jádro“, tedy slovesnou sekvenci, v níž oba predikáty tvoří soudržnou jednotku. Díky statutu komplexního predikátu je tak věta výsledkem spojení dvou vět (zde gramatika Gulbenkian předpokládá, že tyto věty mají předobraz v typu VSV) do jediné. Tyto věty se změnilo natolik, že spojením vět ze souvětí vznikla věta jediná jednoduchá s komplexním predikátem, proto se tato konstrukce označuje „união de orações“. Takové splynutí se zákonitě odrazí i v dalších morfosyntaktických vlastnostech – například v možnostech negace infinitivu (viz podkapitola 6.4), v manipulaci s klitiky (viz pod kapitola 6.5) a v nemožnosti časovat infinitiv (2013: 1963):

[87] \*A professora **mandou corrigirem** as redações aos alunos.

Ze stylistických důvodů však někdy může dojít k postpozici podmětu u typu VSV, takové případy neznamenají popření výše uvedeného pravidla, jelikož se nejedná o VVO:

[88] A mãe **ouviu chorarem** as crianças.

---

<sup>24</sup> Dá se předpokládat, že tuto kapitolu v týmu autorů zpracoval Raposo, jenž konstrukci „união de orações“ věnoval svou doktorskou práci.

<sup>25</sup> Andrade (2015: 30) však dokládá, že podtyp VVO *fazer-por* existoval a užíval se ve středověké portugalštině dlouho předtím, než se objevil typ VSV.



Araújo (2009: 39) považuje konstrukci VVO za přesný protějšek francouzské konstrukce *faire + Vinf.*, u níž došlo ke gramatikalizaci a slovesa tvoří komplexní predikát (viz Gaatone 1976, Abeillé & Godard 2003). Syntagmatická koheze zde dosahuje takové úrovně, že někteří označují kauzativum *faire* za prefix (Zubizarreta 1985), u portugalské je však tato vazba méně těsná (např. na rozdíl od francouzštiny vkládá klitika mezi obě slovesa a nikoliv výhradně před ně). O gramatikalizaci portugalských infinitivních konstrukcí a srovnání s jejich románskými protějšky pojednává oddíl 8.1.5.

### Podoba a funkce argumentů

Zde gramatika Gulbenkian vychází z předpokladu, že ve stejné větě nemohou koexistovat dvě identické gramatické funkce a že se VVO odvozuje od VSV<sup>26</sup>. Při přechodu z VSV na VVO musí argumenty původní věty přizpůsobit svou gramatickou funkci novým vlastnostem vzniklé věty jednoduché. Přímý předmět tranzitivní vedlejší věty si zachovává svou funkci i formu přímého předmětu: *as redações*. Sémantický podmět vedlejší věty nemůže zůstat formálně podmětem, protože tato pozice je již obsazena podmětem kauzativního slovesa. Byla-li původní věta intransitivní, podmět se stává přímým předmětem: *os alunos* (v tom se VVO chová podobně jako VOV, která však sémantický podmět realizuje jako přímý předmět u všech sloves). Byla-li původní věta tranzitivní, pozice přímého předmětu je již obsazena původním přímým předmětem infinitivu (*as redações*) a stává se nepřímým předmětem: *aos alunos*. Někteří mluvčí připouštějí také formu pasivního agentu *pelos alunos*, tato realizace je však často považována za agramatický či málo přijatelný kalk z francouzštiny<sup>27</sup>.

### 6.2.4 Konstrukce VOaV

Korpusové výzkumy (viz Pereira 2012) odhalily existenci konstrukce, která se v pojednáních o spisovných formách kauzativních konstrukcí nevyskytuje: kauzativní sloveso (*fazer/mandar/deixar*) + podmět + předložka *a* + infinitiv:

[89] Os Aliados vão **mandar tropas a ocupar** estas partes.

V literatuře se lze s touto konstrukcí pod označením *PIC* (*prepositional infinitival construction*) setkat u sloves smyslového vnímání, která se kauzativním konstrukcím v mnohém podobají a nezřídka bývají analyzovány společně. Nabízí se tudíž vysvětlení, že je mluvčí používají analogicky (Pereira 2015: 7, 11). Raposo (1989) navíc shledává jistý paralelismus mezi *PIC* a předložkovými větami typu *Eu obriguei os meninos a ler(em) esse livro*.

---

<sup>26</sup> S názorem, že VVO vzniká odvozením od struktury VSV, nesouhlasíme; souhlasíme však se všemi ostatními tvrzeními ohledně vlastností VVO.

<sup>27</sup> Gramatika Gulbenkian zde uvádí, že za kalk z francouzštiny bývá některými mluvčími považována dokonce konstrukce VVO s tranzitivním slovesem jako taková, a to zejména se slovesy smyslového vnímání.



Konstrukci VOaV je možné zaznamenat „mezi řádky“ i v gramatice Gulbenkian (2013: 1971), a to mezi modelovými větami doprovázejícími tzv. „construção do infinitivo preposicionado“. O těchto konstrukcích se zde uvádí, že infinitiv s předložkou může stát ve větách se sekundární predikací (podmětový nebo předmětový doplněk) a jak plyne z příkladů, a to včetně kauzativních konstrukcí:

[90] A mãe **deixou as crianças a comer**.

Tento infinitiv lze prý také časovat (kauzativa zde bohužel zůstávají bez příkladu a nedochází k dalšímu vysvětlení).

Pereira (2012: 344–345) předkládá několik málo výskytů v mluveném korpusu CORDIAL-SIN a potvrzuje i výskyt v dalších korpusech, zejména v psaném Corpus de Referência do Português Contemporâneo<sup>28</sup>. Dále autorka uvádí, že konstrukce VOaV sdílí některé vlastnosti VOV (pozice kauzovaného, neosobní infinitiv, chování klitik) a že se od perceptivních předložkových konstrukcí syntakticky i obsahově odlišuje – například tím, že předložka *a* nenesé aspektuální význam<sup>29</sup>. Proto by se podle ní mohlo jednat o podtyp konstrukce VOV. Mezi příklady jsme si povšimli i příkladu s postponovaným předmětem (typickým pro konstrukci VVO), který bychom tudíž mohli zařadit do pomyslné kategorie VaVO, s níž jsme se v žádné další stati ani monografii nesetkali:

[91] O director-desportivo **deixará a descansar** os espanhóis.

---

<sup>28</sup> Příklady z korpusu CORDIAL-SIN (zjednodušeno):

- E a outra está a **mandar** então várias mulheres **a amassar**.
- Isso **mandava** sempre a gente **a levantar** ao trabalho.
- Eu já ia a **mandar** um homem lá **a procurar**-lo.
- E a mim o lobos **fizeram-me a meter** com o cu atrás.

Příklady z Corpus de Referência do Português Contemporâneo (zjednodušeno):

- Os Aliados vão **mandar tropas a ocupar** estas partes.
- Os sacrifícios que para muitas famílias representa **mandar** os filhos **a estudar** constituem prova de estoicismo.
- Um vasto anfiteatro onde Portugal pudesse **mandar** seus filhos **a assistir** às peregrinações patrióticas.

<sup>29</sup> Podle Barbosy et al. (2018: 132–133) perceptivní slovesa fungují jak v přímé, tak v předložkové infinitivní konstrukci. Tyto konstrukce se liší ve dvou základních aspektech: 1) předložková konstrukce nese aspektuální význam, 2) podmět je vždy v akuzativu. Předložková konstrukce nese progresivní aspektuální význam podobný anglickému gerundiu:

- ? O Carlos **viu** o pássaro **morrer**, mas conseguiu salvá-lo. (‘Carlos saw the bird die, but managed to save it.’)
- O Carlos **viu** o pássaro **a morrer**, mas conseguiu salvá-lo. (Carlos saw the bird dying, but managed to save it.)

U prvního příkladu bychom česky řekli *viděl ptáka zemřít*, protože dokonavé sloveso nelze kombinovat s pokračováním, které dokonání děje popře. U druhého bychom řekli *viděl ptáka umírat*, neboť smrt nahlížíme jako proces, určitou fázi děje, která předchází dokonání, a proto je možné konečnou fázi zvrátit.

Druhá základní odlišnost předložkové konstrukce je taková, že podmět je vždy v akuzativu, a to i s osobním infinitivem:

- a) O Carlos **viu** as crianças **a falar** com a professora.
- b) O Carlos **viu-as a falar** com a professora.
- c) \*O Carlos **viu** elas **a falar** com a professora.
- a) O Carlos viu as crianças a falarem com a professora.
- b) O Carlos **viu-as a falarem** com a professora.
- c) \*O Carlos **viu** elas **a falarem** com a professora.

### 6.3 Tranzitivnost a pády

Tranzitivnost infinitivu má vliv na celkový počet možných pozic ve větě a vzhledem k omezenému místu za infinitivem také na jejich konkrétní pádovou realizaci. Ta se potom odrazí v pronominalizaci a právě díky osobním zájmenům lze určit, ve kterém pádě se daný aktant nachází. Největší zájem jeví lingvisté o pád kauzovaného, který podléhá největším syntaktickým modifikacím: mění pozici od antepoňovaného nominativu a akuzativu po postponovaný akuzativ, dativ či jiný nepřímý předmět, ba může být zcela vynechán.

System pádů dostupných v portugalštině a jejich morfosyntaktická realizace jsou ve srovnání s češtinou dosti omezené. Portugalština, která disponuje zvláštními formami pro některé pády prakticky jen u osobních zájmen, si proto pod pojmem „pád“ nepředstaví paradigma jmenných koncovek, jako jsme zvyklí z češtiny. Jako pád chápe často kromě formy i větnou funkci a pojmenovává situace právě z hlediska funkce: podmětu odpovídá nominativ, přímému předmětu akuzativ a nepřímému předmětu dativ; všechny ostatní situace jsou tzv. caso oblíquo, kam se řadí např. situace odpovídající našemu instrumentálu.

Shrňme tedy, co jsme dosud mohli pozorovat na předchozích příkladech, které jsme však dosud rozebírali z jiných úhlů pohledu. Následující modelové věty s tranzitivním infinitivem (převzaté z Andrade 2015: 12) nám díky pronominalizaci kauzovaného pomohou demonstrovat distribuci pádů v jednotlivých typech infinitivní konstrukce:

[91] a) O João <b>fez os alunos escreverem</b> o trabalho.	(VSV)
b) O João <b>fez eles escreverem</b> o trabalho.	nominativ
[92] a) O João <b>fez os alunos escrever</b> o trabalho.	(VOV)
b) O João <b>fê-los escrever</b> o trabalho.	akuzativ
[93] a) O João <b>fez escrever</b> o trabalho <u>aos alunos</u> .	(VVO)
b) O João <b>fez-lhes escrever</b> o trabalho.	dativ
[95] a) O João <b>fez escrever</b> o trabalho (pelos alunos).	(VVO)
b) O João <b>fez escrever</b> o trabalho ( <u>por eles / ∅</u> )	oblíquo/∅

Tento výčet příkladů názorně objasňuje pády a jejich přiřazení k dané konstrukci v případě tranzitivního slovesa. Avšak není z něj zcela zřetelné, ve kterých situacích nelze ani za pomoci pádů rozpoznat, o kterou konstrukci se jedná. Proto rozebereme jednotlivé konstrukce samostatně a znázorníme možné situace pomocí přehledné tabulky. K pádům se poté ještě vrátíme v podkapitole věnované klitikům (6.3) a zejména sémantice pádů (7.4.1).

Schematicky bychom výše uvedené případy a také situace s intranzitivním infinitivem mohli zaznamenat do tabulky takto:

	VSV		VOV		VVO	
	intrans.	trans.	intrans.	trans.	intrans.	trans.
<b>nominativ</b>	x	x				
<b>akuzativ</b>			x	x	x	
<b>dativ</b>						x
<b>jiný pád</b>						x

Tab. 2a – Pádové variace kauzovaného

Nyní do stejné tabulky dosadíme konkrétní věty; nejprve uvádíme větu se substantivním podmětem, pod ní stojí stejná věta po jeho pronominalizaci, díky níž pády lépe vyniknou.

	VSV		VOV		WVO	
	intrans.	trans.	intrans.	trans.	intrans.	trans.
<b>nominativ</b>	A Maria fez <b>os miúdos</b> correrem.	A Maria fez <b>os miúdos</b> lerem esse livro.				
	A Maria fez <b>eles</b> correrem.	A Maria fez <b>eles</b> lerem esse livro.				
<b>akuzativ</b>			A Maria fez <b>os miúdos</b> correr.	A Maria fez <b>os miúdos</b> ler esse livro.	A Maria fez correr <b>os miúdos</b> .	
			A Maria fê- <b>los</b> correr.	A Maria fê- <b>los</b> ler esse livro.	A Maria fê- <b>los</b> correr.	
<b>dativ</b>						A Maria fez ler esse livro <b>aos miúdos</b> .
						A Maria fez- <b>lhes</b> ler esse livro.
<b>jiný pád</b>						A Maria fez ler esse livro <b>pelos miúdos</b> .
						A Maria fez ler esse livro <b>por eles</b> .

Tab. 2b – Pádové variace kauzovaného

### 6.3.1 Typ VSV

VSV je jediná infinitivní kauzativní konstrukce, která při obsazování rolí ponechává podmět ve standardním nominativu [96]. Silva (2005a: 856) k tomu poznamenává, že osobní infinitiv nelze kombinovat s podmětem v akuzativu [97]:

[96] a) A Maria **fez os miúdos correrem**.

b) A Maria **fê-los correrem**.

[97] a) \*A Maria **fê-los correrem**.

b) \*A Maria **fez correrem os miúdos**.

Je-li podmět pronominalizovaný, je evropské portugalské bližší převést jej do akuzativu, a tím de facto automaticky použít konstrukci VOV (Silva 2005a: 886).

### 6.3.2 Typ VOV

Podle Silvy (2005a: 856) vznikla konstrukce VOV díky tomu, že se podmět infinitivu kodifikoval jako akuzativ a přímý předmět kauzativního slovesa. U typu VOV je v akuzativu vždy, nezávisle na tranzitivnosti infinitivu:

[98] a) A Maria **fez os miúdos brincar**.

b) A Maria **fê-los brincar**.

c) \*A Maria **fez eles brincar**.

[99] a) A Maria **fez os miúdos ler** esse livro.

b) A Maria **fê-los ler** esse livro.

b) \*A Maria **fez eles ler** esse livro.

Jak je patrné z tabulky 2b, konstrukce VOV s pronominálním podmětem infinitivu je strukturálně nejednoznačná, protože se formálně shoduje s intranzitivní VVO. Příčiny tohoto jevu objasníme v podkapitole o podobě a postavení osobních zájmen (6.5).

### 6.3.3 Typ VVO

Konstrukce VVO se s VOV v pádě shoduje pouze tehdy, je-li její infinitiv intranzitivní:

[100] a) A Maria **fez correr os miúdos**. (VVO)

b) A Maria **fê-los correr**. (VOV/VVO)

Tranzitivní sloveso vyžaduje dativ, jež s žádnou jinou konstrukcí nesdílí, a lze jej považovat za pád typický pro VVO:

[101] a) A Maria **fez ler** esse livro aos miúdos.

b) A Maria **fez-lhes ler** esse livro.

Andrade (2015: 8) má za to, že v brazilské portugalštině se tranzitivní konstrukce VVO nevyskytuje, protože zde došlo ke ztrátě předložkového dativu s předložkou *a*, čímž vyšla z úzu také příslušná klitika v dativu. Bližší údaje k frekvenci konstrukcí představíme v oddílu 6.7.3.

Vedle dativu se vzácně můžeme u infinitivu o dvou nebo více argumentech setkat s jiným nepřímým pádem, např. s agentivem nebo instrumentem (Silva 2005a: 856-857):

[102] A Maria **fez ler** esse livro pelos miúdos.

Tento „caso oblíquo“ blíže představujeme v následujícím oddílu.

### 6.3.4 Caso oblíquo

Tzv. caso oblíquo, čili nepřímý pád vyznačující se předložkou (jinou než *a*, jež se váže s dativem), je v kombinaci s kauzativní konstrukcí obvykle považován za okrajový jev. V tomto případě se typicky jedná o předložku *por*, která stejně jako *par* ve francouzštině přidává kauzovaného tam, kde nemůže být ani podmětem nebo přímým předmětem, ani předmětem v dativu (pokud má mluvčí možnost volby mezi dativem a akuzativ, rozhodne sémantika dané situace).

Domníváme se, že problematika caso oblíquo v souvislosti s kauzativními konstrukcemi je v gramatice Gulbenkian i ve většině prací zaměřených na portugalské kauzativní konstrukce příliš zjednodušená a neprávem cíleně opomenuta a že se ve skutečnosti jedná o produktivnější typ, než se na první pohled může zdát. Proto jsme se rozhodli, že mu budeme věnovat mnohem více prostoru, než je v literatuře o kauzativech zvykem.

#### Příznakovost

Ve středověku šlo o nejsnadnější a nejproduktivnější způsob, jak vyjádřit kauzovaného; vzácná a příznaková byla naopak struktura VSV (Andrade 2015: 42). Pro podrobnosti o vývoji konstrukce *fazer-por* viz Trannin (2010). Konstrukce *faire-par* se dnes bezpříznakově používá ve francouzštině, proto ji někteří portugalští mluvčí vnímají jako kalk z francouzštiny (bezpochyby také vzhledem k silným kulturním vazbám portugalských umělců a učenců 19. stol. na Francii a zejména masivní emigraci Portugalců do Francie ve 2. polovině 20. století).

Ve srovnání s francouzštinou, která disponuje pouze konstrukcí typu VVO (kauzovaný nebývá v dativu a předložkový předmět je tak nejsnadnějším řešením, jak kauzovaného vyjádřit), se portugalština díky trojí infinitivní konstrukci může použitím předložkového předmětu vyhnout. Silva (2003: 207) má za to, že se mu vyhýbá dokonce i v konstrukcích, které mají dativní pozici obsazenou nepřímým předmětem, jenž není kauzovaným:

[103] A Maria **fez dar** um beijo à Rita \*/? pelo João.

Na rozdíl od francouzštiny portugalština nepotřebuje řetězit předměty za sebou, jelikož může kauzovaného anteponovat. Aby věta o několika předmětech zněla přirozeně, je lepší umístit kauzovaného mezi slovesa a utvořit tak konstrukci VOV:

[104] A Maria **fez o João dar** um beijo à Rita.

### Akceptovatelnost

V současné portugalštině se můžeme setkat s ambivalentním postojem vůči předložkovému pádu *s por* – zatímco pro Raposa (1981: 221) jsou věty s ním zcela přijatelné, Silva (1999: 571, 2003: 207) reflektuje, že pro některé mluvčí je tento způsob agramatický, pro jiné je více či méně akceptovatelný či dokonce není pochyb o jeho gramatičnosti, avšak je velmi řídký nebo francizující.

[105] a) **Deixei ler** esse livro pele meu filho. (Raposo)

b) Hoje não **deixei lavar** a loiça pelos meus filhos. (Raposo)

[106] \*/? A Maria **fez ler** esse livro pelos miúdos. (Silva)

Přijatelnost logického podmětu *s por* může záviset také na jemných významových rozdílech. Silva (1995: 553) popisuje, jak se ptal několika studentů a profesorů portugalštiny na větu ?*A Maria fez / mandou / (não) deixou ler esse livro pelo miúdos*. a jak se všichni shodli na tom, že jsou více či méně nepřijatelné (pro některé i agramatické) na rozdíl od věty *O presidente fez / mandou / (não) ?deixou aprovar a lei pelos deputados*. Tento konkrétní případ komentujeme v oddílu 7.2.7.

### Úzus

Trannin (2010: 54) uvádí, že v současné evropské portugalštině se kauzovaný *s por* vůbec nevyskytuje, avšak Pereira (2012: 342) přináší důkazy o tom, že ojedinělé výskyty pronikly do korpusů současného jazyka. V mluveném korpusu CORDIAL-SIN našla jediný výskyt (na cca 500 výskytů analytických konstrukcí):

[107] *Vão lá à quinta, que há-de lá estar um que eu **mandei fazer por um tipo** acolá.*

I v korpusu současného psaného jazyka CETEMPúblico na tento jev výjimečně narazila (kráceno):

[108] *Do gabinete de Manuela Ferreira Leite, uma fonte não identificada **mandou dizer** aos jornalistas, por uma funcionária de serviço na portaria do Ministério das Finanças, que não tinha „declarações a fazer“.*

[109] *Yasser Arafat **mandou dizer pelo seu porta-voz** que os EUA „traíram a confiança do povo palestiniiano“.*

Domníváme se, že je v příkladu [108] zjevné, že mluvčí považoval dativ za vhodný nástroj k označení příjemce zprávy a instrumentál použil k označení prostředníka, syntakticky odděleného čárkami, který není pro sdělení zásadní a bylo by možné ho vypustit (jde o člověka, který posloužil jako nástroj k vykonání příkazu někoho jiného a jeho samotného se událost

netýká). Navíc je tento „instrument“ značně slovně rozvitý a změna slovosledu na VOV by v takovém případě nebyla účinnější, neboť by se slovesa od sebe velmi vzdálila a také by se kauzovaný (zde nedůležitý) dostal více do centra pozornosti, čímž by došlo k určité změně výpovědní perspektivy. Použití dvou různých pádů tedy dává jasněji najevo úlohu jednotlivých účastníků. Ve stejném korpusu se setkáváme s *mandar-por* v kombinaci se slovesem *dizer* podruhé, kdy jde opět jasně odděleného prostředníka nepřímé kauzace (aniž by byl příjemce explicitně zmíněn), rématem je celý obsah sdělení kauzátora a tiskový mluvčí opět zůstává mimo pozornost.

Andrade (2015: 8, 17) však vysvětluje, že vazba *fazer-por* je v současném jazyce mnohem četnější. Zatímco plná nominální forma typu *por NS* má úzus omezený, celková nepřítomnost argumentu vyjadřujícího kauzovaného se považuje za znak právě konstrukce s předložkovým kauzovaným (srov. [110a] a [b] níže). Vypustit lze totiž pouze kauzovaného v caso oblíquo, respektive původce děje infinitivu může být nevyjádřený, stejně jako lze nevyjádřit původce děje ve větách s pasivem. Vypuštěný kauzovaný není klíčový pro výpověď, anebo ho lze interpretovat všeobecně či neurčitě. Jelikož zde kauzovaný vystupuje jako pouhý nástroj pro plnění úkolu, lze vedle předložky *por* použít také *com*:

[110] a) O João **mandou lavar** o carro com os empregados.

b) O João **mandou lavar** o carro.

### 6.3.5 VVO s dvojitým akuzativem

Pereira (2012) při svém výzkumu narazila i na naprostou „raritu“, a to konstrukci VVO bez dativu, respektive VVO s dvojitým akuzativem, o níž se žádná jiná nám známá literatura nezmiňuje. Uvádí k ní dva výskyty z celkového počtu přibližně pěti set výskytů analytických kauzativních konstrukcí v mluveném korpusu CORDIAL-SIN (Pereira 2012: 342). V prvním případě mluvčí poslal traktor orat půdu, ve druhém případě si ovce pokládají hlavy na sebe. Po zkrácení mohou oba příklady znít takto:

[111] a) **Mandei charruar** um tractor dois canteiros de terra.

[112] a) **Fazem meter** as ovelhas a cabeça uma debaixo das outras.

Můžeme si klást otázku, zda nejde jen o chybně pronesené věty, což v mluveném jazyce nastává častěji než v profesionálně psaných novinových a knižních textech, ze kterých čerpají korpusy psaného jazyka. Tuto domněnku podporuje značná syntaktická rozvolněnost a hovorovost celého druhého příkladu: *Ele aqueles é os que fazem meter as ovelhas a cabeça uma debaixo das outras, o moscardo*.

K takové chybě může vedle náhodného přeřeknutí dojít také proto, že je pro daného mluvčího správná konstrukce s několika předměty příliš složitá či neznámá, neboť se s ní v jazykovém úzu dostatečně neseťkává.

Pokud bychom stejnými slovy obsadili normativní vzorec konstrukce VVO, věty by zněly takto:

[111] b) **Mandei charruar** dois canteiros de terra a um tractor / por um tractor.

[112] b) **Fazem meter** a cabeça às ovelhas uma debaixo das outras.

První příklad zní podivně, protože ač zde dochází k jisté personifikaci traktoru (v češtině také můžeme někam poslat traktor, ačkoliv je zjevné, že s ním manipuluje traktorista), je těžké si představit traktor ve formě dativu jakožto příjemce vzkazu. Druhý příklad komplikuje určení způsobu, které rozvíjí pohyb hlavou, avšak anaforicky odkazuje též k ovcím, čímž je část věty za infinitivem relativně přehuštěná. Mnohem přirozeněji by tato sdělení zněla s konstrukcí VOV:

[111] c) **Mandei um tractor charruar** dois canteiros de terra.

[112] c) **Fazem as ovelhas meter** a cabeça uma debaixo das outras.

O preferenci konstrukce VOV a tím i okrajovosti VVO u infinitivů, na nichž závisí vícero předmětů, pojednáme v oddílu 7.3.3.

## 6.4 Negace

### 6.4.1 Negace typů VSV, VOV, VVO

Negace je jedním z aspektů, v němž se odlišují konstrukce VSV, VOV a VVO. Všechny tři typy mají společné, že kauzativní sloveso lze vždy negovat, a to nezávisle na tranzitivnosti infinitivu (gramatika Gulbenkian 2013: 1965):

[113] a) O pai **não deixou** os filhos **irem** à escola. (VSV)

b) O pai **não deixou** os filhos **comerem** o bolo.

[114] a) O pai **não deixou** os filhos **ir** à escola. (VOV)

b) O pai **não deixou** os filhos **comer** o bolo.

[115] a) O pai **não deixou ir** os filhos à escola. (VVO)

b) O pai **não deixou comer** o bolo aos filhos.

Hlavní odlišnost infinitivních konstrukcí spočívá v tom, že sloveso v infinitivu lze negovat pouze u VSV a VOV, u VVO nikoliv:

[116] a) O pai **deixou** os filhos **não irem** à escola. (VSV)

b) O pai **deixou** os filhos **não comerem** a sopa.

[117] a) ?O pai **deixou** os filhos **não ir** à escola. (VOV)

b) ?O pai **deixou** os filhos **não comer** a sopa.<sup>30</sup>

[118] a) \*O pai **deixou não ir** à escola os filhos. (VVO)

b) \*O pai **deixou não comer** a sopa aos filhos.

<sup>30</sup> Zde opět narážíme na různou přijatelnost některých formulací. Zatímco podle gramatiky Gulbenkian někteří mluvčí považují negaci infinitivu v konstrukci VOV za marginální, Carvalho (2004) tuto okrajovost nezmiňuje a Gonçalves (1999) používá VOV pro své modelové věty. V každém případě jsou takové věty mnohem přijatelnější než věty s negací infinitivu v rámci typu VVO.



VSV a VOV totiž formálně tvoří dvě věty, každá z nich disponuje vlastním slovesným jádrem a každá tak může být nezávisle popřena. U typu VVO jde o komplexní predikát, který se pro účely negace chová nedělitelně a lze ho negovat pouze jako celek. Carvalho (2004: 122) věří, že dojde-li k silné „desentencializaci“, ovlivní to také polaritu vedlejší věty, a z toho plyne, že nemůže být samostatně negována. Pokud se kladná či záporná polarita hlavní věty vztahuje i na větu vedlejší, jsou obě věty syntakticky integrovanější a nesou pouze jediný náboj – náboj věty hlavní. Uvedme ještě příklady jediné možné negace konstrukce VVO se slovesy *fazer* a *mandar* (Gonçalves 1999: 339 – 340):

[119] a) A tempestade **não fez sair** as crianças.

b) \*A tempestade **fez não sair** as crianças.

[120] a) O proprietário **não mandou continuar** o trabalho aos arquitectos.

b) \*O proprietário **mandou não continuar** o trabalho aos arquitectos.

Vedle toho koreluje možnost negace s ikoničností situace: oddělí-li se vedlejší věta zápořem, lze tento gramatický mechanismus vnímat jako syntaktické oddělení dvou sémanticky méně závislých větných obsahů. Možnost negace tak větě dává větší autonomii, jelikož více autonomní věta nezávisí na tom, zda je hlavní věta kladná či záporná. To považujeme za dostatečný důkaz toho, že konstrukce VSV a VOV jsou souvětí, zatímco VVO pouze větou s komplexním predikátem.

#### 6.4.2 Kombinace kladu a záporu u VSV a VOV

Konstrukce VSV a VOV mohou díky možnosti negovat infinitiv utvářet čtyři různé formace podle kombinace kladů a záporů u obou sloves (zde upravujeme, rozšiřujeme a komentujeme příklady z Gonçalves 1999: 340):

[121] a) A atitude da Clara **fez** a Maria **sair**.

b) A atitude da Clara **não fez** a Maria **sair**.

c) A atitude da Clara **fez** a Maria **não sair**.

d) A atitude da Clara **não fez** a Maria **não sair**.

V příkladu [121a] konstatujeme, že kladný děj věty hlavní způsobil kladný děj věty vedlejší, tj. Maria odešla kvůli Claře. Naopak v [b] děj věty hlavní nepřivodil kladný děj věty vedlejší – Clara nezpůsobila Mariin odchod (i když toho pravděpodobně chtěla dosáhnout nebo se to podle jejího chování dalo očekávat, případně je možné, že Maria odešla, ale ne kvůli Claře). U [c] došlo k tomu, že kladný děj vedl k ději zápornému, tj. že kvůli Claře Maria nakonec neodešla, zatímco v [d] děj věty hlavní neměl za následek nerealizaci děje věty vedlejší – Claře se nepodařilo dosáhnout toho, že Maria neodešla.

Vidíme, že VOV (VSV) umí vyjádřit rozličné situace včetně těch, kdy měl kauzovaný (Maria) rozhodování ve svých rukou (změnila názor nebo ho naopak nezměnila navzdory snahám

cauzátora). Tato variabilita potvrzuje větší autonomii cauzovaného (tj. podmětu infinitivu) a s ní i větší autonomii infinitivní vedlejší věty typu VOV a VSV.

### 6.4.3 Negace a cauzativní derivace

V souvislosti s negací je záhodno vrátit se ke cauzativní derivaci a syntetickým cauzativům. V oddílu 4.1.1 jsme uvedli, že podle Arraise se lze setkat také s negativní cauzativní derivací (*ver – fazer não ver – esconder, crer – fazer não crer – dissuadir*). Autor se na velmi podrobném materiálu (1985: 50–51) snaží ukázat, jaké existují vztahy u slovesné triády *fazer ver, mostrar, esconder*. Zde se pokusíme jeho výklad zpřehlednit a uspořádat (většinu příkladů přebíráme, další vytváříme podle jeho komentářů). Začneme s kladnými větami:

[122] a) O jogador **fez ver** as cartas a Pedro.

b) O jogador **fez** Pedro **ver** as cartas.

[123] O jogador **mostrou** as cartas a Pedro.

[124] O jogador **escondeu** de Pedro as cartas.

Ve větě [124] sloveso *escondeu* je opakem *mostrou* [123] a synonymem *fez não ver* [125c].

Stejně věty převedeme do záporu:

[125] a) O jogador **não fez ver** as cartas a Pedro.

b) O jogador **não fez** Pedro **ver** as cartas.

c) O jogador **fez** Pedro **não ver** as cartas.

[126] O jogador **não mostrou** as cartas a Pedro.

[127] O jogador **não escondeu** de Pedro as cartas.

Výše jsme viděli, že *fez não ver* [125c] je synonymem *escondeu* [124] a tím zároveň i opakem *mostrou* [123] – jde totiž o negaci vložené cauzované věty. Věta obsahující *não fez Pedro ver* [125b], tj. případ negace cauzující věty, je synonymem věty s *não mostrou* [126], jež popírá celou cauzativní situaci s *mostrar*.

Můžeme negovat také cauzativní situaci s *esconder* [124], kdy něco neschováme. Jestliže platí rovnice, že *esconder = fazer não ver*, pak se zavedením negace musí platit, že *não esconder = não fazer não ver* a [128] je ekvivalentním vyjádřením [127]:

[128] O jogador **não fez** Pedro **não ver** as cartas.

Věty s *esconder* [124] a *não esconder* [127] lze vyjádřit také pomocí slovesné konstrukce *impedir de ver*:

[129] O jogador **impediu** Pedro **de ver** as cartas.

[130] O jogador **não impediu** Pedro **de ver** as cartas.

Pakliže *impediu de ver* [129] je opakem *mostrou* [123] a obdobou *escondeu* [124] a *fez não ver*, pak je synonymem cauzace negativní události. Negací *não impediu de ver* [130] dosáhneme ekvivalence s *não escondeu* [127], a tudíž i *não fez não ver* [128].

Vztahy mezi výše uvedenými slovesy tedy můžeme zobrazit následujícími rovnicemi:

- *esconder = fazer não ver = impedir de ver*
- *não esconder = não fazer não ver = não impedir de ver*

Jak vidíme, kauzativní konstrukce *fazer + negace inf.* se realizuje také vazbou *impedir de + inf.*, přičemž nelze tvrdit, že *impedir de + inf.* se rovná *não fazer + inf.* Pokud negujeme kauzativní konstrukci s negovanou kauzovanou událostí *não fazer + não inf.*, můžeme takovou větu realizovat také jako *não impedir de + inf.* a negovat tak celý vztah příčiny a následku s vloženou negací. Pokud jde o vztah našich modelových sloves s *mostrar*, negací *mostrar* je *não mostrar* a jeho opakem (nikoliv negací) jsou *esconder* a *impedir de ver*.

## 6.5 Podoba a postavení osobních zájmen

V této kapitole nás bude zajímat podoba a umístění osobních zájmen spadajících do argumentové struktury infinitivu. Zcela záměrně uvádíme pojem „osobní zájmena“, protože trojí možnost infinitivní konstrukce zahrnuje jak samostatná zájmena podmětová v nominativu (u VSV), tak nesamostatná klitika předmětová (u VOV a VVO).

Uvidíme, že se v portugalštině pronominální klitika pojící se ke slovesu v infinitivu mohou za přesně stanovených okolností vymanit z jeho sféry a připojí se k řídicímu slovesu – dle gramatiky Gulbenkian (2013: 2288) toto je typické právě pro kauzativní (a perceptivní) slovesa. Araújo (2012: 12) podotýká, že v portugalštině má raising klitických zájmen svá omezení a nelze ho uplatňovat univerzálně, protože pravidla vztahující se ke klitikům nejsou pro typy VSV, VOV a VVO stejná.

Tuto problematiku nastíníme jak z pohledu pronominalizovaných větných členů, tak z pohledu jednotlivých konstrukcí. Pro lepší přehlednost v příkladech obě slovesa podtrháváme a daná jména uvádíme tučně a kurzívou.

### 6.5.1 Pronominalizace podmětu infinitivu

Argument vyjadřující logický podmět infinitivu, tj. kauzovaného, může podléhat pronominalizaci v obou svých podobách – podmětné i předmětné. Pronominalizaci nominativního podmětu konstrukce VSV ilustrují Gonçalves & Duarte (2001: 664):

[131] a) O professor mandou ***os meninos*** saírem.

b) O professor mandou ***eles*** saírem.

Z příkladu je patrné, že pronominalizovaný podmět VSV si zachovává samostatnost, nestává se nepřízvučným a není třeba ho formálně připojit ke kauzativu.

Vedle samostatného, přízvučného zájmena může být sémantickým podmětem infinitivní věty také nepřízvučné předmětové zájmeno v konstrukci VOV a VVO. V takovém případě se musí připojit k verbu finitu, na němž infinitiv závisí. Všimněme si, že se ke kauzativnímu slovesu

připojuje zcela v souladu s pravidly pro umístování klitik ve větě – zájmeno se připojuje pomocí pomlčky a podle podoby okolí podléhá normativním hláskovým změnám (gramatika Gulbenkian 2013: 2288):

[132] a) *As enfermeiras deixaram os doentes ir dar um passeio.*

b) *As enfermeiras deixaram-nos ir dar um passeio.*

Může rovněž dojít k proklizi vzhledem ke kauzativnímu slovesu, pokud věta obsahuje nějaký element, který ji umožňuje či vyžaduje (např. negaci) (gramatika Gulbenkian 2013: 2290):

[133] *O pai não o deixou vir.*

U výsledné podoby konstrukce s klitikem velmi záleží na tom, zda je infinitiv tranzitivní. Intransitivní infinitivy s pronominálním podmětem totiž tvoří početnou skupinu konstrukcí, v níž dochází k eliminaci formálního rozdílu mezi typy VOV a VVO (a tím někdy i k vypouštění takových příkladů z korpusových výzkumů zaměřených na vlastnosti jednotlivých typů infinitivní konstrukce). Gramatika Gulbenkian (2013: 1964) uvádí k této otázce následující pravidla.

### **Intransitivní infinitiv**

U typu VOV se zájmeno připojuje k řídicímu slovesu a přitom si ponechává svou gramatickou funkci:

[134] a) *A mãe deixou as crianças chorar.*<sup>31</sup>

b) *A mãe deixou-as chorar.*

U typu VVO, v němž formálně existuje jediná věta, se klitika řídí pravidlem pro umístování klitik, tj. připojují se k prvnímu slovesu komplexního predikátu, což je v případě kauzativních konstrukcí kauzativní sloveso:

[135] a) *A mãe deixou chorar as crianças.*

b) *A mãe deixou-as chorar.*

Formální rozdíl mezi VOV a VVO je daný zejména interpozicí logického podmětu infinitivu mezi oběma slovesy u VOV, avšak tím, že oba typy konstrukce připojují klitika ke kauzativnímu operátoru, se tento rozdíl zcela stírá: u vět jako *A mãe deixou-as chorar* nelze určit, o kterou konstrukci se jedná, neboť odpovídá dvěma různým konstrukcím.

### **Tranzitivní infinitiv**

Je-li sloveso vedlejší věty tranzitivní, pronominalizace podmětu u VOV a VVO naopak vyústí ve dvě odlišné konstrukce, které se liší pádem zájmena.

VOV pronominalizuje podmět infinitivu, jenž měl v plné podobě formu přímého předmětu, jako akuzativ, jenž zůstává na pozici mezi oběma slovesy, avšak posouvá se směrem ke kauzativnímu slovesu, s nímž tvoří fonetický celek naznačený pomlčkou:

---

<sup>31</sup> Příklady se slovesem *chorar* původně obsahovaly perceptivní sloveso *ouvir*, které jsme nahradili kauzativem *deixar*.

[136] a) A professora mandou *os alunos* corrigir as redações.

b) A professora mandou-os corrigir as redações.

VVO pronominalizuje podmět infinitivu, jenž byl nepřímým předmětem, jako dativ, rovněž připojený ke kauzativnímu slovesu:

[137] a) A professora mandou corrigir as redações *aos alunos*.

b) A professora mandou-lhes corrigir as redações.

### 6.5.2 Pronominalizace předmětu infinitivu

Vedle podmětu infinitivu lze samozřejmě pronominalizovat také jeho přímý předmět. Podle gramatiky Gulbenkian (2013: 1965) při pronominalizaci předmětu infinitivu zůstává rozdíl mezi VOV a VVO zachován a projeví se ještě zřetelněji než u tranzitivního infinitivu s pronominálním podmětem. U typu VOV se předmět připojí přímo ke slovesu věty vedlejší, tj. infinitivu, jehož je argumentem:

[138] a) A professora mandou os alunos corrigir *as redações*.

b) A professora mandou os alunos corrigi-las.

U typu VVO, tj. jednovětné konstrukce s komplexním predikátem, se předmětové zájmeno připojuje podle pravidel pro umístění klitik k prvnímu slovesu predikátu:

[139] a) A professora mandou corrigir *as redações* aos alunos.

b) A professora mandou-as corrigir aos alunos.

### 6.5.3 Pronominalizace podmětu i předmětu infinitivu

Gramatika Gulbenkian (2013: 1965) nastiňuje i situace, kdy mají klitickou formu jak podmět, tak předmět infinitivu. Jejich podoba i umístění u typů VOV a VVO se opět budou různit. U VOV zůstávají ve větě na svém místě (kromě připojení pomlčkou ke slovesům nedochází k další změně slovosledu), podmět se pojí s kauzativním slovesem a předmět s infinitivem:

[140] a) A professora mandou *os alunos* corrigir *as redações*.

b) A professora mandou-os corrigi-las.

U VVO není možné připojit předmět k infinitivu, a proto se musí přesunout k řídicímu slovesu. Tam je však již podmětové zájmeno, a tak dochází ke kontrakci obou zájmen podle běžných pravidel pro kontrakci:

[141] a) A professora mandou corrigir *as redações* *aos alunos*.

b) (?) A professora mandou-lhas corrigir.

Takové řešení je zcela korektní, avšak mluvčí se prý těmto amalgamům vyhýbají – nejen ze stylistických důvodů, ale také proto, že zanikne rozdíl mezi jednotným a množným číslem

zájmena<sup>32</sup> v dativu (amalgam ve [142a] může mít dva předobrazy [b, c], což může vést ke zkreslení):

- [142] a) A professora mandou-lhas corrigir.  
 b) A professora mandou-as corrigir aos alunos.  
 c) A professora mandou-as corrigir ao aluno.

#### 6.5.4 Shrnutí pravidel pro umístění klitik v tranzitivních konstrukcích

Pro snadnou orientaci v problematice jsme vytvořili tabulku obsahující dílčí pravidla doprovázená výše zmíněnými ilustrativními příklady.

	<b>VOV</b> <i>klitika jsou na původní pozici (připojení ke slovesu vlevo)</i>	<b>VVO</b> <i>klitika se přesouvají (přesun k řídicímu slovesu)</i>
<b>Plné znění</b>	A professora <u>mandou os alunos corrigir</u> as redações. <i>(podmět mezi slovesy)</i>	A professora <u>mandou corrigir</u> as redações <b>aos alunos</b> . <i>(podmět za slovesy)</i>
<b>Pronom. Podmětu</b>	A professora <u>mandou-os corrigir</u> as redações. <i>(podmět v akuzativu připojen ke kauzativu)</i>	A professora <u>mandou-lhes corrigir</u> as redações. <i>(podmět v dativu připojen ke kauzativu)</i>
<b>Pronom. přímého předmětu</b>	A professora <u>mandou os alunos corrigi-las</u> . <i>(předmět v akuzativu připojen k infinitivu)</i>	A professora <u>mandou-as corrigir</u> aos alunos. <i>(předmět v akuzativu připojen ke kauzativu)</i>
<b>Dvojí pronom.</b>	A professora <u>mandou-os corrigi-las</u> . <i>(klitika připojena zvlášť k oběma slovesům)</i>	A professora <u>mandou-lhas corrigir</u> . <i>(klitika fúzována a připojena ke kauzativu)</i>

Tab. 3 – Pravidla umístění klitik v tranzitivních konstrukcích

#### 6.5.5 Pronominalizace u typu VSV

Pronominalizace u typu VSV zároveň odpovídá pronominalizaci podmětového kauzovaného. Logický podmět osobního infinitivu v konstrukci VSV je totiž vždy v nominativu, a to i v zájmené podobě (Gonçalves 1999: 323-325):

- [131] a) O professor mandou os meninos saírem.  
 b) O professor mandou eles saírem.

Pronominalizaci podmětu osobního infinitivu v této konstrukci se však evropská portugalština vyhýbá [143a]. Silva při analýze korpusu o velikosti 180 milionů slov našel pouhé dva výskyty tohoto jevu a připisuje je vlivu brazilské portugalštiny, ve které nejde o nic neobvyklého<sup>33</sup>. Mluví EP při pronominalizaci podmětu infinitivu volí raději konstrukci typu VOV [143b] (Silva 2005a: 886):

<sup>32</sup> Amalgam *lhas* může vzniknout spojením *lhe + as* nebo *lhes + as*.

<sup>33</sup> Freire (2013: 204) uvádí, že v BP došlo k redukci úzu akuzativních klitik (zájmena 3. osoby prý z mluvené řeči téměř vymizela) a namísto nich se i v akuzativu užívají zájmena nominativu. Odtud zřejmě pramení větší zastoupení typu VSV v BP než v EP.

- [143] a) ?É absolutamente impensável fazer *elas suportarem* uma parte dos prejuízos.  
 b) É absolutamente impensável fazê-*las suportar* uma parte dos prejuízos.

### Hybridní konstrukce VOV<sub>flex</sub>

Dle Gonçalves (1999: 323-325) nelze kombinovat osobní infinitiv typický pro VSV [144a] se zájmenem v akuzativu typickým pro VOV [144b] anebo zájmeno v nominativu s neosobním infinitivem. Takové věty [145a, b] jsou nepřijatelné:

- [144] a) O professor mandou *eles saírem*. (VSV)  
 b) O professor mandou-*os sair*. (VOV)  
 [145] a) \*O professor mandou-*os saírem*.  
 b) \*O professor mandou *eles sair*.

Nepřijatelnost však neznamená, že se s tímto jevem nelze setkat v úzu. Raposo (1981: 149) tvrdí, že existují ojedinělé případy konstrukce VOV s osobním infinitivem, přičemž jde o jakousi analogii s VSV. Podle gramatiky Gulbenkian (2013: 1958) dokonce někteří mluvčí akceptují osobní infinitiv se zájmenem v akuzativu:

- [146] ?O pai mandou-*os/deixou-*os/fê-*los saírem*** do quarto.

Děje se tak zejména ve 3. osobě plurálu; 2. osoba singuláru a 1. osoba plurálu jsou pro většinu mluvčích nemožné:

- [147] \*O pai mandou-*te/deixou-*te/fez-*te saíres*** do quarto.

Totéž tvrdí také Barbosa et al. (2018: 130), podle níž nejen že tyto hybridní konstrukce nejsou neobvyklé oproti očekávání teorie pádů, ba nejsou ani agramatické (ač jsou v 1. a 2. osobě méně přijatelné):

- [148] a) Ela viu-*os correrem*.  
 b) ??Ela viu-*nos correremos*.  
 c) ??Ela viu-*te correres*.

Carvalho (2004: 133) připomíná, že se takto chovají perceptivní slovesa s předložkovou vazbou – klitika jsou v akuzativu nehledě na podobu infinitivu:

- [149] O Carlos viu-*as a falarem* com a professora.

Je tedy možné, že v případě kauzativ kombinujících osobní infinitiv s akuzativem dochází k vytvoření hybridní konstrukce, jež kombinuje hned několik větných vzorců (VSV, VOV, V<sub>perc</sub>OaV, vyhýbání se pronominalizovanému subjektu).

### 6.5.6 Pronominalizace u typu VOV

Tato struktura obsahuje podmět infinitivu, jenž se zároveň stal přímým předmětem řídícího slovesa. Proto při pronominalizaci nabývá podobu akuzativu (viz kapitola oddíl 6.3.2).



Jelikož u této konstrukce podle Gonçalves (1999: 323-325) nastává subject-to-object raising, podmět v podobě klitika se připojuje ke kauzativnímu slovesu (stále je však zachována jeho interverbální pozice):

[150] a) O João mandou **a** Maria pintar o desenho.

b) O Joao mandou-a pintar o desenho.

Tato infinitivní konstrukce si zachovává status souvětí, a proto lze ke kauzativnímu operátoru připojit pouze pronominalizovaný podmět infinitivu. Předmět infinitivu (přímý i nepřímý) se připojuje výlučně k infinitivu:

[151] a) O João mandou a Maria pintar **o** *desenho*.

b) O João mandou a Maria pintá-lo.

c) \*O João mandou-o a Maria pintar.

[152] a) O João mandou a secretária escrever a carta **à** *Seguradora*.

b) O João mandou a secretária escrever-lhe a carta

c) \*O João mandou-lhe a secretária escrever a carta.

Chceme-li pronominalizovat podmět i předmět, nelze je v typu VOV kontrahovat, jelikož se každý z nich z výše uvedených důvodů pojí k jinému slovesu:

[153] a) A mãe mandou **a** Ana dar o livro **à** *Irma*.

b) A mãe mandou-a dar-lhe o livro.

c) \*A mãe mandou-lha dar o livro.

### 6.5.7 Pronominalizace u typu VVO

Gonçalves (1999: 323–325) popisuje také pravidla pro pronominalizaci u typu VVO. Logický podmět infinitivu může být podle valenčních vlastností konkrétního slovesa v akuzativu nebo v dativu. Podmětová klitika se povinně přesouvají ke kauzativnímu slovesu, což dokazuje, že se u konstrukce VVO nejedná o infinitivní vedlejší větu, nýbrž o komplexní predikát:

[154] a) O João mandou acabar **o** *trabalho* **à** Maria.

b) O João mandou-o acabar **à** Maria.

c) \* O João mandou acabá-lo **à** Maria.

[155] a) O João mandou acabar o trabalho **à** *Maria*.

b) O João mandou-lhe acabar o trabalho.

c) \*O João mandou acabar-lhe o trabalho.

Přímý a nepřímý předmět se v případě potřeby slučují (tj. nelze je rozdělit mezi dvě slovesa) a jejich amalgam se opět připojuje ke kauzativu (zde dochází ke kontrakci *a* a *lhe* do tvaru *lha*):

[156] a) A mãe mandou limpar **a** *casa* **à** *Ana*.

b) A mãe mandou-lha limpar.



c) \*A mãe mandou-lhe limpá-la.

d) \*A mãe mandou-a limpar-lhe.

Dojde-li k situaci, že se trojvalentní sloveso (např. situace typu někdo dá něco někomu) vyskytne v konstrukci VVO a logický podmět infinitivu i příjemce mají podobu nepřímého předmětu s předložkou *a*, nelze pronominalizovat příjemce a přesunout ho ke kauzativnímu slovesu:

[157] \*A Maria mandou-lhe entregar os livros ao Pedro.

Všimli jsme si, že ačkoliv lze pronominalizovat také instrumentálního kauzovaného, tuto možnost lingvisté obvykle vynechávají – zřejmě kvůli nízké frekvenci jevu a také proto, že se s předložkou pojí samostatná forma zájmena, u níž nedochází k povinnému připojení ke slovesu. Andrade (2015: 12) uvádí tento příklad:

[158] a) O João fez escrever o trabalho (pelos alunos).

b) O João fez escrever o trabalho (por eles / Ø)

### 6.5.8 Shrnutí pravidel pro umístění pronominálního kauzovaného

Následující tabulka obsahuje přehled běžných pádů pronominalizovaného kauzovaného, rozdělených podle typů infinitivní konstrukce, tranzitivnosti infinitivu a samotných pádů:

Pád \ Typ	VSV		VOV		VV	
	intrans.	trans.	intrans.	trans.	intrans.	trans.
Nominativ	A Maria fez os miúdos correrem. A Maria fez <b>eles</b> correrem.	A Maria fez os miúdos lerem esse livro. A Maria fez <b>eles</b> lerem esse livro.				
Akuzativ			A Maria fez os miúdos correr. A Maria <b>fê-los</b> correr.	A Maria fez os miúdos ler esse livro. A Maria <b>fê-los</b> ler esse livro	A Maria fez correr os miúdos. A Maria <b>fê-los</b> correr.	
Dativ						A Maria fez ler esse livro aos miúdos. A Maria fez <b>lhes</b> ler esse livro.

Tab. 4 – Pronominalizace kauzovaného

Tabulku ve větším rozlišení přidáváme na konec práce jako Přílohu 1.

### 6.5.9 Zvratná zájmena

Ačkoliv jsme ukázali, že v oblasti kliticizace logického podmětu intransitivního infinitivu dochází k formálnímu splynutí kategorií VOV a VVO, existuje situace, ve které naopak zájmeno napomáhá identifikaci těchto konstrukcí. Gonçalves & Duarte (1999:321) a Pereira (2012: 341) se shodují, že typy VOV a VVO se liší v distribuci zvratných a antikauzativních zájmen. Pokud je sloveso vyžaduje, u VOV se realizují:

[159] a) O João mandou os meninos deitar-se.

b) \*O João mandou os meninos deitar.

Naopak u typu VVO se tato zájmena vypouštějí:

[160] a) O João mandou deitar os meninos.

b) \*O João mandou deitar-*se* os meninos.

Nejednoznačné příklady, kde nelze z podoby a polohy podmětu určit typ konstrukce, pak lze klasifikovat jedině díky pozici zvratných klitik:

[161] a) Fazia-me acachapar-me. (VOV)

b) Fazia-me acachapar. (VVO)

V příkladu [161a] se u infinitivu nachází příklonka, jedná se tedy o konstrukci VOV. V příkladu [b] je příklonka vypuštěna, jde tedy o konstrukci VVO.

## 6.6 Integrace a autonomie vět

Syntaktické vlastnosti infinitivních kauzativních konstrukcí, které byly popsány v této části práce, jsou vzájemně provázané s vlastnostmi sémantickými. V tomto ohledu lingvisté (např. Silva, Araújo, Carvalho) vycházejí z korelace mezi morfosyntaktickou integrací vět, jež vyjadřují kauzující a kauzovanou situaci, s kognitivní integrací obou situací. Morfosyntaktická integrace vět je také graficky naznačena v gramatice Gulbenkian (2013: 1961):

[162] a) A professora **mandou** [<sub>or</sub> *os alunos corrigirem* as redações]. (VSV)

b) A professora **mandou** *os alunos* [<sub>or</sub> [-] **corrigir** as redações]. (VOV)

c) A professora **mandou corrigir** as redações {*aos alunos/?pelos alunos*}.(VVO)

Carvalho (2004: 111–125) vychází z principu ikoničnosti (zejména vzdálenosti)<sup>34</sup> a pronáší hypotézu o větách obsažených v kauzativních konstrukcích: odlišují se sémantickými a syntaktickými atributy, které odkazují k různým stupňům integrace věty hlavní a vedlejší, a tak i tyto konstrukce mají různé úrovně integrace. Svou hypotézu testovala na základě různých jazykových faktorů, podle nichž lze hodnotit míru integrace a gramatikalizace vět v komplexních strukturách. Tyto faktory zde stručně představíme, přičemž o některých z nich jsme již pojednávali a další ještě rozvedeme v následujících kapitolách.

### 6.6.1 Faktory ovlivňující syntaktickou a sémantickou integraci podle Carvalho

#### Slovesný způsob

Slovesným způsobem míníme (ne)finitnost slovesa komplementivní vedlejší věty. Carvalho vychází z Givónových (1990) předpokladů, že již samotný fakt, zda je sloveso ve finitním nebo nefinitním tvaru, sám o sobě indikuje stupeň gramatikalizace. Je-li sloveso vnořené věty nefinitní, znamená to, že došlo k větší syntaktické integraci obou vět, u finitních tvarů pak rozlišuje konjunktiv jako gramatikalizovanější způsob než indikativ, jenž je nejméně integrovaný, neboť není v žádné fázi gramatikalizace.

<sup>34</sup> Toto východisko podrobněji vysvětlíme v kapitole 7 věnované sémantice konstrukcí.

### **Vyjádřenost podmětu**

Zde Carvalho navazuje na Lehmana (1988). Explicitní vyjádření nebo vynechání podmětu věty vedlejší může souviset s „desentencializací“, s níž souvisejí ztráty některých větných vlastností vnořené věty (zde právě onen scházející explicitní podmět) a přiblížení se k nominálním syntagmatům, a také se sdílením některých elementů oběma větami (např. podmět, čas, vid). Věty mohou být vzájemně propojené do různé míry – od úplného oddělení obou vět po nejvyšší míru shodnosti.

### **Forma podmětu**

Tento faktor úzce souvisí s předchozím a s nadcházejícím. V závislosti na formální podobě podmětu věty vedlejší rozlišuje nominální podměty, pronominální anafory a nulové anafory.

### **Koreferenčnost podmětů**

To, zda je podmět věty vedlejší koreferenční s podmětem věty hlavní, může osvětlovat jak jeho pouhou přítomnost, tak konkrétní formu, kterou nabývá – např. neopakování koreferenčních podmětů vede k užití nulové anafory. Jsou-li přítomny rysy jako koreference a nevyjádřenost podmětu vedlejší vět, jedná se o silné provázání obou vět, zatímco vyjádřenost podmětu a jeho nekoreference s podmětem věty hlavní znamenají slabší integraci.

### **Životnost podmětu**

Neživotnost podmětu věty vedlejší přispívá k integraci obou událostí a tím i syntaktické integraci.

### **Modotemporální korelace**

Lehmann (1988) se domnívá, že pokud věty sdílejí slovesný čas a způsob, které určuje řídící sloveso, dochází k silné provázanosti obou vět. Čím větší je tato modotemporální korelace, tím je syntaktická integrace obou vět rovněž větší.

### **Kontrola**

Sémantická integrace obou událostí vyjádřených hlavní a vedlejší větou se odrazí také ve stupni kontroly, kterou má podmět věty hlavní nad podmětem věty vedlejší. Givón (1990:521) zde hovoří o manipulaci – agens manipulátor prosadí své přání, manipulovaný podmět věty vedlejší má menší svobodu volby, je méně nezávislý ve svém konání a má nad ním menší kontrolu, proto se blíží pacientu. Čím je taková manipulace úspěšnější, tím menší kontrolu má manipulovaný a tím méně je agentivní.

## Negace

Negace může signalizovat syntaktickou integraci v tom smyslu, že možnost být negována dává větě větší autonomii, protože nezávisí na kladu či záporu věty hlavní. Pokud se negace věty hlavní vztahuje také na větu vedlejší, jsou věty silněji integrované.

## Spojovací výraz

I zde se Carvalho vrací k Givónovi (1990), který se domnívá, že čím méně jsou obě události kognitivně integrované, tím větší je pravděpodobnost, že budou věty oddělené spojovacím výrazem.<sup>35</sup> Givón opět vychází z ikončnosti, zde mezi kognitivní vzdáleností dvou událostí a časovou vzdáleností dvou vět. Carvalho podotýká, že přítomnost spojovacího výrazu mezi větami pravděpodobně půjde ruku v ruce s finitním tvarem slovesa, což je další faktor menší integrace.

## Vložené prvky

Přítomnost fonetického materiálu (např. konverzačních prvků či dislokovaného adverbia) taktéž zvětšuje vzdálenost mezi sémantickými obsahy obou vět a tím snižuje jejich syntaktickou integraci.

Shrneme-li výše uvedené poznatky, pak nejvíce syntakticky i sémanticky integrovaná je nefinitní věta s anaforickým nevyjádřeným neživotným podmětem koreferenčním s podmětem řídicího slovesa, sdílející modotemporalitu i případnou negaci hlavní věty, k níž je připojena bez konektoru a dalších vložených elementů. Agentivní podmět věty hlavní kontroluje méně agentivní podmět věty vedlejší, jenž má menší kontrolu nad činností a menší nezávislost.

Vedle těchto faktorů závisí podle Carvalho (2004: 127) integrace také na konkrétním kontextovém významu daného kauzativního slovesa. Slovesa věty hlavní vystupují v různých významech, jež se mohou strukturně různit – určité významy jsou integrovanější než jiné. O specifických významech kauzativních sloves viz oddíl 7.2.6.

### 6.6.2 Kontinuum VSV – VOV - VVO

V rámci infinitivních konstrukcí díky morfosyntaktickým odlišnostem typů VSV, VOV a VVO můžeme analyzovat míru integrace vět v infinitivní kauzativní konstrukci také mezi nimi samotnými. Například bylo opakovaně zmíněno, že VSV s osobním infinitivem odpovídají samostatným větám, zatímco VVO je jedna věta s komplexním predikátem (viz gramatika Gulbenkian 2013: 1363).

---

<sup>35</sup> Povšimněme si zde zajímavé změny úhlu pohledu: spojovací výrazy slouží ke spojování vět, z pohledu integrace však mezi ně vstupují, a tím je od sebe zároveň oddělují.

Míru integrace a nezávislosti vedlejší věty napříč jednotlivými typy infinitivní konstrukce se pokusil znázornit Silva, a to pomocí srovnávací tabulky, do níž zahrnul relevantní morfosyntaktické rysy konstrukcí:

+ independência do evento complemento - integração		- independência do evento complemento + integração
não-subida do Suj. Infinitivo Inf. flexionado	subida Suj. Infinitivo +clítico Inf. não-flexionado	subida Suj. Infinitivo +clítico Inf. não-flexionado
não-subida do Obj. Infinitivo negação encaixada	não-subida Obj. Infinitivo negação encaixada	subida Obj. Infinitivo +clítico não negação encaixada
bi-oracional	bi-oracional	mono-oracional
VSV	VOV	VV

Tab. 5 – Strukturní vlastnosti infinitivních kauzativních konstrukcí (Silva 2005a: 857)

V tabulce je zřetelně vidět, jak VOV tvoří plynulý přechod mezi VSV a VVO (s první zmíněnou sdílí poslední tři řádky, s druhou zmíněnou první dva). Proto se v této souvislosti hovoří spíše o třech stádiích kontinua nezávislosti/integrace vedlejší události ve vztahu k události věty hlavní.

Silva (2004), opírající se o práce Langackera, věří, že při přechodu od VSV přes VOV po VVO dochází k postupnému oslabování míry autonomie a kontroly podmětu infinitivu nad dějem vyjádřeným vedlejší větou, přičemž čím nižší je tato míra, tím více je událost integrovaná do rámcové události vyjádřené větou hlavní (jinými slovy čím menší je autonomie věty vedlejší, tím více závisí na rámci věty hlavní). Čím více postupujeme na kontinuu VSV – VOV – VVO doprava, tím méně je podmět infinitivu agentivní a klesá jeho autonomie a kontrola nad vlastním konáním.

### Typ VSV

Typ VSV se nachází v nejméně integrované části kontinua. Infinitiv v této konstrukci vykazuje mnoho znaků nezávislého slovesa – uchovává si kategorii shody v osobě a čísle (avšak ne v čase), dále si zachovává argumentovou strukturu (tj. žádný z jeho argumentů se nepřesouvá na pozici argumentu řídicího slovesa) a tím znemožňuje raising klitických zájmen. Jeho logický podmět je v nominativu stejně jako typický podmět nezávislé věty obsahující základní skladební dvojici.

### VOV

Typ VOV tvoří přechodné stádium mezi VSV a VVO, jelikož s oběma sdílí některé charakteristiky. Událost věty vedlejší je díky antepozici podmětu vůči infinitivu stále nahlížena jako nezávislá, infinitiv si zachovává velkou část své argumentové struktury, nepřízvučná zájmena si zachovávají svou pozici u infinitivu (raising není možný), avšak nedochází zde ke shodě podmětu s přísudkem a podmět již získává pád přímého předmětu kauzativního slovesa.

## VVO

Typ VVO se nachází na druhém konci spektra, u pólu nejvyšší integrace a nejnižší míry nezávislosti události vyjádřené infinitivem. Infinitiv již nenese znaky nezávislého slovesa, je zcela integrován k řídicímu slovesu v rámci komplexního predikátu, nelze ho negovat, jeho podmět se stává postponovaným předmětem, který v případě pronominalizace podléhá přesunu k řídicímu slovesu. Silva v tomto fenoménu spatřuje první krok ke splynutí obou sloves, hranice mezi větami se začíná stírat a typ VVO chápe jako nejvíce gramatikalizovanou konstrukci na posledním stupni syntaktické integrace vnořené události do řídicí události.

## 6.7 Úzus v EP a BP

V této kapitole zprostředkujeme především výsledky plynoucí z analýz dat, která korpusovým výzkumem získali portugalští a brazilští lingvisté (Carvalho 2004, Silva 2005a, Pereira 2012).

Silva provedl zevrubný výzkum kauzativních a perceptivních sloves a přinesl tak poměrně podrobný obraz o úzu těchto konstrukcí v Portugalsku a Brazílii. Matematické výsledky pouze zobecnil, neboť se jeho studie zabývala primárně sémantikou kauzativních a perceptivních konstrukcí a motivací při volbě konkrétního typu konstrukce. Přebíráme proto jeho data relevantní pro kauzativní konstrukce a budeme je podrobněji komentovat z hlediska úzu. Není-li uvedeno jinak, vztahují se níže uvedené hodnoty a komentáře k tomuto výzkumu.

Silva pracoval s korpusy srovnatelných vzorků žurnalistických textů pro portugalskou (na korpusu *CETEMPública*) a brazilskou (na korpusu *CETENFolha*) o velikosti pět milionů slov z textů z devadesátých let. Celkem našel 2254 výskytů kauzativních konstrukcí pro EP a 1726 výskytů pro BP. Výsledky roztřídil na konstrukce infinitivní, reflexivní a finitní a rozdělil je do skupin podle kauzativního slovesa. Dále pracoval s infinitivními konstrukcemi, které roztřídil na jednotlivé typy (VSV, VOV, VV) a poté filtroval infinitivy podle valence. Nakonec se podrobně věnoval jednotlivým pádům, v nichž se vyskytly subjekty děje vyjádřeného infinitivem.

Zastoupení jednotlivých kategorií ukazují Silvovy souhrnné přehledy:

PE	<i>fazer</i> n %	<i>deixar</i> n %	<i>mandar</i> n %	PB	<i>fazer</i> n %	<i>deixar</i> n %	<i>mandar</i> n %
c. infinitiva	1121 74,3	366 64,3	172 97,2	c. infinitiva	693 63,3	212 59,7	252 91,0
c. reflexiva	167 11,1	142 25,0	0 0,0	c. reflexiva	42 3,8	80 22,5	0 0,0
c. finita	220 14,6	61 10,7	5 2,8	c. finita	359 32,8	63 17,7	25 9,0
total	1508	569	177	total	1094	355	277

Tab. 6 – Frekvence infinitivní, reflexivní a finitní konstrukce (Silva 2005a: 862)

Úzus analytických kauzativních konstrukcí v EP a BP budeme analyzovat nejen z hlediska druhů konstrukce, ale také podle sloves v ní zahrnutých.

## 6.7.1 Frekvence podle druhu analytické konstrukce

### Infinitivní konstrukce

Jak lze vysledovat v tabulce 6, infinitivní konstrukce jsou nejčetnější v obou jazykových variantách. U všech tří sloves tvoří minimálně 60 % všech výskytů, u *mandar* dokonce přes 90 % (97 % a 91 %).

### Reflexivní konstrukce

Z tabulky také vyčteme, že konstrukce se zvrtným kauzativním slovesem je častější v EP. Pro sloveso *fazer* činí poměr EP : BP 11,1 % : 3,8 %, pro *deixar* 25,0 % : 22,5 %, zvrtné *mandar* žádné výskyty nemělo, protože jeho význam brání reflexivnímu užití. Pokud sečteme všechna tři slovesa dohromady, dojdeme k výsledku 309/2254 : 122/1726, tedy 13,7 % : 7,1 %, což znamená téměř dvojnásobný výskyt u EP v daném subkorpusu. Reflexivní konstrukce bude více popsána v oddílu 7.2.5.

### Finitní konstrukce

Finitní konstrukce s plnohodnotnou vedlejší větou připojenou spojkou je poněkud čtenější v BP. Součet výskytů všech tří sloves pro EP činí 286 z 2254 výskytů, tj. 12,6% podíl ze všech výskytů, zatímco u BP jde o 447 z 1726 výskytů, tj. 25,9 %. V daném vzorku je tedy výskyt finitní konstrukce v BP dvojnásobný oproti EP, přičemž jde zhruba o čtvrtinu všech případů. Bylo by zajímavé prozkoumat vývoj této konstrukce z diachronního hlediska, zda podíl této syntakticky nejautonomnější konstrukce v čase narůstá, podobně jako došlo k postupnému vývoji a rostoucí oblibě v pořadí VVO → VOV → VSV (o vývoji konstrukcí viz oddíl 7.4.5).

## 6.7.2 Frekvence dle kauzativního slovesa

Pokud srovnáme výskyty jednotlivých kauzativních sloves nezávisle na použité analytické konstrukci a přepočteme je na procenta, z celkového počtu 2254 výskytů pro EP a 1726 pro BP tvoří sloveso *fazer* 67 % (EP) a 63 % (BP), *deixar* 25 % (EP) a 21 % (BP) a *mandar* 8 % (EP) a 16 % (BP) všech výskytů.

Provedeme-li stejné srovnání pouze u infinitivních konstrukcí, slovesa vůči sobě zůstanou v obdobných poměrech. V obou variantách opět jednoznačně převládá *fazer* – pro EP 1121 výskytů z celkových 1659, tj. 68 %, a pro BP 693 výskytů z 1157, tj. 60 %, *deixar* představuje 22 % výskytů infinitivních konstrukcí v EP a 18 % pro BP a nejméně se znovu vyskytuje *mandar* – 10 % v EP a 22 % v BP.

Jestliže sečteme infinitivní a reflexivní konstrukci, neboť reflexivní konstrukce je de facto zvrtná infinitivní konstrukce, dojdeme k těmto hodnotám (v pořadí EP : BP): základ tvoří 1968 : 1279 výskytů, z čehož *fazer* představuje 65 % : 57 %, *deixar* 26 % : 23 % a *mandar* 9 % : 20 %.

V kapitolách věnovaných sémantice a vývoji jednotlivých sloves uvidíme, že význam *deixar* odpovídá „převrácené“, permissivní kauzativní situaci (kauzátor kauzovaného nepřesvědčuje ani nenutí k vykonání činnosti, naopak mu v ní přestává bránit nebo mu ji jinak umožňuje) a že *fazer* a *mandar* si u „typické“, koercivní kauzativní situace svým způsobem konkurují. Nepovažujeme proto za nutné usouvztažňovat počet výskytů slovesa *deixar* vzhledem k *mandar* či *fazer*, protože se díky své odlišné sémantice liší v kontextech, ve kterých se používá, a domníváme se tedy, že jeho frekvence je dána zejména frekvencí těchto kontextů v korpusu.

Vyčíslíme poměr *fazer* a *mandar* na základě výskytů, které již nezahrnují *deixar*. Upravená tabulka Silvových výsledků poté vypadá takto:

PE	<i>fazer</i>	<i>mandar</i>	celkem	PB	<i>fazer</i>	<i>mandar</i>	celkem
infinitivní k.	1121	172	1293	infinitivní k.	693	252	945
reflexivní k.	167	0	167	reflexivní k.	42	0	42
finitní k.	220	5	225	finitní k.	359	25	384
celkem	1508	177	1685	celkem	1094	277	1371

Tab. 7 – *Fazer* a *mandar* v kauzativních konstrukcích

V rámci všech konstrukcí zaujímá *fazer* 89 % : 80 % a *mandar* 11 % : 20 %, tj. v EP se *fazer* vyskytlo přibližně jedenáctkrát častěji a v BP čtyřikrát častěji než *mandar*. Mezi infinitivními konstrukcemi tvoří *fazer* 87 % : 73 % a *mandar* 13 % : 26 % a v úhrnu infinitivních a reflexivních konstrukcí představuje *fazer* 1288/1460 : 735/987, tj. 88 % : 74 % a *mandar* 172/1460 : 252/987, tj. 12 % : 26 %.

Z těchto dat můžeme ohledně konkurence *fazer* a *mandar* vyvodit, že v obou jazykových oblastech jednoznačně převládá *fazer*, přičemž *mandar* je v Brazílii četnější než v Portugalsku: zaokrouhlíme-li hodnoty, v EP tvoří *mandar* přibližně každý desátý výskyt, zatímco v BP jde o pětinu až čtvrtinu všech výskytů.

Konfrontujeme-li Silvův výzkum s výzkumem Pereira (2012) a Carvalho (2004), výsledky pro frekvenci jednotlivých sloves se budou lišit – poměr *fazer* : *mandar* v nich dosahuje výrazně odlišných hodnot. Věříme, že se jedná o důkaz závislosti výzkumu na použitých výchozích datech: zatímco Silva analyzoval texty žurnalistické, Pereira a Carvalho se zabývaly studium kauzativních konstrukcí na mluveném jazyce.

Pereira (2012: 346) při studiu dialektů infinitivních kauzativních konstrukcí v EP na korpusu CORDIAL-SIN našla 72 výskytů *fazer* a 129 výskytů *mandar*, výskyt *mandar* je v tomto subkorpusu tedy téměř dvojnásobný, zatímco u žurnalistických textů byl několikrát menší.

Carvalho (2004: 134–135) v korpusu mluvené brazilské portugalštiny (záznamy rozhovorů z let 1980 – 2004 v rámci projektu PEUL na Universidade Federal do Rio de Janeiro) našla 33 výskytů *fazer* a 72 výskytů *mandar*, tj. opět více než dvojnásobný výskyt *mandar* vzhledem k *fazer*.



Pokud do analýz vrátíme sloveso *deixar*, Pereira pro EP uvádí poměr *fazer : deixar : mandar* v absolutních hodnotách 72 : 268 : 129 z 469 výskytů, tj. 15 % : 57 % : 28 %. Carvalho pro BP dokumentuje výskyt *fazer : deixar : mandar* v absolutních hodnotách 33 : 132 : 72 z 237 výskytů, tj. 14 % : 56 % : 30 %. Je až neuvěřitelné, že obě autorky došly k prakticky stejnému poměru v zastoupení jednotlivých sloves, ačkoliv pracovaly s různými jazykovými variantami a získaly rozdílné množství výskytů.

Carvalho frekvenční poměr jednotlivých sloves vysvětluje tak, že *deixar* je nejčastější, protože má ze všech tří sloves největší schopnost vyjadřovat různé významy. *Mandar* podle ní není významově variabilní, avšak je velmi časté díky typu analyzovaných textů (v rozhovorech se vyskytlo mnoho narativních pasáží, zejména když mluvčí vyprávěli situace, které oni sami nebo někdo jiný zažil). *Fazer* vzhledem k malému výskytu považuje za nejvíce příznakové kauzativum.

### 6.7.3 Frekvence dle typu infinitivní konstrukce a valence infinitivu

Zde můžeme vycházet pouze ze Silvových dat, neboť jako jediný roztřídil infinitivy podle slovesné valence. Při třídění konstrukcí na typy VSV – VOV – VVO se potýkal s řadou metodologických omezení, jelikož v 1. a 3. osobě singuláru často nelze identifikovat, o kterou konstrukci se jedná. Silva tyto případy do výzkumu nezahrnul a pracoval pouze s jednoznačně identifikovanými kategoriemi. Podmínky, které stanovil k přesné identifikaci, jsou následující: logický podmět infinitivu je vyjádřen, u tranzitivních sloves ve 3. osobě singuláru je ve formě klitika (jen tak mohl poznat pád a tím i druh konstrukce), u ambivalentních slovesných forem (kde nelze rozeznat osobní infinitiv od neosobního) je také pronominalizovaný (Silva 2005a: 862)

Silvova kritéria jsou velmi přísná a do výzkumu typů infinitivní konstrukce bylo možné zahrnout pouze 931 výskytů z 1659 u EP a 744 z 1157 u BP. Slovesa dle valence třídil takto: tranzitivní infinitiv má přímý předmět, semitranzitivní (v tabulkách značený ± Tr) má jiný interní argument a intranzitivní nemá žádný komplement. Výsledky zanesl do tabulky, z níž opět vynecháváme perceptivní konstrukce a předkládáme ji v jinak nezměněné podobě (tab. 8).

PE	<i>fazer</i>			<i>deixar</i>			<i>mandar</i>		
	Tr	±Tr	Intr	Tr	±Tr	Intr	Tr	±Tr	Intr
VSV	3	2	0	1	4	2	1	1	0
VOV	53	21	21	23	7	26	9	1	5
VV	41	164	383	0	9	138	8	1	8
total									
VSV	5	0,7%		7	3,3%		2	5,9%	
VOV	95	13,8%		56	26,8%		15	44,1%	
VV	588	85,5%		146	69,9%		17	50,0%	

PB	<i>fazer</i>			<i>deixar</i>			<i>mandar</i>		
	Tr	±Tr	Intr	Tr	±Tr	Intr	Tr	±Tr	Intr
VSV	38	21	17	15	6	8	12	5	2
VOV	102	42	103	13	14	38	29	8	5
VV	13	28	149	4	1	61	8	0	2
total									
VSV	76	14,8%		29	18,1%		19	26,8%	
VOV	247	48,1%		65	40,5%		42	59,2%	
VV	190	37,0%		66	41,3%		10	14,1%	

Tab. 8 – Frekvence infinitivních kauzativních konstrukcí (Silva 2005a: 863)

Abychom mohli data lépe srovnávat, přidali jsme k vyobrazeným hodnotám další mezisoučty a procentuální vyjádření pro kategorie tranzitivnosti a celkové výskyty druhů konstrukcí (tab. 9).

PE	fazer					deixar					mandar				total					
	Tr	±Tr	Intr	total		Tr	±Tr	Intr	total		Tr	±Tr	Intr	total		Tr	±Tr	Intr	total	
VSV	3	2	0	5	0,7%	1	4	2	7	3,3%	1	1	0	2	5,9%	5	7	2	14	1,5%
VOV	53	21	21	95	13,8%	23	7	26	56	26,7%	9	1	5	15	44,1%	85	29	52	166	17,8%
VVO	41	164	383	588	85,5%	0	9	138	147	70,0%	8	1	8	17	50,0%	49	174	529	752	80,7%
total	97	187	404	688	100,0%	24	20	166	210	100,0%	18	3	13	34	100,0%	139	210	583	932	100,0%
	14,1%	27,2%	58,7%	100,0%		11,4%	9,5%	79,0%	100,0%		52,9%	8,8%	38,2%	100,0%		14,9%	22,5%	62,6%	100,0%	
PB	fazer					deixar					mandar				total					
	Tr	±Tr	Intr	total		Tr	±Tr	Intr	total		Tr	±Tr	Intr	total		Tr	±Tr	Intr	total	
VSV	38	21	17	76	14,8%	15	6	8	29	18,1%	12	5	2	19	55,9%	65	32	27	124	16,7%
VOV	102	42	103	247	48,1%	13	14	38	65	40,6%	29	8	5	42	123,5%	144	64	146	354	47,6%
VVO	13	28	149	190	37,0%	4	1	61	66	41,3%	8	0	2	10	29,4%	25	29	212	266	35,8%
total	153	91	269	513	100,0%	32	21	107	160	100,0%	18	3	13	34	100,0%	234	125	385	744	100,0%
	29,8%	17,7%	52,4%	100,0%		20,0%	13,1%	66,9%	100,0%		52,9%	8,8%	38,2%	100,0%		31,5%	16,8%	51,7%	100,0%	

Tab. 9 – Frekvence infinitivních konstrukcí dle kauzativních sloves, typů konstrukce a tranzitivnosti

U EP je na první pohled patrné, že na ose VSV – VOV – VVO, kdy směrem doprava klesá syntaktická integrace obou sloves (v tab. 9 graficky shora dolů), počty výskytů naopak rostou (např. pro *fazer* rostou hodnoty s tímto poměrem: 5 : 95 : 588). U BP je zastoupení VOV mírně vyšší než VVO. Pereira (2012) do výzkumu EP zahrnuje i neidentifikovatelné situace, pro které vytvořila přechodové kategorie (zahrnují případy nerozlišitelných VSV/VOV kvůli nejednoznačnosti infinitivu a VOV/VVO kvůli nejednoznačnosti klitika) a také u ní výsledky rostou od minimálních výskytů VSV přes pomezí případy VSV/VOV a VOV/VVO po VVO, kterých je jednoznačně nejvíce. Její výzkum přiblížíme oddílu o dialektech (7.4.3).

Nyní okomentujeme jednotlivé typy konstrukcí.

### Typ VSV

Máme-li učinit stručné shrnutí pro tento typ, pak VSV je nejméně zastoupená konstrukce a převládá v Brazílii, přičemž se může kombinovat se všemi třemi kauzativními slovesy a s jakýmkoli infinitivem co do tranzitivnosti, a nejvíce výskytů má se slovesy tranzitivními.

VSV představovala 1,5 % výskytů u EP a 16,7 % výskytů u BP z celkového počtu jednoznačně analyzovatelných výskytů infinitivních konstrukcí. V EP se jedná o pouhých 14 výskytů a můžeme usoudit, že jednoznačná VSV je v portugalských žurnalistických textech okrajový fenomén. Pokud by byly do výzkumu zahrnuty i případy bez explicitního kauzovaného, které obvykle odpovídají konstrukci VVO, relativní hodnoty nabyté VSV by byly ještě nižší.

Marginalitu VSV potvrzuje i Pereira na výzkumu mluveného jazyka (2 výskyty z 294). Případy, kdy nelze rozeznat VSV a VOV, tvoří u Pereiry 21 výskytů z 294 (tj. 7 %) – dá se tedy předpokládat, že i kdyby všechny tyto případy spadaly do typu VSV, jednalo by se nadále o málo častý typ (8 %).

Minimální počet potvrzených případů tak neodpovídá tvrzení v gramatice Gulbenkian (viz oddíl 6.2.1), že VSV je základní struktura infinitivních kauzativních konstrukcí, od které se odvozují VOV a VVO – leda že by tento typ byl „v povědomí“ mluvčích četnější, než dokládají korpusy, a to zejména kvůli zvyku používat osobní infinitiv v jiných konstrukcích také psanosti a narativnosti textů obsažených v korpusech.

Silva (2005a: 863) si v datech pro BP všiml, že byl-li kauzovaný v plurálu, téměř vždy mu následoval osobní infinitiv. To by nahrávalo naší myšlenku, že skutečný výskyt VSV může být v jazyce vyšší – a to nejen vzhledem k nejednoznačnosti formy v 1. os. sg. a 3. os. sg., které formálně splývají s neosobním infinitivem, ale také vzhledem ke všeobecně omezenému výskytu jiné než 3. osoby v novinových textech (připomeňme, že osobní infinitiv lze rozeznat pouze ve 2. os. sg. a v 1. a 3. os. plurálu, avšak typickou kategorií pro vyprávění událostí je 3. osoba).

### **Typ VOV**

Jednoznačně identifikovaný typ VOV je převládajícím typem infinitivních kauzativních konstrukcí v Brazílii, přičemž poměr výskytů v korpusu EP a BP je 17,8 % : 47,6 %.

Dobře se kombinuje se všemi slovesy nezávisle na jejich valenci a nejčetnější je u tranzitivních sloves (85 výskytů ze 166, tj. 51,2 % u EP a 144 z 354, tj. 41% u BP; započítáme-li Silvovu kategorii semitransitivních sloves mezi tranzitivní slovesa, dojdeme k hodnotám 69 % a 59 %).

Musíme však opět mít na paměti, že z výzkumu byly vynechány všechny sporné případy. VOV stojící na pomezí dvou formálních druhů tak přichází o výskyty, kdy nešlo jednoznačně určit, zda se jedná o VSV (v osobě, jejíž slovesná podoba splývá s podobou neosobního infinitivu) anebo o VVO (pronominalizované do stejné podoby jako VOV). Typ konstrukce v takovém případě pozná jen mluvčí, který jediný by věděl, jak pronominalizovat subjekt nebo zda časovat infinitiv při převodu do jiné osoby. Tato čísla jsou tedy platná pro značně omezený výsek z reálného úzu.

Je zajímavé, že Pereira při svém výzkumu mluveného jazyka identifikovala čistou formu VOV pouze v jediném případě z 294 a tato konstrukce je pro ni stejně marginální jako VSV.

### **Typ VVO**

Konstrukce VVO je velmi četná, v Portugalsku výrazně převažuje nad ostatními typy a obecně je nejčetnější u intransitivních sloves. Stejně jako předchozí typy se kombinuje se všemi kauzativními slovesy.

Kvůli odfiltrování konstrukcí na pomezí VOV/VVO a zejména konstrukcí bez explicitního kauzovaného byla VVO v Silvově výzkumu nejvíce „penalizována“, a přesto o ní lze říci, že je v Portugalsku nejrozšířenější (87 %) a v Brazílii se přibližuje úzu VOV (35,8 % : 47,6 %). Nižší produktivitu v BP lze vysvětlit oslabením úzu dativu, jež vede k nižšímu počtu kombinací této

konstrukce s tranzitivními slovesy – aby se BP vyhnula dativu u kauzovaného s tranzitivním infinitivem, volí raději konstrukci VSV nebo VOV, kde může být v nominativu nebo v akuzativu.

Tato konstrukce je nejfrekventovanější u intranzitivních sloves (70,3 % v EP a 79,7 % u BP). Sečteme-li Silvy trazitivní kategorie, vychází poměr VSV: VOV : VVO na 12 : 114 : 223 z 349 pro EP a 97 : 208 : 54 z 359 pro BP, tj. 3 % : 33 % : 64 % pro EP a 35 % : 58 % : 15 %. To znamená, že s tranzitivním infinitivem použije EP spíše VVO, zatímco BP spíše VOV. Silva (2005a: 864) uvádí, že má tato tendence sémantický základ: „podmět tranzitivního slovesa je ze své podstaty agentivní, proto se lépe přizpůsobuje konstrukci, která dá vyniknout jeho agentivnímu významu, což je právě konstrukce VOV o dvou větách,“ a proto dává jednotvětná VVO s komplexním predikátem přednost intranzitivním infinitivům.

Z výzkumu nicméně vyplývá zjištění, že navzdory tvrzením některých lingvistů o neproduktivnosti typu VVO v BP (Gonçalves & Duarte 2001: 659), tento typ v Brazílii existuje a běžně se používá, a to dokonce častěji než typ VSV, jehož četnějším územ se BP odlišuje od EP.

Silva (2005a: 866) také poznamenává, že byly nalezeny příklady osobního infinitivu, který bezprostředně následoval za kauzativním slovesem, aniž by před ním stál podmět (kráceno):

[163] a) O acinte dos congressistas **fez reaparecerem** as pressões militares.

b) O empenho do lateral-direito Cafu **fez surgirem** algumas jogadas.

Tato konstrukce se považuje za agramatickou, avšak v PB se vyskytuje a pro EP Silva uvádí 2 výskyty, zřejmě ovlivněné BP.

#### 6.7.4 Frekvence dle realizace logického podmětu infinitivu

Poslední jev, který Silva zahrnul do svého formálního třídění, byla podoba logického podmětu infinitivu. Jak bylo opakovaně zmíněno, zcela vypustil konstrukce, v nichž byl tento podmět implicitní nebo nulový. Zbývající výskyty rozdělil na plné a pronominální podměty, které dále roztrídil podle pádů. Mezi pronominální započítal samostatná (neklitická) zájmena nominativu a klitika ve třetí osobě v akuzativu a dativu nehledě na jejich pozici, u plných vynechal nominativ typický pro VSV. Hodnoty, kterých nabyly jednotlivé kategorie, ukazují tabulky 11 a 12.

#### Pád kauzovaného

V daném korpusu bezesporu drtivě převládá akuzativ (u EP i BP, v plné i zájmenné podobě), zatímco nepřímých předmětů je velmi málo a vyskytují se spíše v EP. Tyto hodnoty korelují s tím, že bylo nalezeno nejvíce konstrukcí s intranzitivním slovesem v infinitivu, které nemá prostor pro vícero argumentů. Dativ (příp. obliquo) je totiž vyhrazen pro kauzovaného, jenž nemůže být v akuzativu (především protože je již obsazen jiným argumentem).

Pokud jde o intranzitivní slovesa, až na dvě výjimky (zájmenný podmět se slovesy *deixar* a *mandar* v BP) byly nalezeny jen akuzativy. Téměř nepřítomný dativ lze vysvětlit souvislostí mezi

intransitivními slovesy a konstrukcí VVO.

U tranzitivních sloves opět převažují akuzativy nad dativy, ale rozdíl není tak obrovský jako u intransitivních sloves. Potvrdil se však diskutovaný úzus předložkových pádů, a to jak v BP, tak v EP: vždy byly součástí struktury s tranzitivním infinitivem a byly připojeny pomocí předložky *por* (případně *através*) (Silva 2005a: 866).

PE	fazer			deixar			mandar		
	Tr	±Tr	Intr	Tr	±Tr	Intr	Tr	±Tr	Intr
Acusativo	16	153	363	10	11	130	4	1	3
Dativo	25	2	0	0	0	0	3	0	0
Obliquo	5	0	0	0	0	0	2	0	0

PE – CetemPúblico

PE	fazer			deixar			mandar		
	Tr	±Tr	Intr	Tr	±Tr	Intr	Tr	±Tr	Intr
Nominativo	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Acusativo	39	27	41	13	5	32	5	2	10
Dativo	9	3	0	0	0	0	3	0	0

PE – CetemPúblico

PB	fazer			deixar			mandar		
	Tr	±Tr	Intr	Tr	±Tr	Intr	Tr	±Tr	Intr
Acusativo	69	48	236	3	9	85	26	5	4
Dativo	1	0	0	0	0	0	1	0	0
Obliquo	2	0	0	1	0	0	4	0	0

PB – CetemFolha

PB	fazer			deixar			mandar		
	Tr	±Tr	Intr	Tr	±Tr	Intr	Tr	±Tr	Intr
Nominativo	7	3	2	11	4	2	4	3	0
Acusativo	29	19	14	1	2	11	4	0	2
Dativo	10	0	0	2	0	1	3	0	1

PB – CetemFolha

Tab. 10 – Pád podmětu infinitivu (plná forma)  
(Silva 2005a: 864)

Tab. 11 – Pád podmětu infinitivu (pronominální forma)  
(Silva 2005a: 865)

### Forma kauzovaného

Odhlédneme-li od záměrně vynechaných nominativů u VSV, u intransitivních infinitivů má logický podmět v plné formě vždy formu akuzativu (odpovídá syntaktickým pravidlům pro monovalentní infinitivy). Co se týče dativu, plný podmět má větší tendenci k dativu v EP než v BP (což souvisí s větší produktivností konstrukce VVO v EP) a u zájmených podmětů opět nacházíme výrazně méně dativů než akuzativů.

Z hodnot je patrné, že v EP nedochází k pronominalizaci podmětových zájmen v nominativu (to znamená, že se v konstrukci VSV vyskytují pouze plně realizované subjekty<sup>36</sup>, zatímco v BP se setkáme i s osobním zájmenem).

Silva rozebírá také otázku přijatelnosti kombinace slovesa *fazer* a tranzitivního infinitivu v konstrukci VVO: v úvodu ke svému výzkumu (2005a: 857) vysvětluje, že podle Gonçalves & Duarte (2001: 660) pro ni existuje jisté omezení, neboť *fazer* se špatně kombinuje s takovým infinitivem, není-li kauzovaný pronominalizovaný (*A Maria deixou/mandou/?fez ler esse livro aos miúdos*), avšak toto omezení že odpadá, má-li kauzovaný formu klitika (*A Maria deixou/mandou/fez-lhes ler esse livro*). Korpusový výzkum však přinesl dostatek výskytů slovesa *fazer* v konstrukci VVO s tranzitivním infinitivem a jmenným subjektem v dativu, a tudíž se nepotvrzuje tato premisa o malé přijatelnosti takové kombinace. Podotýká však, že podstatná část z těchto 25 případů se týkala dativu vloženého do komplexního predikátu typu *fazer saber/compreender/lembrar a alguém que*.

<sup>36</sup> Korpus PE obsahoval jediný případ VSV s pronominálním podmětem v nominativu, který však dle Silvy mohl být ovlivněn brazilskou portugálštinou (Silva 2005a: 866).

## 7 SÉMANTICKO-PRAGMATICKÉ ASPEKTY INFINITIVNÍ KAUZATIVNÍ KONSTRUKCE

V této části práce se zaměříme na podobu a úzus kauzativních konstrukcí v současné portugalštině, a to zejména těch infinitivních, z hlediska sémantiky a pragmatiky. Vesterinen (2008a: 76) uvádí, že generativisté se zajímali o strukturní kontext umožňující použití infinitivní konstrukce a nikdo nevěnoval pozornost konceptuálnímu významu finitního a infinitivního doplnění. Přitom již Arrais v roce 1985 tvrdil, že „neperifrastická“ a „perifrastická“ kauzativa nejsou zcela synonymní. Nezmiňoval se však – podobně jako jiné starší práce – o sémantických rozdílech mezi podtypy infinitivních konstrukcí.

V publikaci z roku 2005 Silva konstatuje, že strukturní rozdíly mezi jednotlivými kauzativními konstrukcemi současné portugalštiny jsou dostatečně popsány a do popředí zájmu se dostávají jejich význam a užití. Snaží se zkoumat konceptuální faktory, které vysvětlují samotnou existenci trojího způsobu analytické infinitivní konstrukce a jež také určují, jak mezi nimi adekvátně vybírat. Touto částí naší práce tedy navážeme na současný trend v oblasti zkoumání kauzativ. Budeme přitom vycházet z obecně přijímaného tvrzení, že různým syntaktickým strukturám odpovídají také různé struktury sémantické<sup>37</sup>.

V následujících kapitolách stručně představíme některé významné teorie či teoretiky kauzativ, kteří se zabývali sémantickými aspekty volby konkrétního jazykového prostředku a k jejichž pracím často odkazují portugalští a brazilští lingvisté, aby na ně mohli navázat v tématu kauzativ. Posléze přikročíme ke konkrétním sémantickým parametrům, které se uplatňují v současném jazyce. Tyto parametry, které se navzájem ovlivňují a kombinují, lze pojmenovat na obecné úrovni: syntaktické faktory, sémantické vlastnosti obou sloves a podmětů, vztah mezi kauzující a kauzovanou událostí, míra gramatikalizace, sémantika pádů a v neposlední řadě také diskurzivní faktory.

### 7.1 Teoretický rámec

#### 7.1.1 Dixon: sémantické parametry

Dixon (2000) ve své studii o sémantických parametrech kauzativ shledává, že některé jazyky disponují vícero možnostmi, jak vytvořit kauzativní konstrukci či vyjádřit kauzovaného. Díky studiu rozdílů mezi kauzativními alternativami stanovil sérii sémantických parametrů (celkem devět), jimiž se jednotlivé mechanismy mohou odlišovat, a vyjádřil myšlenku, že pokud v jazyce existuje jediný kauzativní mechanismus, bude sémanticky velmi široký a zahrnovat

---

<sup>37</sup> Např. Alsina (1992: 520–521) předpokládá, že argumentová struktura obsahuje sémantickou informaci o lexikálních jednotkách a kombinování argumentových struktur se projeví na syntaktickém vyjádření argumentů.

mnoho hodnot z těchto parametrů. Zároveň tvrdí, že u většiny z těchto parametrů lze najít jazyky, které mají dva kauzativní mechanismy lišící se právě daným parametrem. Tyto parametry (viz níže) se vztahují ke slovesu (parametry 1 – 2), kauzovanému (3 – 5) a kauzátorovi (6 – 9) (Dixon 2000: 62–63). Proto se dá předpokládat, že se s některými z těchto parametrů setkáme také u portugalských analytických konstrukcí.

1. **Stav/děj.** Aplikuje se kauzativní mechanismus pouze na slovesa popisující stav, nebo také na slovesa popisující činnost?
2. **Tranzitivnost.** Aplikuje se kauzativní mechanismus výhradně na intranzitivní slovesa, nebo na intranzitivní a monotranzitivní slovesa, nebo na tranzitivnost nehledí?
3. **Kontrola.** Kontroluje kauzovaný svou činnost, nebo kontrolu postrádá (např. protože je neživotný nebo malé dítě)?
4. **Vůle.** Koná kauzovaný dobrovolně (kauzace typu „let“), nebo proti své vůli (kauzace typu „make“)?<sup>38</sup>
5. **Zasaženost.** Je kauzovaný činností zasažen zcela, nebo částečně?
6. **Přímost.** Jedná kauzátor přímo, nebo nepřímo?
7. **Záměr.** Dosáhl kauzátor výsledku náhodou, nebo úmyslně? (Např. schválně nebo omylem zašlápnout hmyz nebo někoho vystrašit.)
8. **Přirozenost.** Iniciuje kauzátor přirozený proces, nebo dosáhne výsledku za vynaložení úsilí?<sup>39</sup>
9. **Zapojení.** Je kauzátor zapojený to události spolu s kauzovaným, nebo není? (Např. dá někomu pouhý pokyn, nebo mu zároveň pomůže.)

### 7.1.2 Comrie: kontinuum kauzativních mechanismů

Comrie (1989: 167) věří, že existuje kontinuum kauzativních mechanismů, mezi jehož póly lze situovat i případy, jako je infinitivní kauzativní konstrukce. Toto kontinuum vymezují (v tomto pořadí): analytická kauzativa – morfologická kauzativa – lexikální kauzativa. Zároveň zastává názor, že spolu se syntaktickými charakteristikami se tato kauzativa liší také sémanticky, a to zejména přímostí kauzace a mírou kontroly, která je ponechána kauzovanému. Na Comrieho

---

<sup>38</sup> Dixon poznamenává, že parametry nejsou plně nezávislé – např. parametr vůle lze uplatnit, pouze pokud je uplatněn parametr kontroly.

<sup>39</sup> Takovou opozicí dvou mechanismů disponuje angličtina (Dixon 2000: 72):

- a) He walked the dog in the park (it wanted to walk).
- b) He made the dog walk in the park (although it didn't want to).
- a) He opened the door/melted the ice (without difficulty).
- b) He made the door open/ice melt (with difficulty).

„In English there is a lexical causative (using what is basically an intransitive verb in a transitive construction) and also a periphrastic mechanism with verbs such as *make*. Where these contrast the lexical causative describes something achieved by the causer **naturally** (with the causee being **willing**, if it is animate) while the *make* construction implies definite **effort** (and an **unwilling** causee)“ (Dixon 2000: 72).



navazuje Dixon (2000: 74–75), jenž toto kontinuum rozvádí jako škálu syntaktické kompaktnosti kauzativních prostředků:

Scale of compactness		TYPE OF MECHANISM
more compact	L	Lexical (e.g. <i>walk</i> , <i>melt</i> in English)
↑	M	Morphological – internal or tone change, lengthening, reduplication, affixation, etc.
	CP	Two verbs in one predicate ('Complex Predicate'), including serial verbs; <i>faire</i> in French; compounding in Tangkhul Naga, shown in (62); the causative particle in Kammu, shown in (73).
↓	P	Periphrastic constructions with two verbs (a causative verb and a lexical verb) in separate clauses
less compact		

Tab. 12 – Škála kompaktnosti kauzativních prostředků (Dixon 2000: 74)

Podle Dixona jsou nejvíce kompaktní kauzativa lexikální a hned po nich morfologická, na třetím místě jsou komplexní predikáty tvořené dvěma slovesy (např. francouzská konstrukce *faire* + inf.) a nejméně kompaktní jsou perifrastické konstrukce s kauzativním a lexikálním slovesem v samostatných větách. Dixon ve své studii tvrdí, že mezi jednotlivými sémantickými parametry (viz oddíl 7.1.1) a stupněm kompaktnosti kauzativního mechanismu existuje korelace: u většiny příkladů dvou kauzativ lišících se sémanticky korelovaly hodnoty každého parametru s umístěním mechanismu na škále kompaktnosti. Jeho výsledky de facto odpovídají Comrieho tvrzením o parametru přímosti a kontroly.

Podle tohoto přístupu by komplexní predikát v portugalské infinitivní konstrukci typu VVO měl být kompaktnější a měl by zahrnovat přímější kauzaci a menší míru kontroly kauzovaného než u perifrastických konstrukcí VOV a VSV a souvětí s verbem finitem. Jak uvidíme, tento jev traktují studie zaměřené na portugalštinu (např. Silva 2005a). O Comrieho pádové hierarchii, ke které se v analýzách zaměřených na dané téma opakovaně odkazuje, pojednáme v oddílu 7.4.1.

### 7.1.3 Alsina: argumentová struktura kauzativ

Alsina (1992) rozpracovává obecnou lexikální teorii kauzativ, ze které je pro účely naší práce zajímavé tvrzení, že se sémantické argumenty spojují se svou morfosyntaktickou realizací pomocí syntaktických funkcí. Syntaktické funkce vymezují, jak budou vyjádřeny argumenty, a přidělují se jim podle principů, které berou v úvahu hierarchickou organizaci argumentů i jejich obsah. Klíčový aspekt proto Alsina spatřuje v seřazení argumentů podle hierarchie tematických rolí, která odráží, jak se argumenty postupně obsazují: agens > příjemce > cíl/proživatel > instrument > patiens > lokace. Když se ke kauzativnímu slovesu připojí infinitiv, vzniká komplexní predikát se dvěma podměty. Hierarchie argumentů pak slouží k identifikaci prominentního argumentu infinitivu, tj. jeho logického subjektu (Alsina 1992: 544).



Na tomto místě nechceme rozvádět principy lexikální teorie kauzativ ani polemizovat s univerzální platností této hierarchie, plně však souhlasíme s tím, že „the syntax of causatives follows from their argument structure“ (Alsina 1992: 552). Tuto skutečnost osvětlíme na konkrétních případech, až budeme komentovat pádové opozice týkající se realizace kauzovaného.

Alsina také pracuje s pojmy „kontrola“, „koercivní kauzace“ a „permisivní kauzace“, s nimiž se setkáme v dalších podkapitolách. Na těchto dvou druzích kauzace záleží, s jakými typy argumentů může patiens kauzace fúzovat a v důsledku tak určit jejich syntaktické vyjádření. Pokud kauzátor přiměje někoho něco udělat (a tento participant má větší kontrolu nad událostí), dojde k fúzi patientu s logickým subjektem infinitivu. Pokud kauzátor způsobí něco, co někoho zasáhne, sloučí se patiens řídicího slovesa s logickým objektem, jenž prodělal změnu stavu či lokace (Alsina 1992: 522).

Alsina rovněž vysvětluje rozdíl mezi patientem a adjunktem, s nímž se podrobněji setkáme u pádové sémantiky. Patiens jakožto interní argument bývá vyjádřen jako předmět. Dojde-li ke sloučení podmětu infinitivu (tj. kauzovaného) s patientem, pak bude mít formu předmětu. Pokud k tomuto sloučení nedojde, bude se realizovat jako adjunkt, kauzovaný již nebude interním argumentem (zároveň však ani podmětem), a proto nezbývá, než aby byl vyjádřen nepřímou nebo vynechán. Zatímco patiens je kauzáci zasažen, adjunkt zasažen není (Alsina 1992: 522).

#### 7.1.4 Kemmer & Verhagen: konceptualizace situace

Kemmer & Verhagen (1994, 1997) vedle vztahu obsahu a formy sdělení vnášejí do analýzy kauzativních konstrukcí osobu mluvčího, jenž má zásadní vliv na konečnou podobu zvolených prostředků.

Má-li mluvčí použít analytickou kauzativní konstrukci (tj. se dvěma slovesy), „musí vidět“ jeden predikát („effected predicate“), jak kauzálně závisí na nějakém konání podmětu věty. Pohled mluvčího je klíčový v tom, že kauzace neodkazuje k určitému pojmu ve fyzickém světě, ale spíše k tomu, jak si ji lidé konceptualizují, což souvisí se způsobem členění a organizace vnímané reality. Navrhují tedy zabývat se kauzativy z pohledu kognitivní lingvistiky, protože mají za to, že kauzativní struktury se vztahují ke specifickým kognitivním modelům („integrovaným konceptuálním strukturám“) (Kemmer & Verhagen 1994: 117).

Svůj přístup ilustrují potížemi lingvistů při definici přímé a nepřímé kauzace (Kemmer & Verhagen 1994: 122). Vysvětlují je tak, že jde o rozdíl v koncepci, nikoliv v percepci<sup>40</sup>: to, jakým způsobem mluvčí konceptuálně vnímá kauzativní situaci (např. jako více či méně přímou kauzaci), se odráží všude tam, kde má možnost volby – ať jde o volbu samotné konstrukce, nebo o volbu pádu pronominalizovaného kauzovaného (viz oddíly 7.2.2 a 7.4.1).

---

<sup>40</sup> „The contrast is partially independent of the perceptual factors involved in the described situation: it is a conceptual, not a perceptual contrast. Speakers' construal of a given situation in terms of these semantic properties [...] plays an obvious role in the coding of contrasts where choice is available“ (Kemmer & Verhagen 1994: 122).

### 7.1.5 Kognitivní modely kauzace

Spolu se Silvou (2004a: 576) se domníváme, že konceptualizace kauzality a kauzace je základním aspektem naší kognice – způsobu, jakým vnímáme a pojmáme konzistentnost světa. Existuje mnoho kognitivních teorií a modelů vysvětlujících, jak lidé poznávají realitu a zároveň se přitom individuálně odlišují. Silva přímo uvádí, že „all of these re-elaborations converge in that causation is a *mental* construction, grounded in *experience* and includes various causal concepts *prototypically* structured.“ Věříme, že kognitivní modely jsou závislé na kultuře, v níž jedinec vyrůstá a žije, a proto je podmiňují obecnější kulturní modely.

Kognitivních teorií aplikovaných na kauzativa a na kauzaci jako takovou je mnoho. Tato práce nemá ambici je všechny představit a porovnat. Lingvisté zabývající se portugalskými kauzativy (zejména Silva) jsou s nimi podrobně obeznámeni a na tomto teoretickém základě poté interpretují výsledky svých pozorování a výzkumů. Z tohoto důvodu vybíráme pouze ty kognitivní přístupy, které se souvztažňují se strukturou a územ portugalských analytických konstrukcí s infinitivem. Vycházíme přitom ze základního pojetí struktury, jejíž obměňování je s to odrážet změny na konceptuální úrovni.

Silva (2004abc, 2005ab) dospěl k názoru, že pozice logického podmětu infinitivu a povaha infinitivu jsou faktory, podle nichž se konceptualizuje událost jako celek, nebo se klade důraz na jednotlivé argumenty a jejich úlohu. Taktéž Maldonado & Nava (2002) tvrdí, že s větší formální nezávislostí vedlejší věty se pojí menší stupeň kontroly nad komplementovou událostí. Podobně Achard (1998) při analýze finitních a nefinitních kauzativních konstrukcí ve francouzštině zjišťuje, že finitní doplnění jsou objektivizovaná, neboť gramatická kategorie času a způsobu poukazuje na jistou nezávislost na hlavní větě. Vesterinen (2008a: 76) se ve svém výzkumu vrací k úplným základům jazykovědy, konkrétně k Peirceově triádě jazykových znaků. Původ znaků nám pomůže pochopit, proč existují paralelní vyjádření (zde konkrétně různé kauzativní konstrukce). Pokud různé formy odpovídají různým komunikačním záměrům a pokud existují formální varianty s jen minimálně odlišným významem, pak významový rozdíl bude odpovídat rozdílu formálnímu.

Vesterinen volí sémiotický přístup, aby vysvětlil rozdíl mezi finitním a nefinitním doplněním kauzativních konstrukcí. Vidí ho jako prototypický případ diagramatické ikoničnosti – konceptuální změny mezi konstrukcemi se odrážejí právě v jejich formálním zobrazení: 1) čím je forma komplexnější, tím je komplexnější i koncept, a 2) větší formální vzdálenosti odpovídá i větší vzdálenost konceptuální. Vesterinen se přitom opírá o metaforická vyjádření „mais forma é mais conteúdo“ a „cercania é força do efeito“: čím více jazykových jednotek, tím více konceptuálního obsahu, podobně jako platí korelace formální i konceptuální blízkosti (Vesterinen 2008a: 78).

Kognitivní definice s oblibou vycházejí z pojmů *síla* (*force*) a *pohyb* (*motion*) (viz oddíl 2.1.1 a Lakoff & Johnson 1980, 1999). Lakoff & Johnson věří, že se na poli abstrakce můžeme

pohybovat díky konceptualizaci prostřednictvím metafor a že kauzace je spojená s působením síly na objekt, který se dá do pohybu nebo se jinak změní. Našeho tématu se dotýkají i Langackerovy „action chains“, při nichž dochází k přenosu energie a profilují se v nich interakce mezi participanty i samotnými událostmi; konceptualizaci infinitivních konstrukcí optikou Langackerovy teorie se budeme věnovat v oddílu 7.2.1. Pojem *síla* a různá schémata působení sil, která v kauzativních situacích nastávají, dále rozpracovává Talmy (viz 7.1.6). Silva v tomto kontextu přidává faktor přirozeného chodu věcí a odpovědnosti (viz 7.1.7).

### 7.1.6 Talmy: silová dynamika

Talmy (1988; 2000) rozpracovává pojem *silová dynamika* (*force dynamics*). Účelem Talmyho modelu bylo zobecnit pojem kauzativnosti natolik, aby se dala analyzovat podle jakýchsi základních rysů. Díky tomu vznikl rámec, který rozlišuje nejen způsobování nějakého děje či stavu, ale také jeho umožňování, bránění, pomáhání apod. V tomto rámci pak Silva (2004a) podrobně rozebral rozdíly mezi slovesy *fazer*, *deixar* a *mandar*, jež si představíme v oddíle 7.2.5.

Silová dynamika vnáší do lingvistiky pojmy *antagonista* a *agonista*, dva soupeřící činitele, které v našem kontextu analogicky vyjadřují kauzátora a kauzovaného. Silva z Talmyho teorie vybírá čtyři dimenze, na nichž jsou založené základní vzorce chování mezi agonistou a antagonistou (Silva 2004a: 585):

- 1) agonistova vnitřní tendence dát se do pohybu nebo zůstat na svém místě;
- 2) změna, nebo nezměna v čase, tj. protiklad sil vedoucí ke změně (začátek/přerušení působení) nebo protiklad sil vedoucí k zachování stavu (pokračování/nepřítomnost působení);
- 3) působení („způsobit“), nebo ne-působení („nechat“): agonistův výsledný stav či činnost je („způsobit“) či není („nechat“) opakem jeho vnitřní silové tendence;
- 4) silnější entita: antagonista vs. agonista.

Pokud bychom chtěli např. srovnat slovesa *fazer* a *deixar*, můžeme říci, že obě zahrnují dynamiku mezi dvěma protikladnými silami – silnějším subjektem kauzativního slovesa a fokalizovanou slabší entitou, která určitým způsobem existuje, má určitou tendenci a vynaloží sílu. U *fazer* je tato opozice skutečná, u *deixar* potenciální, u *fazer* má agonista tendenci setrvat a u *deixar* má tendenci k pohybu, resp. ke změně (Silva 2004a: 579).

### 7.1.7 Silva: přirozenost a odpovědnost

#### Přirozenost věcí

Silva navazuje na své předchůdce, aplikuje silovou dynamiku na kauzativní situace v portugalštině a Talmyho model doplňuje o kauzaci jakožto zásah do přirozeného běhu věcí<sup>41</sup>. Nejenže „causes are forces“, podle tohoto scénáře je neméně důležitá i přirozená tendence: entita

---

<sup>41</sup> Na zásah do „přirozeného chodu věcí“ jakožto základ jeho změny poukazuje již Von Wright (1971).

má přirozenou silovou tendenci a bude ji projevovat, dokud jí v tom nezabrání jiná, silnější entita.<sup>42</sup> Tímto zásahem dojde ke změně přirozeného chodu věcí a nastane to, že původní situace nemůže pokračovat nebo se nemůže změnit.

Jedním ze způsobů, jak toho dosáhnout, je zásah do současného stavu, který přivodí změnu (např. kauzaci s *fazer + inf.*). Druhá možnost zahrnuje udržování situace v původním stavu pomocí slovesa *manter*<sup>43</sup> [164a], další možností je ponechávání situace v původním stavu pomocí *deixar* [b] (Silva 2004a: 589–590):

[164] a) O João manteve a Maria calma.

b) O João deixou a Maria em paz.

Obě věty mají společné, že dochází k pokračování původního stavu, přesto jsou však v jiném ohledu protikladné. *Deixar* se týká nezasahování do stavu věcí a výsledný stav nejde proti přirozenému směřování kauzovaného, zatímco *manter* (vyjma specifických kontextů) znamená aktivní zasahování do situace a protichůdnost přirozené tendence kauzovaného a výsledného stavu (Silva 2004a: 590).

Podobné situace Silva zobecňuje do postulátů, které můžeme zjednodušit takto:

- 1) Věci zůstanou, jaké jsou, jestliže nějaká větší síla zvenku nezasáhne do jejich přirozeného chodu (nenechá je, jak jsou) nebo jestliže zasáhne do jejich přirozeného chodu (a ponechá je, jak jsou).
- 2) Věci nebudou, jaké jsou, pokud nějaká větší síla zvenku zasáhne do jejich chodu (a změní je) nebo jestliže zasáhne do jejich chodu (a zachová je).

Z těchto tvrzení vyvozuje základní ideu kauzativních konstrukcí, a totiž že „věci jsou takové, jaké jsou, pokud někdo nezasáhne“ (Silva 2004a: 591).

### **Příčiny, důvody a odpovědnost**

Lidé obvykle vnímají svět jakožto racionální a věří, že všechno, co se děje, se děje z nějakého důvodu. Jakýkoliv stav nebo čin něco způsobuje nebo motivuje (a události, které nelze vysvětlit, považujeme za iracionální, protože nám nedávají smysl)<sup>44</sup>. Pro tento fakt cituje Silva (Silva 2004a: 591–592) další metaforu: „reasons are causes“, neboť pokud máme důvod k nějakému činu, je tento důvod zároveň příčinou našeho chování. V kontextu kauzativních konstrukcí pak vystupuje externí agens, který se stává důvodem, proč kauzovaný něco dělal či nedělal, a tak nese odpovědnost za nastalou kauzativní situaci. Konstrukci se slovesem *fazer* pak obecně formuluje jako „X něco udělal, Y kvůli tomu udělal V (nebo Y se stalo)“ anebo „Y udělal V (Y se stalo), protože X něco udělal“.

---

<sup>42</sup> Pro Talmyho jsou hlavní vzorce se silnějším antagonistou „causing“ a „letting“. Slabší antagonistu se vyskytuje u konceptů „hindering“, „helping“, „leaving alone“ a „trying“, které se odchylojí od obecného pojetí kauzace. Pro grafické znázornění silově-dynamických vzorců a aspektuálně-kauzativních opozic viz Silva (2004a: 586–587).

<sup>43</sup> Toto sloveso se pojí s nominální konstrukcí (např. *O João manteve a Maria nervosa*) a nebudeme se jím dále zabývat.

<sup>44</sup> Pro rozsáhlejší pojednání o racionalitě a vztahu důvodů a příčin viz Lakoff & Johnson 1999.

## 7.2 Sémantika kauzativních sloves a konstrukcí

Silva (2004a: 599) se nezděráhá tvrdit, že konstrukce VSV, VOV a VVO odhalují některé aspekty toho, jak lidé interagují s jinými lidmi a se světem. Při kontaktu fyzických objektů prý dochází k energetickým interakcím, kdy z prvního objektu (agens) energie vychází a poslední objekt (patiens) ji přijímá a následně podstupuje změnu (tento řetězec nám silně připomíná fyzikální zákon zachování energie a její přenos mezi tělesy za pohybových, deformačních, tepelných a dalších účinků). Dle Silvy tyto konstrukce kódují aspekty energetické interakce – původce děje jakožto zdroj energie zapříčiní určitým způsobem událost, kterou kauzovaný provede s určitým stupněm zapojení, odporu a nezávislosti.

Silva (2005a: 872) shledává, že srovnáme-li portugalské analytické konstrukce s jejich protějšky v ostatních románských jazycích, portugalská nabízí propracovanější kontinuum integrace událostí a bohatší mentální obrazy obou událostí. Jednotlivá slovesa jsou navíc poměrně flexibilní v tom, jak mohou události strukturovat. Díky tomu mají konstrukce autonomní významy a interakce mezi slovesem a konstrukcí jsou flexibilnější a dynamičtější.

Pro přehlednost shrneme základní morfosyntaktické vlastnosti všech tří normativních typů konstrukce do tabulky:

Typ konstrukce	VSV	VOV	VVO
Druh věty	souvětí	souvětí	věta jednoduchá
Predikace	dva predikáty	dva predikáty	komplexní predikát
Pozice kauzovaného	antepozice	antepozice	postpozice
Pád kauzovaného	nominativ	akuzativ	akuzativ, dativ/jiný
Negace infinitivu	ano	ano	ne
Raising klitik	ne	ano	ano
Příklad intranz.	A professora <b>deixou</b> os alunos <b>saírem</b> mais cedo.	A professora <b>deixou</b> os alunos <b>sair</b> mais cedo.	A professora <b>deixou sair</b> os alunos mais cedo.
Příklad tranz.	A professora <b>mandou</b> os alunos <b>corrigirem</b> as redações.	A professora <b>mandou</b> os alunos <b>corrigir</b> as redações.	A professora <b>mandou corrigir</b> as redações {aos alunos/?pelos alunos}.

Tab. 13 – Morfosyntaktické vlastnosti infinitivních konstrukcí

### 7.2.1 Sémantika konstrukcí podle Langackerovy kognitivní gramatiky

Pro popis sémantiky kauzativních konstrukcí používá Silva (1999, 2005a) pojmy Langackerovy kognitivní gramatiky – především *trajectory* a *landmark*. Trajektor je pohybující se bod, oproti tomu landmark, vztažný bod, je pevný referenční bod, vzhledem k němuž se trajektor pohybuje.

Silva (2005a: 855, 858) vychází z představy, že každá ze tří konstrukcí strukturuje událost věty vedlejší vlastním specifickým způsobem. Argumenty struktur VSV, VOV a VVO v rámci infinitivního komplementu nabývají různé podoby prominence. Společným základem všech typů je konceptualizace události tak, že ji způsobil podmět kauzativního slovesa. Zobrazují tedy jakýsi

„input de energia“ či „força instigadora“ kódované tímto podmětem, jenž nese odpovědnost za nastalou událost vyjádřenou infinitivem.

Silva je přesvědčen, že při volbě konkrétního typu konstrukce se mluvčí rozhoduje podle interakce mezi podmětem kauzativního slovesa a událostí v infinitivu, stupně nezávislosti podřazené události ve vztahu k události řídící a také podle pohledu na to, která entita podřazené události je výchozím cílem síly či kontaktu – událost jako celek, nebo její logický podmět. Volbu konstrukce VSV a VOV motivuje schopnost logického subjektu infinitivu být vnímán jako zdroj energie pro událost, naopak je-li toho neschopen, jde o indikaci pro konstrukci VVO.

Silva svá tvrzení ilustruje „mentálními obrazy“ konceptualizovaných situací, v nichž se inspiruje Langackerovými znaky: obdélníky rámují průběh událostí, kruhy odkazují k participantům (Langackerův pojem trajektor Silva zjednodušuje na *agens*, landmark na *patiens*), dvojitá šipka značí přenos energie od agentu k pacientu, lomená šipka značí změnu a silné čáry zdůrazňují salientní prvky. Jednotlivá schémata pro snazší orientaci doplňujeme o popis těchto funkcí i textové příklady.

#### Typ VSV: *A Maria fez os miúdos correrem.*

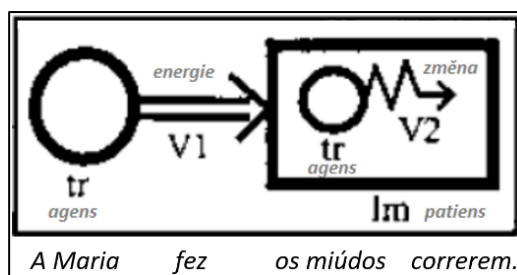


Schéma 1 – Konceptualizace VSV

Tato konstrukce pojímá celou událost vyjádřenou infinitivní větou jako cíl kontaktu ze strany subjektu kauzativního slovesa – pacientem je proto událost jako celek. To znamená, že důraz je kladen na celou událost, nikoliv na její jednotlivé participanty. Podřazená událost i její logický podmět tak zachovávají autonomii. Mezi oběma událostmi existuje nepřímý vztah značící interakci dvou zdrojů energie (dvou agentů). Tím se VSV liší od VOV a VVO, které závislou událost strukturují jinak – kladou důraz na jeden konkrétní argument (Silva 2005a: 859).

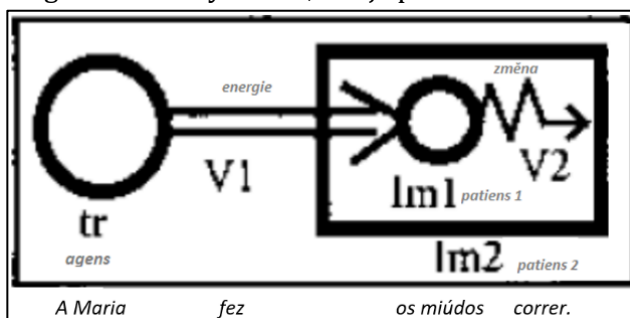
#### Typ VOV: *A Maria fez os miúdos correr.*

U konstrukce VOV se podřazená událost opět profiluje jako celek, avšak její hlavní participant – logický podmět infinitivu – je zdůrazněný: pokládá se za specifický cíl síly ze strany řídícího subjektu. Zároveň je však považován za *agens* či zdroj energie pro událost vyjádřenou komplementem a tato událost jako celek je druhotným pacientem kauzativního slovesa. Nastává zde opět nepřímý vztah mezi dvěma událostmi, avšak tentokrát s přímější interakcí mezi oběma agenty. Hlavní subjekt přímo interaguje s anteponovaným logickým subjektem, jenž se tak stává

východiskem pro druhou událost, k níž se přistupuje právě jeho prostřednictvím. Tato přímá interakce je nejzřetelnější se slovesy *fazer* a *mandar* (samotné kauzativní sloveso tedy může omezovat užití této konstrukce) (Silva 2005a: 859–860).

#### Schéma 2 – Konceptualizace VOV

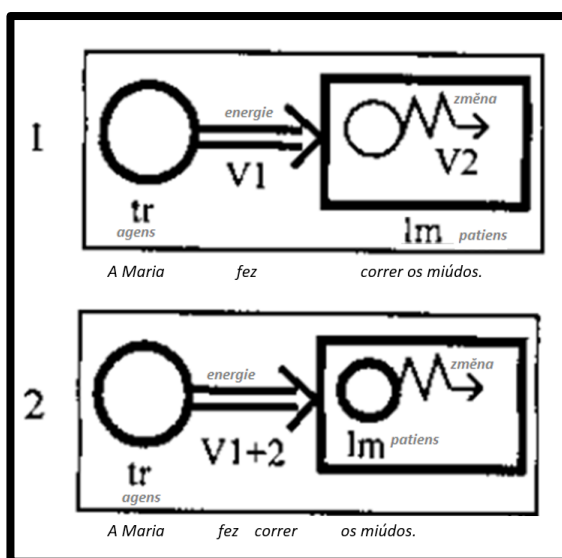
Silva zde rovněž usouvztažňuje preferenci kombinovat tranzitivní slovesa s konstrukcí VOV: „Podmět tranzitivního slovesa je ze své podstaty agentivní, proto se lépe přizpůsobuje konstrukci, která dá vyniknout jeho agentivnímu významu, což je právě konstrukce VOV o dvou větách“ Silva



(2005a: 864). Také proto – jak uvidíme níže – dává jednotvětná VVO s komplexním predikátem přednost intranzitivním infinitivům.

#### Typ VVO: *A Maria fez correr os miúdos.*

V konstrukci VVO plní hlavní participant události vyjádřené infinitivem funkci interního argumentu (patiens, příjemce nebo proživatel) komplexního predikátu, a proto VVO zobrazuje jedinou činnost s jediným agentem, jenž má kontrolu nad událostí jako celkem (Silva 2005a: 598).



#### Schéma 3 – Konceptualizace VVO

Jak naznačuje schéma, Silva se domnívá, že zde dochází ke dvěma kognitivním operacím s odlišnou fokalizací. Zaprvé je jako patiens vnímána celá událost v komplementu – tato operace se podobá tomu, co se děje u VSV, avšak se zásadním rozdílem: subjekt VSV si zachovává svou původní salienci, zatímco u VVO ji v této fázi ztrácí. Vznikne tak komplexní predikát, a díky tomu se událost posléze může profilovat jako jedna jediná. Zadruhé se zdůrazní subjekt infinitivu, znovu



nabyde svou vnitřní salienční a stane se z něj *patiens* komplexního predikátu (primární pro přímý objekt, sekundární pro nepřímý objekt). Jelikož má kauzovaný v této pozici nejoslabenější moc nad svým jednáním, je v ní kauzativní sloveso nejvíce gramatikalizované (Silva 2005a: 560).

### 7.2.2 Autonomie, manipulace a kontrola

Jak bylo dokázáno, portugalská je v oblasti kauzativ syntakticky bohatší než např. francouzština či angličtina, kde existuje jediná komplexní konstrukce, jež se na větné úrovni považuje za větu jednoduchou. Kemmer & Verhagen (1994: 130) se domnívají, že důvodem pro tuto „jednovětnost“ je fakt, že interakce probíhající mezi kauzátorem a kauzovaným se strukturně konceptualizuje jako jediná událost. To by znamenalo, že u portugalské syntaktická možnost volby paralelní souvětné konstrukce pramení z konceptualizace události nikoliv jako jediné, čemuž odpovídá Silvova kognitivní analýza nastíněná v předchozí kapitole.

Řečeno jinými slovy, volbou konstrukce lze profilovat, jak mluvčí nahlíží kauzativní situaci – zda jako jednu či dvě události. Jeho postoj pak souvisí se vztahem dějů/stavů vyjádřených slovesem, resp. vztahem mezi hlavními aktéry. Tento vztah bývá v literatuře charakterizován pojmy „autonomie“, „manipulace“ a „kontrola“. Givón (1990: 521) je vykládá tak, že v kauzativních konstrukcích má subjekt kauzativního slovesa kontrolu nad subjektem infinitivu. Stupeň kontroly řídicího subjektu vůči podřízenému subjektu infinitivu odráží úroveň sémantické integrace mezi oběma událostmi. Obvykle jde o úspěšnou manipulaci a manipulující agens prosadí svůj záměr, zatímco manipulovaný kauzovaný je méně agentivní a spíše je pacientem. Čím je tato manipulace úspěšnější, tím méně je kauzovaný agentivní a má nad sebou menší kontrolu.

Vesterinen (2008a: 84–85) pojem „kontrola“ chápe jako možnost kontrolovat a manipulovat okolnost a možnost interagovat s událostí a ovlivnit její realizaci.<sup>45</sup> Vyjadřuje se i k formální stránce, neboť Maldonado (1995: 406) věří, že podmínkou pro kontrolu a manipulaci nějaké okolnosti je finitní tvar slovesa (situace se zde konceptualizuje jako realita). Vesterinen tento názor rozšiřuje na nefinitní tvary – použití infinitivní konstrukce se tím nevylučuje, protože ačkoliv infinitivy nevyjadřují čas a způsob, díky nimž může finitní sloveso nést rys kontroly, přebírají tento rys od řídicího slovesa. Proto tvrdí, že věty s infinitivem typicky značí přímou kauzaci, zatímco souvětí s konjunktivem nenesou rys kontroly a typicky značí nepřímou.

Také Kemmer & Verhagen (1994: 122) věří, že s volbou jazykových prostředků úzce souvisí právě vnímání autonomie kauzovaného a povaha celé kauzace – pokud v situaci, kdy dochází k nefyzické (např. slovní) kauzaci, vnímá mluvčí autonomii kauzovaného jakožto malou,

---

<sup>45</sup> „Consideramos o termo controlo fundamental para compreender o modo como um evento pode ficar dentro ou fora do domínio do conceptualizador, pois faz referência a duas capacidades diferentes: (1) poder controlar e manipular uma circunstância para a avaliar em relação à nossa concepção da realidade e (2) poder interagir com um evento e exercer uma influência sobre a realização (ou não realização) deste evento“ (Vesterinen 2008b: 84).



zvolí kauzativní strukturu s poměrně přímou kauzací spíše než konstrukci, která se s nefyzickou kauzací obvykle pojí.

Již první velká studie věnovaná kauzativům v portugalské, která vešla ve všeobecnou známost, dochází k závěru, že portugalská kauzativa jsou formálně příznaková co do úrovně jazyka, na které operují (Arrais 1985: 57) – ve své době se však zaměřuje na opozici syntetických a analytických kauzativ<sup>46</sup>. Arrais shledává, že na poli sémantiky a pragmatiky existují rozdíly mezi druhy kauzace a mezi lexikálními a syntaktickými (v dnešním žargonu spíše analytickými) kauzativy, čímž dokazuje, že syntax těchto konstrukcí nese sémantické rysy. De facto tak otevírá cestu závěrům svých následovníků, zejména Silvy, jenž téma kontroly a manipulace rozvádí jako jeden z aspektů volby mezi typy analytické konstrukce. Pokud jde o rysy záměrnosti, kontroly a orientace, konstatuje, že pro ně portugalská nemá zvláštní morfémy a někdy je vyjádří adverbialně a že se formálně projevují jen velmi málo. Tím na první pohled odporuje pozdějším tvrzením Silvy, pro něhož je volba konstrukce formálním projevem sémantické motivace. Je možné, že Arrais na rozdíl od Silvy „necítil“ sémantické rozdíly mezi typy konstrukcí? Anebo ho jednoduše nenapadlo, že se různé realizace infinitivní konstrukce dají samostatně kategorizovat a lze mezi nimi hledat formální i sémantické rozdíly?

### Záměr

Než začneme se sémantickým rozbořem analytických konstrukcí z pohledu autonomie, manipulace a kontroly, zastavíme se krátce nad parametrem záměru či záměrnosti jednání.

Podle Arraise (1985: 55) je záměrnost spojena s kontrolou, avšak nemusí z věty jednoznačně vyplývat. Portugalská ji může upřesnit příslovečně (*de propósito, sem querer, deliberadamente*) nebo implicitně tak, že možnost záměrného jednání je, či není vlastností kauzátorů – srov. ženu a déšť:

[165] a) *A mulher fez com que o marido comprasse a casa.*

b) *A chuva fez com que a mulher adoecesse.*

Záměrně může konat pouze sémantický agens a to, zda má kontrolu nad událostí, může do určité míry záviset i na typu kauzativního prostředku. Ve větách s lexikálními kauzativy bývá kauzovaný pacientem, zatímco u analytických kauzativ často dochází k mezilidské manipulaci, v níž může dojít ke konfliktům, pokud jde o kontrolu (neagentivní kauzátor ji nemá). Prvek kontroly se názorně projevuje ve větách s vící argumentů – pokud má kauzátor nad nimi moc, projeví se „orientace“ jeho kontroly v syntaxi, zatímco pokud ji nemá, kontrast daný pořadím argumentů zmizí:

[166] a) *O marido fez os médicos examinarem a mulher.*

b) *O marido fez a mulher ser examinada pelos médicos.*

---

<sup>46</sup> O „trichotomii“ sloves *fazer, mandar, deixar* (pouze staví *fazer* do distribuční opozice s *causar* co do podoby komplementu) ani o existenci tří forem analytické kauzativní konstrukce *fazer + inf.* se nijak nezmiňuje.

[167] a) A aparência doentia fez os médicos examinarem a mulher.

b) A aparência doentia fez a mulher ser examinada pelos médicos.

V [166a] má kauzátor moc nad lékaři, zatímco v [b] kontroluje činnost ženy. Rozdíl mezi „causador intencional“ a „causador não-intencional“ však netkví pouze v životnosti, protože něco zapříčinit můžeme i nezáměrně. Proto Arrais hovoří o opozici „aktivní“ a „stavové“ kauzace – stavová kauzace je vždy nezáměrná, zatímco u aktivní záleží na naší interpretaci (Arrais 1985: 55–56).

Aktivní kauzací (ve smyslu činnostní) má Arrais na mysli to, že někdo aktivně koná a něco způsobí [168], zatímco u stavové kauzace je kauzujícím faktorem nějaký stav [169]:

[168] Paulo convenceu o advogado de que ele, advogado, ganharia a causa.

[169] A evidência convenceu o advogado de que ganharia a causa.

Bez znalosti širšího kontextu nemusí být vždy zřejmé, o jakou kauzaci se jedná:

[170] O marinheiro fez Olívia rir.

Entita kauzátora totiž může být různě komplexní – námořník mohl způsobit reakci různými způsoby, např. svým vzhledem, činy nebo slovy. To znamená, že zdrojem akce mohl být sám o sobě, ale také nemusel a stačila nějaká událost, na níž se podílel:

[171] a) A aparência do marinheiro fez Olívia rir.

b) As gracinhas do marinheiro fizeram Olívia rir.

c) O marinheiro fez Olívia rir contando-lhe piadas picantes.

Arrais zde kauzátora chápe jako pozůstatek implicitní věty, jež je příčinou jakožto celek a z níž se odstranily všechny výrazy kromě kauzátora a zůstal větný vzorec „o marinheiro FAZ ALGO que faz Olívia rir“. Totéž podle něj platí i pro kauzované, u nichž nelze hovořit o zamýšleném chování:

[172] a) A evidência fez o advogado ter certeza de que ganharia a causa.

b) A evidência convenceu o advogado de que ganharia a causa.

[173] a) A fragilidade dos argumentos contrários convenceu o advogado de que ele ganharia a causa.

b) A presença de testemunhas importantes convenceu o advogado de que ele ganharia a causa.

c) A abundância de provas decisivas convenceu o advogado de que ele ganharia a causa.

Arrais tyto příklady vysvětluje tak, že *evidência* nemůže vykonávat nic, co by mohlo advokáta přesvědčit, a to dokonce ani její pouhá existence [172] – spíše ho přesvědčí nějaká její konkrétní vlastnost, která je s to vyústit v kauzovanou situaci [173] (Arrais 1985: 53–54).

## Kontinuum VSV – VOV – VVO

Nastínili jsme, že užití konstrukcí VSV, VOV a VVO není náhodné. Výběr mezi nimi stejně jako výběr pádu kauzovaného nejsou pouhé formální volby, nýbrž jsou motivovány sémantickými a pragmatickými faktory. Portugalština tak má tři možnosti, jak více či méně klást důraz na vztah manipulace mezi oběma subjekty: kauzativní věty s VSV či VOV zdůrazňují stupeň kontroly a autonomie kauzovaného<sup>47</sup>, zatímco děj popsany ve schématu VVO jeho kontrole již nepodléhá. Na rozdíl od francouzštiny lze v portugalštině přizpůsobit syntax sémantickým cílům.

Silva a Araújo zde hovoří o kontinuu tří konstrukcí. Představíme-li si konstrukce VSV, VOV a VVO umístěné na ose v tomto pořadí, zobrazíme tak postupný proces „atenuação no controlo do sujeito“ (Silva 2005a: 861): logický podmět infinitivu postupně ztrácí autonomii i kontrolu nad svou vlastní činností. Araújo (2012: 21) zde vidí souvislost s integrací kauzativní a infinitivní věty. Čím více se na škále VSV – VOV – VV posouváme doprava, tím více se oslabuje agentivnost podmětu infinitivu vzhledem k přísudku, jehož je nadále sémantickým podmětem. Čím je míra autonomie menší, tím více je závislá událost integrovaná do události věty hlavní.

Kdybychom stupnici VSV – VOV – VVO rozšířili směrem doleva, pak by vedle VSV stála ještě finitní konstrukce VqueSV – viz schéma 4. Podle Silvy (2005a: 870) se nachází o stupeň výše než VSV. Pro názornost použijme příklady s hrajícími si dětmi: *a Maria fez com que os miúdos brinquem* – *a Maria fez os miúdos brincarem* – *a Maria fez os miúdos brincar* – *a Maria fez brincar os miúdos*.

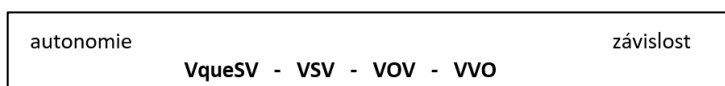


Schéma 4 – Kontinuum kauzativních konstrukcí

Typy VSV, VOV a VVO tedy představují tři různé polohy na kontinuu nezávislosti/integrace kauzovaného děje ve vztahu k ději řídicího slovesa: od větší nezávislosti a menší integrace u VSV po menší nezávislost a větší integraci u VVO. Dále ztvárňují různé úrovně autonomie subjektu-kauzovaného (agentivnost) a kontroly (odpovědnosti) kauzátora. Typ VSV zastupuje nejanalytičtější (nepřímou a zprostředkovanou) kauzaci mezi nespécifickou příčinnou událostí a časově ohraničenou způsobenou událostí. Typ VOV předkládá nejinteraktivnější způsob výstavby kauzace mezi dvěma zdroji energie. Je-li kauzovaný způsobilý k tomu, aby byl zdrojem energie pro událost vyjádřenou infinitivem, nabízí se konstrukce VSV a VOV, naopak jeho nezpůsobilost navádí ke konstrukci VVO. VVO je nejsyntetičtější (přímá a nezprostředkovaná) možnost, jak vytvořit analytickou infinitivní kauzaci (Silva 2004a: 598–599). Konstrukce VVO je posledním stupněm syntaktické integrace kauzované události do události kauzující, a tím i „prvním krokem k fúzi obou sloves“ (Araújo 2009: 34).

<sup>47</sup> Ačkoliv gramatika Gulbenkian vynechává podrobnosti o sémantice konstrukcí a zaměřuje se spíše na jejich formální popis, setkáváme se zde s připodobněním VSV a VOV: u VOV není logický podmět infinitivu sémanticky závislý na kauzativním slovese, nýbrž na infinitivu, a proto je interpretace vět jako *O pai fez os filhos saírem do quarto.* a *O pai fez os filhos sair de quarto.* v podstatě stejná („basicamente a mesma“) (2013: 1959).

## Typ VOaV

Jedna konstrukce se na pomyslné kontinuum do lineární řady nehodí: struktura s kauzativním slovesem, které s infinitivem pojí spojka *a*. Jedná se totiž o typ, jenž se se slovesy *fazer*, *mandar* a *deixar* objevuje velmi ojediněle a odborná literatura ho mezi kauzativní konstrukce obvykle neřadí, avšak s jinými slovesy s kauzativním významem je naopak zcela běžný.

Podle Silvy mají tyto konstrukce typově blíže k VOV než k VSV, jelikož kauzovaný se podobně jako u VOV nachází v akuzativu, a tak je konstruován jako předmět kauzativního slovesa. Tím tyto struktury odrážejí spíše přímou interakci mezi oběma podmínkami, jako je tomu u VOV (Silva 2004a: 600).

Srovnajme rozdíl mezi totožnými větami, v nichž alternují slovesa *fazer* a *obrigar*:

[174] a) A mãe **fez** os filhos **estudar**(em) durante duas horas.

b) A mãe **obrigou** os filhos **a estudar**(em) durante duas horas.

Rozdíl mezi *fazer* a *obrigar* je v použité síle, která je větší nebo alespoň explicitnější u *obrigar*, a ve vzdálenosti (viz dále) mezi příčinnou a následnou událostí. *Fazer* + *inf.* je navíc gramatikalizované, a tak jsou obě události více integrované a kauzativní vztah mezi nimi je průhlednější (Silva 2004b: 310).

Obvykle se v kontextu infinitivních kauzativních konstrukcí uvádějí ještě následující slovesa, která mají oproti významově prázdnějšímu *fazer* vlastní specifický význam: *pôr*, *levar*, *obrigar*, *forçar*, *convencer* (někdy také *conduzir*, *induzir*, *persuadir*). Výčet specifických kauzativních sloves se v odborných publikacích liší podle toho, jak široce autor chápe kauzativnost. Některá slovesa se podle potřeb lingvistů objevují v různých kategoriích, které se ne vždy překrývají – např. *mandar* a *permitir* se řadí jak mezi kauzativní<sup>48</sup>, tak mezi direktivní<sup>49</sup> slovesa, s *obrigar* se v syntaxi setkáme také v kapitolách o „construções de controlo“<sup>50</sup>. Cottier

---

<sup>48</sup> Gramatika Gulbenkian (2013: 1868) řadí mezi kauzativní slovesa *causar*, *deixar*, *evitar*, *impedir*, *originar*, *permitir*, *provocar*. Díky nim pojí podmět a vedlejší větu kauzalita a mohou být doplněna vedlejší větou kompletivní: *O aquecimento global {causa/origina/provoca} [que o nível do mar suba]*. Na jiném místě uvádí také „verbos de sentido causativo como *impedir*, *influenciar*, *levar* (a), *permitir*“ (2013: 1855). Podmět zde má roli příčiny stavu věcí popsaného ve vedlejší větě. U *deixar* a *permitir* jde o nevměšování se a jsou-li použita se životným podmínkem, vyjadřují postoj podmětu, který něco povolil (*os pais do Pedro deixam/permitem [que o filho viaje sozinho]*), a tím se přibližují direktivním slovesům. Také jsou prospektivní a vyžadují konjunktiv, avšak jejich podmět nemusí být nutně životný.

<sup>49</sup> Podle gramatiky Gulbenkian (2013: 1862–1864) označují slovesa jako *exigir*, *implorar*, *lembrar*, *mandar*, *ordenar*, *pedir*, *permitir*, *proibir*, *sugerir*, *suplicar* (*dizer*, pokud nařizuje, a další) direktivní mluvní akt: obvykle jsou ditranzitivní, nepřímý předmět je příjemce (vyjádřený či nevyjádřený) a jako slovesný způsob vyžadují konjunktiv (případně infinitivní větu s předložkou *para*): *A Maria pediu ao Pedro que se desmitisse. A mulher disse ao homem que a deixasse em paz. A mulher disse ao homem para a deixar em paz*. Tato slovesa taktéž označuje za prospektivní, neboť situace popsaná vedlejší větou se časově situuje v intervalu, který nastane po situaci popsané ve větě hlavní. Poslední zajímavostí je skutečnost, že tato slovesa nemohou mít podmět koreferenční s podmínkem věty vedlejší (i ve finitních větách s nevyjádřeným podmínkem, jenž nevyplývá z koncovky slovesa, dochází k interpretaci, že se jedná o odlišnou entitu: *O Pedro exige que assinasse esse documento ainda hoje*).

<sup>50</sup> „Construções de controlo obrigatório“ se podle gramatiky Gulbenkian (2013: 1959–1960) liší od kauzativní konstrukce VOV tím, že přímý předmět věty hlavní je argumentem jejího slovesa (a zároveň je koreferenčním antecedentem pro nevyjádřený podmět infinitivu, který je samostatným argumentem přísudku věty vedlejší, jenž určuje jeho sémantickou roli; nevyjádřený podmět je řízen předmětem přímým, což si lze ověřit parafrází:

(1985) taková slovesa obecně nazývá „prédicats causatifs modaux“, tedy modální kauzativa. Tato slovesa nesou různě odstíněné významy od pobídky po povinnost<sup>51</sup>.

Obě konstrukce se kromě kauzativního slovesa liší v předložce. Použitím předložky se zvětšuje (a zároveň ikonicky symbolizuje) vzdálenost mezi kauzující a kauzovanou událostí a také cesta vedoucí k realizaci druhé události, naopak „pouto“ mezi kauzativním slovesem a infinitivem je slabší než u slovesa *fazer* a infinitivu (Silva 2005a: 861), čímž se opět vracíme k otázce integrace.

Araújo (2009: 37) přináší celou řadu příkladů, v nichž při převodu francouzské konstrukce *faire* + infinitiv figurují jako ekvivalenty právě tyto konstrukce (zjednodušeno):

[175] des mesures aptes à mieux **faire fonctionner** l'Europe

→ medidas para **pôr** a Europa **a funcionar** melhor

[176] plus difficile à **faire accepter** cette proposition

→ mais difícil **convencer** alguém **a aceitar** a presente proposta

[177] la décision de **faire payer** des droits d'inscription

→ a decisão de **obrigar a pagar** a taxa de matrícula

[178] pour lui **faire enfin avouer** ses sentiments

→ para **forçá-lo a confessar** os seus sentimentos

[179] **faire renoncer** le pape à cette visite

→ **levar** o Papa **a renunciar a** a esta visita

Arrais se slovesy *forçar*, *obrigar*, *ordenar* zabývá jak z pohledu formálního – lze je kombinovat kombinovat se slovesem i s jeho odpovídající nominalizací –

[180] a) João forçou/obrigou o funcionário a sair.

b) João forçou/obrigou a saída do funcionário.

[181] a) João ordenou que o funcionário saísse.

b) João ordenou a saída do funcionário.

– tak z pohledu sémantických restrikcí. Jelikož vyjadřují spíše koercivní a manipulativní kauzaci, podléhají silným omezením co do povahy kauzovaného děje nebo jeho podmětu: nejsou kompatibilní se stavovými predikáty [182] a s neživotným kauzovaným [183]:

- 
- a) O pai aconselhou os filhos a [-] sair do quarto.
  - b) O pai aconselhou os filhos a que eles, filhos, saíssem do quarto.
  - a) O pai deixou/mandou/fez os filhos sair do quarto.
  - b) \*O pai deixou/mandou/fez os filhos que eles, filhos, saíssem do quarto.

Synové nejsou dva argumenty, nýbrž jeden, a adekvátní parafráze by byla *O pai mandou/deixou/fez os filhos saírem do quarto*. Mimoto mají tyto konstrukce předložku (*a* nebo *de*) a lze je na rozdíl od kauzativních převést do trpného rodu:

- a) O pai aconselhou os filhos a sair do quarto.
- b) Os filhos foram aconselhados a sair do quarto pelo pai.
- a) O pai fez os filhos sair do quarto.
- b) \*Os filhos foram feitos sair do quarto pelo pai.

<sup>51</sup> *Obrigar*, *forçar* jsou koercivní (a v tomto ohledu silnější než *fazer*), *conduzir*, *induzir*, *levar*, *persuadir*, *convencer* jsou induktivní (Silva 2004a: 585).

- [182] a) \*João forçou/obrigou Maria a sentir-se bem.  
 b) \*João forçou/obrigou Maria a ser feliz.  
 c) \*João ordenou que Maria adoecesse.  
 d) \*João forçou/obrigou/ordenou a felicidade de Maria.

- [183] a) \*João forçou/obrigou a pedra a quebrar o vaso.  
 b) \*João ordenou que a porta abrisse.

Takto vystavěné věty jsou silně příznakové a mohou se vyskytovat, je-li tento efekt kýžený, např. v pohádkách. Kombinace „donucovacích“ sloves se stavovými predikáty může být smysluplná rovněž v situacích, kde tento smysl reálně existuje např. díky zvláštnímu vztahu mezi podmětem a slovesem (Arrais 1985: 46, 49):

- [184] A polícia forçou/obrigou João a permanecer calado.

### 7.2.3 Přímá a nepřímá kauzace

Dalším aspektem, který vstupuje do analýz kauzativních konstrukcí a který má co do činění s interakcí mezi oběma podměty, je (ne)přímota kauzace. Při studiu pramenů jsme se o přímoti kauzace dozvěděli v souvislosti s rozličnými opozicemi, mezi něž patří např. přímá vs. zprostředkovaná kauzace, fyzická vs. mentální kauzace, syntetická vs. analytická kauzativa, infinitiv vs. konjunktiv, making vs. letting.

Pro Arraise (1985: 54) je přímota kauzace jednou z dalších vlastností, v nichž se liší syntetická a analytická kauzativa:

- [185] a) O pai matou o filho. – otec je přímým účastníkem  
 b) O pai fez o filho morrer.

- [186] a) João expulsou os alunos.  
 b) João fez os alunos saírem.

Zatímco v [185a] je otec přímým účastníkem situace, v [b] může být i nepřímým účastníkem jakožto objednatel nebo nepřímý původce jeho smrti, nikoliv její fyzický vykonavatel. U [186a] jde o jasně koercivní činnost, zatímco u [b] není zřejmé, jak k odchodu došlo. Syntetická a analytická kauzativa se tak liší v použitelnosti podle kontextu:

- [187] a) ?Dado o perigo de incêndio, João expulsou os alunos.  
 b) Dado o perigo de incêndio, João fez os alunos saírem.

V [187a] se předpokládá, že v případě kontextu nebezpečí zní koercivní kauzativum přinejmenším zvláště, a tak je na místě použít analytickou konstrukci [b], která tento příznak nenesení (Arrais 1985: 54). Stojí za povšimnutí, že zatímco Arrais přiřazuje k přímé kauzaci lexikální kauzativa v opozici k syntaktickým, u jiných autorů infinitivní konstrukce odkazují naopak k přímoti kauzace v protikladu s finitivními konstrukcemi (viz níže).

Podle Shibataniho & Pardeshiho (2002) je kontrast s lexikálními kauzativy vyjadřujícími přímou kauzaci běžně uznávaný. Sami nabízejí pojmy „manipulativní“ kauzace pro lexikální kauzativa, která odkazují k fyzické manipulaci s kauzovaným (osobou či věcí) ze strany kauzátora, a „direktivní“ kauzace pro analytické kauzativní derivace, v nichž kauzátor typicky ústně dává kauzovanému pokyn.

Jak vidno, pojmy *přímá* a *nepřímá* kauzace používá mnoho autorů (viz dále), avšak poměrně vágně či v poněkud odlišných významech. Na tento fakt poukazuje Vesterinen (2008a: 81), jenž se snaží objasnit různé druhy kauzace a vymezit rozdíl mezi kauzací přímou a nepřímou.

Rozdíl mezi slovesy *fazer* a *deixar* v literatuře obvykle koreluje také s rozlišením mezi přímou a nepřímou kauzací, kdy *fazer* představuje přímou kauzaci a *deixar* nepřímou. Zde však *přímá* kauzace odpovídá spíše působení S1 na S2, *nepřímá* kauzace jeho nepůsobení. I v rámci making-causation lze totiž rozlišit působení přímé a nepřímé. Jak jsme viděli u Dixonových parametrů (2000: 71), nejjednodušší rozlišení je, zda kauzátor provedl činnost sám, nebo ji někdo vykonal za něj. Kemmer & Verhagen (1994:120) rozlišují kauzaci fyzickou a nefyzickou („inducive“), tj. naši schopnost něco způsobit pomocí fyzické či psychické síly (např. díky verbálnímu stimulu), dále kauzaci přímou a zprostředkovanou (tj. působení přímé nebo pomocí prostředníka) a obecně kauzaci a umožnění či povolení (viz *fazer* a jeho schopnost přivodit změnu a *deixar* a s ním spojené odstranění fyzické či společenské překážky). Také definují nepřímou kauzaci (1997: 67): jde o „situaci konceptualizovanou tak, že nějaká jiná síla než iniciátor je bezprostředním zdrojem energie pro uskutečněnou událost“. Tyto faktory (stejně jako záměrnost či nezáměrnost působení) jsou pro Vesterinena klíčové při stanovování vlastní definice přímé a nepřímé kauzace, díky níž nakonec osvětlí rozdíl mezi finitními a nefinitními kauzativními konstrukcemi.

Uved'me nyní dvojici vět s infinitivní a finitní konstrukcí (Vesterinen 2008: 82):

[188] O João fez a Maria sair do restaurante.

[189] O João fez com que a Maria saia do restaurante.

Vesterinen vychází ze situací, ke kterým dané věty odkazují, a uvažuje, že konstrukce s infinitivem [188] je vhodnější, chceme-li vyjádřit přímou kauzaci (např. chce-li João použít fyzickou sílu, aby Maria odešla, tj. jedná se o fyzické a záměrné působení). Konstrukce s konjunktivem [189] lépe vyjádří situaci, kdy se Maria sama rozhodne z restaurace odejít (např. už nechce João poslouchat), tj. Maria sama vlastním myšlenkovým procesem dojde ke svému rozhodnutí a Joãoova kauzace je pouze nepřímá. Druhý případ je zároveň možné interpretovat tak, že João neměl v úmyslu, aby Maria odešla – podobně jako když kámen nezamýšlí, že o něj má někdo zakopnout, jde o kauzaci přímou, avšak nezáměrnou.

Samotné pojmy „přímá“ a „zprostředkovaná“ kauzace však mohou být problematické a Vesterinen to dokládá dokonce na prototypických větách (obdoba [185]), kterými Lakoff & Johnson (1980: 131) zamýšlejí ilustrovat rozdíl mezi přímou a nepřímou kauzací:



[190] Sam killed Harry.

[191] Sam caused Harry to die.

První věta by měla být příkladem přímé fyzické kauzace (tj. Harryho zabil přímo Sam), avšak je velmi pravděpodobné, že Sam zabil Harryho pomocí nějaké zbraně. Pokud shodí vázu míč, do kterého jsme kopli, jde o nepřímou kauzaci; pokud někoho zabije sekyra či kulka ze zbraně, kterou jsme na něj vystřelili, nemělo by jít také o nepřímou kauzaci? Druhý případ (tj. nevíme, zda zabíjel přímo Sam) může představovat nezáměrnou kauzaci (např. autonehodu) i kauzaci záměrnou (např. Harryho nechal Sam vyhladovět). Vesterinen uvádí, že oba příklady můžeme vysvětlit také pomocí Shibataniho parametru časoprostoru: v první situaci konceptualizujeme díky časové blízkosti jako jedinou událost (Sam zabil Harryho), zatímco ve druhé jako události dvě (Sam něco udělal a kvůli tomu Harry zemřel) (Vesterinen 2008a: 82).

Ze všech uvedených faktorů považuje Vesterinen za základní právě vysvětlení pomocí fyzické a mentální kauzace – věří, že fyzická kauzace odpovídá kauzaci přímé a mentální kauzace kauzaci nepřímé – a zejména časoprostorového vnímání (Vesterinen 2008a: 82–83). S nepřímou kauzací se pojí „uma demora espaço-temporal entre causa e efeito“, kdy „o causado medita sobre o acto permissivo“ (Vesterinen 2008a: 86). Finitní konstrukce jsou vhodné pro nepřímou kauzaci – ať mentální kauzaci, či negativní (kdy kauzátor nepřispívá k přímé změně kauzovaného) (Vesterinen 2008a: 87). Analyzujme podle této optiky dva případy:

[192] a) *uma jovem deixa cair uma pasta cheia de papéis*

b) *?uma jovem deixa que caia uma pasta cheia de papéis*

[193] a) *Monteiro fez o esférico entrar nas redes à guarda de Pedro*

b) *?Monteiro fez com que o esférico entrasse nas redes à guarda de Pedro*

Situaci [192a] považuje za typickou fyzickou kauzaci – dívka upustila složku, která v souladu s gravitační silou Země spadne (tj. dívka přestala bránit tomuto přirozenému směřování) (Vesterinen 2008a: 85). S výměnou slovesného způsobu na konjunktiv [192b] dojde ke konceptuální proměně: bezprostřední interpretace je taková, že jde o nepřímou mentální kauzaci (dívka má možnost pádu zabránit, ale z nějakého důvodu to neudělá – jde o negativní mentální kauzaci). Podobně v situaci s infinitivem [193a] jde o přímou fyzickou kauzaci, zatímco u souvětí s konjunktivem [193b] je možno mnoho interpretací zahrnujících nepřímou kauzaci (např. Monteiro nemusel nutně kopnout do míče, mohl třeba zabránit brankáři dostat se k míči nebo omylem zapříčinit vlastní gól, tj. mohl být jen zprostředkující silou mezi střelcem a gólem) (Vesterinen 2008a: 87).

Kromě obvyklého protikladu přímé a nepřímé kauzace se můžeme setkat i s určitým mezistupněm mezi nimi. Shibatani (2002a) se domnívá, že se ve většině jazyků přímá kauzace vyjadřuje lexikálně (totéž uvádí Dixon pro angličtinu) a často je možnost vyjádřit nepřímou kauzaci dalším způsobem, sémanticky však mezi oběma kategoriemi existuje plynulý přechod. Shibatani proto navrhuje tzv. „sémantické kontinuum“ ohraničené přímou a nepřímou kauzací,



mezi nimiž se nachází přechodná kategorie – kauzace „sociativní“. Tu lze dále dělit na další subkategorie, z nichž tři pojmenovává: „joint-action“, „assistive“ a „supervision“.

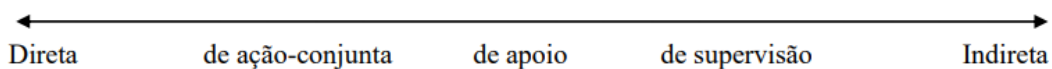


Schéma 5 – Druhy kauzace podle přímosti (Freire 2013: 177)

Jednotlivé typy sdílejí určité vlastnosti se sousedními typy (např. časoprostorové vlastnosti, fyzický charakter kauzace apod.). Tuto terminologii stručně zmiňuje Freire (2013: 177) a přináší příklady, kdy ji lze aplikovat také na portugalská analytická kauzativa:

[194] A mãe fez o filho brincar.

(„causação sociativa de ação-conjunta“ – hráli si společně)

[195] A mãe fez o filho tomar banho.

(„causação sociativa de apoio“ – např. mu pomohla s mytím zad)

[196] A mãe fez o filho ler o livro.

(„causação sociativa de supervisão“ – udělal to, protože na něj dohlížela)

S pojmem sociativní kauzace portugalská lingvistika dále příliš nepracuje. Kauzací jako takovou, k níž lze dohledat nespočet odborných prací v angličtině, francouzštině či španělštině, se rovněž zabývá zejména v úvodu k rozborům typicky portugalských jevů spojených s existencí trojí analytické infinitivní konstrukce v kombinaci se třemi různými slovesy. Ze stejného důvodu se jí dále nebude věnovat ani tato práce.

#### 7.2.4 Typ VqueSV

Při studiu kauzativních konstrukcí se lingvisté zaměřují na infinitivní konstrukce, vedle nichž také zmiňují paralelní existenci kauzativního souvětí s nekauzativním slovesem v konjunktivu. Proto jsme ji zahrnuli do 5. kapitoly, kde jsme se jí věnovali zejména po strukturní stránce. Nyní se více zaměříme na její sémantiku, a to především na distinktivní rysy odlišující ji od infinitivních konstrukcí.

#### Finitní a infinitivní věty

Odhlédneme-li od úzkého kontextu kauzativních konstrukcí, sémantické vlastnosti vedlejších vět jako takových se traktují již na obecné úrovni věty. Gramatika Gulbenkian (2013: 1829) uvádí, že máme-li možnost utvořit vedlejší větu s infinitivem nebo verbem finitem, pak finitní věty označují „objetos de atitude mental“ a mnohdy „envolvem um estado psicológico do plano da cognição (por oposição aos planos da sensação e da percepção puras)“:

[197] a) O aluno viu o professor corrigir os testes.

b) O aluno viu que o professor corrigiu os testes.

V infinitivní větě [197a] žák viděl profesora opravovat testy, tj. viděl samotnou opravu a z pohledu žáka šlo o přímou percepci činnosti. Ve finitní větě [b] žák viděl, že profesor opravil testy, a nebylo nutné vidět přímo opravu, mohl se o ní dozvědět jinak. Podmět věty hlavní (zde žák) nejenže vnímá realitu popsanou ve větě vedlejší, ale také ji interpretuje.

Tuto obecnou charakteristiku vedlejších vět lze samozřejmě aplikovat také na kauzativní situace. U finitních vět je podmět věty hlavní nejen přímý účastník, jenž se nemusel účastnit kauzace přímo, a v tom také tkví větší nezávislost kauzovaného na kauzátorovi a možné oslabení kauzátorů. Sémantický rozdíl mezi konstrukcí typu VSV a VqueSV ostatně uvádí i gramatika (2013: 1857):

[198] a) O pai fez/mandou/deixou os filhos saírem do quarto.

b) O pai fez (com)/mandou/deixou que os filhos saíssem do quarto.

Mezi těmito příklady neexistuje úplná sémantická ekvivalence. U vět s infinitivem [198a] se upřednostňuje interpretace, která mezi agentem hlavní věty a podmětem vedlejší věty vyvozuje přímý kauzální vztah. U vět s verbem finitem [b] může tento vztah být nepřímý, tj. zprostředkovaný třetí osobou.

Z týchž tvrzení vycházejí i Silva (2004b) a Vesterinen (2008a), jenž kromě přímosti kauzace zahrnuje do svých analýz také nezávislost kauzované události a podrobnější vysvětlení použitých formálních prostředků. Silva (2004b: 316) dělí rozdíly mezi finitní a infinitivní konstrukcí na „globální“ a „individuální“ a my toto dělení zachováváme.

### **Globální odlišnosti**

Globální odlišnosti spočívají zejména v míře nezávislosti kauzované události, jejích modotemporálních aspektech a přímosti kauzace. Vesterinen (2008a: 77, 85) je charakterizuje tak, že infinitivní věta označuje prototypicky přímou kauzaci, věta s konjunktivem kauzaci nepřímou a odvozenou. U infinitivního doplnění dochází k větší kontrole nad dějem než u doplnění finitního. Jelikož je nepřímá kauzace mnohem vágnější než ta přímá, bude odpovídat širšímu rozptylu, a tudíž bude i konceptuálně komplexnější. Podle této optiky vysvětluje příklad [190], kdy v první situaci jsou si S1 (Sam) a S2 (Harry) nejbližší a interpretujeme situaci jako přímou kauzaci, zatímco ve druhé situaci [191] nemusí jít o přímou kauzaci (kauzátor mohl udělat něco, co nepřímo způsobilo smrt kauzovaného).

Silva (2012: 18) uvádí podobné příklady přímo pro dvojici infinitivní a finitní kauzativní konstrukce v portugalštině:

[199] a) A Maria fez o Zé sair do restaurante.

b) A Maria fez com que o Zé saísse do restaurante.

[200] a) Durante a manhã, os sequestradores deixaram sair dois homens.

b) Durante a manhã, os sequestradores deixaram que dois homens saíssem.

Zatímco v [199a] Maria použila fyzickou sílu, aby Zé z restaurace odešel (např. ho vytlačila), v [b] působila psychologicky, mentálně či morálně, aby dosáhla svého. U příkladu s únosci Silva argumentuje „koextenzivním“ časoprostorem v situaci [200a], zatímco v [b] si nemusí obě události odpovídat místně a časově, neboť povolení k odchodu mohlo být předáno pomocí prostředníka. Vůči tomu se vymezuje Bittencourt (1995: 213), podle níž nelze tyto situace brát taxativně, neboť korelace mezi přímostí kauzace a syntaktickým vyjádřením není vždy transparentní a hlavní úlohu na rozlišení typu kauzace má kontext, který nebývá vždy dostatečný. Pokud jde o přímost kauzace v souvislosti se vztahem mezi kauzátorem a kauzovaným, Perini (1977: 95) upřesňuje, že infinitivní věty s *mandar* odkazující k přímým kauzativním situacím mohou mít jako logický podmět infinitivu pouze člověka (viz [201a], protože jde o přímé vydání rozkazu někomu, zatímco u souvětí s konjunktivem [b] se díky nepřímosti může jednat o jakýkoli podmět:

[201] a) \*O reitor mandou os livros ficarem no porão.

b) O reitor mandou que os livros ficassem no porão.

Podle Silvy (2005a: 870) vyjadřuje finitní věta globálně především největší možnou nezávislost kauzované události, ještě větší než u VSV, s čímž souvisí také použití spojky *que*. Již sama přítomnost spojky předpokládá, že sloveso bude v určitém tvaru. Spojka pak ikonicky zvětšuje vzdálenost mezi oběma slovesy (a tím i situacemi), zatímco infinitivní konstrukce jsou si méně vzdáleny formálně i konceptuálně (a proto se vyznačují menší komplexností). V tomto se Silva shodne s Givónem (1990: 552–553), pro nějž je spojka podřadící prvek vstupující do integrace obou vět: čím menší syntaktická integrace vět a sémantická a kognitivní integrace událostí, tím větší je pravděpodobnost, že v jazyce bude věty oddělovat podřadící morfém. Kognitivně oddělené události se pak oddělují také časově v rámci dvou vět. Ve stejném duchu uvádí Langacker (1987: 181), že čím větší je vzdálenost mezi přísudky vyjadřujícími příčinu a následek, tím větší je také jejich vzdálenost v čase a ve spojistosti mezi příčinou a následkem. Carvalho (2004: 124) také připomíná význam (ne)přítomnosti spojky pro gramatikalizaci konstrukcí.

Dalším distinktivním rysem je modotemporalita. Čas a způsob jsou zcela či částečně dané řídícím slovesem a jejich sdílení poukazuje na sílu propojení obou vět. Čím větší je modotemporalní korelace mezi oběma větami, tím větší je jejich syntaktická integrace (Carvalho 2004: 120). Silva (2005a: 871) se vyjadřuje přímo ke vnímání podřízené události, kterou u konstrukce *VqueSV* chápe více „mentalizovaně“, protože podle něj finitní konstrukce „*exprime uma interpretação holística, abstracta e atemporal*“, oproti tomu v konstrukci VSV je událost také nahlížena holisticky, avšak už ne abstraktně a atemporálně. K synchronicitě událostí říká (2005b: 41), že infinitivní věta je časově omezená a může probíhat současně s kauzující událostí (viz přítomnost časového určení *neste momento* v příkladu [202a]), naopak finitní věta s *que* [b] probíhat současně nemůže:

[202] a) O Zé faz/manda/deixa a Maria partir neste momento.

b) ?? O Zé faz com/manda/deixa que a Maria parta neste momento.

### Individuální odlišnosti

Individuálně nese finitní kauzativní konstrukce specifitější významy v závislosti na konkrétním kauzativním slovese. *Fazer com que* explicitněji profiluje kauzální vztah a je-li kauzátor člověk, implikuje, že jedná záměrně a po předchozím rozmyslu. *Deixar que* implikuje pasivitu kauzátora, ač jde také o promyšlené a úmyslné jednání, tedy jeho aktivita spočívá v záměrné pasivitě. *Mandar que* pracuje s rozkazem, který nemusí být nutně vydaný nebo přijatý přímo (naopak se spíše dává nepřímě), a zároveň zmírňuje požadavek, protože právě tato konstrukce se používá při běžném mluvním aktu udílení rozkazu (Silva 2005a: 871):

[203] a) Mando (Ordeno-te) que saias.

b) ??Mando-te (\*Ordeno-te) sair.

Posledním výrazným rysem konstrukce VqueSV je konjunktivní tvar závislého slovesa. Silva (2005a: 871) při výkladu tohoto jevu vychází z francouzské školy, kde se opozice použití indikativu a konjunktivu přirovnává k opozici mezi realitou a virtualitou<sup>52</sup>. Indikativ značí, že kauzovaná událost je daná, zakotvená v realitě nezávisle na chápání hlavního subjektu – indikativ proto najdeme v konstrukcích s percepčními slovesy, protože to, co vnímáme smysly, je nezpochybnitelně přítomné v realitě). Oproti tomu konjunktivní konstrukce vystavuje kauzální vztah subjektivně: objektivní kauzální vztah mezi kauzátorem a kauzovanou událostí je oslaben, protože konceptualizující subjekt (mluvčí) do ní vkládá „příslušné inferencování“, tj. podléhá subjektifikaci. Kauzovaná událost se neprofiluje ve vztahu k realitě, nýbrž ve vztahu k „mentálnímu prostoru“ spjatému se subjektem, jenž ho konceptualizuje. Infinitivní konstrukce (viz Silva 2012: 18) konstruuje kauzální vztah jako objektivní – kauzální vztah je objektem konceptualizace a ten, kdo ho konceptualizuje, je od něj oddělen.

### Četnost VqueSV

PE	<i>fazer</i> n %	<i>deixar</i> n %	<i>mandar</i> n %
c. infinitiva	1121 74,3	366 64,3	172 97,2
c. reflexiva	167 11,1	142 25,0	0 0,0
c. finita	220 14,6	61 10,7	5 2,8
total	1508	569	177

PB	<i>fazer</i> n %	<i>deixar</i> n %	<i>mandar</i> n %
c. infinitiva	693 63,3	212 59,7	252 91,0
c. reflexiva	42 3,8	80 22,5	0 0,0
c. finita	359 32,8	63 17,7	25 9,0
total	1094	355	277

Tab. 6 – Frekvence infinitivní, reflexivní a finitní konstrukce (Silva 2005a: 862)

Vrátíme-li se k tabulce, do níž Silva roztřídil výsledky svého korpusového výzkumu (Silva 2005a : 862), uvidíme poměr infinitivních, reflexivních a finitních konstrukcí v rámci jednotlivých sloves

<sup>52</sup> Pro aplikaci na kauzativní a percepční slovesa viz Achard (1998).

pro EP a BP v daném subkorpusu. Jak v EP, tak BP tato konstrukce převažuje se slovesem *fazer* a je nejméně zastoupená s *mandar*. V absolutních číslech pak tvoří 286 výskytů z 2254 (12,7 % všech výskytů zkoumaných konstrukcí v subkorpusu) pro EP a 447 výskytů z 1726 (25,9 %) pro BP, v psaných žurnalistických textech se tedy v brazilské variantě objevuje dvakrát častěji než v evropské a tvoří přibližně každou čtvrtou infinitivní konstrukci. Z těchto hodnot můžeme vyvodit, že konstrukce *VqueSV* není okrajovým jevem portugalštiny a že svou četností jednoznačně převažuje nad čistou konstrukcí *VSV*, která se v subkorpusech vyskytovala v řádu jednotek či desítek.<sup>53</sup>

### 7.2.5 Kauzativně-reflexivní konstrukce *fazer-se + inf.*

Zvratným analytickým konstrukcím se v referenčních studiích o portugalských kauzativech věnuje velmi málo prostoru, ne-li žádný<sup>54</sup>. Patrně největším zdrojem informací je tak disertace zaměřená na kontrastivní výzkum vazeb *se faire – fazer-se* (Araújo 2008). Ze Silvova výzkumu (2005a: 862) nicméně plyne, že u slovesa *deixar* může jít až o celou čtvrtinu úzu kauzativních konstrukcí:

PE	<i>fazer</i> n %	<i>deixar</i> n %	<i>mandar</i> n %	PB	<i>fazer</i> n %	<i>deixar</i> n %	<i>mandar</i> n %
c. infinitiva	1121 74,3	366 64,3	172 97,2	c. infinitiva	693 63,3	212 59,7	252 91,0
c. reflexiva	167 11,1	142 25,0	0 0,0	c. reflexiva	42 3,8	80 22,5	0 0,0
c. finita	220 14,6	61 10,7	5 2,8	c. finita	359 32,8	63 17,7	25 9,0
total	1508	569	177	total	1094	355	277

Tab. 6 – Frekvence infinitivní, reflexivní a finitní konstrukce (Silva 2005a: 862)

Pokud porovnáme výsledky Silvova výzkumu z geografického hlediska, EP tuto formu používá častěji (pro sloveso *fazer* činí poměr EP:BP 11,1 % : 3,8 %, pro sloveso *deixar* 25,0 % : 22,5 %; zvratné *mandar* žádné výskyty nemělo).

*Fazer-se* spolu s některými plnovýznamovými slovesy vytváří více či méně ustálená spojení. Podle slovníku *Dicionário da Língua Portuguesa contemporânea da Academia das Ciências de Lisboa* (Verbo 2001) může pronominální forma *fazer-se* ve spojení se slovesy fyzického a psychického vnímání utvořit spojení jako *fazer-se compreender, entender, ouvir, perceber*, dále ji nalezneme ve spojení se slovesy vyjadřujícími psychologické stavy (*fazer-se respeitar, temer*), v negativní formě pak *não se fazer esperar* (tj. přijít včas). Korpusový výzkum (viz Araújo 2008: 403) ukázal, že mezi nejčastější slovesa patří *sentir, representar, esperar, acompanhar, ouvir, passar por, transportar, notar, rogar, entender*.

<sup>53</sup> Nesmíme však zapomenout, že ze Silvova výzkumu vypadlo obrovské množství dat, u kterých nebylo možné formálně určit typ konstrukce (mezi nimi samozřejmě i případy *VSV/VOV*).

<sup>54</sup> Na stejný problém narazila i Araújo (2008: 275): „Aucune des grammairres de référence du portugais ne s'intéresse à cette construction, ni dans le chapitre consacré au passif, ni dans celui dédié aux constructions causatives.“

## Formální aspekty

Některé formální aspekty konstrukce *fazer-se* popsal Silva ve svých publikacích zaměřených na sémantiku tří typů infinitivních konstrukcí. Kautativně-reflexivní konstrukce lze vytvořit se slovesy *fazer* (*fazer-se* + inf.) a *deixar* (*deixar-se* + inf.), nikoliv však s *mandar* (\**mandar-se* + inf.). Silva uvádí následující formální omezení: *fazer-se* se může pojit s tranzitivním infinitivem (\**fez-se cair*), *deixar-se* „s ergativním infinitivem, avšak ne se striktně intranzitivním“ a s tranzitivním infinitivem (\**deixar-se entrar*) (Silva 2005b: 42). Avšak i k *mandar* se může zájmeno *se* připojit, nicméně nemusí mít jednoznačně zvrtnou funkci.

Vasconcelos (2013: 51) ve své diplomové práci zaměřené na zájmeno *se* dokládá existenci zvrtného *mandar* s postpozicí logického podmětu infinitivu (a zároveň reálného předmětu):

[204] **fazem-se** demolir todos os edifícios

[205] **mandaram-se** copiar extractos e corrigir imensas matrizes

Na příkladech [204, 205] dobře vyniká, že kauzátor a kauzovaný mohou být dvě odlišné entity, ačkoliv po formálně stránce se kauzovaný stává zároveň podmětem kautativního slovesa a zůstává logickým podmětem infinitivu. Povšimněme si, že díky zvrtnému zájmenu nepůsobí neživotné podměty v syntaktické roli kauzátora rušivě, neboť totožnost logického kauzátora zde není důležitá a může být vypuštěn podobně jako v pasivu.

Jelikož Araújo a spolu s ní Lejeune pracují kontrastivně, neopomenuli se zabývat významným strukturním rozdílem v úzu obou jazyků: zatímco ve francouzštině *se faire* + inf. umožňuje přesunout nepřímý předmět na pozici podmětu (např. *on lui a volé son parapluie* → *il s'est fait voler son parapluie*), v portugalské není tato syntaktická operace možná ani tehdy, chceme-li přesunem do subjektové pozice zdůraznit dativ v agentivním kontextu (typický příklad se změnou účesu *se faire teindre les cheveux* nelze portugalsky vyjádřit přesně takto doslovně, přirozené znění této situace je *(ir) pintar o cabelo*) (Araújo 2009: 47). Dalším zajímavým příkladem je převod konstrukcí, jenž umožňuje zrekonstruovat dativního příjemce, který se ve francouzštině z dativu transformoval v podmět (Lejeune & Araújo 2003: 224):

[206] il s'en faisait apporter d'autres → **fazia com que** lhe levassem outras

Existují však kontexty, kdy lze z předmětu učinit podmět. Araújo (2008: 229) akceptuje postpozici v konstrukci VVO díky tomu, že logický podmět infinitivu zde má tvar předmětu:

[207] **Mandaram-se** construir novas casas para os desalojados ao arquitecto.

Konstrukce typu VOV s vyjádřeným kauzovaným však podobný proces blokuje, protože obě slovesa jsou oddělená a stojí mezi nimi další argument:

[208] \***Mandaram-se** o arquitecto construir novas casas para os desalojados.

Klitikum *se* připojené k *mandar* kromě zvrtného *se* může také odkazovat k nominativnímu *se*, které se též může vyskytovat v konstrukci typu VVO nebo VOV:

[209] a) **Mandou-se** construir novas casas para os desalojados ao arquitecto

b) **Mandou-se** o arquitecto construir novas casas para os desalojados.



Gonçalves (1999: 422) vidí korelaci mezi přijatelností konstrukcí a povahou argumentu, který se dostává na pozici podmětu – s interním argumentem přijatelné jsou, s internalizovaným již nikoli:

- [210] a) mandaram-se recuperar todas as casas (ao arquitecto)
- b) mandaram-se construir algumas casas a arquitectos famosos
- c) \*mandaram-se dançar os meninos
- d) \*mandaram-se correr os atletas

Vasconcelos dále nastiňuje možnosti reformulace v závislosti na podobě podmětu a slovesa:

- [211] a) **Deixam-se subir** os custos dos factores de produção.
- b) [Alguém] **deixa subir** os custos dos factores de produção.
- c) **Deixa-se subir** os custos dos factores de produção.

V příkladu [211a] jsou formálním podmětem *os custos* a dochází ke shodě s kauzativním slovesem, situace [b] naznačuje neurčitý podmět a *os custos* jako předmět, v [c] je zájmeno *se* neurčité a stejně jako nevyjádřený podmět v nominativu, zatímco *os custos* je takéž přímý předmět (Vasconcelos 2013: 52).

U zvrtné konstrukce mohou nastat případy, kdy je podmět kauzativního slovesa totožný s logickým podmětem infinitivu. Silva (2005b: 42) okrajově zmiňuje parametry takových případů: „A correferencialidade dá-se entre causador com *deixar* e infinitivo intransitivo e com *obrigar*; e entre causador e afectado com *fazer/deixar* e infinitivo transitivo.“

### Agentivnost a dynamika konstrukce

Silva (2005b: 42) uvádí, že je zvykem domnívat se, že kauzativně-reflexivní konstrukce zahrnuje pasivní konstrukci:

- [212] a) A Maria faz/deixa ser penteada pelo Zé. →
- b) A Maria faz-se/deixa-se pentear pelo Zé.

Silva však s tímto přístupem nesouhlasí, ačkoliv kauzativa i pasivum sdílejí participant *por + N* a v tom jsou si podobná. Podle něj u kauzativ schází „rezultativnost“ pasiva a podmět je „aktivnější“ než u kanonického pasiva: *fazer-se/deixar-se* + tranzitivní inf. utváří událost z pohledu agentu, zatímco u pasiva je to z pohledu pacientu.

Hovořili jsme-li v kontextu kauzativních konstrukcí o konfiguraci sil, Silva (2005b: 43) se domnívá, že podmět řídicího slovesa zažívá vnitřní konflikt sil a zároveň ho má pod kontrolou. Kupříkladu v *deixar-se cair* do konfliktu vstupují jedna vnější a dvě vnitřní síly: gravitační síla, vnitřní tendence k rovnováze působící v opačném směru a vůle změnit se v dominantní sílu, díky čemuž dojde k narušení rovnováhy a projeví se účinky vnější síly.

Silná agentivnost zvrtné konstrukce se dobře projeví při srovnání s francouzštinou. Ve francouzštině se tato konstrukce používá i v nekauzativním významu: *Pierre s'est fait tuer* neznámá, že měl Pierre v úmyslu zemřít. Lejeune & Araújo (2003: 214, 219) zjistili, že někteří autoři považují *se faire* + inf. za ekvivalent prototypického pasiva: *La police a arrêté Pierre. – Pierre*

*a été arrêté par la police. – Pierre s'est fait arrêter par la police.* a že má dva hlavní sémantické významy: „teleonomický“ a „antiteleonomický“. V prvním významu se jedná o zamýšlenou činnost, čili jasný projev vůle agentivního kauzátora (např. dát si nabarvit vlasy), ve druhém naopak o úplné potlačení jeho vůle (např. nechat se chytit). Antiteleonomický kontext konstrukce obvykle popisuje nepříjemné či velmi silné jevy.<sup>55</sup>

V portugalštině je konstrukce *fazer-se* silně agentivní, zejména s životnými subjekty uděluje *fazer* samo o sobě podmětu aktivnější úlohu než v pasivu. Mnohem častěji vyjadřuje záměrný proces, a antiteleonomický význam nese řidčeji než francouzština: věty jako *Ela fez-se enganar*. jsou jen těžko přijatelné. Situace jako *Elle s'est fait prier* lze přeložit téměř doslovně, avšak záměnou infinitivu za příčestí minulé, neboť portugalská kauzativně-reflexivní konstrukce se oproti francouzštině může kromě infinitivu pojit také s příčestím minulým (Lejeune & Araújo 2003: 213, 217–218):

[213]a) *Elle s'est fait prier.*

b) \**Ela fez-se rogar.*

c) *Ela fez-se rogada.*

Araújo (2009: 47) vysvětluje záměrnost činnosti tak, že pokud je chtěná, těžko lze použít zvratnou konstrukci tam, kde je podmět patientem a ne agentem. Je totiž přirozené, že si agens nechce dobrovolně škodit, a tak portugalština u negativních situací raději hledá jiný prostředek, jenž lépe vyjádří, že se *patiens* do děje nezapojil aktivně – např. pasivum:

[214] *quelques dizaines de ceux ci ... quitte à se faire arrêter*

→ *algumas dezenas deles ... mesmo correndo o risco de serem detidos*

Proto se *fazer-se* na rozdíl od francouzštiny nepojí tak přirozeně se záporně hodnocenými slovesy. Zatímco francouzská věta *Elle s'est fait raser la tête* [215] má dvě interpretace (teleonomickou a antiteleonomickou) a pro správné pochopení záleží na kotextu nebo pragmatickém kontextu<sup>56</sup> (tj. zamýšlela tuto událost, například protože je skinhead, anebo ji nezamýšlela a byla například donucena), v portugalštině by byla primární interpretace teleonomická. Zároveň nejsou tyto konstrukce v portugalštině tak časté jako ve francouzštině a mezi překladové ekvivalenty *faire + inf.* patří kromě *fazer-se + inf.* také *mandar + inf.* [215a], *fazer com que + conj.*, pasivum a další prostředky [215b] (Lejeune & Araújo 2003: 221):

[215] *Elle s'est fait raser la tête.* → a) *Mandou rapar o cabelo.*

b) *Raparam-lhe a cabeça.*

Pro komplexní přehled významů konstrukce *fazer-se + inf.* a překladových ekvivalentů *faire + inf.* v portugalštině viz Araújo 2008.

<sup>55</sup> Lejeune & Araújo (2003: 220–221) antiteleonomické kontexty definují jako vedoucí ke škodě podmětu, nejčastěji kvůli jeho jednání (neopatrnost, lhostejnost, provokace), a tím často implikující odpovědnost podmětu (pokud nejde o fatalitu): *elle se fait enguirlander par son mari, Ce chien a traversé toute la ville pour se faire écraser devant la maison.*

<sup>56</sup> Pro negativní jevy je výchozí interpretace antiteleonomická, pro pozitivní jevy naopak teleonomická, pokud takovou interpretaci neblokuje kotext (*délibérément, sans le vouloir* apod.) Lejeune & Araújo (2003: 221).



## 7.2.6 Vlastnosti sloves *fazer*, *mandar* a *deixar*

Jak jsme viděli v oddílu o sémantických parametrech (7.1.1), rozdíly ve způsobech vyjádření kauzativnosti mezi různými jazyky jsou značné. Silva si klade otázku, nakolik jsou závislé na kulturních faktorech (konkrétně na „cultural interest and preoccupations“) (Silva 2004a: 602). I při pouhém srovnání s jinými románskými jazyky nebo s angličtinou, což je stejně jako portugalština indoevropský jazyk, docházíme k několika závěrům.

Portugalština na sémantické i gramatické úrovni disponuje nebývale širokou škálou analytických kauzativ. Avšak tam, kde si portugalština vystačí s celkem univerzálním *fazer*, má angličtina větší onomaziologickou variabilitu sloves vyjadřujících příčinnou interakci mezi lidmi: *make*, *have*, *get*, *cause*. Tato interakce se liší co do stupně kauzátorovy kontroly činnosti (*make* – přímá kontrola, *have* – zprostředkovaná kontrola, *cause* – žádná kontrola), autority (*make*, *have* – moc nad kauzovaným, *get* – žádná autorita) a protichůdnosti vůči kauzovanému (*have*, *get*<sup>57</sup> – kauzovaný nejedná proti své vůli, *make* – jedná proti své vůli).<sup>58</sup> Portugalština má naopak propracovanější gramatický systém pro konceptualizaci kauzované události, zatímco angličtina má k dispozici pouze jedinou konstrukci. Mimoto je portugalština ohebnější co se týče kombinovatelnosti kauzativních sloves a konstrukcí (Silva 2004a: 602).

Nastiňme nyní hlavní charakteristiky sloves *fazer*, *deixar* a *mandar* a zásady pro jejich kombinovatelnost s konstrukcemi VVO, VOV a VSV.

### Fazer

*Fazer* vyjadřuje pozitivní působení jedné entity na druhou entitu (pozitivní ve smyslu, že k němu dojde), při němž dochází k přímé interakci sil. Jak bylo řečeno, situace vyjádřené slovesem *fazer* lze vyjádřit vzorcem „X něco udělal, Y kvůli tomu udělal V (nebo Y se stalo)“ anebo „Y udělal V (Y se stalo), protože X něco udělal“.

Silva (2004b: 309) uvádí, že *fazer* je významově široké a může vyjadřovat různé stupně silového působení od fyzické po mimovolní kauzaci, např. fyzicky nutit, vyvíjet psychický nátlak, přimět, způsobit, zavinit.<sup>59</sup> Tentýž autor (2004a: 579–580) definuje *fazer* podle silové dynamiky

---

<sup>57</sup> Freire (2013: 183) rozvádí rozdíl mezi *get* (někoho přesvědčit, tj. manipulovat s jeho názorem) a *have* (někoho přimět k činnosti a přenést na něj odpovědnost za činnost bez ohledu na jeho názor na danou věc): *Mary got the mechanic to check the brakes* (*Maria convenceu o mecânico a checar o freio*), tj. Maria použila manipulaci a docílila změny mechanikova postoje oproti *Mary had the mechanic check the brakes* (*Maria pediu para o mecânico checar o freio*), tj. mechanikův postoj nehrál žádnou roli a Maria ho pouze nějak ovlivnila, aby udělal, co chtěla. V tomto ohledu je portugalské *fazer* univerzální a je třeba ho interpretovat podle kontextu.

<sup>58</sup> Silva parafrázuje Goddarda (1998: 291), jenž uvádí, že by se dalo spekulovat o bohatosti kauzativ vyjadřujících lidskou interakci v angličtině v souvislosti s anglosaským kulturním důrazem na svobodu a práva jednotlivce (Silva 2004a: 602).

<sup>59</sup> Carvalho (2004: 222) zjistila, že již ve středověku se *fazer* v kauzativním významu používalo ve smyslu „causar uma ação ou atividade“ a „causar a mudança de um estado ou qualidade ou condição“.

takto: kauzátor jakožto silnější entita (ať abstraktní, nebo konkrétní) působí silou proti tendenci kauzovaného, jenž prodělá nějakou změnu (opačnou oproti svému původnímu směřování):

[216] O João fez a Maria sair.

[217] O Jão fez cair o livro.

[218] O vento fez correr a água.

[219] A doença faz reflectir a Maria.

Maria, kniha i voda mají tendenci setrvat na stejném místě nebo ve stejném stavu, ale kauzátor něco udělá a výsledkem je pohyb či změna. Pokud by měl kauzovaný tendenci k pohybu, kauzátor způsobí klid (např. policista, který přiměje řidiče, aby zastavil).

Silva (2004a: 581–582) přichází s dalším sémantickým rysem – u *fazer* se prý obvykle přidává podmínka, že kauzovaný je schopen řídit svůj vývoj – právě proto může silnější kauzátor překonat jeho sebekontrolu. Prototypická věta s *fazer* tedy může vypadat např. takto:

[220] O João fez a Maria sair.

Existují i věty, kdy nad sebou kauzovaný kontrolu nemá, avšak výsledek působení kauzátora je v souladu s jeho přirozeností (např. kniha může spadnout). Takové věty nejsou prototypické:

[221] O João fez o livro cair.

Jelikož proti sobě působí protichůdné síly, je sebeřízení kauzovaného zaměřeno tak, že kauzátor musí jednat proti jeho tendenci, zájmu, záměru nebo vůli – kauzovaný pak začne jednat proti své vůli nebo začne existovat způsobem opačným své tendenci.

Poslední výraznou charakteristikou, s níž jsme se v literatuře setkali, je Silvovo srovnání významového rozptylu s angličtinou (Silva 2004a: 582): *fazer* se podobá anglickému *make* v tom, že obě fungují jako „creation verbs, verbs of (physical) causation and verbs of interpersonal manipulation.“ Portugalské *fazer* má však širší škálu užití, neboť může zahrnovat různé stupně nátlaku od ryzího nucení přes to, že si někdo dá nebo nechá něco udělat až po nezamýšlenou kauzaci. Existují věty, které bez znalosti širšího kontextu můžeme interpretovat vícero způsoby, například *A Maria fê-lo voltar a casa*. Maria mohla dotyčného k návratu více či méně nutit, avšak větu lze rozšířit i o význam „sem querer“ a interpretovat ji, že jeho návrat nezpůsobila záměrně.

Freire (2013: 177) v blíže neurčených situacích typu *João fez Maria sair do bar*. rozlišuje po vzoru Shibataniho kauzaci přímou (fyzicky ji donutil), nepřímou (rozzlobila se a odešla) a sociativní (on odešel a ona ho následovala), jejíž podtypy jsme citovali v oddílu 7.2.3.

Stojí za zdůraznění, že podle Silvy s *fazer* kauzátor dosáhne svého (byla-li situace zamýšlená), respektive dojde k naplnění schématu o dvou dějích či změnách stavu. Tím se dostává do opozice s *mandar*, jež na rozdíl od změny stavu vyjadřuje požadavek na tuto změnu.

## Mandar

*Mandar* má v současné portugalské jazyce dva specifické kauzativní významy: „přikázat“ a „poslat“<sup>60</sup>. Silva o *mandar* uvádí, že je to direktivní sloveso naznačující rozkaz, tj. obvykle mezilidskou interakci, což se odpovídajícím způsobem projeví na obou podmínkách. Na oba se navíc vztahuje omezení, pokud jde o záměrnost jejich počínání. Kauzátor se považuje za autoritu a vyjádří svůj záměr, aby kauzovaný přijal jeho pokyn jakožto dostatečný důvod k jednání (Silva 2004b: 312). Portugalská lingvistika zaměřená na kauzativní konstrukce ponechává sloveso *mandar* poněkud stranou, protože svým chováním – vyjma požadavků na účastníky, kteří mohou někoho posílat či něco někomu přikazovat a na toto reagovat – se nijak výrazně nevymyká chování *fazer* a *deixar*.

*Mandar* ve významu přikázat se podobá *fazer*: z hlediska silové dynamiky kauzátor významně působí na kauzovaného. Liší se v parametru výsledku či úspěchu: *fazer* (ve smyslu donucování) dosáhne úspěchu, zatímco výsledek *mandar* není blíže určený, sloveso samo nic neimplikuje, značí spíše pokus o kauzaci. Proto je možné dodat, že kauzace nebyla úspěšná [222a], zatímco u *fazer* [b] vznikne protimluv (Silva 2004a: 585):

[222] a) Mandei-o ir embora, mas ele não foi.

b) Fi-lo ir embora, ?/\* mas ele não foi.

Od *fazer* se *mandar* odlišuje restrikcí kauzovaného – dle Raposa (1981: 46) musí být životný a schopen vykonat to, co po něm kauzátor žádá, takže typicky člověk. Velmi výmluvný příklad uvádí Gonçalves (1999: 13):

[223] O João fez/\*mandou cair as pedras.

Druhou sémantickou restrikcí je životnost kauzátora a jeho schopnost vyjádřit pokyn. Pontes (in Carvalho 2004: 28) v této restrikci spatřuje důkaz, že kauzativní slovesa v infinitivní konstrukci nelze považovat za pomocná slovesa<sup>61</sup>.

Třetí vlastností, jíž se *mandar* odlišuje od *fazer*, pojmenovává Araújo (2012: 45): na rozdíl od *fazer* se nemůže vyskytovat v explicitně zvrtných kauzativních vztazích jako *fazer-se representar*, *fazer-se ouvir* apod.

Co se týče distribuce *mandar*, porovnáme-li výskyty slovesa v citovaných korpusových výzkumech (viz oddíl 6.7.2) s výskytem *fazer* a *deixar* a podle varianty jazyka (EP a BP, mluvený a psaný), dojdeme k závěru, že u psaných textů v obou variantách jednoznačně převládá *fazer* (67 % pro EP a 63 % pro BP) a nejméně se vyskytuje *mandar* (8 % EP, 16 % BP), zatímco v hovoru převažuje *mandar*.

Je na místě položit si otázku ohledně vývoje tohoto slovesa, protože zatímco moderní literatura pracuje především se slovesem *fazer* a *mandar* je věnován velmi omezený prostor, ve

<sup>60</sup> Carvalho (2004: 217) uvádí, že *mandar* se v 15. stol. užívalo pouze ve významu „přikázat“.

<sup>61</sup> Podle Pontes nemohou pomocná slovesa ovlivnit volbu podmětu. Druhým důkazem, že *mandar*, ale i *fazer* a *deixar* nejsou pomocná slovesa, je nemožnost kombinovat se s neosobním slovesem: \**Manda chover*. Zatřetí mohou na rozdíl od pomocných sloves tvořit imperativ: *Manda saírem todos* (Pontes 1973 in Carvalho 2004: 28–29).

starších pracích (např. Arrais 1985, Vilela 1989) jsou ilustrační příklady s *mandar* zcela obvyklé a celkový dojem z těchto prací (které více popisují strukturu konstrukcí než rozdíly mezi slovesy) je takový, že *mandar* je prototypem neutrální kauzativního slovesa a naopak *fazer* je v čemsi příznakové. Např. Vilela (1989: 46–48) komentuje ekvivalent německého *lassen*<sup>62</sup> užitého ve významu *veranlassen* (*zařídít, dát podnět, přimět*, česky např. *nechat někoho převelet* ve významu *dát převelet*) takto: “O causativo correspondente em português é: MANDAR e, eventualmente, FAZER.” Větu *Otto lässt Anna nach Paris fahren*. převádí pouze s *mandar* (souvětím s konjunktivem nebo infinitivní konstrukcí typu VOV/VSV: *O Otto manda a Anna ir a/para Paris*).<sup>63</sup> Vilelovy překlady nepůsobí uspořádaným dojmem, přesto z nich prosvítá preference právě pro *mandar*. Zmiňuje dokonce situace (příklady jsme zjednodušili), kdy je pro něj *fazer* nepřípustné [222] a které jsou prý mnohem početnější než situace, kdy je naopak nepřípustné *mandar* [223]. Rozdíly mezi oběma slovesy vidí pouze jako rozdíl mezi přímou (*mandar*) a nepřímou (*fazer*) kauzací.

[224] a) Meine Mutter ließ den Arzt kommen.

→ A minha mãe mandou chamar o médico.

b) Ich habe mein Armband reparieren lassen.

→ Mandei consertar a minha pulseira.

c) Ich habe dem Schlosser die Tür öffnen lassen.

→ Mandei que abrissem a porta ao serralheiro.

→ Mandei o serralheiro abrir a porta.

[225] a) Du lässt mich immer warten.

→ Fazes-me sempre esperar.

b) Der Kummer hat dich nicht abmagern lassen.

→ As tristezas não te têm feito emagrecer.

c) Er ließ es ihn aus Höflichkeit heraus nicht fühlen.

→ Delicadamente não lho fez sentir.

d) Er wollte sie alles vergessen lassen.

→ Queria fazê-la esquecer tudo.

Všimněme si, že se jedná o slovesa spojená s tělesnými stavy (zapomenout, pocítit, zhubnout) a setrvání (čekat), která se obvykle nepojí s významem posílání někoho někam, aby dal něco udělat. V souladu s nespočetnými ilustrativními příklady, které jsme mohli načíst v publikacích zveřejněných po přelomu tisíciletí, se domníváme, že dnes by nebyl problém tyto věty utvořit s *fazer*.

<sup>62</sup> Vilela (1989) se primárně zabývá významem a překlady německého slovesa *lassen*, které pojímá vícero významů – tedy nejen *deixar*, které se na první pohled nabízí, ale také *mandar* a *fazer*. Ačkoliv nejsou portugalská kauzativa primárním cílem jeho lingvistických analýz, na svých příkladech a vysvětleních nepřímo osvětluje některé rozdíly mezi těmito třemi portugalskými slovesy a možnostmi jejich parafrází podle kontextu.

<sup>63</sup> Pouhé *mandar* se vyskytuje jako návrh také u věty *Otto lässt Anna den Brief schreiben: O Otto manda a Anna escrever a carta*, zatímco u *Der Lehrer lässt die Studenten nachdenken* jsou kromě možných převodů s *mandar* přítomny i čtyři konstrukce s *fazer*.

S ohledem na výsledky výzkumu provedeného na žurnalistických textech i na vlastních dojmech z Vilelových analýz jsme přesvědčeni, že se úzus *mandar* v čase výrazně proměňuje od základního kauzativa po jeho odsouvání na periferii. Naši hypotézu lze podepřít výzkumem sémantiky *mandar*, který provedla Cucatto (in Freire 2013: 197–198). Podle této lingvistky se *mandar* nechová sémanticky jako kauzativní sloveso, protože jeho synonymy jsou *ordenar* a *dizer*, případně *aconselhar*, *sugerir*. Z těchto synonym se kauzativům nejvíce přibližuje *ordenar*, které pracuje s pojmem nařízení či povinnosti, zatímco ostatní jsou čistě deklarativní slovesa. Původní deontický význam se tedy možná vytrácí a sloveso je bližší deklarativním slovesům, tím spíše že zde schází subjekt-kauzátor (je zde pouze subjekt jakožto impuls pro kauzaci) a kauzace nemusí nastat. Literatura prý toto sloveso k *fazer* a *deixar* řadí zřejmě pouze na základě syntaktických vlastností. Cucatto *mandar* připodobňuje k anglickému *tell*, které má vícero významů<sup>64</sup> a mezi kauzativa se neřadí.

Ani v některých portugalských pracích není *mandar* řazeno mezi kauzativa – Flores (2016: 3) ho cituje mezi slovesy direktivními. Zřejmě se tedy kategorizace *mandar* liší podle vnímání autorů a jejich východisek pro své práce. Můžeme si tedy položit otázku, zda toto sloveso budou v kauzativních konstrukcích vnímat i další generace jakožto sémanticky oslabené, ba neutrální kauzativní sloveso (jako Vilela) a zda se v těchto konstrukcích zachová v písemném i v hovorovém úzu.

### **Deixar**

Sloveso *deixar* se často definuje v opozici k *fazer*. Uvidíme, že toto sloveso má poměrně velký významový rozptyl: kauzace, umožnění, povolení, negace.

Sémantikou slovesa *deixar* se hojně zabýval Silva a své postoje publikoval v mnoha statích. Došel k závěru, že *deixar* kategorizuje negativní volbu – volbu žádné dalšího konání nebo volbu nekonání. Kauzátozem se nemusí nutně stát ten, kdo něco činí, ale také ten, kdo něco nedělá nebo umožňuje, aby se něco stalo – a to nejen činy, nýbrž i zdržením se činnosti. Jelikož *deixar* vyjadřuje důvody více než příčiny, navrhuje Silva považovat kauzaci s *deixar* za negativní spíše než nepřímou a namísto o přímé a nepřímé kauzaci hovořit raději o kauzalitě a odpovědnosti (Silva 2004a: 595–596).

Podle teorie silové dynamiky definuje *deixar* přístup kauzátozem, který je obvykle odlišný od situací s *fazer/mandar*. *Deixar* vyjadřuje ne-působení, při němž dochází k nepřímé (či záporné) interakci sil. Kauzátozem nevynakládá sílu, která by interferovala s tendencí kauzovaného, a ten prodělá změnu v souladu se svou tendencí (Silva 2004a: 579–580):

[226] O João deixou a Maria sair.

[227] O João deixou cair o livro.

---

<sup>64</sup> I told him to go. – Mandei ele ir / Disse para ele ir / Pedi para ele ir.

[228] A tampa deixa passar a água.

[229] A doença deixa a Maria reflectir.

Maria, kniha i voda mají tendenci k pohybu nebo změně stavu a pokračují v ní, protože tomu kauzátor nebrání.

Jestliže kauzátor nevynekládá sílu, která by mohla kauzovanému v něčem zabránit, nebo vynekládá sílu, aby bránění zabránil, větný vzorec s *deixar* by mohl znít takto: „X něco neudělal, Y kvůli tomu udělal V (nebo stalo se Y)“ anebo „Y udělal V (Y se stalo), protože X něco neudělal“ (Silva 2004a: 595).

Z pohledu přirozeného chodu věcí jde o popření zásahu do něj – výsledkem kauzátorova nezasahování je to, že kauzovaný existuje tak, jako existoval předtím. Jinými slovy díky negativní kauzaci (nezasahování) zůstává kauzovanému svoboda, aby mohl následovat svou přirozenou tendenci (Silva 2004a: 588, 595).

Podobně jako u *fazer* by i zde měl kauzovaný řídit své jednání (viz [224] *O João deixou a Maria sair.*), avšak v čistě permissivním smyslu. Prototypická věta s *deixar* je taková, kde kauzovaný jedná dobrovolně, vědomě a ve svůj prospěch. Proto jsou věty nesplňující tuto podmínku (např. *O João deixou cair o livro*) méně časté, ba podivné (\**nechat někoho kýchnout* ve smyslu „dovolit“). Sebekontrola kauzovaného je nastavena tak, že bude následovat své přirozené směřování a potřebuje k tomu čistě jen nezasahování ze strany kauzátora (Silva 2004a: 581–582).

Jak ukazuje Silvovo (1998: 291) podrobné schéma významových rysů slovesa *deixar* (viz níže), toto sloveso zahrnuje mnoho významů lišících se v jemných nuancích.

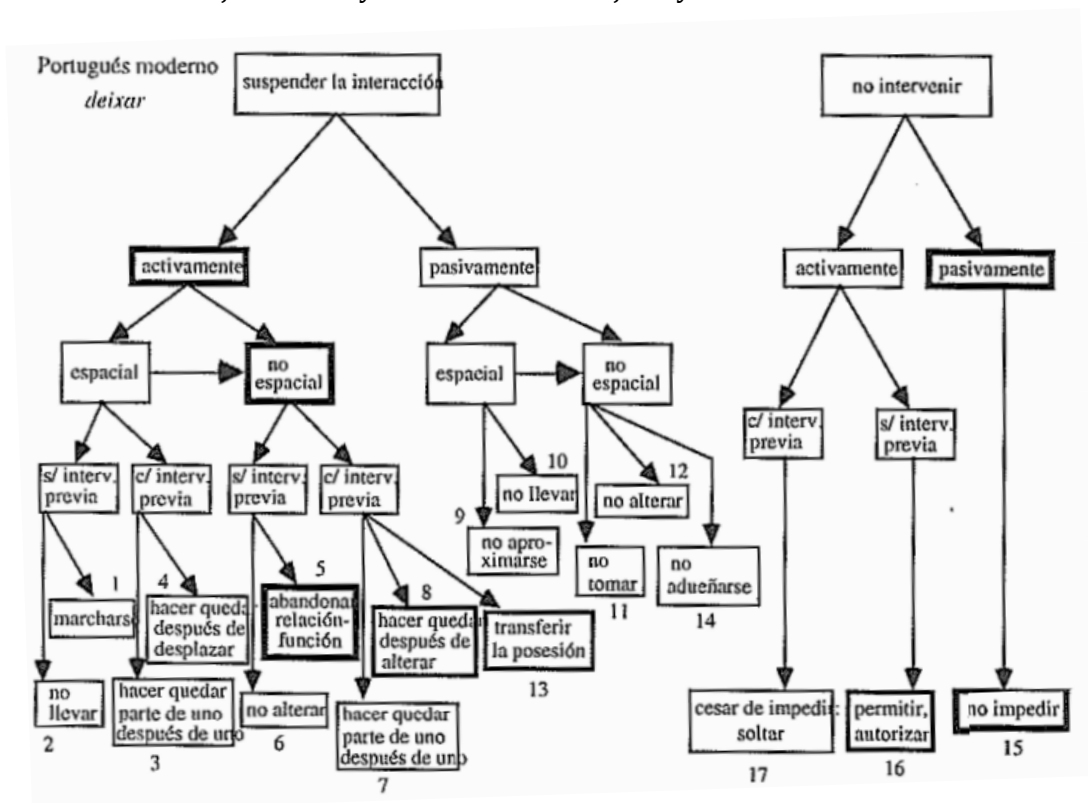


Schéma 6 – Významové rysy *deixar* v moderní portugalštině (Silva 1998: 291)



Ne všechny tyto významy vstupují do analytických kauzativních konstrukcí: autor rozlišuje dvě hlavní, odlišné skupiny: „suspender la interacción“ (tj. nechat něco/někoho v nějakém stavu či přestat něco dělat – doplněno nominálním syntagmatem) a „no intervenir“ (nechat se slovesným doplněním v kauzativním slova smyslu, tj. nezasáhnout do něčeho).<sup>65</sup> Česky bychom tyto významy mohli vyjádřit jako „nechat něčeho“ a „nechat něco stát se“.

Pro rozlišení těchto dvou skupin významů Silva používá anglickou dichotomii *leave* a *let*. Ve významu *deixar-let* je agonista přirozeně nastavený k pohybu, zatímco u *deixar-leave* má tendenci k setrvání v klidu. Poznává, že *letting* a *leaving* se mnohem více než k fyzické interakci vztahuje k interakci psycho-sociální, jelikož síly i překážky jsou proto\ftypicky lidští činitelé. Tím se opět vracíme k otázce odpovědnosti za činy spíše než k přímé či nepřímé kauzaci, jelikož *deixar* vyjadřuje více důvody než příčiny. Případy, kdy podmět kauzativního slovesa není agens jednající z nějakého důvodu (např. *záclona nechává projít světlo*), jsou v románských jazycích okrajové a interpretují se jako metaforická rozšíření konstrukcí s živým subjektem (Silva 2004a: 584, 588, 595).

Již Vilela (1989: 50–51) při studiu německého *lassen* rozlišuje dva významy („duas leituras de DEIXAR causativo“): „permitir“ a „não se importar“ a větu *O Otto deixa a Anna ir para Paris* vykládá dvěma způsoby jako *O Otto permite que a Anna vá para Paris* a *O Otto não se importa que a Anna vá para Paris*. Domníváme se však, že z tohoto rozdělení není patrné, zda v první situaci Anna může jet do Paříže, protože jí to Otto dovolil, nebo protože jí konečně přestal bránit v odjezdu. Proto se přikláníme k sémantické kategorizaci podle Silvy, podle níž se kauzativní *deixar* (tj. ve významu nezasahovat do jiného děje či stavu) dělí na tři větve:

- 1) „nebránit“ – ve schématu č. 15 (Silvova modelová věta zní *O João pôs-se a fazer disparates, e eu deixei o fazer.*),
- 2) „přestat bránit, nechat jít“ – č. 17 (*O João deixou o pássaro voar (abrindo a gaiola)*).
- 3) „dovolit, umožnit“ – č. 16 (*O João pediu-me para ir ao cinema, e eu deixei-o ir.*),

### 1) Nebránit, nezasahovat

Tento význam je dle Silvy (2004a: 584, 588, 592) prototypickým významem slovesa *deixar* a jeho protějšků v románských jazycích, zvláště obsahuje-li věta agens. Kauzátor se svým nezasahováním vystupuje jako pasivní subjekt:

[230] *O João pôs-se a fazer disparates, e eu deixei o fazer.*

Z pohledu silové dynamiky nedochází k působení na druhého, protože zde chybí překážka. Jde o statické přerušení děje, který ještě nezapočal (přerušil se zabraňování, které ani nezačalo). Z hlediska odpovědnosti lze situaci chápat tak, že subjekt, jenž nedělá nic proto, aby zastavil již

---

<sup>65</sup> Carvalho (2004: 219) uvádí, že v archaické portugalštině (tak, jak se dochovala v písemné formě) byl jediným významem *deixar* „permitir ou não que um outro referente-sujeito faça algo“ a že význam „povolit“ je rozšířením základního významu latinského *laxare*, které znamenalo „ato de deixar livre“, něco povolit tedy znamenalo „deixar livre para agir“.

probíhající událost, za ni nese plnou odpovědnost, čili zjednodušeně „Y dělal (pokračoval ve) V“ nebo „Y se stalo“ protože „X něco neudělal“ a jen a pouze kvůli tomu. Příklad [230] by šlo přeformulovat *João začal říkat hlouposti, protože jsem neudělal nic proto, abych mu v tom zabránil*. John se tak choval, protože chtěl, mluvčí rovněž – oba nesou určitou odpovědnost za situaci.

## 2) Přestat bránit, nechat jít

Dle Silvy vyjadřuje tento význam v románských jazycích diachronní prototyp. Zde je kauzátorův přístup aktivní a naopak dochází k přerušování existujícího vlivu na kauzovaného, neboť dojde k odstranění překážky ději, který již probíhá:

[231] *O João deixou o pássaro voar (abrindo a gaiola).*

Tato odblokující kauzace připisuje agentu, jenž odstraňuje bariéru, hlavní a plnou odpovědnost za nadcházející událost. Větný vzorec by mohl znít „Y udělá V“ nebo „Y se stane“, protože „X už něco nedělá“, a proto příklad s ptákem v kleci můžeme modulovat na *Pták vylétl, protože João otevřel klec* (Silva 2004a: 584, 593).

## 3) Dovolit, umožnit

Také zde je kauzátorův postoj aktivní, neboť tento třetí význam normativně zahrnuje udělení povolení k události, která dosud nenastala:

[232] *O João pediu-me para ir ao cinema, e eu deixei-o ir.*

U permissivní kauzace nese agens, díky němuž bude nějaká budoucí událost přípustná, hlavní odpovědnost za tuto událost i za její společenské a morální uznání. Zároveň se zdůrazňuje vůle kauzovaného tuto akci vykonat: „Y udělá“ V, protože X mu něco nedělá (nestaví se proti) nebo dělá/říká (povoluje) a protože to Y chce dělat“. Větu s kinem proto můžeme přeformulovat na *João půjde do kina, protože mu to otec dovolil a protože tam chce jít* – mohl přeci navzdory otcovu povolení nakonec dělat něco jiného, a tak se skutečná příčina jeho návštěvy kina nachází v jiných okolnostech. Kauzální vztah mezi oběma událostmi je zde méně přímý a komplexnější než v předchozích dvou typech. Na rozdíl od nich totiž zahrnuje i něco jiného než pouhý pojem kauzace, protože to, co kauzátor dělá, není ve skutečnosti natolik příčina jako spíše společenská a morální legitimizace dané činnosti nebo jevu. *Deixar* tedy vedle přechodného kauzálního *nechat* vystupuje i jako normativní *nechat* (Silva 2004a: 584, 593). Pro podrobnější pojednání slovesa *deixar* viz další Silvy publikace (1997, 1998, 2002)

Kontrastivní výzkum, zejména je-li provedený na nepříbuzných jazycích, může přinést nové úhly pohledu. Díky Vilelově výzkumu jsme si mohli všimnout, že existují věty (v němčině), které navzdory syntaktickému rámci kauzativní konstrukce nevykazují běžnou sémantiku kauzativní situace. Příkladem takového případu v češtině by mohlo být hovorové *To se nechá sníst* ve smyslu *dá se to sníst, je to jedlé, je to dobré* (tedy ne v kauzativním smyslu, že někoho necháme,



aby něco snědl). Překlad podobných obrátů do portugalštiny pomocí kauzativní konstrukce *deixar* + inf. je dle Vilely (1989: 54–55) spíše nepřirozený<sup>66</sup>, portugalština zde dává přednost pasivním konstrukcím, případně modálním slovesům: *Das Buch lässt sich gut verkaufen* navrhuje převést jako *O livro vende-se bem / O livro é vendável / O livro pode ser vendido / É fácil vender o livro*.<sup>67</sup>

### 7.2.7 Kombinovatelnost kauzativních sloves a konstrukcí

Po provedení nástinu významových charakteristik kauzativních sloves *fazer*, *mandar* a *deixar* (viz 7.2.6) i typů infinitivních konstrukcí (7.2.1, 7.2.2) lze přikročit k otázce jejich kombinovatelnosti a ke vhodnosti kombinací mezi nimi. Tato část práce je založena především na závěrech, které formuluje Silva, jenž se mimo jiné opírá o silovou dynamiku sloves. Připomeňme, že podle něho (2005a: 866) se dvojice sloves *fazer* a *deixar* liší silovou dynamikou. *Fazer* s sebou nese působení a přímou kauzaci – kauzátor je silnější entita, která vyvíjí sílu proti tendenci kauzovaného, a výslednice tohoto protikladného působení sil směřuje proti kauzovanému, jenž prodělá nějakou změnu. U *deixar* se causador naopak vystříhá působení silou, která by se střetla s dispozicí kauzovaného, *deixar* tudíž zahrnuje ne-působení a nepřímou, ba zápornou kauzaci.

Kombinovatelnost sloves a konstrukcí je velmi flexibilní a faktory, které jsou v interakci během volby konkrétní kombinace, dosti pestré. Pro snazší orientaci shrneme hlavní významové rysy jednotlivých řídicích sloves i podtypů infinitivní konstrukce do tabulek 14 a 15. Kontextové faktory ovlivňující kombinace sloves, argumentů a konstrukcí zahrnují vedle sémantiky řídicího slovesa také životnost či pád udělený v souladu se sémantickou a syntaktickou rolí argumentu ve větě.

fazer	deixar	mandar
přímá kauzace	nepřímá (záporná) kauzace	přímá kauzace bez implikace
působení: kauzátor má větší sílu než kauzovaný a působí proti němu silou	nepůsobení: kauzátor nepůsobí silou proti kauzovanému, odstraní mu překážku	působení: kauzátor vydává pokyn
kauzovaný prodělá změnu	kauzovaný vykoná svůj záměr	nevíme, zda byla kauzace úspěšná

Tab. 14 – Sémantické rysy kauzativních sloves

<sup>66</sup> Jídlo ani kniha (viz následující příklad) zde nejednají dobrovolně, vědomě a ve svůj prospěch, nejednají dokonce vůbec (což odporuje charakteristice kauzovaného); situaci lze zjednodušit jako zhodnocení stavu, který něco zapříčiní, např. jídlo je chutné, a proto ho lidé snědí, kniha je dobrá, a proto ji lidé kupují – jako by kuchař či spisovatel jídlu a knize umožnili, že o ně bude zájem.

<sup>67</sup> Němčina umožňuje kauzativní konstrukci i v případech, kdy není vyjádřen ani kauzátor (resp. je vyjádřen neosobním zájmenem), ani kauzovaný (je všeobecný): *Hier lässt es sich gut arbeiten*, což by portugalsky znělo *Aqui pode-se trabalhar bem* nebo *Aqui trabalha-se bem*. Můžeme se dohadovat, do jaké míry je tento jev kulturně podmíněn, tj. zda má na možnost vyjádřit takovou situaci kauzativní konstrukcí vliv například to, že německý trpný rod se tvoří stejně složitě (ne-li složitěji) než analytická kauzativní konstrukce a že německý slovosled je na podobně složitě i značně složitější konstrukce zvyklý, tudíž mluvčí zvládají konceptualizovat i takto formálně složitě a významově eliptické situace.

VSV	VOV	VVO
kauzovaný je subjekt infinitivu	kauzovaný je objekt infinitivu na pozici subjektu	kauzovaný je objekt infinitivu
aktivní kauzovaný	spíše aktivní kauzovaný	aktivní kauzátor
vyniká aktivita kauzovaného	spíše vyniká aktivita kauzovaného	vyniká změna kauzovaného

Tab. 15 – Sémantické rysy infinitivních kauzativních konstrukcí

### Životnost aktantů

Je-li logický podmět infinitivu neživotný, používají se spíše konstrukce typu VVO, v nichž je kauzátor aktivní a kauzovaný je spíše pasivním objektem. Naopak je-li kauzovaný životný a může vědomě kontrolovat své činy, přednost mají VOV a VSV (Silva 2005a: 866).

Otázce životnosti je věnován oddíl 7.3.2 a jak uvidíme, někdy je namísto pojmu *životnost* vhodnější použít termín *agentivnost*, tj. schopnost argumentu být ve větě agentem. V oddílu 2.2.2 bylo řečeno, že v české lingvistice se můžeme setkat se sémantickým odlišením pojmů *agens* – *kauzátor* (personální – nepersonální původce děje), což realitě sémantických participantů kauzativních konstrukcí odpovídá pouze částečně (agentivní nemusejí být pouze lidé, lidé zároveň nejsou výlučně agenty), podobně logický podmět infinitivu může nést různé sémantické role. Připomínáme, že z tohoto důvodu v této práci používáme pojmy *kauzátor* a *kauzovaný* jakožto zastřešující pojmy pro jakékoliv sémantické realizace podmětu kauzativního slovesa a logického podmětu infinitivu (tj. nahlížíme je z hlediska jejich syntaktické funkce).

### Role a pády

Jelikož pády v souvislosti se sémantickou a syntaktickou funkcí participantu budou pojednány v oddílu 7.4.1, uveďme pouze Silvův příklad (1995: 551), jak lze u konstrukce VVO kombinovat instrument s jednotlivými slovesy.

Interpretace kauzovaného jakožto pouhého instrumentu je snazší se slovesy *fazer* a *mandar* [233a], neboť nástroj sám o sobě není schopný iniciovat děj. U *deixar* [b] kauzátor pouze reaguje na činnost zahájenou kauzovaným, který je zde aktivnějším a zainteresovanějším zdrojem energie (proto je také úplné vynechání kauzovaného rovněž snadnější s *fazer* a *mandar* než s *deixar*):

[233] a) O presidente fez/mandou aprovar a lei pelos deputados.

b) ?O presidente deixou aprovar a lei pelos deputados.

V kontextu negace je kauzátor aktivní a kauzovaný by již instrumentem možná mohl být:

[234] O presidente não deixou aprovar a lei pelos deputados.

Vyjádření kauzovaného v dativu (nepřímý předmět) již s *deixar* sémanticky kompatibilní je:

[235] O presidente deixou aprovar a lei aos deputados.

### **Kombinace s *fazer***

*Fazer* má podle Silvy (2005a: 867, 2004b: 310) při své významové šířce takřka neomezené možnosti užití. V neagentivním významu se objevuje spíše v konstrukci VVO (není-li přítomen jiný faktor, který by volbu této konstrukce znesnadnil)<sup>68</sup>, jelikož VVO [236a] nechá více vyniknout změnu stavu kauzovaného, zatímco VOV [b] a VSV [b, c] jeho aktivitu:

- [236] a) O silêncio fez reflectir a Maria. (VVO)  
b) O silêncio fez a Maria reflectir. (VOV/VSV)  
c) O medicamento faz os médicos acreditarem que vão salvar o doente. (VSV)

*Fazer* v donucovacím smyslu implikuje silnou a přímou interakci (fyzický, společenský či epistemický nátlak) mezi kauzátorem a kauzovaným. Tento nátlak je dostatečným důvodem pro konstrukci VOV (a také VSV, byť méně často) [237a], protože s sebou nutně nese silný a aktivní zásah kauzovaného, jenž klade odpor kauzované události a má schopnost ji řídit (povšimněme si, že kauzovaný je zároveň životný) – srov. s menší přijatelností VVO [b]:

- [237] a) A mãe fez o(s) filho(s) estudar(em) durante duas horas. (VOV/VSV)  
b) ??A mãe fez estudar o filho durante duas horas. (VVO)

### **Kombinace s *mandar***

Vlastnosti slovesa *mandar* (přímé působení a přímá kauzace, záměrná a zároveň neimplikující kauzace) objasňují, proč má tendenci nacházet se v konstrukcích o dvou větách (VOV, VSV). Odráží totiž přímou interakci mezi dvěma zdroji energie (Silva 2005a: 868):

- [238] a) Mandei o rapaz ir embora. (VOV)  
b) ??Mandei ir embora o rapaz. (VVO)

### **Kombinace s *deixar***

Normativní význam slovesa *deixar* podle Silvy více inklinuje ke konstrukci VOV, protože zahrnuje autoritu kauzátora a implicitní žádost o svolení ze strany kauzovaného, aby mohl vykonat zamýšlenou akci (budoucí a zároveň kontrolovatelnou) [239a]. Kauzální vztah je komplexnější a nepřímý. V [b] je Maria spíše pasivní, což si odporuje s tím, že chce kouřit a otec jí to zakáže (Silva 2004b: 311):

- [239] a) O pai não deixou a Maria fumar. (VOV)  
b) ?O pai não deixou fumar a Maria. (VVO)

*Deixar* ve významu nezasahování vyjadřuje pasivní postoj kauzátora, jenž nezasáhne do již probíhajícího děje, a také bude tíhnout ke konstrukci VOV (VSV) [240a]. U VVO je kauzátor silný a kauzovaný pasivní, proto je věta [b] s aktivním kauzovaným, jenž sám rozhoduje o tom, co dělá, diskutabilní (Silva 2004b: 311):

---

<sup>68</sup> Například tranzitivnost infinitivu je sama o sobě limitujícím faktorem.

[240] a) A Maria é irresponsável: deixa o filho fazer o que ele quer. (VOV)

b) ?A Maria é irresponsável: deixa fazer ao filho o que ele quer. (VVO)

Avšak s neživotným kauzovaným se jeho pasivita pravděpodobněji projeví v konstrukci VVO:

[241] a) deixar caducar o prazo; deixar crescer o cabelo (VVO)

b) ??deixar o prazo caducar; ?deixar o cabelo crescer (VOV/VSV)

Ve významu „nechat jít“ je kauzátor aktivnější entita, neboť odstraňuje bariéru a přestává bránit druhé události, a tak je pravděpodobnější konstrukce VVO. Tendence k VVO je u tohoto významu často posílena infinitivem – slovesa jako *cair* a *passar* označují změnu v prostoru (gravitace, započatý pohyb) (Silva 2004b: 311):

[242] a) Deixei voar o pássaro. (VVO)

b) Deixei o pássaro voar. (VOV)

Zatímco [242a] pravděpodobněji interpretujeme tak, že pták byl zavřený nebo svázaný a bylo mu umožněno letět, výklad [b] podle Silvy spíše zní, že pták letěl a já jsem mu v tom nezabránil.

Kromě významu slovesa *deixar* hodně záleží na agentivnosti kauzátora. Čím aktivnější a agentivnější je kauzátor u *deixar*, tím snazší je vystavět kauzovaného jako předmět a použít konstrukci VVO. Kontrast vynikne, pokud vůli kauzátora explicitně posílíme (Silva 1995: 551):

[243] a) O Zé deixa sair à noite a Maria, quando ele quer. (VVO)

b) ?O Zé deixa a Maria sair à noite, quando ele quer. (VOV)

*Quando ele quer* zdůrazňuje převahu kauzátora, a proto se lépe kombinuje s pasivním kauzovaným v konstrukci VVO [243a]. Stejná věta s konstrukcí VVO však zní podivně, vyjádříme-li, že jde o vůli kauzovaného (tj. není pasivním objektem, aktivním zdrojem energie) [244a]:

[244] a) ?O Zé deixa sair à noite a Maria, quando ela quer. (VVO)

b) O Zé deixa a Maria sair à noite, quando ela quer. (VOV)

Sám Silva (1995: 551) nicméně uznává, že vše, co jsme v tomto oddílu věnovaném kombinovatelnosti kauzativních konstrukcí, sloves a argumentů zprostředkovali, jsou jen tendence, které mohou ustoupit pragmatickým či jiným faktorům. Například lexikalizace a gramatikalizace slovních spojení mohou ovlivnit volbu konstrukce, a to konkrétně VVO u *fazer/deixar ver*, *deixar entender*, *deixar passar* a podobně.

### 7.2.8 Povaha slovesa v infinitivu

Také sémantika či syntaktická charakteristika slovesa v infinitivu může mít vliv na to, v jaké podobě se infinitivní konstrukce bude realizovat. K některým slovesům se kvůli jejich vlastnostem hodí některé konstrukce více a naopak. Literatura zde kromě valence poukazuje na

psychologická a pohybová slovesa – nutno podotknout, že k tomu dochází velmi zřídka a s nebývalou stručností, proto je i tento oddíl poměrně málo rozvinutý.

### Psychologická slovesa

V kontextu kauzativních konstrukcí zmiňuje Araújo (2009: 33) zejména „psychologická“ slovesa, tj. slovesa vyjadřující smyslové vnímání, víru či chápání. Jejich podmět není agens v pravém slova smyslu, jde o proživatele nějaké zkušenosti. Pojmy „kontrola“ (kauzovaný řídí svou činnost) a manipulace (kauzátor manipuluje kauzovaného), které determinují volbu mezi typy VSV – VOV – VVO podle perspektivy mluvčího, zde pozbývají smyslu, neboť dochází ke kauzaci, kdy kauzátor řídí událost v její úplnosti<sup>69</sup>. Proto se nabízí konstrukce VVO:

[245] *Querem fazer-lhes sentir que ter nascido assim, com certa cor ou em certos lugares, é um crime.*

Pokud přijmeme fakt, že u percepčních sloves je míra autonomie kauzovaného neměnná a tudíž vystupují v konstrukci VVO, můžeme vysvětlit, proč podle Silvy u sloves psychického a fyzického vnímání často dochází k lexikalizaci: *fazer/deixar ver, entender, supor* (Silva 2005a: 868).

### Pohybová slovesa

K lexikalizaci prý také často dochází u základních pohybových sloves (Silva 2005a: 868): (*deixar*) *cair, passar, andar, correr, vir, entrar, (mandar) vir, entrar, parar*.

Silva (2004a) vysvětluje, že slovesa jako *cair* a *passar* v kombinaci s kauzativním *deixar* vyjadřují umožnění změny v prostoru, která je fyzikálně daná (gravitací, setrvačností v pohybu), proto je pro ně přirozenější konstrukce VVO – a to i s životnými kauzovanými [246a], neboť vzhledem k přírodním zákonům nemají sebeřízení plně ve své moci:

[246] a) *O Zé deixou cair a Maria do muro.* (VVO)  
b) *?O Zé deixou a Maria cair do muro.* (VOV/VSV)

V příkladu [b] Maria jakožto aktivní kauzovaný jako by měla moc nad svým pádem, a proto je věta diskutabilní (leďa že by sama aktivně chtěla spadnout). Změníme-li infinitiv na *saltar*, autonomie kauzovaného se změní a přijatelnost věty s konstrukcí VOV již nebude otázkou:

[247] *O Zé deixou a Maria saltar do muro.* (VOV/VSV)

Skok totiž implikuje aktivní přístup. Zatímco podmět slovesa *cair* je *patiens*, podmět *saltar* více projevuje svou vůli, může tedy být zdrojem energie pro kauzovaný děj, a proto je konstrukce VOV přirozenější než se slovesem *cair* (Silva 2004a: 552).

---

<sup>69</sup> Vesterinen (2008: 86) poznamenává, že myšlení je naopak proces kontrolovatelný – člověk neovlivní, co vidí nebo cítí, ale může ovládat své myšlenkové pochody.

## Valence slovesa v infinitivu

Rozdíl mezi konstrukcemi může vyvstat také kvůli slovesné valenci. Silva (2005a: 869) je toho názoru, že s narůstající valencí infinitivu klesá jeho kombinovatelnost s typem VVO, neboť konstrukci VVO omezuje nejednoznačná interpretace jmenného syntagmatu za infinitivem. Následující příklad může znamenat, že João má někoho zabít, ale i to, že má někdo zabít jeho:

[248] *Ele fez/mandou/deixou matar o João.*

Zvláště pokud je přítomen nepřímý předmět infinitivu, může být taková konstrukce dokonce chybná:

[249]\**A Maria mandou entregar os livros às crianças ao Pedro.*

Konstrukci lze odlehčit pronominalizací kauzovaného anebo změnou typu konstrukce.

Silva (2005a: 869) také tvrdí, že konstrukce VVO je obecně méně kompatibilní s tranzitivními slovesy, neboť podmět tranzitivního děje je ze své podstaty agentivní (ačkoliv se tato vlastnost nemusí projevovat), zatímco kauzovaný ve struktuře VVO nemá kontrolu nad svou činností. Ze všech těchto důvodů bývá konstrukce VVO s tranzitivními slovesy méně častá.

### 7.2.9 Otázka kombinací a přijatelnosti

V podkapitole 7.2 jsme analyzovali mnoho situací, u nichž volba kauzativní konstrukce závisela kromě sémantiky sloves a sémantiky konstrukcí také na jemných významových detailech, jež jsou dány vlastnostmi podmětů obou sloves – kauzátora a kauzovaného – (tyto vlastnosti ještě více přiblížíme v následující podkapitole) a zejména jemnými významovými rysy, které zná jen mluvčí a může je implicitně skrýt právě v dané kombinaci sloves a konstrukcí.

Zdá se nám, že zevšeobecnit tyto rozličné faktory, podle nichž se slovesa a konstrukce kombinují, je takřka neproveditelné. Může se proto stát, že někdo na základě svých pozorování formuluje pravidlo či tendenci, které se posléze při jiném pozorování nebo výzkumu projeví jako nedostatečně podložené. Jako příklad uveďme např. Silvův dojem, že se *deixar* a *mandar* kombinují s kauzovaným v dativu snáze než *fazer* (viz oddíl 7.4.1), ačkoliv jeho vlastní korpusový výzkum dává za pravdu spíše opaku (Silva 2005a: 870), anebo opozici mezi Silvou (2005a: 865) a dvojicí autorů Gonçalves & Duarte (2001: 660): Gonçalves & Duarte se domnívají, že sloveso *fazer* je stěží přijatelné v kombinaci s typem VVO s tranzitivním slovesem a nepronominalizovaným kauzovaným (např. *A Maria deixou/mandou/?fez ler esse livro aos miúdos*), avšak s klitikem je taková kombinace již přijatelná (*A Maria deixou/mandou/fez-lhes ler esse livro*). Tato premisa se nepotvrzuje během Silvova korpusového výzkumu, neboť našel poměrně velký počet kombinací s nepronominálním kauzovaným. Na tomto příkladu chceme demonstrovat, proč jsme v této práci opatrní s formulací vlastních závěrů, a to zejména co se týče kombinovatelnosti konkrétních typů struktur, sloves a participantů, neboť jsme přesvědčení, že bez znalosti mnoha rozličných kontextových faktorů včetně pohledu mluvčího lze jen těžko vyvozovat všeobecná tvrzení.

## 7.3 Vlastnosti podmětů a vztah mezi nimi

V této podkapitole záměrně hovoříme o *logických podmínkách*, *podmínkách* či *subjektech*, které budeme označovat také S1 (pro podmět řídicího slovesa) a S2 (pro podmět infinitivu), protože původní význam pojmů *cauzátor* a *cauzovaný* je užší než spektrum sémantických participantů, které tyto podmínky mohou pokrýt. Zároveň se nebudeme vracet k otázce, zda se v případě S2 formálně jedná o subjekt či objekt (viz oddíl 6.2.2, v němž byla problematika logického podmětu infinitivu vysvětlena) a sémanticky vymezeným pojmem *podmět* zastřešíme oba případy. Dodejme, že slovesa *fazer* a *deixar* umožňují zvrtnou konstrukci, díky níž lze kauzaci vyjádřit i tehdy, jsou-li oba podmínky identické (viz oddíl 7.2.5 a 7.3.3).

### 7.3.1 Intersubjektivní vztah cauzátora a cauzovaného

Již jsme zmínili, že vztah mezi logickými podmínkami obou sloves je jedním z parametrů syntaktické integrace obou částí kauzativní konstrukce. Kemmer & Verhagen (1994: 139) jsou přesvědčeni, že ve struktuře kauzativ je tento vztah vůbec nejdůležitější a svým významem stojí nad sémantickými rolemi participantů<sup>70</sup>.

Vztah S1 a S2 odráží, jakým způsobem S1 působí na S2, aby nastala cauzovaná situace – S2 je „terčem“ jejich vztahu (S1 nějak koná, aby od S2 získal, co chce) (Araújo 2009: 34). Význam tohoto vztahu podtrhuje Alsinovo tvrzení, že je-li objektem kauzativního slovesa a zároveň subjektem infinitivu vedlejší věta, schází zde participant, jenž by vstoupil do vztahu s cauzátorem a podílel by se na cauzované události, a taková konstrukce není možná. Alsina to dokládá na čičevštině (v angl. překladu srov. kontrast *The hare makes the elephant think that the baboon threw a ball on the roof* a *\*The hare makes it appear that the baboon threw a ball on the roof*) (Alsina 1992: 527).

Primárním zdrojem energie je tedy S1, cauzátor, jenž stojí na počátku celé kauzativní situace a ve větší či menší míře má moc nad podmínkem infinitivu. S2 může ve cauzované situaci figurovat také jako agens, jenž záměrně spustí řetězec událostí (a tím je za ně odpovědný) a který je tak druhotným zdrojem energie pouze pro děj vyjádřený infinitivem (Silva 1995: 546). Proto se v odborné literatuře setkáváme s termínem „agentivnost“, jenž vyjadřuje schopnost cauzovaného býti aktivně působícím agentem. Jak vysvětluje Araújo (2009: 34), mezi agentivností a kauzalitou existuje kompatibilita, avšak agentivnost a intencionalita nejsou nezbytné parametry kauzativních struktur, neboť kauzativní situace mohou zahrnovat i nezáměrné působení a neživé entity.

---

<sup>70</sup> „[...] it is the most relation of the various participants in a causative event to one another and to the overarching causative event which is most important in the structure of causatives, rather than the specific semantic roles filled by the participants with respect to the effected or causal predicates“ (Kemmer & Verhagen 1994: 139).



Dalším faktorem je pohled mluvčího na oba aktéry a vztah mezi nimi, na němž podle Silvy (1995: 546) může záviset volba mezi třemi typy infinitivní konstrukce. VOV a VSV obsahují dva oddělené zdroje energie, řídící dvě oddělené činnosti, přičemž kauzátor má kontrolu nad kauzovaným. Celá konstrukce profiluje tuto moc jednoho zdroje energie nad druhým, oba jsou v přímé interakci, avšak jasně odděleni; u VSV je kontrola ze strany prvního menší a nezávislost druhého větší. Konstrukce VVO má jediný (či vysoce dominantní) zdroj energie, a to kauzátora, a proto příčinu i následek vyjadřuje komplexním predikátem jako jedinou událost. Z konstrukce tedy plyne, že kauzátor má kontrolu nad celou událostí, nikoliv pouze nad kauzovaným. Volba mezi konstrukcemi pak může záviset na tom, zda mluvčí považuje kauzátora za platný zdroj energie, který je schopný řídit nebo aspoň udržovat děj či stav vyjádřený infinitivem, tj. zda je považován za jeho skutečný agens. Pokud ho za něj nepovažuje, volí typ VVO, jelikož agentivnost kauzovaného je nejvyšší u typu VSV. Podle této teorie se míra zapojenosti, kontroly či autonomie subjektů odráží ve volbě mezi kauzativními konstrukcemi. Silva však upřesňuje, že se nejedná o naprosto jasnou volbu ze tří alternativ, zvláště mezi VSV a VOV nemusí být hranice vždy jasná.

Během traktování přímé a nepřímé kauzace (oddíl 7.2.3) vyplynulo, že kauzace na mezilidské úrovni je mnohem komplexnější než čistě fyzická kauzace. Nyní se zaměříme na kauzaci na úrovni intence, s níž se intersubjektivní vztah mezi S1 a S2 úzce pojí. Za tímto účelem podrobně rozebereme Silvův příklad s námořníky navrátilivšími se do Iráku (Silva 2004b: 309):

[250] a) Bush **fez regressar os seus marines** ao Iraque. (VVO)

b) Bush **deixou regressar os seus marines** ao Iraque. (VVO)

[251] a) Bush **fez os seus marines regressar/em** ao Iraque. (VOV/VSV)

b) Bush **deixou os seus marines regressar/em** ao Iraque. (VOV/VSV)

Silva obě situace interpretuje tak, že *Bush* je agens, který záměrně vyvolal návrat námořnictva do Iráku. U konstrukce VVO [250] na návrat pohlížíme jako na událost, kterou přímo přivodil prezident Bush něčím, co udělal (anebo neudělal proti vnitřní tendenci námořníků u slovesa *deixar*). Bush má tedy úplnou zodpovědnost za tento návrat, jelikož aktivita (agentivnost) námořníků je upozaděná a námořníci jsou patientem komplexního predikátu. Jediným zdrojem energie je zde kauzátor, jenž kontroluje událost jako celek. Také u typu VOV je Bush zodpovědný za návrat loďstva, nicméně tentokrát se na něj díváme také jako na událost, která závisela i na námořnících – např. přestali klást odpor nebo byli schopni iniciovat tento proces (s *deixar* také mohli požádat o povolení). Profiluje se zde agentivní úloha kauzovaného a specifikuje se jeho aktivní zásah do události způsobené/povolené ze strany kauzátora. VOV tak vyjadřuje interaktivnější kauzativní vztah mezi oběma aktéry a poukazuje na dva zdroje energie (*Bush* je výchozím bodem energetického toku, jehož je S2 cílem a zároveň novým zdrojem). U konstrukce VSV by vztah mezi S1 a S2 byl oslabenější, protože je kauzovaná událost syntakticky nezávislá na kauzující události a S2 je nezávislý spolu s ní.



### 7.3.2 Životnost podmětů

Jedním z rysů, které souvisejí s mírou zapojení jednoho či obou podmětů do děje, je jejich životnost. Proto životnost patří mezi faktory, které výrazně ovlivňují možnost použít konkrétní kauzativní konstrukci s konkrétním kauzativním slovesem. Nejvíce patrné je to u *mandar*, které potřebuje kauzátora schopného dát pokyn a příjemce schopného ho přijmout, a proto se váže pouze s životnými subjekty (Silva 1995: 546).

Podle Carvalho (2004) souvisí životnost s jevy, jako jsou realizace podmětu, vyjádření předmětu a syntaktické vazby. Neživotnost podmětu vedlejší věty zvětšuje integraci událostí obou vět, protože tento parametr souvisí s tematickou posloupností: „uma cadeia tópica não é quebrada com a entrada de um referente inanimado, porque a atenção continua voltada para o referente tópico, que é animado e agente“ (Carvalho 2004: 119). Nejedná se však o čistou (ne)životnost per se, nýbrž spíše o jisté charakteristiky entit či jevů, které se k rysu životnosti obvykle váží. Na příkladu s neživotným podmětem (převzato z Araújo 2009: 32–33 a zjednodušeno) vidíme, že pokud neživá entita nemůže být agentivní ani konat záměrně, vytratí se z kauzativní situace donucovací prvek i protichůdné zájmy [252 a,b]; v případě neživotnosti obou aktérů by se také vytratil intersubjektivní vztah mezi nimi a zůstala by pouhá kauzalita (Cottier 1992: 106).

[252] a) Cada jogador devera **fazer evoluir um pokémon**.

b) Uma perspectiva que **faz tremer** os banqueiros.

#### Životnost S1

Kauzátor bývá životný, protože jím je obvykle člověk. Nemusí jím nutně být vždy; podmět kauzativního slovesa nemusí být dokonce ani životný. Vždy však musí mít děj pod kontrolou (doslova či přeneseně) tak, že je schopen působit na kauzovaného a překonat jeho tendenci. Kauzátor musí být silnější než kauzovaný, a to i ve smyslu, že má schopnost ho ovlivnit (ať svou činností, či nečinností) (Silva 2004a: 580–581). Silva proto jako příklad uvádí v roli kauzátorů abstraktní pojem „ticho“:

[253] a) \*O silêncio **fez cair** a Maria.

b) \*O silêncio **deixou cair** a Maria.

Použití takové věty obecně není možné, protože ticho samo o sobě nemá moc Marii shodit. Pokud bychom ale chtěli vyjádřit, že kvůli tichu Maria nemohla, mohla nebo začala např. přemýšlet, pak taková konstrukce možná bude, neboť ticho je schopné působit na psychický stav kauzovaného.

#### Životnost S2

Podobné podmínky se vztahují i na kauzovaného. Silva (2004a: 581) klade důraz na schopnost kauzovaného mít kontrolu nad tím, co se s ním děje, protože jen tak může silnější kauzátor překonat jeho sebekontrolu. To platí pro kauzaci s *fazer*, ale i *deixar* ve významu

„povolit“ podléhá stejné restrikci, proto se nepoužívá v situacích jako *nechat někoho kýchnout*. Přesto mohou nastat situace, kdy kauzovaný tuto kontrolu nemá, například pokud něco neživého spadne. To Silva objasňuje tak, že kauzovaný musí v sobě mít vnitřní sílu (dispozici k pohybu nebo klidu) a ta musí být do jisté míry vnímána jako přirozená – v případě pádu je pád přirozeně možný díky gravitaci. Máme-li situace:

[254] a) ??A Maria **fez subir o livro**.

b) ??A Maria **deixou subir o livro**.

Věty nejsou správně formulované, protože přirozený pohyb knihy je spadnout dolů. Kdyby však k situaci došlo tak, že Maria knihu zvedne pomocí kouzla nebo k tomu přiměje někoho jiného, budou zcela přijatelné.

### Neživotný S2

Neživotný kauzovaný není agens v pravém slova smyslu, a proto má v běžném kontextu agentivnost kauzovaného u sloves *fazer* a *deixar* vliv na distribuci konstrukcí VSV/VOV a VVO. Neživotní kauzování tíhnou ke konstrukci VVO [255–259a] (srov. s VOV/VSV v příkladech [b]) (Silva 1995: 547, 2005a: 867):

[255] a) A Maria **fez cair o livro**.

b) ?? A Maria **fez o livro cair**.

[256] a) A Maria **deixou cair o livro**.

b) ??A Maria **deixou o livro cair**.

[257] a) **deixar caducar o prazo**

b) ??**deixar o prazo caducar**

[258] a) **deixar crescer o cabelo**

b) ?**deixar o cabelo crescer**

[259] a) **O vento fez partir os vidros das janelas**.

b) ??**O vento fez os vidros das janelas partir(em)**.

U typu VVO je jediným zdrojem energie S1, na němž závisí celá kauzativní událost. S2 je zde neagentivním argumentem, jenž trpí děj vyvolaný kauzátorem, proto je tato konstrukce vhodná pro neživotné kauzované, kteří nemohou kontrolovat, co se s nimi děje a nejsou konceptualizováni jako zdroje energie.

Silva (1995: 547, 2004a: 867) nicméně našel případy s neživotným kauzovaným v konstrukci VOV či VSV:

[260] a) **Fez a bola ganhar altura** e passar por cima do guarda-redes. (VOV)

b) **Deixa o leite subir** até cima! (VOV)

c) esta ambição de **fazer os carros andarem** a electricidade. (VSV)

d) O João **deixa o despertador tocar** durante meira hora. (VOV/VSV)

V těchto příkladech agens S1 uvádí do pohybu S2 (míč, auta) nebo ho nechává aktivní (budík) tam, kde je jeho přirozenou tendencí být v klidu. Na rozdíl od knihy (viz výše) lze míč, vroucí mléko a budík konceptualizovat jako zdroje energie pro děj vyjádřený infinitivem, a tím za něj mohou být odpovědní. Použitím konstrukce VOV a VSV se podtrhne stupeň autonomie, který v tomto mají.

### **Životný S2**

Silva (2005a: 867) analogicky vidí korelaci mezi životným S2 a konstrukcemi VOV a VSV. Je-li kauzovaný člověk (tedy prototypicky agentivní entita), měl by být kompatibilnější s konstrukcemi VOV a VSV, v nichž se může do jisté míry spolupodílet na realizaci události. Kauzativum *fazer* pak vyjadřuje nátlak (ten může vyvíjet jen živá bytost na další živou bytost), *deixar* pak implikuje žádost o svolení kauzátora jako autority nebo jeho pasivní postoj, tj. kauzátor je schopen si uvědomovat situaci. Araújo (2012: 23) předpovídá, že typy VOV a VSV jsou proto vhodné i pro situace, kde jsou životné S1 i S2.

### **7.3.3 Realizace podmětů**

Vztah mezi podměty lze hodnotit i na základě formy jejich realizace. Po formální stránce se podmět realizuje jako plnohodnotné jmenné syntagma, zájmeno či vůbec. V této kapitole se blíže zaměříme na nulovou realizaci podmětů – kauzativní konstrukce s infinitivem totiž může fungovat i bez explicitní přítomnosti jednoho či obou podmětů. Na realizaci podmětu a jeho postavení ve větě (a tím i volbu mezi konkrétními typy konstrukce) mají vliv i takové vlastnosti textu, jako je rozvinutost větných členů nebo prozodická stránka, která s ní souvisí.

### **Rozvinutost větných členů**

Příliš dlouhá či rozvětvená syntagmata vložená mezi řídící sloveso a infinitiv mohou narušit kompaktnost konstrukce. Silva (2005a: 869) pozoruje, že rozvinutý podmět infinitivu nahrává konstrukci VVO, díky níž má za oběma slovesy dostatek místa pro své rozvíjení. Přístupnost konstrukce VVO naopak klesá s rozvinutostí předmětu či předmětů infinitivu – tento faktor navíc souvisí s jeho valenční strukturou a tím i počtem pozic, které budou obsazeny. Při volbě konstrukce tedy nemusí jít o rozhodnutí založené na čistě sémantickém základě.

### **Elipsa podmětu**

Gramatika Gulbenkian (2013: 2312–2315) operuje s termínem *sujeito nulo*, jenž označuje jakýkoli podmět, který není ve větě explicitně foneticky realizován – ať jde o podmět nevyjádřený, nebo o podmět všeobecný či žádný (např. u počasí). O kauzativních konstrukcích ve stejnojmenné kapitole nenajdeme nic.

Na obecné úrovni mohou nastat dva základní scénáře, proč dojde k vynechání nedílné součásti základní skladební dvojice: buď je příliš všeobecný anebo není nezbytné ho znát pro pochopení sdělení, nebo je známý z kontextu a díky tomu nepotřebuje být znovu explicitován. Elipsa podmětu tedy může záviset také na celkové struktuře a stylistice textu, neboť úzce souvisí s textovou kohezí a koherencí i estetickým dojmem z textu.

Podle Carvalho (2004: 116–117) je možnost vynechat S2 důsledkem vnoření děje vyjádřeného infinitivem do komplexní struktury, v níž se vytrácí znaky samostatné věty (autorka pojednává obecně o realizaci podmětů vedlejších vět předmětných, mezi něž spadají i kauzativní konstrukce). Reference S1 a S2 mohou být odlišné či totožné s některým z větných argumentů. Například je-li vypuštěn nevyjádřený podmět, jenž je koreferenční s některým z argumentů (nulová anafora), nemusí dojít k narušení srozumitelnosti obsahu sdělení. Co se týče referencí, Pontes (1973: 78) uvádí, že *s mandar* je podmět vždy odlišný od druhého podmětu, zatímco u *fazer* a *deixar* mohou být koreferenční (v takovém případě se použije zvrtné zájmeno).

### **Nevyjádřený S1**

Existují výjimečné případy, kdy není vyjádřen podmět řídicího slovesa, tj. entita, která by měla stát u vzniku celé kauzativní situace. Tento fakt dokládáme příklady převzatými od Araújo (2012: 17):

[261] Poder vender-lhe tudo, poder **fazer-lhe aceitar** facilmente todas as decisões políticas, fazer dele um aliado dócil e submisso.

[262] O investimento nas infra-estruturas é uma maneira elegante de **fazer pagar aos ocidentais** os danos causados pelos bombardeamentos, e isto no interesse da Europa.

Tyto nevyjádřené podměty můžeme na základě kontextu chápat jako nějakou autoritu s rozhodovací mocí nebo obecně veřejnost, lidi či určitou skupinu lidí, tedy všeobecný podmět nebo podmět specifikovaný předchozím kontextem.

### **Nevyjádřený S2**

Mnohem obvyklejší je nerealizovaný S2. Kemmer & Verhagen (1994: 130) parafrázuji Nedyalkova & Silnického, že pokud bude ve struktuře scházet jeden člen, bude to téměř výlučně právě kauzovaný, a vysvětlují, že kauzovaný v dativu či instrumentálu je v jistém smyslu „třetí“ účastník děje: kauzátor a přímý předmět se konceptuálně nacházejí v jádru děje, zatímco nepřímý předmět je ve struktuře události vedlejší. Menší integrace zároveň znamená větší periferičnost a tím i větší postradatelnost. Jazyky prý také mají poměrně málo sloves, která vyžadují doplnit recipientem, a beneficianti a instrumenty jsou tak jen participanty navíc, které je možné přidávat volitelně.

Gonçalves (1999: 410) má za to, že kauzovaný může zůstat lexikálně nevyjádřený v případech, které ovlivňují různé faktory, zejména časová reference kauzativního slovesa. Je-li ve větě gnómický prézens (tedy nikoli deiktický) nebo časové určení vyjadřující frekvenci (*sempre, por vezes*), je věta přijatelná, zatímco s perfektivní časovou referencí není:

[262] a) Este medicamento **faz dormir**.

b) \*Este medicamento **fez dormir**.

[263] a) Por vezes, as grandes emoções **fazem desmaiar**.

b) As grandes emoções **fizeram desmaiar**.

Dalším faktorem jsou vlastnosti kauzativního slovesa. *Mandar* je prý k vynechání kauzovaného způsobilejší než *fazer*:

[264] a) os professores **mandaram trabalhar**

b) \*os professores **fizeram trabalhar**

Zde nejde o skutečné vyrušení kauzovaného, ale spíše o fonologické vynechání podmětu chápaného jako generický prototyp.

Araújo (2012: 17) uvádí příklady, kde nevyjádřený S2 odpovídá výše zmíněnému všeobecnému podmětu, zde konkrétně typu *všichni, ostatní* (povšimněme si politického kontextu, v němž není o všeobecné kontexty nouze):

[265] a) Os eurodeputados deixaram de ser um conjunto desprezável e querem **fazê-lo compreender**.

b) O Parlamento Europeu, em primeiro lugar, soube **fazer ouvir** a sua voz.

Araújo (2012: 17–18) si na dvojazyčném korpusovém materiálu povšimla, že tam, kde francouzština postrádala oba podměty, portugalští překladatelé z francouzštiny mají tendenci vyjádřit alespoň S2:

[266] Et **faire aimer** les livres, n'est-ce pas notre rôle?

→ E não é nosso papel **fazê-los gostar** de livros?

[267] Cette proposition est dès lors encore plus difficile à **faire accepter**.

→ Isso faz com que seja ainda mais difícil **convencer alguém a aceitar** a presente proposta.

Zatímco [266] si vystačí se zájmenem odkazujícím k blíže neurčenému *oni*, v [267] se vyjadřuje všeobecnost logického kauzovaného pomocí neurčitého zájmena a kompletní větné modulace.

Korpusový výzkum ukazuje, že v mluveném jazyce je neúplné obsazení syntaktických pozic poměrně časté (Pereira 2012: 345–346). Z výzkumů proto kromě případů, kdy nelze jednoznačně určit konstrukci vzhledem ke stejným pádům jmen, vypadávají i případy, kdy není možné určit druh konstrukce kvůli úplné formální nepřítomnosti kauzovaného<sup>71</sup>:

---

<sup>71</sup> Z počtu 469 výskytů se jí podařilo roztrždit pouhých 294, tj. přes 60 %, do kterých se započítaly i hraniční případy VSV/VOV a VOV/VV, není však vyčísleno, jaký podíl na zbývajících necelých 40 % připadal na konstrukce s vynechaným podmětem.

[268] **Deixa chiar** para aí, que o raio que partem o carro!

[269] Os cães eram como uns 'cristãos', tudo o que se **mandava fazer**, eles faziam.

[270] Quando foi ao fim de três tratamentos, o animal, as tripas, a raspa de veado **fez sarar**.

[271] Porque é que você não **manda** ali **abrir** uma vala além para o ribeiro?

[272] Não **deixam matar** ouriços!

První tři příklady mají podmět nevyjádřený, ale s referencí ve větě (*o carro, os cães, o animal*), v posledních dvou je jeho interpretace arbitrární (případně odkazuje k situačně sdílené referenci).

## 7.4 Další kontextové faktory

### 7.4.1 Sémantika pádů

U kauzativních konstrukcí se setkáváme s propojením valenční teorie s teorií pádů, díky němuž můžeme charakterizovat významové rozdíly mezi formálními alternativami realizace věty, které se liší právě jenom v pádu kauzovaného. Autoři s oblibou zmiňují Fillmora (1968) proslulého svou rámcovou teorií a pádovou gramatikou, jenž byl v tomto průkopníkem zkoumání sémantických vztahů ve větě.

Podle Fillmora pády nejsou morfologické kategorie, nýbrž jsou součástí hloubkové struktury a vyjadřují sémantický vztah jmenných syntagmat k řídícímu slovesu. Mezi základní druhy tzv. hloubkových pádů patří (viz Konečná 2014):

- Agentiv – pád původce děje (typicky životný)
- Dativ – pád entity zasažené dějem nebo stavem
- Instrumentál – pád předmětu nebo síly, která je příčinou děje či stavu
- Lokativ – identifikuje prostorové umístění nebo orientaci děje nebo stavu
- Faktitiv – pád entity, která je výsledkem děje
- Objektiv – nejedná se o objekt ani povrchový pád akuzativ, nýbrž pád čehokoliv, co lze reprezentovat jménem a jehož role ve vztahu ke slovesu je identifikována sémantickou interpretací slovesa

Druhou významnou osobností, k níž se literatura pojednávající o pádech ráda vrací, je Comrie (1989) se svou pádovou hierarchií: podmět → předmět přímý → předmět nepřímý → předmět oblique. Díky ní se snaží předpovědět, v jakém pádě budou jednotlivá nominální syntagmata podle toho, jaké pozice ve větě jsou obsazené (je-li určitá pozice již obsazená, na řadě je pozice napravo od ní).<sup>72</sup> Comrie si povšiml, že za přítomnosti více nominálních členů se mění pád kauzovaného: pokud je kauzátor podmět, kauzovaný bude přímý předmět, je-li přítomen další

---

<sup>72</sup> Nutno poznamenat, že mluvnický pojem jmenný pád zde splývá s označením větněčlenských funkcí, neboť románské jazykovědy neoddělují morfologii a syntax natolik striktně jako česká tradice. Pády se (vzhledem k analytičnosti mnoha mluvnických kategorií a praktické neexistenci jmenné flexe) určují podle podoby syntagmatu po jeho pronominalizaci

předmět, kauzovaný se stane předmětem nepřímým atd. Podle této teorie by se realizace podmětu měla měnit podle toho, zda je sloveso v infinitivu intranzitivní, monotranzitivní či ditranzitivní, jedná se tedy o čistě strukturní volbu založenou na formálním základě.

Kemmer & Verhagen (1994) zastávají názor, že formální hierarchie pádů nebere v potaz, že pád podmětu infinitivu ovlivňuje i sémantika pádů. To, jakým způsobem se tak děje, rozebereme po vsuvce související se vztahem tranzitivnosti a kauzativnosti.

### **Tranzitivnost a kauzativnost**

Mnoho lingvistů (např. Delancey 1984, Croft 1991) věří, že konceptuální základ tranzitivnosti je kauzální. Silva (1995: 548) se domnívá, že mezi kauzativními konstrukcemi a tranzitivními větami existuje úzký sémantický vztah – má za to, že jednoduché tranzitivní věty slouží jako konceptuální a strukturní vzory pro tvoření komplexních kauzativních konstrukcí. Stejně jako Kemmer & Verhagen v nich spatřuje rozšíření tranzitivních struktur spíše než výsledek redukce dvou vět (jenž naopak odpovídá generativistickému pojetí vzniku těchto konstrukcí). To je podle něj důvod, proč jsou pády větných členů kauzativních konstrukcí analogií na pády větných členů v tranzitivních strukturách a jejich přidělování tudíž není jen čistě formálním mechanismem, nýbrž je motivováno i sémantickými principy.

Příkladem sémantické motivace může být míra zasaženosti větných členů (více či méně přímo) věty jednoduché. Jedná se o určující faktor pádových kontrastů (akuzativ vs oblique, dative vs instrumentál) v mnoha jazycích, proto lze předpokládat, že se totéž bude dít i u kauzativních konstrukcí (Kemmer & Verhagen 1994: 134). Variace v pádech založená na sémantických principech je jasným důkazem toho, že kauzativní konstrukce pracují i s významy pádů a Comrieho hierarchie je pro ně nedostačující. O sémantických rozdílech mezi různými podobami S2 v souvislosti s pády hovoří i Dixon (2000: 45).<sup>73</sup>

Níže uvádíme konkrétní příklady na němčině, francouzštině a nakonec i portugalštině, kdy mluvčí může volit pád kauzovaného (někdy dokonce za cenu narušení konstrukce). Nejprve si však na příkladu konstrukce VVO, která jako jediná může obsáhnout všechny pády přicházející v portugalštině v úvahu, ukážeme, jakou sémantiku nesou pády v závislosti na tranzitivnosti řídicího slovesa.

Použitím analytické kauzativní konstrukce (vyjma typů VSV a VSqueV s podmětem infinitivu v nominativu) se kauzovaný dostává ze subjektového nominativu do jiného pádu, který v první řadě závisí na valenci infinitivu. Silva (1955: 547–548) vysvětluje, že je-li infinitiv

---

a podle přítomnosti předložky, zatímco v češtině mohou být románské „předložkové“ pády (dativ, příp. genitiv a instrumentál, jsou-li rozlišovány) bezpředložkové. Zde se budeme držet obecně přijímané románské terminologie.

<sup>73</sup>„In every language we get the original S becoming O of the causative construction [...] a number also have an alternative marking for the original S, which carries a semantic difference.“ U japonštiny prý jde o opozici dativ vs. akuzativ lišící se v rysu dobrovolnosti ze strany kauzovaného, v maďarštině pak o opozici akuzativ vs. instrumentál lišící se v přímosti kauzace.

intransitivní, podobá se věta větě jednoduché: kauzátor figuruje jakožto podmět tranzitivní věty a kauzovaný odpovídá jejímu přímému předmětu. Kauzovaný se stává posledním článkem akčního řetězce – představuje konečný bod, kam směřuje energie vydaná kauzátorem, a jako pasivní a přímo zasažený účastník přirozeně spadá do kategorie přímého předmětu (jemuž nejlépe odpovídá *patiens*):

[273] a) *A Maria fez/mandou/deixou brincar os miúdos.*

b) *A Maria fê-los/mandou-os/deixou-os brincar.*

Je-li infinitiv tranzitivní, kauzátor je podmět celé konstrukce, přímým předmětem je tentokrát „o afectado“ (neboť je zasažený celou událostí a je posledním příjemcem energie) a kauzovaný, jenž nestojí ani na začátku, ani na konci řetězce a není ani zdrojem, ani příjemcem energie, tudíž je do události zapojený méně přímo (spíše jako jakýsi druhotný agens), se proto bude objevovat jako nepřímý nebo jiný předložkový předmět.

### **Sémantika konkrétních pádů**

Pokud věta umožňuje, aby měl kauzovaný víc než jeden pád, vstupují do hry jemné významové rozdíly. Kemmer & Verhagen (1994: 133) věří, že souvislost s volbou pádů může mít přímost a nepřímost kauzace, přičemž vzniká jakési pádové spektrum s přímým předmětem na jedné straně a nepřímým oblique na straně druhé (např. němčina či maďarština vyjadřují akuzativem přímou kauzaci a agentivem kauzaci více nepřímou). V němčině se prý faktory jako autonomie, fyzická vzdálenost, absence přímého verbálního kontaktu a menší důraz na daný participant podílejí na preferenci pádu s předložkou *von* na úkor přímého pádu. Díky sémantickému náboji lze proto někdy přeskočit dativ, který by měl dle Comrieho být na řadě v pádové hierarchii, a použít rovnou následující pád.

Uvedme nyní konkrétní případy, jak lze v portugalštině realizovat kauzovaného a jakou sémantiku dané pády nesou.

#### **1) Přímý předmět – akuzativ**

Silva (1995: 550) ho chápe jako zdroj energie pro událost vyplývající z infinitivu. Zároveň je ve vyšší míře přímo zasažený a více integrovaný do události, vyjadřuje tudíž přímější interakci. Pro ilustraci se vraťme k příkladu s knihou:

[274] a) *A Maria fez/mandou/deixou os miúdos ler esse livro.*

b) *A Maria fê-los/mandou-os/deixou-os ler esse livro.*

#### **2) Nepřímý předmět – dativ**

O nepřímém předmětu vynášejí Kemmer & Verhagen (1994: 129) velmi zřetelný soud: „the most typical causees are animate, just like indirect objects“. Kauzovaný se podle nich podobá recipientu/beneficientu v životnosti i jakožto proživatel události, což je dostatečnou motivací pro



dativ. Podle Silvy (1995: 550) se kauzovaný v dativu neidentifikuje zcela jako recipient nebo beneficent (typické role nepřímého předmětu), avšak chová se více jako oblique. Zároveň je životný, potenciálně aktivní (mohl by iniciovat děj) a méně zapojený do událostí než kauzátor a participant v akuzativu, stejně jako je nepřímý předmět konceptuálně okrajovější ve vztahu k podmětu a přímému předmětu:

[275] a) *A Maria fez/mandou/deixou ler esse livro aos miúdos.*

b) *A Maria fez-/lhes/mandou-/lhes/deixou-/lhes ler esse livro.*

### 3) Nepřímý předmět – oblique

Jak bylo vysvětleno v kapitole o strukturních vlastnostech infinitivních kauzativních konstrukcí, pod pojmem „oblique“ nemáme na mysli „nepřímý pád“ jakožto opozici k „přímému“ pádu, nýbrž „ostatní nepřímé pády“ vymezující se vůči předložkovému dativu. Pro portugalskou štinu to může být agentiv a instrumentál, nicméně s těmito pojmy se setkáváme jen velmi zřídka, neboť celá tato kategorie je v reálném úzu kauzativních konstrukcí okrajová a je-li v literatuře traktována, pak obvykle pod souhrnným označením oblique.

Agentiv je pád kauzovaného, jenž se vyjadřuje syntagmatem s předložkou *por*. Raposo (1981: 208) ho vnímá jako výsledek předchozí pasivizace, ale podle Silvy (1995: 550) jde spíše o okrajovější a autonomnější člen, přirozeně agentivnější, méně nebo vůbec rematizovaný za méně přímé kauzace. Pokud upravíme vzorovou větu s Mariou, získáme:

[276] *A Maria fez/mandou/deixou ler esse livro pelos miúdos.*

Instrumentál se v souvislosti s kauzativními konstrukcemi zmiňuje ještě vzácněji – Silva bez dalšího vysvětlení pouze uvádí, že se tvoří s předložkou *com*<sup>74</sup>, případně *através* (Silva 1995: 550, 2005a: 866).

Významové opozici dativ – oblique se budeme věnovat níže.

### Autonomie kauzovaného

V portugalské štině se díky trojímu typu infinitivní konstrukce kauzovaný vyjadřuje nominativem (VSV), akuzativem (VOV, VVO), dativem (VVO) a oblique (VVO). Alsina (1992: 520) si klade otázku, co umožňuje pádovou variabilitu u kauzativ<sup>75</sup> a odpověď nachází v sémantice. Silva (2004a, 2005a) i Araújo (2009, 2012) jsou přesvědčeni, že díky těmto možnostem mohou mluvčí formulovat konkrétní výpověď tak, aby do ní zakódovali sémantickou informaci o kauzovaném. Zatímco podmět v nominativu je sémanticky nezávislý a mluvčí jím může

---

<sup>74</sup> Konkrétní příklady Silva neuvádí, na základě analogie s angličtinou (viz *Mary cut the cake with a knife* (Kemmer & Verhagen 1994: 129) si vytváříme vlastní: *A Maria fez cair o vaso com a bola*.

<sup>75</sup> „A theory of causatives must account for what it is that allows the argument that corresponds to the external argument of the embedded verb to be expressed as an object in the causative form, what it is that allows it to be optionally expressed as an oblique or omitted, and what it is that allows this optional oblique expression only for some verbs.“

signalizovat, že kauzovaný jedná aktivně a má kontrolu nad tím, co koná, předmět je již závislý argument a tuto závislost vyjadřuje i sémanticky.

Každému ze tří různých předmětů odpovídá jiný kauzovaný zejména co do aktivity (či iniciativnosti), agentivnosti a konceptuální integrovanosti do události – přímý předmět (OD) je neaktivní, neagentivní a nejméně integrovaný; vlastnosti jednotlivých předmětů Silva shrnul také schematicky (Silva 1995: 548–549):

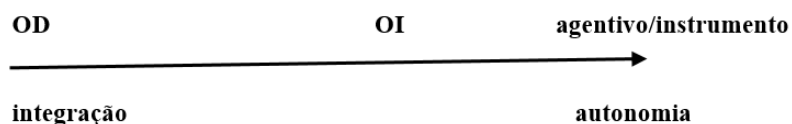


Schéma 7 – Integrace a autonomie předmětů (Silva 1995: 549)

Volba mezi akuzativem a dativem (příp. oblique) odkazuje k více či méně přímé manipulaci kauzovaného ze strany kauzátorů – do jaké míry je jeho činnost závislá na kauzátorovi a vynucená (Araújo 2009: 34). Srovnáme následující dvojici příkladů s velmi doslovnými překlady, ze kterých i v češtině prosvítá tato opozice:

- [277] a) fiz o Pedro comer a sopa (přiměl jsem Petra sníst polévku) (VOV – akuz.)  
 b) fiz comer a sopa ao Pedro (přiměl jsem sníst polévku Petrovi) (VVO – dativ)

Na škále VSV – VOV – VVO se směrem doprava snižuje míra kontroly kauzovaného při provádění činnosti (včetně autonomie syntaktické), zároveň je však u VVO kauzovaný méně manipulován, protože kauzátor více manipuluje celý proces než samotného kauzovaného (je tematizována událost jako celek, nikoli její subjekt). Proto je kauzovaný v dativu méně závislý než kauzovaný v akuzativu (zároveň je tato menší závislost vyjádřena jeho větší vzdáleností ve větě), což ostatně tvrdí i Kemmer & Verhagen (1994: 133): méně významný člen v dativu je zároveň samostatnější.

### Dativ vs. oblique

Volbu mezi dativem a agentivem/instrumentálem v tranzitivních infinitivních větách na obecné rovině pojednávají Kemmer & Verhagen. Pádovou sémantiku promítají přímo do označení podmětu infinitivu: pro dativ je to *causee*, pro akuzativ *affectee* a pro oblique *instrument* a všichni tři jsou pro ně prostředníky energetického toku v rámci věty. Největší rozdíl mezi kauzovaným v dativu a instrumentem vidí v životnosti a míře zasaženosti (Kemmer & Verhagen 1994: 129, 131, 135).

Prototypický instrument je neživotný a prototypický kauzovaný v dativu je životný. Živou bytost lze vnímat metaforicky jako instrument – nástroj použitý kauzátořem k vykonání akce. Rozdíl mezi nimi ukazují na příkladu z hindštiny, v němž jistý Ram měl ochutnat, jak bylo okořeněno jídlo (anglický překlad zněl *I had Ram taste the seasoning*). Pokud se použil dativ, tj. dali ochutnat Ramovi, byla tato ochutnávka v Ramův prospěch. Pokud použili instrumentál, tj.

nechali ochutnat Ramem, ochutnal ve prospěch někoho jiného (např. ochutnal namísto kuchaře nebo byl králův ochutnávač).

Pokud jde o zasaženost kauzovaného, v dativu je zasažen, jako jsou zasaženi lidé (zkušenostně), zatímco u instrumentálu důraz není na tom, že člen zažívá nějakou změnu, nýbrž pouze na jeho zprostředkující úloze k vykonání této změny.

Podobné opozice v portugalštině uvádí Silva (1995: 549):

[278] a) O presidente fez/mandou/deixou aprovar a lei [aos deputados](#).

b) O presidente fez/mandou/não ?deixou aprovar a lei [pelos deputados](#).

Ve formě dativu [278a] jsou poslanci více zapojeni do procesu schvalování zákona a jsou více zasaženi předsedovou vůlí, protože dativ (pro Silvu zde jako *objeto indireto* OI) je více integrovaný do události a zasažený více napřímo. V agentivu [b] jsou poslanci autonomnější a perifernější účastníci a jsou zprostředkovatelem (metaforickým instrumentem), který předseda použil, aby byl zákon schválen (pro *fazer a mandar*); pokud bychom poslance interpretovali jako agenty pasiva, vypadnou z jádra výpovědi a mohou se dokonce stát zcela zbytným větným členem. V prvním případě se klade větší důraz na úlohu poslanců, ve druhém na výsledný proces, zároveň je ve druhé situaci interakce mezi kauzátorem, kauzovaným a argumentem v akuzativu méně přímá a lze ji vnímat, jako že se více zakládá na vůli kauzovaného. Podobnou motivaci mají pády i v těchto příkladech:

[279] a) Fiz conhecer Évora [à minha mulher](#).

b) Fiz examinar a criança [pelo médico](#).

Manželka je v dativu, protože není instrumentem vedoucím k poznání, naopak se situace konala v její prospěch a ona tím něco získala. V případě prohlídky dítěte byl lékař jen prostředkem k uskutečnění prohlídky, hlavním tématem situace bylo dítě a o lékaře vůbec nešlo.

### **Akuzativ vs. dativ**

Pro osvětlení rozdílu mezi akuzativem a dativem na konkrétních příkladech z portugalštiny si vypůjčíme Silvův příklad s polévkou (Silva 2005a: 869):

[280] a) Fi-lo comer a sopa. (VOV – akuzativ)

b) Fiz-lhe comer a sopa. (VVO – dativ)

Jak již bylo nastíněno výše při traktování pojmů „autonomie“ a „manipulace“ (7.2.2), tato alternace je důsledkem použitého stupně manipulační síly kauzátora („força manipuladora“), míry autonomie kauzovaného a rozlišuje přímou a nepřímou kauzaci/manipulaci. Silva a s ním i Araújo (2012: 24) věří, že použije-li se konstrukce VVO a kauzovaný v dativu [280b], manipulace S2 ze strany S1 se jeví slabší, protože je nepřímá, neprobíhá fyzickým kontaktem, nýbrž přesvědčovací strategií: S2 polévku sní, protože ho o tom S1 přesvědčil. S2 je syntakticky nepřímý objekt a sémanticky je prezentován jako aktivní proživatel a beneficent (jako nepřímý objekt přijímá, není trpítelem). Má si uvědomit, že sníst polévku je pro něho výhodné, a díky tomu má tento děj

uskutečnit. Pokud mluvčí formuluje konstrukci jako typ VOV a kauzovaný je v akuzativu [280a], jeho míra nezávislosti se částečně zredukuje. Kauzátor na něho vyvíjí nátlak, může dokonce použít fyzickou sílu – kauzovaný je proto *patients*, který má povinnost nebo je donucen polévku sníst. Jde o přímou manipulaci S2 ze strany S1, jenž si vynutí vykonání děje. S2 je sémanticky degradován a zdá se, že jakožto přímý předmět kauzace ztratil svou plnou agentivnost, jelikož jedná z donucení proti své vůli.

Kontrast mezi akuzativem a dativem vynikne, když se přidá silová dynamika kauzativního slovesa (Silva 2005a: 869):

[281] a) **Fê-lo** repetir o exame.

b) **Deixou-lhe** repetir o exame.

Podmět slovesa *fazer* aktivně zasahuje do děje a kauzovaný v akuzativu je *patients*, který musí dělat něco, co nechce. Naopak minimální zásah podmětu *deixar* předpokládá, že kauzovaný v dativu je aktivní a svobodný recipient mající výhody z uděleného povolení nebo nezabránění tomu, aby dělal, co chce.

Automaticky může vyvstat otázka kombinovatelnosti sloves *fazer*, *deixar* a *mandar* s konkrétním pádem. Ačkoliv z jeho vlastního korpusového výzkumu plyne spíše opak, Silva (2005a: 870) má dojem, že se *deixar* a *mandar* kombinují s dativem snáze než *fazer* – zřejmě kvůli sémantickým vlastnostem těchto sloves a také proto, že je *fazer* v kauzativní funkci z těchto tří sloves nejvíce gramatikalizované. Předložka *a*, pojící se v portugalštině s dativem, se používá pro vyjádření směru (ať čistě prostorově nebo jako směr vedoucí k příjemci něčeho) a tomu odpovídá význam *deixar* a *mandar*. Silva (2004b: 315) vidí propojení směru a obou sloves tak, že *mandar* jakožto direktivní sloveso vyjadřující rozkaz či jakožto sloveso vedoucí k pohybu zahrnuje prostorovou dimenzi a *deixar* jakožto sloveso vyjadřující minimální zásah kauzátorů se zaměřuje na „functional dimension of the beneficiary“, tedy na směřování k beneficiantu.

Sémantický rozdíl mezi dativem a akuzativem se může projevit v oblasti překladu směrem do portugalštiny z jazyka, který kauzativní konstrukcí tyto nuance obvykle nerozlišuje, např. z francouzštiny. Dojde-li k zachování infinitivní konstrukce s klitikem, může portugalština volit mezi dativem a akuzativem. Araújo (2009: 33) uvádí příklady, kdy byl původní dativ převeden jako akuzativ, čímž vynikne záměrná manipulace kauzovaného kauzátořem: S2 je pouhý proživatel vědomého a chtěného zásahu kauzátořa:

[282] a) Il est facile de la gruger, de **lui faire croire** que tel boulot est très compliqué.

→ É fácil enganá-la, **fazê-la crer** que determinado trabalho é muito complicado.

b) [...] le semi-esclavage [...] pour [...] **leur faire oublier** d'où ils viennent [...].

→ b) [...] semiescravatura [...] para [...] **fazê-los esquecer** de onde vêm [...].

Araújo má za to, že kontext<sup>76</sup> těchto příkladů (*enganar, esquecer, semiescravatura, assimilação forçada, dominar, seres «menos que humanos»*) v spolu s psychologickými slovesy je negativní.

Kemmer & Verhagen (1994: 134) citují podobnou opozici dativu a akuzativu ve francouzštině (viz Hyman & Zimmer 1976: 193–194), a to proslulý příklad se špenátem.<sup>77</sup> To dokládá, že se jedná o univerzální fenomén vyskytující se napříč různými jazyky a sémantická motivace je zde natolik silná, že dokonce může dojít k porušení pravidel (což se v portugalské na rozdíl od francouzštiny neděje, neboť normativně zahrnuje i možnost akuzativu).

Araújo (2012: 25) vysvětluje také vztah mezi takto manipulovaným akuzativem a VOV, jelikož víme, že tento typ se vyznačuje aktivním kauzovaným, jenž má kontrolu nad svou činností. Donucování podle ní neimplikuje ztrátu kontroly nad událostí a kauzovaný stále zůstává odpovědný za její průběh. Kauzativum *fazer* je zde blízké slovesu *forçar* a sémanticky je zjevné, že nelze nutit někoho něco dělat, aniž by nad tím měl kontrolu. Typ VOV tak profiluje vztah moci nebo závislosti mezi S1 a S2 a zdůrazňuje vztah přímé manipulace mezi nimi.

Z těchto důvodů jsou Silva (2005a: 870) a Araújo (2012: 25–26) přesvědčeni, že u psychologických sloves, kde jde o zkušenost a ne o činnost, a tudíž nelze S2 manipulovat, padne volba na konstrukci VVO. Psychologická slovesa týkající se vnímání, víry či chápání se nepojí s procesem nucení k vykonání činnosti nebo bránění kauzovanému v zamýšlené činnosti. Jedná se spíše o jeho ovlivnění nebo o působení na jeho smysly. Kauzátor nemá kauzovanou událost plně pod kontrolou, kauzovaný je zasažen, avšak ne v pasivním smyslu a zároveň ne v přímém kontaktu s kauzátorem. Dativ je zde způsob, jak u podmětu indukovat změnu na proživatele, a s psychologickými slovesy se s ním *fazer* i *deixar* kombinují velmi snadno:

- [283] a) **Fiz-lhe entender** que já não a amava mais. (dativ)  
b) ?**Fi-lo entender** que já não a amava mais. (akuzativ)  
[284] a) **Deixei-lhe entender** que já não a amava mais. (dativ)  
b) ?**Deixei-lo entender** que já não a amava mais. (akuzativ)

*Fazer* se zde významově blíží k *deixar* (Silva 2004b: 315).

## 7.4.2 Funkční perspektiva

Pokud bychom se vrátili ke Comrieho pádové hierarchii, výše popsané principy nám umožňují pochopit, proč se dnes lingvisté nespokojí s pouhým formalismem co do podoby předmětného doplnění kauzativního slovesa. Silva (1995: 543 – 550) s Comrieho hierarchií

<sup>76</sup> „«Keep Australia white» é então a palavra de ordem – «A Austrália aos brancos»: depois do genocídio devido aos primeiros colonos, ou da semiescravatura praticada nas reservas, apenas resta a assimilação forçada a partir do berço para dominar estes seres «menos que humanos» e fazê-los esquecer de onde vêm e quem são.“

<sup>77</sup> U tranzitivních sloves se namísto dativu objeví zájmeno v akuzativu: *Je l'ai fait manger des épinards* namísto *Je lui ai fait manger des épinards*. Akuzativ *le* značí přímější kauzaci, kauzovaný je více zasažen proti své vůli, byl donucen špenát sníst, neměl jinou volbu. Dativ *lui* odkazuje k méně přímé kauzaci, např. byl dotyčný nakrmen špenátem, protože měl hlad, schází zde konotace nemožnosti volby.

polemizuje také v tom, že syntaktické projevy kauzativních struktur v portugalštině závisejí na jejich sémantice (viz sémantika konstrukcí VSV, VOV a VVO). Jinými slovy – se sémantikou pádů se vzájemně podmiňují i jednotlivé konstrukce, protože každá pády využívá jinak.

V portugalštině se díky tomu může velmi zřetelně projevat, jaké si mluvčí v rámci paradigmatu zvolil jazykové prostředky pro vyprofilování dané situace (protože kromě volby mezi syntetickým a analytickým kauzativem a finitní a nefinitní konstrukcí měl volbu navíc také v rámci tří druhů infinitivní konstrukce). Tím do hry vstupuje silná perspektiva mluvčího. Proto není nic překvapivého, že realizace podtypů kauzativní konstrukce a konkrétních pádů je jedním z prostředků, kterými lze ovlivnit aktuální členění větné. Jelikož portugalská lingvistika v souvislosti s kauzativy hovoří o perspektivě a my se v rámci teorie aktuálního členění budeme zabývat dichotomií téma-réma pouze na nejobecnější úrovni, volíme z praktických důvodů pro účely této práce pojem funkční větná perspektiva.

Ať považujeme kauzativní konstrukce za rozšíření jednoduchých tranzitivních struktur či naopak za redukci několika vět, v konečném důsledku zde dochází ke změnám slovosledu a distribuce rolí, které se promítnou i na poli funkční perspektivy: podmět (typicky téma) se stává předmětem, jenž obvykle spadá do jádrové části výpovědi. V rámci této aktualizace pak dochází k dalším možnostem členění informace.

Zajímavé příklady toho, jak výpovědní perspektiva mění větné uspořádání, uvádějí Alsina (1992)<sup>78</sup> a Dixon (2000)<sup>79</sup> pro čičevštinu, ačkoliv to lze velmi dobře ilustrovat i na rozšířenějších a evropských jazycích. Pokud se vrátíme k příkladu s ochutnáváním (Kemmer & Verhagen 1994: 132), volba pádu kromě vlastní sémantiky signalizuje také tematickou výstavbu výpovědi: dáme-li ochutnat Ramovi, nachází se Ram v samém jádru výpovědi, zatímco když se jídlo nechá ochutnat Ramem, Ramova rematičnost je značně oslabena. Podobně funguje i Comrieho (1976: 300–301) německý příklad s dopisem: pokud dáme synovi napsat dopis, je rématem psaní dopisu, zatímco pokud necháme (přimějeme) napsat dopis syna, je syn do rématu mnohem více zahrnut.

Kemmer & Verhagen (1994: 133) se domnívají, že s výpovědní perspektivou se pojí i přímot kauzace a zasaženost kauzovaného. Čím více je kauzace nepřímá, tím více bude kauzovaný stát na periferii sdělení; okrajovost prvku obvykle nekoreluje s jeho rematičností (réma není periferní). A čím je člen zasaženější, tím více bude předmětný a ústřední pro celou

---

<sup>78</sup> Alsina (1992: 523) hovoří o kauzátorovu záměru, jenž způsobuje alternaci mezi patientem a adjunktem. Ve větě přeložené *The porcupine made the owl cook the pumpkins* je sova objekt a ve sdělení jde primárně o sovu: kauzátor chtěl, aby sova uvařila dýně, působil na logický podmět infinitivu a svým působením ho zasáhl. Ve větě přeformulované *The porcupine had the pumpkins cooked by the owl* je kauzovaný vyjádřen nepřímou a kauzátorův hlavní úmysl není působit na sovu, nýbrž aby se dýně uvařily, a sova je k tomu pouze prostředkem. Rozdíl mezi oběma větami potvrdí i to, že se při testování větných funkcí na každou z nich jinak zeptáme: *What did the porcupine do to the owl* a *What did the porcupine do to the pumpkins*.

<sup>79</sup> V čičevštině se podmět infinitivu chová odlišně podle toho, kterou roli aktuálně zastává a jaký je jeho vztak k druhému slovesu. Jakožto agens nemůže podstoupit vytknutí na začátek věty, zatímco jako patiens (obecný, instrumentální či lokativní objekt) není takto omezován, podobně u agentu nelze vytknout místní určení na začátek věty a postavit ho tak na místo podmětu, zatímco u patientu to možné je (Dixon 2000: 529).

událost. Agentivní a instrumentální aktanti jsou periferní členy, kteří mají větší kontrolu nad svým jednáním a jsou zasaženi méně přímo. Dativní a akuzativní aktanti jsou centrálnější, mají méně nezávislosti a větší stupeň zasažení (dativ je v tomto je někde uprostřed, akuzativ je opakem instrumentálu a agentivu). Okrajovost větných členů vyjádřených jako „non-dative oblique participants“ (Kemmer & Verhagen 1994: 135) je stejná pro kauzativní konstrukce a pro pasivum: agens v pasivu rovněž obvykle nestojí v jádru výpovědi a lze ho vypustit (kdyby byl rématem, nejspíš by mluvčí ne zvolil pasivní konstrukci), a proto se v mnoha jazycích setkáme s udělením stejného pádu pro kauzativa a pasivum.

Co se týče zapojení kauzovaného do děje, u konstrukce VSV je do ní nejvíce zahrnutý, zatímco u typu VVO již není děj pod jeho kontrolou (7.2.2). Nejenže mluvčí portugalštiny ze své perspektivy mohou volit adekvátní typ konstrukce, zároveň při překladu z cizích jazyků, které tyto významové rysy vyjadřovat nemusí, musí zvolit ekvivalentní vyjádření a na základě kontextu určit, jaký „náboj“ situaci dát, pokud se rozhodnout pro analytickou kauzativní konstrukci. Příklady, kdy takto překladatel manipuluje s výpovědní perspektivou, dokládá Araújo (2012: 20):

[285] Ces digues ont été érigées par un «parti clandestin» qui risque de **faire succomber le Maroc** a la tentation théocratique [...]

→ Estes diques foram erguidos por um «partido clandestino» e **fazem Marrocos correr o risco** da tentação teocrática [...]

[286] [...] opération qui consiste à **faire prendre conscience aux gens** que [...]

→ [...] operação que consiste em **fazer as pessoas tomarem consciência** que [...]

[287] Il serait absolument impensable **de faire supporter aux victimes** une partie des préjudices [...].

→ É absolutamente impensável **fazer as vítimas suportarem** uma parte dos prejuízos [...].

Tam, kde francouzština (v níž nelze obě slovesa oddělit) klade důraz spíše na kauzovaný děj, portugalština zdůrazňuje kauzovaného agenta. V těchto příkladech volil překladatel převod konstrukcí VSV, v níž je podmět syntaktickým i sémantickým subjektem s vlastní autonomií, zatímco ve francouzštině byl nepřímým předmětem v dativu.

Vrátíme-li se k hlavním pojmům výpovědní perspektivy, tedy východisku a jádru výpovědi, které jsme pojednávali výše z hlediska pádu kauzovaného, můžeme také odkrýt jisté rozdíly mezi typy infinitivních konstrukcí. Araújo (2012:18) vybírá kontrast typů VOV a VVO:

[288] a) A Maria **fez os miúdos ler** esse livro.

b) A Maria **fez ler** esse livro aos miúdos.

Ve struktuře VOV [288a] je východiskem *Maria* a kauzativum *fazer*, *Maria* je tedy nejvíce tematizovaným prvkem vzhledem k celé kauzativní situaci. Jedná se však o strukturu o dvou větách, a proto dochází ještě ke druhotné tematizaci vzhledem k situaci věty vedlejší – východiskem pro tuto větu je její podmět *os miúdos*. To znamená, že v perspektivě typu VOV je



rématem celá vedlejší věta a v rámci rématu je zároveň podmět tematizován jakožto východisko pro druhý děj. Podmět jakožto původce děje je v antepozici tematičtější, než když se uvede po přísudku. Ve struktuře VVO [288b] je zdůrazněný a za východisko pro druhý děj považován infinitiv *ler*, nikoliv kauzovaný. Novou informací již není to, co dělají děti, nýbrž to, že se četlo a za jakých okolností.

Cottier (1985: 147) se domnívá, že nejvíce tematizovaný prvek je zároveň zdůrazněný a privilegovaný vzhledem ke zbytku výpovědi. Díky této tematizaci se podle Araújo (2012: 18) argument *Maria* chápe jako agens slovesa *fazer*. Tento přístup neodpovídá zcela českým zvyklostem, protože u nás se důraz klade na větnou dynamiku, kdy réma přináší novou nebo zdůrazněnou informaci (proto nepocitujeme, že by byl již známý podmět zdůrazněn oproti informaci v rématu). Tím však nepopíráme, že bez tématu bychom zde žádné réma neměli, a proto je téma *Maria* důležité jakožto agens, který situaci vyvolal.

### 7.4.3 Dialekt mluvčího

Až dosud jsme se zabývali vztahem morfosyntaktických a sémantických vlastností kauzativních konstrukcí a nebrali jsme v úvahu faktory související s osobou mluvčího, a to zejména jeho dialekt.

Pereira (2012: 347–350) provedla výzkum distribuce jednotlivých infinitivních konstrukcí za pomoci dat z mluveného korpusu CORDIAL-SIN, jenž poskytuje ukázky dialektů napříč Portugalskem včetně Madeiry a Azorských ostrovů. V analyzovaném korpusu nebyla nalezena žádná konstrukce s *mandar* a *deixar* s finitní konstrukcí *VqueSV* a ani jednoznačný typ *VSV* (byly však nalezeny případy shodných forem pro *VSV* a *VOV*); sloveso *fazer* se vyskytlo ve všech konstrukcích.

Pokud jde o distribuci typů infinitivní konstrukce, Pereira zjistila, že jednoznačné *VOV* (v mapách níže zobrazeny jako čtverec) nebo *VSV* (trojúhelník) se vyskytují v jižní části země a na ostrovech, přičemž hranice jejich výskytu odpovídá dialektové hranici, jak ji na úrovni fonetiky a lexika definuje Cintra (1971). Analyzovala také čtyři výskyty konstrukce *VOV* s předložkou *a*. Definuje proto hypotézu, že pro kauzativní konstrukce existují tři dialekty:

- i) ty, které mají pouze konstrukci *VVO* (distribuci konstrukce *VVO* ukazuje mapa 1),
- ii) ty, které mají i konstrukci *VOV* (a *VSV*) v souladu se spisovným jazykem (viz mapa 2),
- iii) ty, které mají *VOV* s předložkou (viz mapa 3).

Výsledky tohoto výzkumu jsou přinejmenším překvapivé, a to hned z několika důvodů. Podle množství nalezených výskytů se musíme zamyslet nejen nad průkazností výzkumu, ale také nad reálným územím jednotlivých sloves i konstrukcí a jejich sémantikou. Z celkových pouhých 469 výskytů konstrukce<sup>80</sup> bylo jen 294 výskytů analyzovatelných. Je možné vyvozovat závěry o

---

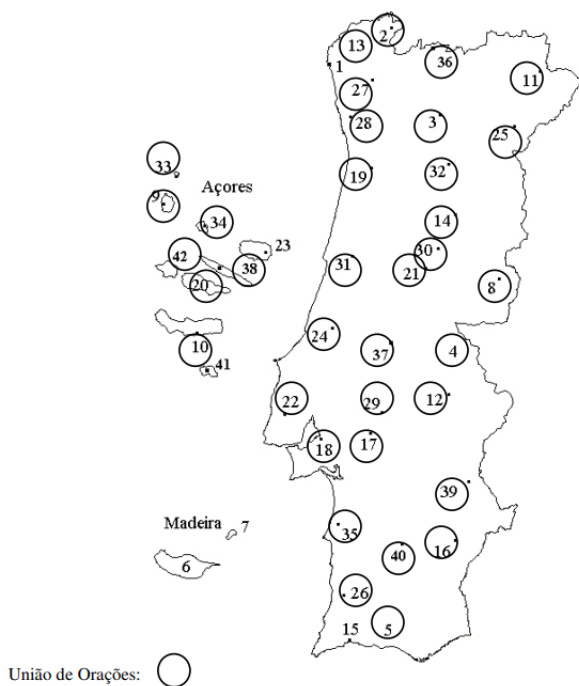
<sup>80</sup> Distribuce kauzativních sloves a typů infinitivní konstrukce v CORDIAL-SIN (Pereira 2012: 346):



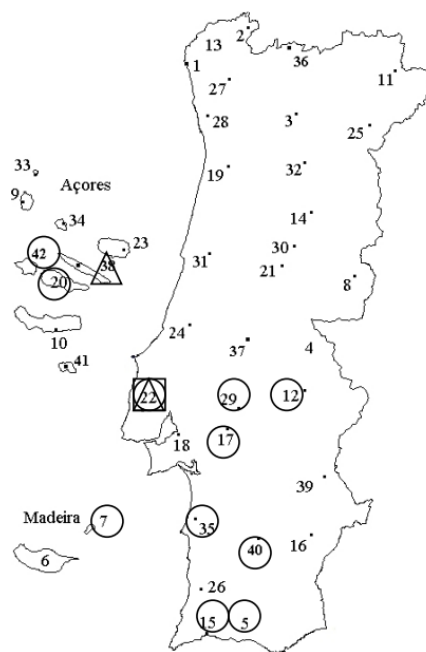
dialektální stratifikaci z tohoto počtu? Pokud jde o distribuci konstrukcí, VSV a VOV zastupuje jen 24 výskytů (+ 4 s předložkou) z počtu 294, což je dle našeho mínění příliš málo na to, aby se mohla stanovit zeměpisná hranice mezi dialekty (výsledky výzkumu bohužel neprezentují případy, kdy nešlo rozlišit mezi VOV a VVO, jichž bylo celkem 99, naopak jednoznačných VVO je 167).

Mapa 1 – Distribuce VVO v EP (Pereira 2012: 348)

Mapa 2 – Distribuce VSV a VOV v EP (Pereira 2012: 349)



União de Orações: ○



Casos de ambiguidade entre Inf. flex. e ECM: ○

Infinitivo flexionado: △

ECM: □

Dalším problematickým bodem je podle našeho názoru prezentace výsledků: použití stejného symbolu (kruh) v každé mapě s jinou referencí je matoucí, a zejména čísla v mapách znamenají počet výskytů kauzativních konstrukcí v dané oblasti, nikoliv počet výskytů daného typu konstrukce. Z prezentace výsledků tedy není zřetelné, zda se kromě existence jevu v oblastech nálezu daný jev vyskytl ve větší míře než jinde.

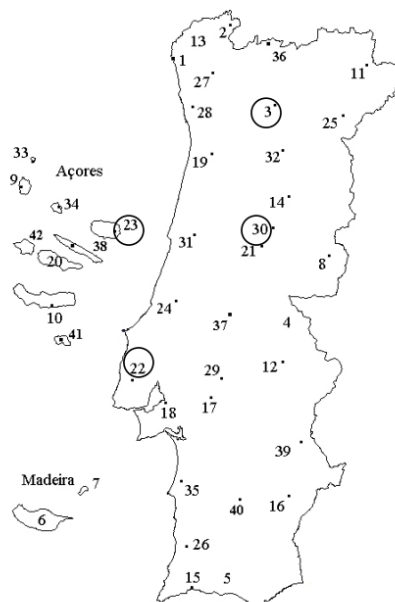
Mapa 2 vzhledem ke své podobnosti s obvyklými mapami dialektů vypadá velmi přesvědčivě a může být důkazem existence dialektů napříč kauzativními konstrukcemi. Přesto si musíme uvědomit, že se jedná o celkových 24 výskytů (8 % z 294, 5 % z 469 výskytů) rozložených do 12 oblastí (bez bližší informace o přesném počtu výskytů dané konstrukce v dané oblasti).

	deixar	mandar	fazer	total
Inequivocamente INF_Flex	0	0	2	2
INF_Flex / ECM	12	6	3	21
Inequivocamente ECM	0	0	1	1
ECM / UO	76	14	9	99
Inequivocamente UO	79	43	45	167
INF_Prep	0	3	1	4
	167 (de 268)	66 (de 129)	61 (de 72)	294 (de 469)

Nemáme informace ani o počtu mluvčích – zda několikanásobné výskyty v jednom místě pocházejí od jednoho či více mluvčích a pokud pouze od jednoho, zda jde o jeho idiolekt, zda mluvil o nějakém jevu opakovaně<sup>81</sup> apod. Každopádně jsme přesvědčeni, že kdyby všech 24 výskytů pocházelo od různých osob, nezáleželo by na tom, zda v každé dotčené oblasti existovali 2 mluvčí anebo v 11 oblastech mluvčí jediný a v oblasti dvanácté mluvčích 13; věříme, že s průměrným výskytem 2 mluvčí na 1 oblast nelze vyvozovat závěry o jazykových tendencích v zemi o deseti milionech obyvatel.

Rovněž nevěříme, že 4 výskyty předložkové konstrukce (viz Mapa 3) lze považovat za důkaz o existenci dialektu, jenž tuto konstrukci používá. Takový dialekt existovat může, bez bližšího zkoumání však nelze vyloučit, že nešlo o náhodné chyby mluvčích (kontaminace s PIC).

**Mapa 3 – Distribuce VOaV v EP (Pereira 2012: 351)**



Causativa com infinitivo preposicionado: ○

Svým podivem nad stanovením dialektové hranice na základě hrstky výskytů však nechceme zastínit mnohem důležitější nález, a totiž celkově velmi nízký, ba mizivý počet konstrukcí typu VSV. Jestliže jsou kauzativní konstrukce opravdu natolik sémanticky bohaté, jak se domnívají Silva a Araújo (a jak lze usuzovat na základě dat z reálného úzu i z teoretické opory v lingvistice), je možné, že se mluvčí v textech uložených do korpusu uchýlili k VVO nikoliv kvůli dialektovým zvyklostem, nýbrž protože v daném kontextu neměli důvod použít VSV či VOV (anebo měli důvod použít právě VVO)? Nebo je skutečně možné, že zmíněné sémantické rozdíly vnímají pouze mluvčí určitých dialektů?

Jsme přesvědčeni, že absence jevu ještě nemusí znamenat, že neexistuje nebo že se v dané oblasti nepoužívá. Těžko lze předpokládat, že mluvčí v rámci promluvy a svého idiolektu

<sup>81</sup> Při vlastním výzkumu (Laufková 2015) jsme se takto setkali s opakujícím se motivem cinkání hrnečku o podšálek v románu Jorge Amada, který by při statistickém vyjádření zkruslil zastoupení tohoto slovesa v běžné populaci.

obsáhnou rozličné jazykové jevy, které se shodou okolností podaří zaznamenat a nadto zpracovat do jazykového korpusu. Dále nesmíme zapomenout, že téměř 40 % ze všech výskytů nešlo analyzovat – avšak pokud se jednalo o případy, kdy ve větě schází kauzovaný, zřejmě mohl být vynechán, což odpovídá vlastnostem konstrukce VVO. Potvrdila by se tak vzácnost VSV a VOV v mluvené evropské portugalštině, kterou výzkum odhalil a která je pro nás prokazatelnější než dialektové rozdělení konstrukcí. Nakonec si můžeme položit otázku, nakolik moderní životní styl a s ním spojený vliv médií a nejvyšší mobilita obyvatelstva v historii (za prací i studiem) ovlivňuje nivelizaci regionálních zvláštností.

#### 7.4.4 Psaný a mluvený jazyk

Araújo (2009) došla k závěru, že portugalština je syntetičtější než francouzština a že má velmi rozsáhlé možnosti pro vyjádření ekvivalence s kauzativní konstrukcí *faire + infinitiv* (viz oddíl 4.1.3). Kemmer & Verhagen (1994: 146) stejně jako my věří, že frekvence mechanismu přímo koreluje s jeho složitostí – čím komplexnější schéma s větším počtem větných členů, tím menší bude jeho frekvence. Mluvený jazyk je proslulý tendencí k jazykové ekonomii, proto se dá předpokládat, že u nepřipravených projevů se mluvčí vyhnu složitým formulacím.

V podkapitole 6.7 o úzu kauzativních sloves jsme si při analýze výsledků výzkumů, které byly provedeny na korpusech psané (Silva 2005, Araújo 2009) a mluvené (Pereira 2012, Carvalho 2004) evropské i brazilské portugalštiny, povšimli dalších skutečností, a to zejména značných rozdílů v distribuci sloves *fazer* a *mandar* podle psané či mluvené formy jazyka. Existence výzkumu kauzativních konstrukcí, který by se zabýval jak psaným, tak mluveným jazykem, nám není známa, a tak pracujeme pouze s procentuálními poměry výsledků nám dostupných výzkumů.

Pereira (2012) dokládá nízké zastoupení jednoznačných konstrukcí VSV nebo VOV (připočteme-li i předložkové případy, jde o 28 výskytů z 469, tj. 6 %), zatímco Silva u psané EP nalezl 180 výskytů z 932, tj. 19,3%, což stále není vysoká hodnota, nicméně je více než trojnásobná oproti mluvenému korpusu.

Kromě celkového zastoupení VSV a VOV vidíme rozdíl i v distribuci sloves: poměrně univerzální kauzativum *fazer* je u Pereiry překvapivě zastoupené nejméně (72 výskytů z 469, tj. 15 %), četnost *mandar* je oproti *fazer* téměř dvojnásobná (129 výskytů, tj. 28 %) a počet *deixar* téměř čtyřnásobný (268 výskytů, tj. 57 %). Carvalho (2004: 133) uvádí četnost sloves v takřka totožném poměru – srov. Carvalho: *fazer* 14 %, *mandar* 30 % a *deixar* 56 % a Pereira: *fazer* 15 %, *mandar* 28 % a *deixar* 57 %. Oproti tomu Silva v psaném korpusu nachází hodnoty *fazer* 67 % (EP) a 63 % (BP), *deixar* 25 % (EP) a 21 % (BP) a *mandar* 8 % (EP) a 16 % (BP).

Vrátíme-li se k Vilelovi, pro nějž bylo *mandar* bezpříznakovým kauzativem převažujícím nad *fazer*, můžeme si položit otázku, na čem svá tvrzení zakládal. V době, kdy publikoval své texty, nebyly k dispozici jazykové korpusy. Je tedy možné, že se opíral zejména o vlastní zkušenosti

(podobně jako se každý v mysli vrací k tomu, co slyšel nebo jak by něco řekl) – nikde totiž bohužel nezmiňuje, do jaké míry pracoval s excerpty z textů a do jaké míry čerpal z vlastních jazykových zážitků. Je reálné, že kdyby v jeho době existovaly rozsáhlé jazykové korpusy, že by *mandar* převažovalo i ve psaném jazyce? Vyskytuje-li se dnes *mandar* více v mluvených textech, jedná se čistě o rozdíl mezi mluvenou a psanou řečí (např. protože v hovoru se častěji někdo někam posílá nebo se něco přikazuje), nebo jde skutečně o vývoj úzu v čase a vyšší podíl *mandar* mohla teoreticky zajistit hypotetická účast starších ročníků při sběru dat? Nemůže se v případě psanosti *fazer* jednat také o psaný úzus, kdy překladatelé a novináři kopírují angličtinu či francouzštinu a při práci se zdroji od zahraničních tiskových agentur takto kalkují? Na tyto otázky jsme nenalezli odpovědi a bylo by bezpochyby obohacující toto téma prohloubit v samostatném výzkumu.

#### 7.4.5 Historický vývoj a gramatikalizace

Na kombinování sloves a konstrukcí má vliv rovněž gramatikalizace a lexikalizace. S tímto názorem se setkáváme pouze u Silvy (a Araújo, která k němu zběžně odkazuje). Proto zde uvedeme stručný výťah z jeho myšlenek relevantních pro naše téma, který rozšíříme o poznatky diachronního vývoje, které předkládají Trannin (2010) a Martins (2018).

Silva uvádí, že v západní civilizaci se lexikalizovaly a gramatikalizovaly dva základní vzorce kauzace: „making causation“ a „letting causation“ vyjádřená strukturou „letting + infinitive“ (Silva 2004a: 603). O obou těchto případech jsme pojednali zejména v oddílech věnovaných vlastnostem sloves *fazer* a *deixar* (7.2.6) a povaze kauzace (7.2.3).

Gramatikalizací se tradičně myslí postupný jednosměrný proces, při němž lexikální jednotka nabývá gramatickou funkci nebo gramatická jednotka získává ještě více gramatickou funkci a základní význam je oslaben či zevšeobecněn (Silva 2012: 1). Paralelně se tak mění obsah i forma a Silva opět používá pojem kontinuum, tentokrát pro označení případů na pomezí lexika a gramatiky (Silva 2012: 9).

Silvův přístup je funkční – gramatikalizace je podle něj motivována pragmaticky: změna vychází z úzu mluvčích, probíhá v určitém kontextu a s určitou distribucí, až se častým opakováním stane rutinní záležitostí, která se plně zautomatizuje a s postupem času i ustálí jako nová konvence. Nová gramatická konstrukce tudíž nevychází pouze z existující konstrukce, nýbrž z pragmaticko-diskurzivních aspektů této konstrukce. Spojením komunikativní strategie a určité konstrukce vznikne konvencionalizovaná gramatická konstrukce (Silva 2012: 6).

Gramatikalizace je nutně i kognitivní proces: inovace, tvoření variant či změna obvyklého úzu, to vše implikuje nevědomou psychickou činnost, jak konceptualizovat danou situaci a jaké mechanismy za tímto účelem použít (Silva 2012: 8).

## Gramatikalizace konstrukcí

Silva (2012: 22) popisuje vývoj infinitivních kauzativních konstrukcí od VVO směrem k VSV. Ve středověké portugalštině se jako základní kauzativní struktura gramatikalizovala konstrukce VVO. Postupně se degramatizovala směrem k VOV: objevila se negace infinitivu, možnost ponechat klitika připojená k infinitivu a později (od 16. stol.) i výskyt osobního infinitivu<sup>82</sup>. Tyto tři strukturní vlastnosti zvyšují nezávislost infinitivu, čímž snižují jeho integraci do děje hlavní věty a tedy i gramatikalizaci celé konstrukce. Zde nacházíme prostor pro polemiku s gramatikou Gulbenkian, pro niž je VSV základní konstrukcí, z níž se odvozují zbývající dva typy. Podle korpusového výzkumu se v EP konstrukce VSV v mluveném jazyce používá zřídka (Pereira 2012) a vývoj probíhal přesně opačným směrem, tedy od VVO přes VOV k VSV (viz Martins 2018).

Jak podotýká Martins (2018: 9), s časem rostla syntaktická nezávislost infinitivních doplnění kauzativních sloves. Silva tento vývoj nazývá „degramatikalizací“ a ukazuje tak analytické kauzativní konstrukce v portugalštině ve zvláštním světle – podléhají gramatikalizaci i opačnému procesu současně. V současné portugalštině sílí nejvíce gramatikalizovaná konstrukce VVO (v evropské portugalštině jednoznačně převažuje), zároveň však postupuje degramatikalizace VVO u tranzitivních infinitivů, které je snazší realizovat v souvětí jako VOV/VSV (Silva 2012: 22–23). Možnost vystavět kauzativní větu jako souvětí s vedlejší větu připojenou spojkou *que* Silva nevnímá jako proces gramatikalizace, nýbrž jako variaci mezi infinitivním a finitním doplněním (Silva 2012: 17).

Silva (2012: 11–13, 17) předpokládá, že došlo k procesu gramatikalizace infinitivních kauzativních konstrukcí ze dvouvětné konstrukce na jednovětnou konstrukci. Během tohoto procesu se reanalyzovaly různé vzájemně podmíněné syntaktické rysy, zejména co se týče interpretace objektu věty hlavní, jenž je „cílem“ kauzální síly. Začne-li se jako „cíl“ vnímat celá událost na úkor objektu-subjektu, dojde ke změně slovosledu a k přechodu z VOV k VVO a tím i k reanalýze druhého slovesa, které se stává součástí komplexního predikátu. S tím zároveň argumentová struktura infinitivu přechází do argumentové struktury komplexního predikátu, což má za následek nemožnost negace infinitivu či přesun nepřízvučných osobních zájmen. Podmět infinitivu také postupně ztrácí moc nad svou vlastní činností či stavem, přestává být v centru pozornost<sup>83</sup> a celý kauzativní vztah mezi oběma událostmi je čím dál méně přímý a obě události jsou strukturně integrovanější. Tato gramatikalizace prý proběhla v románských jazycích v různých vývojových etapách a ve francouzštině a italštině již zcela došlo ke ztrátě konstrukcí VOV a VSqueV.

---

<sup>82</sup> Martins (2018: 2–23) upřesňuje, že již ve 13. stol. koexistovaly VVO a VOV, přičemž VOV se považovala za inovaci a nebyla častá. Změna slovosledu při pronominalizaci přímého předmětu u VVO mohla být mezikrokem, který posléze vedl ke změně pozice nepronominalizovaného přímého předmětu u VOV. Existence VOV mohla analogicky vyústit v existenci VSV s osobním infinitivem (v galicijštině k tomu ale nedošlo). Osobní infinitiv v kauzativních a perceptivních konstrukcích se v dochovaných textech objevil až v 15. stol. a napříč texty a žánry se začal rozšiřovat od 16. stol.

<sup>83</sup> Dochází k „objektifikaci“ podmětu – přestává být v centru pozornosti a stává se objektem konceptualizace.

## Gramatikalizace sloves a jejich spojení

Procesu gramatikalizace vedle konstrukcí podléhají také jednotlivá kauzativní slovesa nebo konkrétní dvojice sloves v infinitivní struktuře. Trannin (2010: 86–87) pojednává o snížení výskytů slovesa *mandar* (a také konstrukce VVO s *por*) od 17. stol., stejně jako se snížil počet tranzitivních infinitivů a s ním i dativních forem kauzovaného. Podle Silvy (2004b: 312) se *fazer* se gramatikalizovalo více než *deixar* a *mandar*. Díky gramatikalizaci konstrukce *fazer* + *infinitiv* jsou obě události více integrované a kauzativní vztah mezi nimi je průhlednější než s jinými kauzativními slovesy (např. *obligar*), která jakožto vyjádření kauzace negramatikalizovala.

Co se týče vývoje sémantiky sloves, oslabení sémantiky kauzativního slovesa jde ruku v ruce nejen s oslabením kauzovaného<sup>84</sup>, ale také s oslabením moci kauzátora nad kauzovaným. U *deixar* došlo k vývoji od významu „pustit, nechat být, přestat bránit“ vycházejícího z latinského *laxare* po „nezamezovat“ a změna k „dovolit“ ztělesňuje přesun od fyzické kauzace k abstraktní sociální interakci. *Fazer* je samo o sobě příliš vágní na to, abychom u něj sledovali natolik zjevný posun: znamená čistě jen činnost, která je upřesněna nějakým doplněním („tvořit“, „vykonat činnost“ apod.), a oslabení moci kauzovaného je dané už jen samotnou přítomností kauzovaného (Silva 2012: 17).

Slovesa se v rámci infinitivních konstrukcí mohou také ustálit jako spojení. Lexikalizace je častá u sloves fyzického a duševního vnímání (*fazer/deixar ver, entender, supor*) a se základními slovesy pohybu (*deixar cair, passar, andar, correr, mandar vir, entrar, parar*) (Silva 2004b: 312). Silva (2004a: 580) k tomuto dodává, že u sloves jako *fazer* dochází k lexikalizaci snadněji než u *deixar*, protože – pokud se vrátíme k metaforám (tj. vycházíme z toho, že příčiny metaforicky konceptualizujeme jako síly) – můžeme použít další metaforu, typickou pro západní kulturu: „causing is making and the effects are objects made“ (Lakoff & Johnson 1999: 208).

---

<sup>84</sup> Již bylo řečeno, že kauzativní sloveso je nejvíce gramatikalizované v konstrukci VVO, jelikož kauzovaný má v této pozici nejoslabenější moc nad svým jednáním.

## 8 NÁMĚTY A VÝCHODISKA K VÝZKUMU

### 8.1 Náměty k budoucím výzkumům

V 7. kapitole, zejména pak v podkapitole 7.4, jsme si položili mnoho otázek, na které neznáme odpověď. Až dosud jsme se snažili vytvořit co nejkompletnější a zároveň co nejprehlednější a neutříděnější výklad o kauzativních konstrukcích v současné portugalštině. Ačkoliv jsme vyčerpali veškerou nám známou literaturu, představení některých témat z podkapitoly 7.4 shledáváme příliš stručné a obecné, ne-li povrchní. Kupříkladu k problematice dialektů podle nás neexistují dostatečné výzkumy, s pojednáním o rozdílech mezi územ konstrukcí napříč různými formami textů jsme se dokonce nesetkali v žádné práci. Přesto nás napadá mnoho dalších otázek a byla by škoda, kdyby v této práci nezazněly alespoň jako návrhy pro bližší zkoumání dalších aspektů infinitivních kauzativních konstrukcí.

#### 8.1.1 Stratifikace jazyka a úzus

Pereira (2012) přišla se zajímavým tématem, a totiž spojením tématu kauzativních konstrukcí se zeměpisnou stratifikací jazyka. Běžně se rozlišují dvě velké skupiny – evropská a brazilská portugalština, pojednávají se nicméně jako celek. Ačkoliv nám zpracování a interpretace dat u Pereiry nepřipadají nejšťastnější, jsme přesvědčeni, že je správné v této linii pokračovat. Pokud je technicky možné zajistit dostatečné množství dat, aby mohla věrohodně reprezentovat celou populaci rodilých mluvčích, pak by nás velmi zajímaly výsledky geografického rozložení výskytů různých typů konstrukce a s nimi spojené závěry o existenci či neexistenci dialektů. Domníváme-se, že zvláště v Brazílii, jež se svou rozlohou i počtem obyvatel s Portugalskem nedá srovnávat, bychom se mohli setkat se zajímavými daty.

Rádi bychom upozornili na to, že v tomto kontextu se zapomíná další území, kde se hovoří portugalsky, a to zejména Angolu a Mosambik, a také na miliony Portugalců žijících mimo Portugalsko (zejména ve Francii, ale také ve Švýcarsku, Lucembursku či Německu). Portugalci, kteří z politických a ekonomických důvodů opustili Salazarův režim, mají k rodné zemi kladný vztah a rádi se do ní vracejí např. o letních prázdninách. Jejich jazyk (a zejména jazyk generace jejich dětí a vnoučat) je však vystavován vlivu jazyka mluveného v jejich nové domovině. Zatímco v Portugalsku předpokládáme postupnou nivelizaci regionálních rozdílů vlivem masmédií vysílajících lisabonskou portugalštinou a kvůli větší mobilitě mladších generací za prací a studiem do Lisabonu a jiných velkých měst, v zahraničních komunitách vznikají další regionální varianty portugalštiny (o frantugalštině viz Laufková 2016). Dalším námětem k výzkumu by proto mohla být studie srovnávající úzus mluvčích vyrůstajících v čistě lusofonním prostředí a emigrantů a jejich potomků.

V souvislosti se stratifikací jazyka nás napadá také stratifikace sociální podle nejrůznějších parametrů (spisovnost jazyka, vzdělanost mluvčích, věk mluvčích, profesní žargony apod.)

### 8.1.2 Psaný a mluvený jazyk

V oddílu 7.4.4 popisujeme rozdíly v úzu kauzativních sloves *fazer*, *mandar*, *deixar* ve výzkumech psané (Silva 2005, Araújo 2009) a mluvené (Pereira 2012, Carvalho 2004) portugalského jazyka. Tato data jsme srovnali a vyvodili, že největší rozdíl se týká v distribuci *fazer* a *mandar*: v psaném jazyce je *mandar* menšinové (8 % a 16 %) a *fazer* přesahuje šedesát procent výskytů, mluveném jazyce je menšinové naopak *fazer* (14 % a 15 %) a *mandar* dosahuje hodnot okolo třiceti procent. Navzdory poměrně velké shodě hodnot obou výzkumů psaného i obou výzkumů mluveného jazyka si netroufáme tvrdit, že tyto čtyři výzkumy jsou plně srovnatelné. Byly provedeny různými osobami na různých materiálech a zejména s různou metodologií. Největší slabinu v metodologii tvoří podle našeho mínění výběr dat k analýze, a to konkrétně kritéria pro třídění dat a zejména jejich zahrnutí do výzkumu. Autoři se shodují v tom, že uvádějí celkový počet nálezů a dílčí počet, se kterým pokračovali ve svých analýzách, kritéria pro vynechání dat z výzkumu měl však každý jiná a ne vždy byla podrobně vyložena. Z těchto důvodů navrhuje, aby byl proveden výzkum mluveného a psaného jazyka za použití stejných metod výběru a třídění dat, a to pochopitelně na dostatečně velkém vzorku dat či respondentů.

### 8.1.3 Funkční styly a textové žánry

Další otázkou pro nás je úzus kauzativních konstrukcí dle funkčních stylů a textových žánrů. Víme, že Silva a Araújo pracovali s žurnalistickými texty. Jak by vypadala data u administrativních a právnických textů, které usilují o nejvyšší přesnost a zároveň stručnost? Anebo u odborné literatury, která je méně svázána ustálenými obraty než právní jazyk?

Konkrétní otázky, které by šlo ověřit pomocí korpusů, nás napadají u beletrie. Beletrie poskytuje autorovi poměrně neomezený prostor (na rozdíl od novinářů, kteří se musejí vejít do zamýšleného rozsahu článku), nepodléhá redakčním zvyklostem daného periodika a spisovatel má značnou svobodu při volbě jazykových prostředků. Zároveň kvůli uměleckému účinku textu dbá nejen na správné vyjadřování, ale také na umné zacházení s ekvivalentními vyjádřeními, aby se zamezilo nežádoucímu opakování slov či nelibozvučnosti, a může cíleně pracovat se svým idiolektem. Jak by vypadala data pro beletrii ve srovnání s žurnalistikou? Existovaly by rozdíly mezi různými žánry? Vyskytovalo by se v beletrii více konstrukcí VSV díky jejich jednoznačnému tvaru pro 1. os. pl. a 2. os. sg., o nichž se domníváme, že se ve psaném jazyce používají zejména v dialozích a osobních výpovědích, které mají v žurnalistice usilující o objektivní zpravodajství omezenější prostor?



Jako další specifický kontext pro úzus kauzativ nás napadá reklama: reklamní texty mají za úkol přesvědčit potenciální zákazníky, že nějaký výrobek či služba je pro ně vhodný, protože změní jejich život k lepšímu – ať jde o omlazení, zeštíhlení, zlepšení zdravotního stavu, ušetření peněz a podobné společenské jevy, na které reklamy s oblibou cílí. Produkt tedy může vystupovat jako kauzátor a jeho spotřebitel jako kauzovaný, neboť produkt způsobí, že kauzovaný změní svůj stav nebo něco udělá. Dovedeme si představit, že pro výzkum kauzativnosti v reklamních kontextech lze sesbírat mnoho dat a bezpochyby existuje mnoho odborných článků a akademických prací, které se zabývají přesvědčovacími metodami v této oblasti a které by mohly přinést cenné poznatky pro lingvistický výzkum.

#### 8.1.4 Vývoj sloves *mandar* a *fazer*

V oddílech 7.2.6. a 7.4.4 jsme diskutovali o slovese *mandar*, které je pro Vilelu prototypickým kauzativem, zatímco Cucatto kauzativnost *mandar* rozporuje. Rovněž data z korpusových výzkumů, v nichž *mandar* dosahuje maximálně třiceti procent výskytů, nepodporují Vilelovu představu o jeho výlučném postavení v rámci kauzativ. Jsme velmi zvědaví, jak by vypadala diachronní i synchronní sémantická analýza *mandar* včetně analýzy synchronního a diachronního úzu. Při studiu literatury pro účely této práce jsme nabyli dojmu, že v mluveném jazyce, kde se *mandar* vyskytuje více, nejde o zcela významově vyprázdňené sloveso vyjadřující čistě sém kauzace, nýbrž že v kombinaci s infinitivem představuje jazykově ekonomičtější prostředek, jak zhustit dvě finitní věty do infinitivního souvětí a nepřijít o konkrétní význam příkazu či posílání. Máme také dojem, že *mandar* jakožto kauzativum v infinitivní konstrukci ustupuje *fazer*, které také může podléhat rychlému vývoji – zatímco pro Vilelu bylo v mnoha kontextech nepřijatelné, Silva k němu nevznáší žádnou námitku. Jedná se však o subjektivní pocit, který je nutno podložit výzkumem založeným na spolehlivých datech a spolehlivé metodologii.

#### 8.1.5 Gramatikalizace konstrukcí

S tématem gramatikalizace jsme se ve stručných narážkách opakovaně setkali u Silvy, jenž po sérii publikací věnovaných kauzativům nakonec napsal ucelený příspěvek do monografie právě o gramatikalizaci. Nejednalo se však o gramatikalizaci kauzativních konstrukcí, ale gramatikalizaci jako samostatný koncept. Proto máme k tématu gramatikalizace kauzativních konstrukcí k dispozici velmi málo informací a téměř žádné konkrétní příklady. Některé aspekty této problematiky by ovšem šlo rozpracovat pomocí výzkumu korpusových dat – např. Silvova tvrzení, že některé infinitivní kauzativní konstrukce se ustalují jako lexikální spojení, a to zejména se slovesy fyzického a duševního vnímání a se základními slovesy pohybu.

## 8.2 Vlastní výzkum

### 8.2.1 Motivace a cíle

K našemu tématu existují dílčí výzkumy pro psaný a mluvený jazyk, z nichž jsme pro potřeby naší práce přebírali některá data a názory. Stávající výzkumy dle našeho mínění přinášejí zajímavé poznatky, avšak ne vždy dostatečně potvrzují anebo nepopíratelně dokládají vztah mezi morfosyntaxí a sémantikou konstrukcí, ať už jde o obecná sémantická východiska (viz princip ikoničnosti) či Silvovy závěry o volbě syntaktické konstrukce podle její inherentní sémantiky (viz např. domnělé dialekty bez VSV, kde k takové volbě patrně nedochází). Proto jsme chtěli ověřit, zda mluvčí pomyslnou sémantiku konstrukcí (jež je v publikacích nastíněna v naprostém souladu s obecnými lingvistickými principy a taktéž ilustrována příklady) skutečně vnímají tak, jak ji Silva a jeho následovníci předkládají.

Zastřešujícím cílem našeho výzkumu bylo ověřit pravdivost Silvova tvrzení o tom, že syntaktické rozdíly mezi konstrukcemi VVO – VOV – VSV směřující k postupné autonomii subjektu jsou doprovázeny i rostoucí autonomií sémantickou. Jedná se o logická tvrzení, která – jak jsme ukázali 7. kapitole – mají značnou oporu v teoretické rovině. Silva k nim uvádí mnoho komentovaných příkladů a tvrdí, že jeho analýza je „baseada no uso“ (Silva 2005a: 855), neupřesňuje však, zda má na mysli pouze úzus podložený daty ze svých korpusových analýz (u nichž předkládá kvantifikované výsledky pro typy konstrukcí, kauzativní slovesa a pády kauzovaného, nikoliv pro jakákoli tvrzení o sémantice), anebo čerpá i z vlastních zkušeností a dojmů (ty mohou být ovlivněny jeho idiolektem, ač mohou plně odpovídat obecným tendencím). Pokud by se jednalo o binární opozice založené na výskytech z korpusů, pak by druhé členy opozice nutně musely být vytvořeny uměle na základě autorovy intuice. Věříme, že kdyby je za účelem dokumentace úzu testoval na vzorku rodilých mluvčích, tuto skutečnost by ve svých publikacích neopomněl uvést. Jeho vskutku koherentní závěry, podle nás však nedostatečně ilustrované reálnými daty, jsme se rozhodli zkoumat na odlišném vzorku a otestovat jejich skutečný úzus.

Také jsme postřehli, že z výzkumů kvůli formálním omezením při identifikaci typů konstrukcí vypadá velké množství okurencí, což podle našeho názoru může ovlivnit celkovou interpretaci výsledků. Rozhodli jsme se nezavírat oči nad metodologickými omezeními a naopak zdůraznit slabá místa výzkumů infinitivních kauzativních konstrukcí. Zvolili jsme korpusový výzkum provedený na portugalsky psané beletrii, na němž bychom tato omezení demonstrovali a zároveň ověřili Silvova tvrzení o sémantických vlastnostech kauzativních konstrukcí.

Nebylo nám jasné, jak je možné z psaných dat vyvozovat závěry o sémantice, aniž bychom znali nejširší kontext (jelikož v tomto byla opakovaně zdůrazněna osobnost mluvčího a jeho konceptualizace situace). Z tohoto důvodu jsme se rozhodli ověřovat pouze tvrzení, která se dají utřídit na základě jiných parametrů než jazykové intuice a dojmů lingvisty. Tvrzení, která na

jazykovém korpusu ověřit neumíme, nás ovšem fascinovala svou komplexností a nechtěli jsme se ochudit o zkoumání dalších sémantických faktorů jen proto, že pro ně korpusová lingvistika není nejvhodnějším nástrojem. Proto jsme provedli druhý výzkum pomocí zcela odlišné metody, a to konzultace názorů rodilých mluvčích prostřednictvím dotazníku. Podle předem stanovených kritérií jsme vytvořili modelové věty analogické s modelovými větami ze Silvových statí a požádali respondenty, aby zhodnotili, do jaké míry jsou pro ně tyto věty přijatelné a jak je interpretují. Oba výzkumy tak mají totožná teoretická východiska, avšak opačně orientované záměry.

Cílem našich dílčích výzkumů bylo ověřit, zda lze tvrzení o sémantice typů infinitivní konstrukce podložit korpusovými daty a zda za předpokladu, že mluvčí pečlivě volí mezi typy kauzativní konstrukce, aby konkrétní morfosyntaktickou realizací profilovali situační významy týkající se vztahu kauzátora a kauzovaného, zejména jejich silového působení (míra kontroly a manipulace ze strany kauzátora, míra autonomie a kontroly vlastní činnosti ze strany kauzovaného), příjemci takových sdělení tyto významové rozdíly vnímají a situace interpretují v souladu se sémantickými principy představenými v 7. kapitole. Tím se mimo jiné snažíme dostat k odpovědi na otázku, jestli si mluvčí vztah morfosyntaxe a sémantiky kauzativních konstrukcí uvědomují, a tím ho i potenciálně odrážejí v reálném úzu, jenž pak může být zdrojem pro korpusová data. Pokud by se prokázalo, že sémantické rozdíly nevnímají, pak nelze s jistotou určit, že je vnímali i autoři textů, z nichž vycházel Silva při svých analýzách, a že tyto výskyty nebyly více důležitými faktory než uvědomělé sémantické volby,

Díky teoretickým znalostem a zkušenostem našich předchůdců jsme věděli, že nás čekají dvě hlavní metodologické nástrahy: nedostatečně rozsáhlý vzorek textů/respondentů a příliš mnoho kontextových proměnných, které není snadné vyhodnotit či odhalit, čímž by mohly negativně ovlivnit závěry. Z těchto důvodů jsme chtěli nadefinovat výzkum tak, abychom zkoumali snadno kvantifikovatelné jevy vyskytující se i v malých korpusech a při interpretaci se oprostili od přístupu založeného na dojmech a intuici, ačkoliv intuice mluvčích i adresátů v našem tématu hraje nepopiratelnou roli. Rozhodli jsme se stanovit hypotézy s jednoduchými, zřetelně identifikovatelnými parametry a pracovat s kvantitativním rozbořením dat.

Silva operuje s obrovským množstvím dat, jejichž zpracování (roztřídění konstrukcí podle typu, kauzativního slovesa, tranzitivnosti infinitivu, formy a pádu kauzovaného) muselo být mimořádně pracné a podle našeho názoru se mu podařilo velmi věrohodně (v rámci kritérií, která si stanovil) zdokumentovat formální aspekty kauzativních konstrukcí. Nemůžeme se ale ubránit dojmům, že pro svá tvrzení o sémantice nemá podklady v podobě přesných parametrů s kvantitativním vyjádřením a že vycházejí z kognitivní lingvistiky a vlastního vytříbeného jazykového citu si z korpusu vybíral nálezy, které se hodily pro ilustraci jeho názorů, aniž by mohl poskytnout alespoň minimální data o frekvenci daného jevu a tím i podloženosti svých závěrů. Jakožto nerodilí mluvčí nejsme svázáni vlastním citem pro zkoumané druhy detailů, což může znamenat nevýhodu pro hluboké porozumění okurencím, nicméně je to pro nás především záruka

objektivního přístupu k datům, u nichž se můžeme spolehnout jen a pouze na čísla. Pevně věříme, že naše závěry nebudou založené na jazykové intuici a vlastní dojmologii, nýbrž na reálném úzu.

### 8.2.2 Východiska korpusového a dotazníkového výzkumu

Za teoretická východiska ke svým dílčím výzkumům považujeme vše, co bylo uvedeno v předchozích kapitolách. Ve stručnosti zde připomeneme některé zásady, které pro náš výzkum budou rozhodující. Slovesné konstrukce projevují značnou syntaktickou a sémantickou složitost, tyto jejich aspekty jsou však vzájemně provázány a popsány jako ikonické. Carvalho (2004) dokázala jejich závislost na problematice vnořených predikátů a vedlejších vět, Silva (2005a) tuto teorii dále rozvíjí v rámci samotných infinitivních kauzativních konstrukcí a vysvětluje mnoho faktorů, na jejichž základě existují tendence v kombinovatelnosti kauzativních struktur, sloves v nich obsazených a argumentů vystupujících v kauzativním vztahu.

Silva věří, že typy VSV, VOV a VVO představují tři různé stupně na kontinuu syntaktické a sémantické integrace jevů v kauzativní situaci. Syntakticky vzato jsou VSV a VOV souvětí, zatímco VVO je jednoduchá věta s komplexním predikátem. VSV reprezentuje nejvíce nepřímý a zprostředkovaný způsob výstavby kauzace s větší nezávislostí kauzované události a kauzovaného. VOV ztvárňuje nejvíce interaktivní kauzaci mezi dvěma zdroji energie s relativně autonomním kauzovaným, jímž kauzátor manipuluje. VVO pak představuje nejpřímější kauzaci s menší nezávislostí komplementu a větší syntaktickou i sémantickou integrací kauzované události do kauzující události. Volbu konstrukce VSV a VOV motivuje schopnost logického podmětu infinitivu být vnímán jako zdroj energie pro událost, naopak je-li toho neschopen, jde o indikaci pro konstrukci VVO. Proto je-li kauzovaný neživotný, používají se spíše konstrukce typu VVO, v nichž je kauzátor aktivní a kauzovaný je spíše pasivním objektem. Naopak je-li kauzovaný životný a může vědomě kontrolovat své činy, přednost mají VOV a VSV. Domníváme se, že klíčem k potvrzení sémantiky konstrukcí jsou zejména konstrukce VSV, které podle citovaných výzkumů tvoří minoritu a její použití by proto mohlo být příznakové.

Na základě obecných východisek jsme formulovali několik hypotéz (pro každý výzkum je formulujeme zvlášť), které jsme podrobili bližšímu zkoumání. Abychom dostáli svému požadavku jednoduché kontroly parametrů, rozhodli jsme se ve výzkumu pracovat pouze se slovesem *fazer*, jehož interpretace není zatížena specifickým významem umožňování či dávání pokynu. Považujeme ho také za univerzální sloveso, které se může pojít se situacemi, na nichž zamýšlíme demonstrovat námi studované jevy. Jde nám o čistou kauzaci, která ve významu slovesa nepodsouvá konkrétní typ interakce, aby zhodnocení silového působení mezi kauzátořem a kauzovaným a dalších parametrů plynulo čistě jen z toho, jak respondenti danou situaci konceptualizují.

## 9 INFINTIVNÍ KAUZATIVNÍ KONSTRUKCE V KORPUSU INTERCORP

### 9.1 Metodologie výzkumu

V této podkapitole popíšeme metodologické postupy, jež jsme zvolili pro provádění našeho korpusového výzkumu a pro analýzu jeho výsledků.

Celý výzkum se skládal z několika fází: vyhledat infinitivní konstrukce, vybrat relevantní nálezy, roztrždit je podle typu konstrukce a podle sloves v infinitivu, podrobit je kvantitativní analýze a vytvořit přehledné tabulky a grafy, které příjemci textu pomohou v orientaci v datech. Další etapou byla práce s okurencemi, které jsme zkoumali podle morfosyntaktických a sémantických rysů, s nimiž operují naše hypotézy, za účelem ověření pravdivosti těchto hypotéz. Tento postup se nám osvědčil při našem předchozím výzkumu infinitivních kauzativních konstrukcí v portugalské a francouzštině a jejich českých ekvivalentů pro monografii zaměřenou na kontrastivní výzkum na paralelních korpusech (viz Laufková 2015).

#### 9.1.1 Hypotézy a lingvistické faktory podrobené výzkumu

Zavrhlí jsme myšlenku zkoumat morfosyntaktické vlastnosti infinitivních kauzativních konstrukcí, neboť je považujeme za dostatečně popsané, stejně jako jsme odmítli analýzu úzu na korpusech žurnalistických textů *CETEMPúblico* a *CETENFolha*, jimž se dostatečně věnoval Silva (2005a). Rozhodli jsme se propagovat český nástroj, paralelní korpus *InterCorp*, a provést na něm jednojazyčný výzkum na odlišném žánru – beletrii.

Určili jsme si dva dílčí cíle: zjistit, kolik dat by nebylo analyzováno, kdybychom se měli omezit na čisté formy konstrukcí VSV, VOV a VVO a vypustili tvary, které mohou odpovídat dvěma konstrukcím (takto postupoval Silva), a ověřit hypotézu o syntaktické integraci konstrukcí související s jejich integrací sémantickou. Ve vztahu k tomuto jevu jsme stanovili dílčí hypotézy pro různé konstrukce a různá slovesa. Slovesa a konstrukce budeme zkoumat ze strukturního hlediska – zaměříme se na typologii jevů a jejich kvantifikaci, tj. provedeme analýzu kvantitativního výskytu jednotlivých jevů včetně jevů, které se často do výzkumů nezahrnují. Tím získáme kompletní obraz o frekvenci v našem korpusu.

#### VSV

Pakliže je v konstrukcích VSV kauzovaný syntakticky nezávislý na kauzátorovi, neboť je podmíněm kauzované vedlejší věty, očekává se jeho silná sémantická autonomie. Podmínkou k tomu, aby mohl mít autonomní kauzovaný schopnost ovlivňovat své činy, je jeho životnost či jiná vlastnost zakládající jeho agentivnost. U konstrukcí VSV jsme proto ověřovali agentivnost

kauzovaného a povahu sloves v infinitivu, zda jejich sémantika předpokládá silnou autonomii kauzovaného. Naše hypotézy zněly:

- 1) Konstrukce VSV se kombinuje s agentivním kauzovaným.
- 2) Konstrukce VSV se kombinuje se slovesy, u nichž může kauzovaný ovládat svou činnost.

### **VOV**

U konstrukcí VOV je premisou autonomie kauzovaného, jenž je méně nezávislý než u konstrukce VSV, jelikož je cílem interaktivní manipulace ze strany kauzátora, jenž na něj působí silou. Zároveň je aktivní, a proto je vnímán jako zdroj energie pro událost. Proto jsme se opět zaměřili na povahu kauzovaného a zastoupených sloves a stanovili tyto hypotézy:

- 1) Konstrukce VOV se kombinuje s agentivním kauzovaným, u něhož je kladen důraz na aktivní interakci s kauzátorem.
- 2) Konstrukce VOV se kombinuje se slovesy, u nichž může kauzovaný ovládat svou činnost.

### **VVO**

V konstrukcích VVO má kauzovaný autonomii nejmenší a zkoumali jsme, zda se u nich vyskytují slovesa vyjadřující děje, které nelze snadno ovlivňovat. Hypotézy zněly:

- 1) Konstrukce VVO se kombinuje s neagentivním kauzovaným anebo neprofiluje jeho aktivní interakci s kauzátorem.
- 2) Konstrukce VVO se kombinuje se slovesy, u nichž kauzovaný nemůže snadno svou ovládat činnost.

### **Slovesa**

Tam, kde má mluvčí možnost volit typ konstrukce podle své funkční perspektivy, předpokládáme, že tak také činí. Jestliže podle naší teorie bere mluvčí v potaz postoj kauzovaného k události vyjádřené infinitivem a jeho možnost kontrolovat své jednání, měla by se slovesa umožňující různou míru kontroly vyskytovat ve všech konstrukcích v závislosti na konkrétním kontextu. Proto stanovujeme poslední hypotézy našeho korpusového výzkumu:

- 1) Slovesa, jejichž děj lze snadno manipulovat, se kombinují se všemi konstrukcemi.
- 2) Slovesa, jejichž děj se nedá snadno ovlivnit, se kombinují s konstrukcí VVO.

V rámci zkoumání sémantiky sloves v infinitivu budeme zkoumat také psychologická a pohybová slovesa, o nichž Silva a Araújo tvrdí, že u nich dochází ke gramatikalizaci.

#### **9.1.2 Vlastnosti korpusu**

Korpusový výzkum jsme realizovali na korpusu *InterCorp*. Souhlasíme s Nádvořníkovou (2015), podle níž je ve světovém měřítku špičkovým nástrojem co do množství a kvality zpracování. *InterCorp* je výsledkem dlouholetého úsilí pracovníků Ústavu Českého národního

korpusu a jejich spolupracovníků z řad pedagogů a studentů Univerzity Karlovy, kteří pomáhali a pomáhají zajišťovat texty, zpracovávat je do elektronické podoby a zejména je opatřovat morfologickými značkami, díky nimž korpus umožňuje mimořádně přesné a složité vyhledávání úzce specifikovaných jevů<sup>85</sup>. Ačkoliv se jedná o korpus paralelní, lze jej samozřejmě využívat pro výzkumy jednojazyčné<sup>86</sup>.

Pro účely našeho výzkumu jsme vytvořili subkorpus tvořený beletrií. *InterCorp* je korpus synchronní a obsahuje texty z 2. pol. 20. stol., avšak portugalská má v tomto výjimku a pracuje i s klíčovými díly portugalské národní literatury od Eça de Queirós, jenž tvořil v poslední třetině 19. stol. a dodnes je velmi čtený. Vedle beletristického jádra jsme měli k dispozici i jiné textové žánry, které jsme zkoumání nepodrobili. Zaprvé se jednalo o titulky, které pro nás nejsou reprezentativním vzorkem živého jazyka, neboť fungují v interakci s audiovizuálním materiálem a jejich formulace se přizpůsobuje počtu znaků na řádek a snadné čitelnosti. Zadruhé to byla Bible, která představuje překladový žánr sám o sobě a v mnoha oblastech se modernímu jazyku vymyká. Zatřetí jde o rozsáhlé kolekce právní textů Evropské unie (*Acquis communautaire*), u nichž se zvláště u malých jazyků může stát, že překlad nepořizoval rodilý mluvčí, a především zde postupně roste unifikovanost překladů (preferance používat překladový software vede k automatickému opakování řetězců z překladové paměti, tudíž nejde o jednoznačné volby autora či překladatele, nýbrž o opakování již obsažených segmentů za účelem konzistentnosti textů i zjednodušení překladatelského procesu). Stejných charakteristik jsme se obávali i u publicistických textů od Project Syndicate a Pseuopress nebo zápisů z debat na půdě Evropského parlamentu (*EuroParl*).

Nechtěli jsme se zaměřit pouze na výzkum původní portugalsky psané beletrie, která by nám poskytla přes dvacet autorských idiolektů. Uvážili jsme, že do našeho subkorpusu zahrneme také překladové texty. Jde nám totiž také o postižení toho, jak jsou mluvčí portugalského jazyka formováni. Vedle úlohy rodiny a širšího okolí na mluvčí působí kromě původní beletrie také beletrie překladová, a to ne-li dokonce více než ta portugalská. Máme za to, že překlady nás v literatuře, médiích i dalších oblastech obklopují na každém kroku a velkou měrou se tak podílejí na osvojování mateřského jazyka a jeho formování v pozdějším věku, a tím i na vlastní produkci

---

<sup>85</sup> Sami jsme díky spolupráce Olgy Nádvodníkové z Ústavu románských studií FF UK a Jovanky Šotolové z Ústavu translatologie FF UK, u nichž jsme studovali a využívali *InterCorp* při psaní studentských prací již v akademickém roce 2008/2009 (korpus byl veřejně spuštěn v roce 2008), měli možnost vedle zpracování textů také připomínkovat tento nástroj a přispět z pohledu translatologa do debaty, jaká metadata jsou pro paralelní korpusy stěžejní, a upozornit na úskalí překladatelských postupů, příliš malého okolního kontextu i tzv. překladatelštiny, specifického jazyka překladů trpějícího překladovostí – vlivem originálu na cílový jazyk typickým pro překlady (tomuto tématu se později věnovala translatoložka Chlumská). Od prvních verzí *InterCorpu*, které zejména hledaly optimalizační možnosti, jak využít tento nástroj, prošlo nastavení vyhledávání včetně mnoha filtrů, možností řazení a zobrazení obrovským vývojem a dnešního uživatele *InterCorpu* neomezují nedokonalé nástroje, se kterými se stále potýkáme zahraničních korpusů, nýbrž jen jeho vlastní schopnosti, zda je s to správně formulovat vyhledávací dotaz a následně vytěžit maximum ze statistických a dalších nástrojů, které mu *InterCorp* nabízí.

<sup>86</sup> Zde narážíme na jediné omezení – zastoupené beletristické texty musejí mít v korpusu svou českou verzi, tudíž jejich nabídka pro portugalskou vychází zejména z tendencí v překladové literatuře a možností i ochoty tyto texty zajistit a zpracovat.

v mateřském jazyce<sup>87</sup>. Naše analýza není kontrastivní, tudíž originalita a překladovost textu nejsou hlavním kritériem volby. Můžeme namítnout, že případná překladatelština překladových textů neodpovídá domácímu úzu, nicméně překladové texty považujeme za validní, neboť:

- překladatel je profesionál, který se vědomě snaží vyhnout jazykovým interferencím;
- kontroluje ho redaktor, pro kterého je správné znění textu stěžejní;
- odlišný jazyk překladu může být zprostředkováním autorova idiolektu, k čemuž dochází i v původní literatuře;
- zahrnutím překladů beletrie se korpus rozrostl o mnoho dalších dat a došlo k rozředění vlivu idiolektů z malého vzorku autorů;
- v překladových textech byly nalezeny konstrukce VSV, které – pokud je nám známo – nemají předobraz v jiném jazyce, ze kterého se běžně překládá do portugalského;
- rozsáhlé původní zdroje psané anglicky mohly překladatelům podsouvat anglickou strukturu typu VOV, která se však ve srovnání s portugalsky psanou literaturou neobjevila ve větší míře.

Z podobných důvodů neoddělujeme evropskou a brazilskou portugalskou. Nejde nám o zjištění rozdílů mezi oběma variantami, testujeme agentivnost kauzovaného a typy sloves v konstrukcích – ani Silva při svých sémantických rozbořech na rozdíly mezi EP a BP neupozorňoval. Navíc stejně jako u překladů platí, že Portugalci mohou být vystavováni vlivům brazilské portugalské televizi<sup>88</sup>, mohou číst v brazilské portugalské knize, které nemají evropskou verzi, být v kontaktu s Brazilci žijícími v Evropě apod.

Závěry, které jsme z výzkumu vyvodili, se vztahují k našemu korpusu. Paralelní korpus založený na existujících překladech zahraničních děl do češtiny a českých děl do cizích jazyků není reprezentativní pro celý jazyk; při dostatečném počtu textů, autorů a překladatelů může reprezentovat zastoupené textové typy<sup>89</sup>. To se ostatně týká i Silvova výzkumu publicistiky. Navzdory těmto výhradám neznáme obsáhlejší korpus pro studium beletrie a byla by škoda ho nevyužít.

Sběr dat pro výzkum byl proveden v průběhu září 2022 na *InterCorpu* verze 14, velikost vybraného subkorpusu byla 2 032 919 pozic u originálních textů a 5 448 891 pozic u překladových.

---

<sup>87</sup> K uvědomění si vlivu překladu na domácí jazyk nás přivedli PhDr. Šárka Belisová a doc. PhDr. Miloslav Uličný z Ústavu translologie FF UK při výkladu o úloze překladů za národního obrození. Jejich kolegyně doc. PhDr. Zuzana Jettmarová, MSc., Ph.D. dokonce přispěla příkladem z nedávné doby: po pádu železné opony a vstupu zahraničních společností na volný český trh se změnil jazyk reklamy, která namísto zájmena *svůj* začala nesprávně používat *Váš* (údajně také kvůli požadavku zahraničních partnerů na doslovné překlady) a tento trend je čím dál masovější i v běžné komunikaci.

<sup>88</sup> Během pobytu v Lisabonu jsme byli svědky, že po skončení hlavního televizního vysílání následovaly v pozdějších hodinách pořady převzaté z Latinské Ameriky v brazilském originálu či dabingu.

<sup>89</sup> Přesto pořád jde o nereprezentativní volbu textů – podle jejich existence na trhu, hmotné dostupnosti (je jednodušší, rychlejší i levnější zpracovat moderní texty v elektronickém formátu než skenovat a editovat starší knihy) i osobních preferencí (v první řadě preferencí nakladatelů a překladatelů, zda uvést portugalsky psanou knihu na malý český knižní trh, a za druhé zda se v omezeném okruhu Portugalistů najde osoba, která si dostupnou knihu vybere a vezme si na starost její zpracování pro potřeby korpusu).



### 9.1.3 Metodologie práce s korpusem

Metodologický postup byl u všech typů konstrukce jednotný. Nejprve v korpusu byly vyhledány všechny výskyty zkoumaného typu (v oddílech věnovaných analýze dat uvedeme přesné znění dotazu i komentář k případným metodologickým problémům). Výsledky jsme posléze seřadili podle frekvence slovesa v infinitivu a sečetli jsme všech pět hodnot, kterých jednotlivá slovesa mohla dosáhnout. Do výzkumu vyhledávajícího infinitivní konstrukce jsme poté zahrnuli všechna slovesa, která dosáhla frekvenčního limitu.

Pro dosažení optimálních výsledků jsme u každého typu zadali několik dotazů. Jelikož konstrukce VSV a VSV vkládají kauzovaného mezi obě slovesa, je nutné počítat s několika pozicemi mezi nimi – nejen kvůli případným více či méně rozvitým přívlastkům nebo vloženým příslovcím či kontaktním prvkům, nýbrž už kvůli samotné koexistenci určitého členu a posesiv, velmi časté kombinaci, která počet pozic mezi slovesy rovněž zvyšuje. Pokud jsme nechtěli přijít o data s „rozvinutými“ kauzovanými přijít, museli jsme přikročit k manuálnímu třídění, neboť s rostoucím počtem pozic také rostlo množství irelevantního šumu. Vyhledávač zároveň neuměl pracovat s klitiky připojenými spojovníkem a s pravopisnými změnami, jež se s nimi pojí (např. *fez o trabalho – fê-lo*), a proto bylo vyhledávání pomocí lemmatu *fazer* značně nespolehlivé a bylo pro nás snazší vytvořit vyhledávací dotaz, jenž zahrnoval všechny možné tvary slovesa *fazer* (tímto způsobem docházelo k minimálnímu výskytu šumu a slova typu *farmácia* šla poměrně snadno odfiltrovat). Jestliže jsme tedy usilovali o co nejpřesnější data, museli jsme jim obětovat jednoduché vyhledávání, které by nám kromě spolehlivých výsledků přineslo také spolehlivé hodnoty i.p.m. Z těchto důvodů budeme kvantitativně vyhodnocovat pouze absolutní a relativní frekvenci výskytů v rámci dané kategorie.

### 9.1.4 Zvolené postupy pro prezentaci výsledků

Abychom mohli analyzovat zastoupení různých typů konstrukce u různých sloves a zároveň využili co nejrepresentativnější vzorek dat, rozhodli jsme se vyloučit z výzkumu slovesa, která se v našem subkorpusu vyskytovala méně než dvacetkrát. Tuto hranici jsme stanovili tak, abychom měli ve výzkumu co největší spektrum sloves a zároveň co nejvíce výskytů co do reprezentativnosti nakládání s daným slovesem. Díky jednotné skupině sloves jsme mohli vytvořit srovnatelné grafy, v nichž hodnoty řadíme podle výskytu té které konstrukce. Pro typy VSV, VOV a VVO zároveň uvádíme frekvenci všech sloves, neboť jsme si stanovili za úkol studovat, se kterými slovesy se kombinují.

Na základě morfosyntaktické charakteristiky infinitivních konstrukcí jsme stanovili pět kategorií pro třídění výsledků, díky čemuž nemusíme na rozdíl od Silvy a Pereiry vypouštět z výzkumu žádná data. Šestý typ s nerealizovaným kauzovaným jsme ze skupiny VVO zvlášť nevyčleňovali. Každá z konstrukcí VSV, VOV a VVO má své vlastní morfosyntaktické vlastnosti,

nicméně všechny se také vyznačují tím, že některé konkrétní realizace lze zařadit k více typům. Jedná se zejména o 3. os. sg. (v plném tvaru nelze rozlišit VSV a VOV, v zájmeném tvaru VOV a VVO), 3. os. pl. (v zájmeném tvaru nelze rozlišit intranzitivní VOV a intranzitivní VVO) i pronominalizovaná osobní a zvrtná zájmena, která mají totožný tvar pro akuzativ a dativ.

Pro přehlednost v tabulce 16 uvádíme modelové věty v plné formě i zájmené formě, v jednotném i množném čísle, a přidáváme případy se zájmenem shodným pro akuzativ i dativ. Barevně zvýrazňujeme věty, které se vyskytují i v jiné skupině. Příklady bez zvýraznění jsou jednoznačně identifikovatelné – z 29 možných realizací (včetně nulového kauzovaného, jenž je automaticky řazen k VVO a v tabulce není zobrazen) lze s přesností určit pouze nezabarvených 17 z 29. Z výzkumů založených na formální přesnosti konstrukcí tak vypadáva celých 12 zbývajících (příp. 13, nepočítají-li se věty s nulovým kauzovaným, u nichž se těžko zkoumají jeho vlastnosti).

Typ Pád	VSV		VOV		VVO	
	intrans.	trans.	intrans.	trans.	intrans.	trans.
Nom.	<p>A Maria fez o miúdo correr.</p> <p>A Maria fez ele correr.</p> <p>A Maria fez os miúdos correrem.</p> <p>A Maria fez eles correrem.</p>	<p>A Maria fez o miúdo ler esse livro.</p> <p>A Maria fez ele ler esse livro.</p> <p>A Maria fez os miúdos lerem esse livro.</p> <p>A Maria fez eles lerem esse livro.</p>				
Ak.			<p>A Maria fez o miúdo correr.</p> <p>A Maria fê-lo correr.</p> <p>A Maria fez os miúdos correr.</p> <p>A Maria fê-los correr.</p> <p>A Maria fez-nos correr.</p>	<p>A Maria fez o miúdo ler esse livro.</p> <p>A Maria fê-lo ler esse livro.</p> <p>A Maria fez os miúdos ler esse livro.</p> <p>A Maria fê-los ler esse livro.</p> <p>A Maria fez-nos ler esse livro.</p>	<p>A Maria fez correr o miúdo.</p> <p>A Maria fê-lo correr.</p> <p>A Maria fez correr os miúdos.</p> <p>A Maria fê-los correr.</p> <p>A Maria fez-nos correr.</p>	
Dat.						<p>A Maria fez ler esse livro ao miúdo.</p> <p>A Maria fez-lhe ler esse livro.</p> <p>A Maria fez ler esse livro aos miúdos.</p> <p>A Maria fez-lhes ler esse livro.</p> <p>A Maria fez-nos ler esse livro.</p>

Tab. 16 – Přehled tvarů konstrukcí VSV, VOV, VVO

V tabulce 17 ukazujeme, jak jsme data třídili do skupin tak, abychom mohli pracovat i s hraničními případy. Šipky naznačují přesuny vlivem pronominalizace, a tím i provázanost skupin. Při prezentaci výsledků v grafech používáme barevnou symboliku – zachováváme Silvovu myšlenku kontinua a pomocí plynulého přechodu barev (tak, aby skupina nacházející se mezi dvěma jinými s nimi barevně souvisela) se snažíme zpřehlednit výsledky po grafické stránce.

Forma	VSV	VSV/VOV	VOV	VOV/WO	VVO
intr. sg. nom.		A Maria fez o miúdo correr.			A Maria fez correr o miúdo.
intr. sg. pron.	A Maria fez <u>ele</u> correr.			A Maria <u>fê-lo</u> correr.	
intr. pl. nom.	A Maria fez os miúdos correrem.		A Maria fez os miúdos correr.		A Maria fez correr os miúdos.
intr. pl. pron.	A Maria fez <u>eles</u> correrem.			A Maria <u>fê-los</u> correr.	
tr. sg. nom.		A Maria fez o miúdo ler esse livro.			A Maria fez ler esse livro ao miúdo.
tr. sg. pron.	A Maria fez <u>ele</u> ler esse livro.		A Maria <u>fê-lo</u> ler esse livro.		A Maria fez <u>lhe</u> ler esse livro.
tr. pl. nom.	A Maria fez os miúdos lerem esse livro.		A Maria fez os miúdos ler esse livro.		A Maria fez ler esse livro aos miúdos.
tr. pl. pron.	A Maria fez <u>eles</u> lerem esse livro.		A Maria <u>fê-los</u> ler esse livro.	A Maria fez <u>nos</u> ler esse livro.	A Maria fez <u>lhes</u> ler esse livro.

Tab. 17 – Přehled kategorií pro třídění výsledků

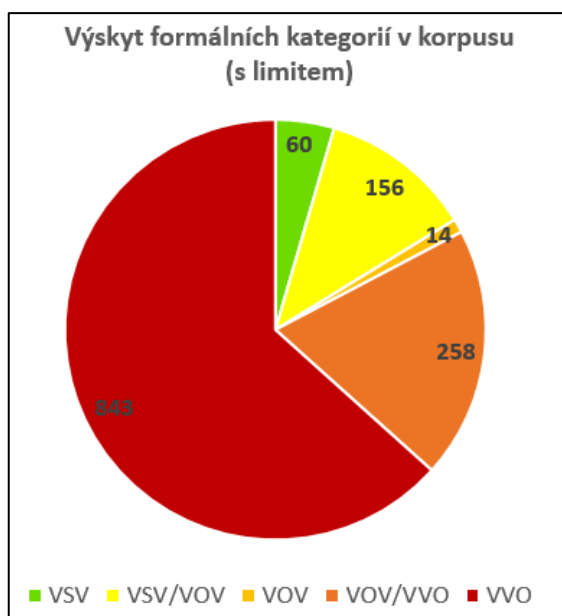
## 9.2 Analýza dat s kvantitativním vyjádřením

V této podkapitole přikročíme ke kvantitativní analýze výsledných dat. Pro pokrytí celé šíře tvarů a minimalizaci šumu ve výsledcích jsme pro každou kategorii provedli vlastní vyhledávání. Celkem se nám podařilo získat 2374 okurencí infinitivní kauzativní konstrukce, po vybrání vzorku nejzastoupenějších sloves jich zbylo 1331.

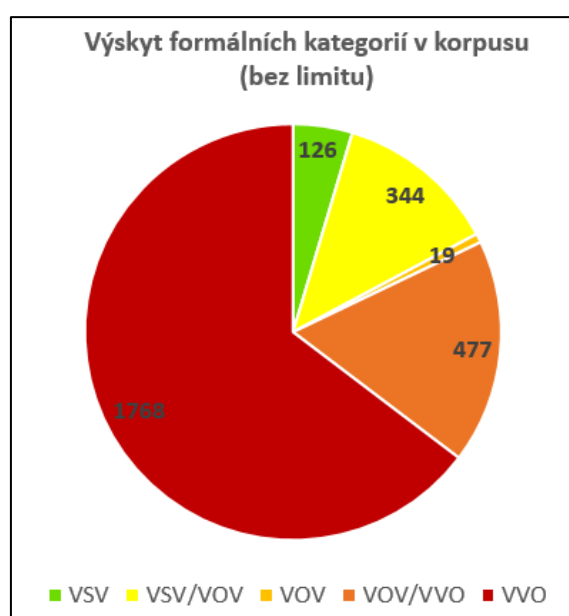
### 9.2.1 Přehled formálních kategorií v korpusu

Jelikož jsme si stanovili, že chceme znát i podíl dat, která z korpusových výzkumů vypadávají, vytvořili jsme grafy k absolutnímu výskytu konstrukcí jak pro celý korpus, tak pro okurence, které zbyly po odfiltrování méně častých sloves.

Již z letmého náhledu je patrné, že nejčastěji je v našem korpusu zastoupen typ VVO a hned po něm přechodná kategorie VOV/VVO. K našemu překvapení se typ VOV v korpusu objevuje velmi sporadicky – na rozdíl od VSV jsme tento fakt neočekávali.



Graf 1 – Kategorie v korpusu s limitem



Graf 2 – Kategorie v korpusu bez limitu

Pokud oba grafy porovnáme, vidíme velmi podobné proporce. Náš vzorek tak považujeme za reprezentativní pro celý korpus. Podrobnější údaje o četnosti konstrukcí v celém korpusu a v subkorpusu bez sloves s frekvencí nižší než 20, ukazují tabulky 18 a 19.

Typ	VSV		VSV/VOV		VOV		VOV/VVO		VVO		Celkem	
Celkem	126		344		19		477		1768		2734	
Celkem	4,61%		12,6%		0,7%		17,4%		64,7%		100,0%	
Texty	originály	překlady	originály	překlady	originály	překlady	originály	překlady	originály	překlady	originály	překlady
Počet	10	116	43	301	1	18	81	396	577	1191	712	2022
Počet	7,9%	92,1%	12,5%	87,5%	5,3%	94,7%	17,0%	83,0%	32,6%	67,4%	26,0%	74,0%

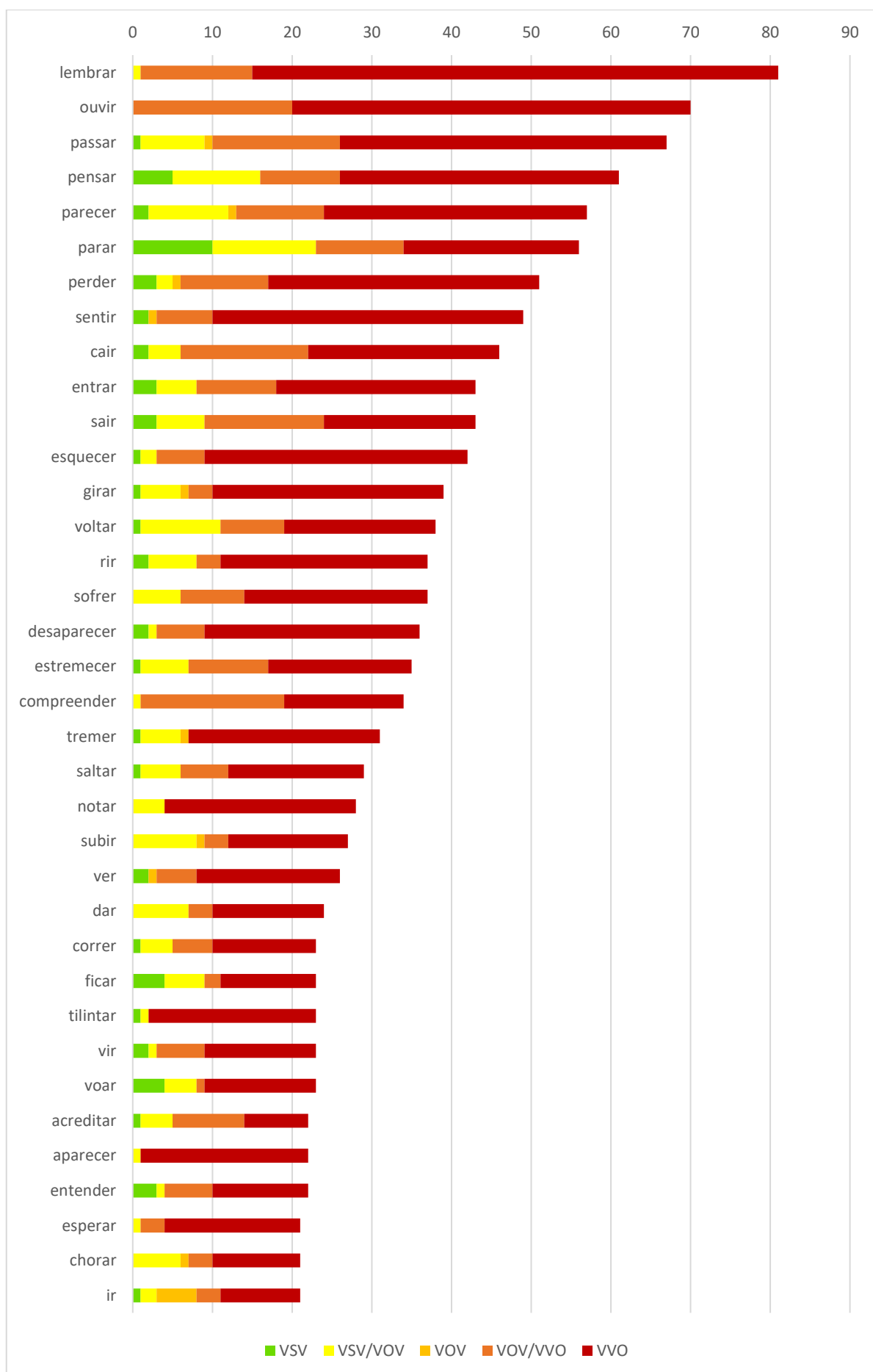
Tab. 18 – Podíl kategorií a textů na celém analyzovaném korpusu

Typ	VSV		VSV/VOV		VOV		VOV/VVO		VVO		Celkem	
Celkem	60		156		14		258		843		1331	
Celkem	4,51%		11,7%		1,1%		19,4%		63,3%		100,0%	
Texty	originály	překlady	originály	překlady	originály	překlady	originály	překlady	originály	překlady	originály	překlady
Počet	10	116	43	301	1	18	81	396	577	1191	712	2022
Počet	16,7%	193,3%	27,6%	192,9%	7,1%	128,6%	31,4%	153,5%	68,4%	141,3%	53,5%	151,9%

Tab. 19 – Podíl kategorií a textů na analyzovaném subkorpusu

## 9.2.2 Přehled sloves zahrnutých do výzkumu typů infinitivních konstrukcí

Graf 3 zachycuje 36 sloves splňujících podmínku dostatečného výskytu včetně kvantitativního zastoupení jednotlivých kategorií.



Graf 3 – Zastoupení sloves v subkorpusu

### 9.2.3 Kategorie VSV

Infinitivní konstrukce typu VSV, které jsou jednoznačné svou formou, se díky podmětu v nominativu a zvláštním koncovkám vyhledávají velmi snadno. Nejprve jsme vytvořili dotaz s osobním zájmenem podmětovým v nominativu, díky němuž nezáleží na osobě a čísle. Verze 14 *InterCorpu* nedisponovala tagem pro zájmený podmět, a proto jsme zadali tato zájmena do vyhledávače ručně<sup>90</sup>, abychom pokryli všechny osoby s vyjádřeným pronominálním podmětem. Získali jsme 2 výskyty v originálních a 42 výskytů v překladových textech.

Druhé vyhledávání se týkalo vyhledání tvarů osobního infinitivu, které nejsou formálně shodné se standardním infinitivem, tj. všech tvarů vyjma 1. a 3 os. sg. Zde bylo nutné manuálně vyřadit výskyty s pronominálním podmětem, aby nevznikly duplikáty. Pro zahrnutí rozvinutých podmětů jsme stanovili limit 6 pozic mezi slovesy, a proto bylo nutné data vyčistit od předložek a spojek<sup>91</sup>, protože v takových segmentech se v korpusu nacházejí vedlejší věty jako *fizeram planos para irem* (Gaarder, *O Mundo de Sophia*) nebo *fazer sentido + inf.*, které nejsou předmětem našeho zájmu. Po odfiltrování šumu nám zůstalo 8 výskytů v originálech a 74 výskytů v překladech.

Po sečtení hodnot všech nalezených okurencí jsme došli k číslu 126, což odpovídá 4,61 % všech výskytů infinitivních konstrukcí. Konstatujeme, že čisté konstrukce VSV jsou v beletristických textech zastoupené velmi málo. Tuto skutečnost odhalily již dříve výzkumy na žurnalistických textech a mluveném jazyce a beletrie se této pravděpodobně obecné tendenci nevymyká. Zajímavým zjištěním je, že se v rámci výskytů tato konstrukce z více než 90 % nachází v překladové literatuře. Vyvozujeme z toho, že překladatelé jsou schopni tuto konstrukci přirozeně používat, aniž by se nechali ovlivnit případným předobrazem konstrukcí typu VOV či VVO jako *make + inf.* a *faire + inf.* a jejich ekvivalenty v jiných jazycích. Stojíme si za svým tvrzením, že jazykový cit rodilých mluvčích utváří i překladová literatura, a proto by neměla být ve výzkumech opomíjena.

Abychom mohli ověřit naši hypotézu, a totiž že kauzovaný v konstrukci VVO bude autonomní, a tudíž i životný, analyzovali jsme nejprve povahu kauzovaného. U pronominálních výskytů došlo ke vzácné 100% shodě – všech 44 výskytů mělo jako kauzovaného člověka. U plných podmětů nás na první pohled zarazilo vysoké množství lidských kauzovaných a také opakujících se typů entit, a proto jsme data několikrát pročetli, až jsme dospěli k rozhodnutí utřídit kauzovaného do několika sémantických skupin:

Skupina	Počet abs.	Počet rel.	Příklady
Lidé	36	44 %	<i>as pessoas, os outros, os alunos</i>
Části těla	7	9 %	<i>fazer os cabelos crescerem, fazer os olhos doerem</i>

<sup>90</sup> [word="([Ff]aç.\*[Ff]az.\*[Ff]iz.\*[Ff]ez.\*[Ff]ar.\*[Ff]eito)"] [word="eu|tu|ele|ela|você|nós|vós|eles|elas|vocês"] [tag="VMN.\*"] within <s id=".\*" />

<sup>91</sup> [word="([Ff]aç.\*[Ff]az.\*[Ff]iz.\*[Ff]ez.\*[Ff]ar.\*[Ff]eito)"] [word=".\*" & word!="eu|tu|ele|ela|você|nós|vós|eles|elas|vocês" & tag!="C.\*|P.\*"]{0,6} [tag="VMN.\*" & word=".\*es-?.\*mos.\*des.\*em-?"] within <s id=".\*" />

Zvířata, rostliny a jejich části	9	11 %	<i>as palmeiras, as folhas, as flores</i> (viz níže)
Předměty (plus neurčité) uvedené do pohybu	9 (14)	11 % (17 %)	<i>fazer os objetos voarem, fazer as cadeiras girarem</i>
Předměty (plus rostliny) vydávající zvuk	4 (7)	5 % (9 %)	<i>fazer as chaves tilintarem, fazer as escadas reboarem, (fazer as palmeiras falarem)</i>
Entity ztělesňující sílu	3	4 %	<i>as armas, as chamas, os pesadelos</i>
Neurčité předměty	9	11 %	<i>as coisas, os objetos</i>
Ostatní	5	6 %	<i>fazer os sapatos serem grandes</i>

Tab. 20 – Typ kauzovaného u VSV

Kauzovaní ze skupiny rostlin a zvířat byli vždy spojeni s pohybem nebo vydáváním zvuků:

- *os vivas e as palmas fizeram os pássaros saírem* [Rowling, *Harry Potter e o Cálice do Fogo*]
- *sua voz fazendo vários melros negros levantarem* [Rowling, *Harry Potter e as Relíquias da Morte*]
- *fazemos as plantas crescerem e as ovelhas caminharem* [Coelho, *O Alquimista*]
- *daquelas chuvaradas que faziam também rebentarem em frutos as flores nos cacauzeiros* [Amado, *São Jorge dos Ilhéus*]
- *Harry Potter fazia os rabanetes balançarem* [Rowling, *Harry Potter e a Ordem de Fénix*]
- *Lenny retornava, fazendo as moitas estalarem* [Steinbeck, *Ratos e Homens*]
- *a brisa da noite sporou na clareira, fazendo as folhas farfalharem* [Steinbeck, *Ratos e Homens*]
- *um sopro de vento fez as palmeiras falarem* [Golding, *O Senhor das Moscas*]

Pokud jde o agentivnost zvířat, bezpochyby můžeme říci, že zvířata mohou jednat záměrně a kontrolovat svou činnost. Nebudeme však ani tvrdit, že pokud ptáky někdo vyleká a oni uletí, že jde o vědomé rozhodnutí a nikoliv o bezděčnou instinktivní reakci, a tak se zdržíme soudu ohledně agentivnosti zvířat. Podobně rostliny v našich případech konaly v souladu se svou přirozeností, čímž by Silva obhajoval užití konstrukce VSV s neživotným kauzovaným, nicméně si nejsme jisti, zda je v kontextu kouzel Harryho Pottera můžeme považovat za autonomní zdroj energie pro událost.

Za zdroj energie pro kauzovanou událost naopak považujeme tři podměty, které jsme zařadili do kategorie nazvané „entity ztělesňující sílu“. Plameny, řetězy ani noční můry sice nejsou životné, nicméně mohou symbolizovat nebezpečí a sílu a díky těmto svým vlastnostem se hypoteticky stát agentem.

Když sečteme výskyty lidí, zvířat a akceptujeme ideu silných entit, mají agentivní kauzovaní u čisté konstrukce VSV nadpoloviční většinu výskytů, po započtení pronominálních kauzovaných dokonce více než dvoutřetinovou. Zdá se tedy, že Silvova tvrzení o agentivnosti S2 u konstrukce VSV platí i pro beletristické texty a zřejmě jsou opodstatněná i na obecné úrovni.

K dalšímu zamyšlení nás může vést kontext kouzel v knihách o Harrym Potterovi:

- *Hermione fazendo os livros voarem* [Harry Potter e as Relíquias da Morte]

- *o movimento da varinha exigido para fazer os objetos voarem [Harry Potter e a Ordem de Fénix]*
- *feitiços defensivos que fazem as orelhas caírem [Harry Potter e o Príncipe Misterioso]*

Připomínáme, že podle Silvy na kontinuu VSV – VOV – VVO zastupuje typ VSV nepřímou kazuzaci, která není natolik interaktivní co do vztahu kauzátora a kauzovaného, protože na kauzovaného neklade takový důraz. Tímto si vysvětlujeme, proč kouzelná hůlka či magické formulky mohou uvést do pohybu neživé entity, které samy o sobě nejsou agentivní a ani nejsou považovány za zdroj energie pro nějakou událost, a přesto vystupují v roli aktivního agentu (jako pasivní patienti by měly figurovat spíše v konstrukci VVO). Je možné, že tímto chtěl překladatel zdůraznit kouzelný efekt vedoucí k lehké implicitní personifikaci očarovaného předmětu. S něčím podobným se setkáváme i v Márquezově magickém realismu:

- *faziam as cadeiras girarem só de olhar para elas [Márquez, Cem anos de Solidão]*
- *a coisa que faça as cadeiras rodarem só de olhar para elas [Márquez, Cem anos de Solidão]*

Na okurencích v kategorii VSV vedle povahy kauzovaného bila do očí také distribuce sloves v infinitivu. Téměř všech 126 výskytů se nám podařilo rozdělit do skupin:

Skupina	Počet abs.	Počet rel.	Příklady
Pohyb	58	46 %	<i>andar, entrar, atravessar, voltar, correr, parar, voar, saltar, levitar, ir, rebentar, estremecer, crescer, cair...</i>
Zvuk	7	6 %	<i>tilintar, reboar, estalar, farfalhar, estralar, ranger</i>
Vnímání	6	5 %	<i>ver, sentir, doer, perceber</i>
Myšlení	14	11 %	<i>pensar, achar, acreditar, entender, esquecer, decidir</i>
Mluvení	10	8 %	<i>dizer, falar, repetir, afirmar, prometer, confessar, negociar, calar</i>
Tělesné	7	6 %	<i>fazer rir, comer, beber, tomar uma beberagem, dormir</i>
Existence	17	13 %	<i>estar, ser, ficar, viver, morrer, desaparecer, acontecer, parecer, perder</i>
Ostatní	7	6 %	<i>pagar, querer, ganhar, escrever, trabalhar, começar, enguiçar</i>

Tab. 21 – Sémantika sloves u VSV

Nepoměrná převaha sloves označujících pohyb nás vede k domněnce, že u pohybu je velmi snadné mít nad sebou kontrolu, a tudíž by podmínky těchto sloves mohly být celkem agentivní, zejména jsou-li životné. Nejméně zastoupenou homogenní skupinou sloves jsou slovesa smyslového vnímání, o nichž jsme již uvedli, že podle Araújo lze realizaci děje těžko ovlivnit: vnímáme bezděčně, stěží za běžných okolností vypneme čich nebo sluch. Jelikož se tyto procesy dějí bez našeho aktivního přičinění, předpokládá se u nich neagentivní kauzovaný, a proto i jiný typ konstrukce než VSV. Zdá se, že u těchto dvou skupin sloves lze potvrdit hypotézu o agentivnosti a nezávislosti kauzovaného u typu VSV. Jsme překvapeni, že slovesa vyjadřující biologické potřeby a prožívání nejsou zastoupena více, jelikož jídlo a pití může kauzovaný snadno řídit, stejně jako může aktivně působit na své myšlenky a víru, ba paměť. Teorii agentivnosti kauzovaného u VSV však vyvrací výskyty následujících vět, přičemž v té poslední je kauzovaný dokonce v trpném rodě, tudíž je patientem a není ani logickým podmětem:



- *fazer as coisas ficarem mais fáceis* [Coelho, *O Alquimista*]
- *fazer esses senhores perderem seu tempo* [Hašek, *O Bom Soldado Chveik*]
- *fêz os três ficarem engasgados* [Golding, *O Senhor das Moscas*]
- *faço você perder a memória* [Rowling, *Harry Potter e a Ordem de Fénix*]
- *fazer serem entusiasmaticamente convidadas* [Coelho, *Onze minutos*]

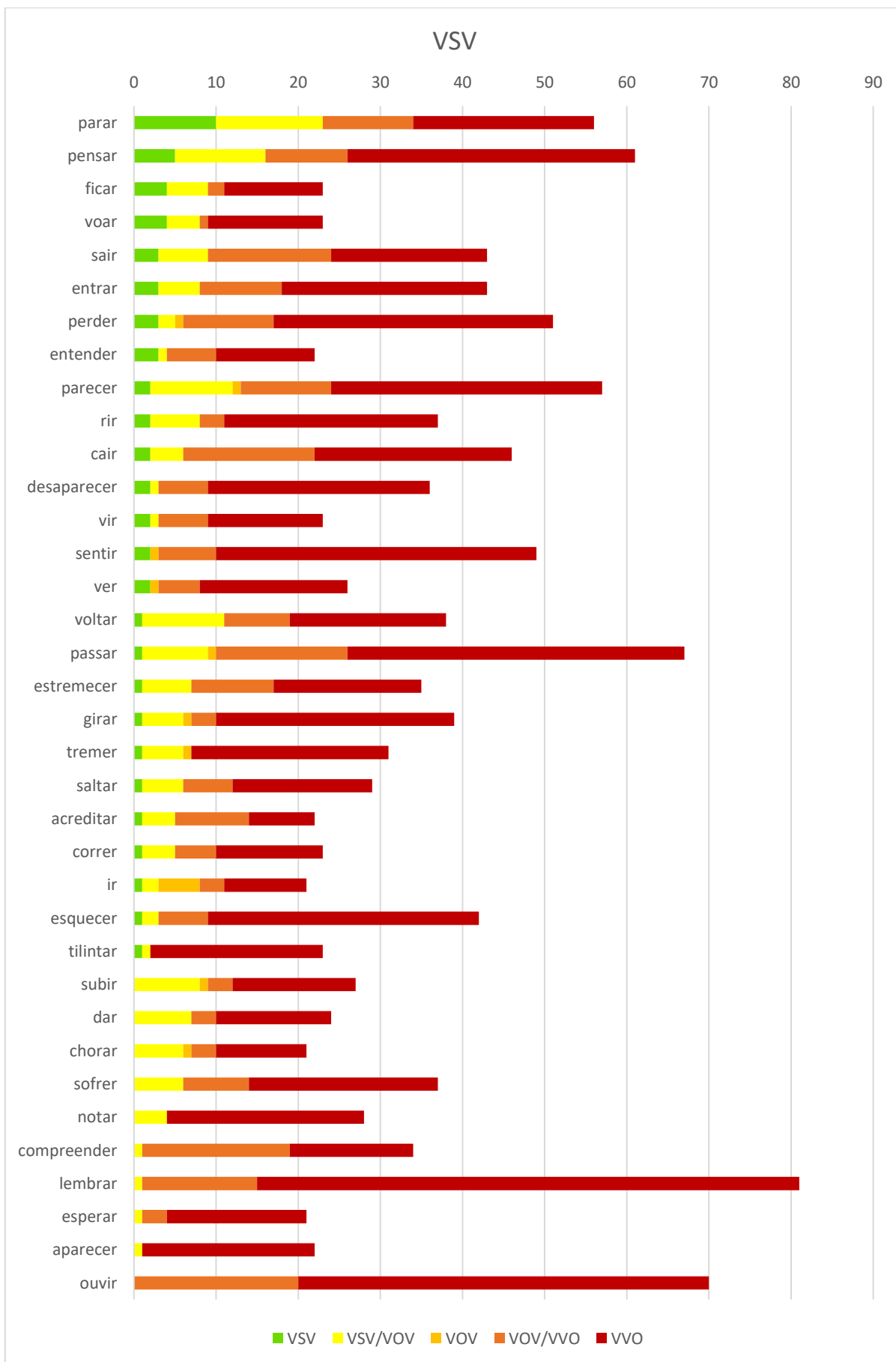
Tabulka 22 nás informuje o sémantických typech sloves, nicméně jejich distribuci pouze naznačuje. Nyní se podívejme na absolutní frekvenci všech sloves (bez omezení výskytu), jak byla zastoupena v nalezených výsledcích:

parar	10	rir	2	começar	1	estalar	1	perceber	1
pensar	5	sentir	2	comer	1	estar	1	querer	1
ficar	4	ser	2	confessar	1	estralar	1	ranger	1
voar	4	tomar	2	correr	1	estremecer	1	regurgitar	1
achar	3	ver	2	decidir	1	falar	1	repetir	1
crescer	3	vir	2	desabar	1	farfalhar	1	rodar	1
entender	3	viver	2	descer	1	fechar	1	saltar	1
entrar	3	acontecer	1	disparar	1	fustigar	1	soltar	1
perder	3	acreditar	1	dizer	1	ganhar	1	tilintar	1
sair	3	afirmar	1	doer	1	girar	1	trabalhar	1
cair	2	andar	1	dormir	1	ir	1	tremer	1
desaparecer	2	atravessar	1	enguiçar	1	irromper	1	virar	1
negociar	2	baixar	1	erguer	1	levantar	1	voltar	1
parecer	2	balançar	1	escorregar	1	levitar	1		
prometer	2	beber	1	escrever	1	morrer	1		
rebentar	2	calar	1	esquecer	1	pagar	1		
reboar	2	caminhar	1	estacar	1	passar	1		

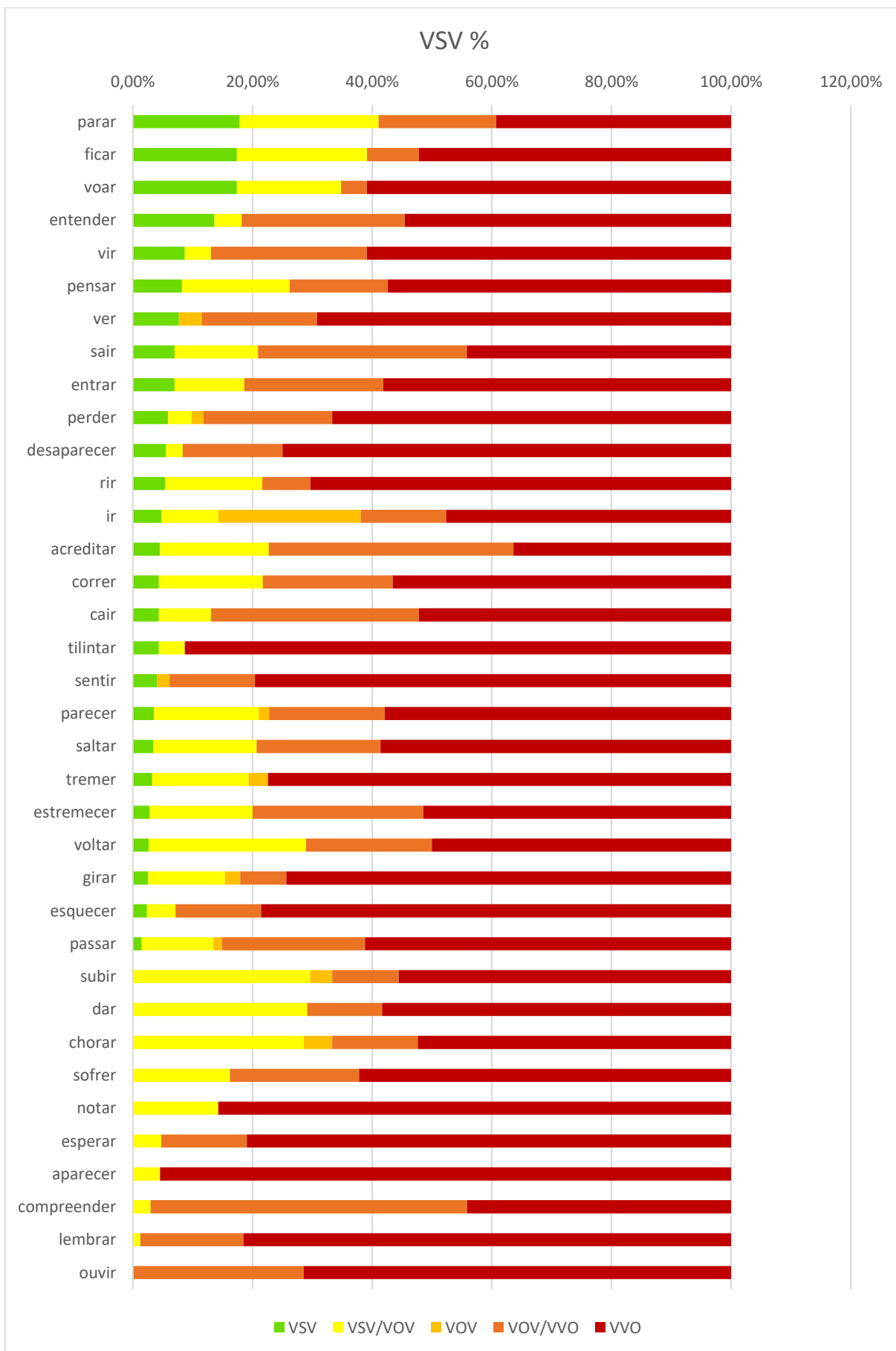
Tab. 22 – Frekvence sloves u VSV

Jednotlivá slovesa vyjma *parar* mají nejnižší možné výskyty a jediný závěr, který můžeme vyvodit, je potvrzení celkové marginality čisté formy této konstrukce.

Na následujících stranách jsou vyobrazeny grafy 4 a 5, v nichž slovesa zahrnutá do výzkumu řadíme podle frekvence dané kategorie – pro VSV se výskyty potvrdily u 26 z těchto 36 sloves. Ačkoliv se velmi bráníme vyvozování závěrů z výskytů v řádu jednotek, při takto málo zastoupeném jevu nám nic jiného nezbývá. Je na místě také sledovat, u kterých sloves se VSV nevyskytuje. Nulový výskyt *ouvir*, *lembrar*, *esquecer* a *compreender* pojednáváme v oddílu 9.2.8 o psychologických slovesech. K těm bychom mohli zařadit i *chorar* a *sofrer*, jelikož se jedná o prožívání nebo fyzický projev s ním spojený a vyjma příznakových kontextů se jedná o prožívání pasivně trpěné, tudíž s neagentivním kauzovaným. *Tilintar*, u něhož připadá na 17 výskytů VVO také 1 výskyt VSV a 1 výskyt VSV/VOV může být konceptualizováno tak, že zvonek či hrnek cinknuvší o podšálek nejsou samy o sobě aktivní.



Graf 4 – Slovesa podle frekvence VSV (abs.)



**Graf 5 – Slovesa podle frekvence VSV (rel.)**

## 9.2.4 Kategorie VSV/VOV

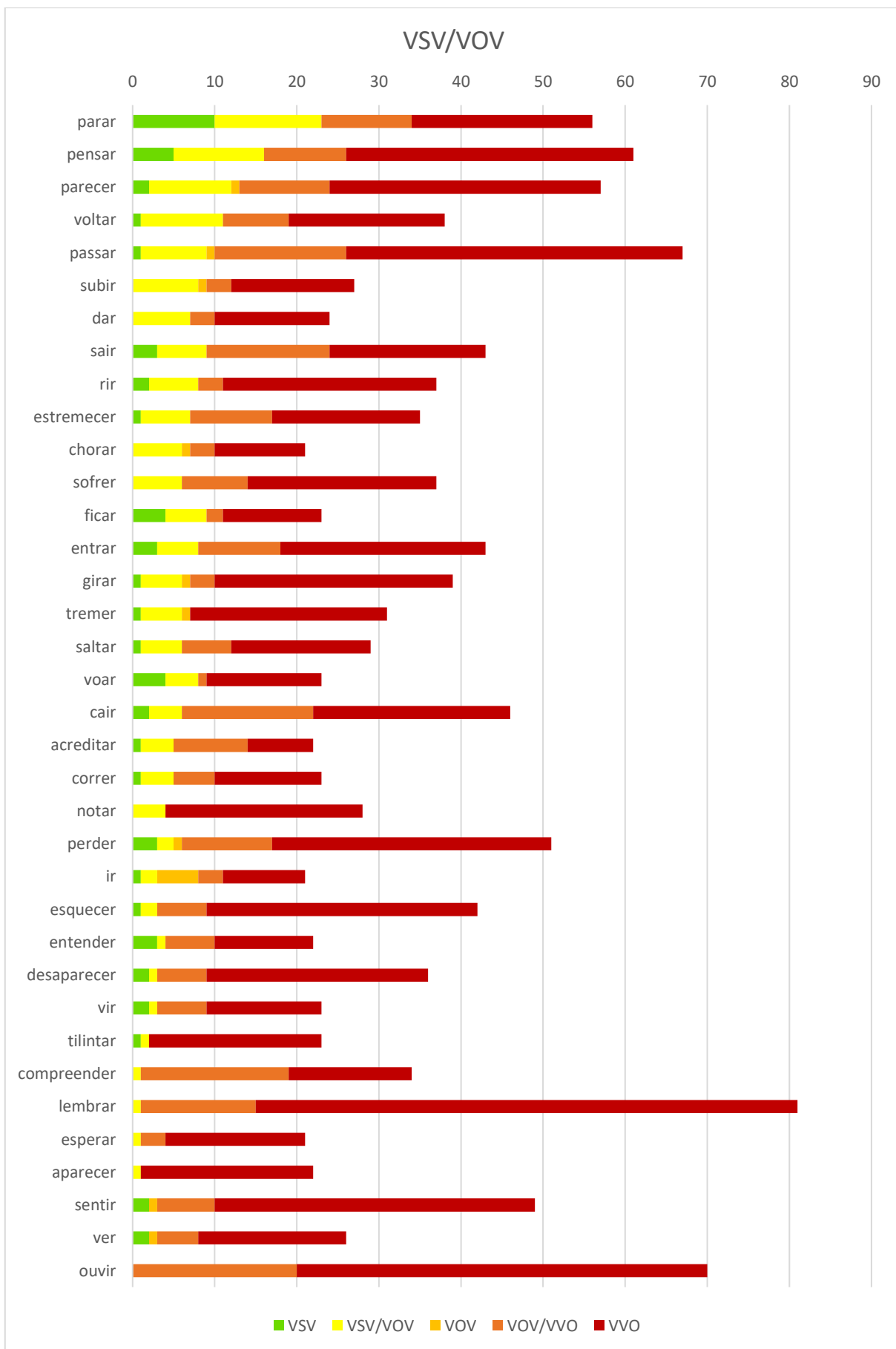
Kategorii VSV/VOV tvoří konstrukce s kauzovaným v nepronominalizované formě, jejichž tvar je totožný pro VSV i VOV. Nejedná se o početnou skupinu: v celém korpusu ji tvořilo 12,6 % výskytů, v subkorpusu 36 sloves zbylo 156 výskytů (11,7 %). Vyhledávání tohoto typu konstrukce je velmi pracné<sup>92</sup>, protože podmět mezi slovesy může kromě substantiva sestávat také ze členu, zájmena a přívlasků – při zachování volných pozic však korpus vydá mnohem více šumu než zamýšlených konstrukcí.

Jistě není žádným překvapením, že mezi slovesy v žebříčku absolutní četnosti (viz tabulka 23 a graf 6) na prvním místě dominují *parar* a *pensar* stejně jako u čistého typu VSV. Největší relativní podíl napříč konstrukcemi se týkal *subir*, *dar*, *chorar*, *voltar* (graf 7). Vyjma *pensar* a *chorar* jde o slovesa pohybu (a pohybu skrytého v obdarovávání), který může kauzovaný poměrně snadno řídit a projevovat svou agentivnost. Mezi analyzovanými slovesy se tři perceptivní slovesa v tomto typu nevyskytla ani jednou, po jednom nebo dvou výskytech mělo několik sloves vyjadřujících těžko ovlivnitelné děje či děje, které se mohou dít samy od sebe (*aparecer*, *desaparecer*, *entender*, *compreender*, *lembrar*, *esquecer*, *perder*, *esperar*) – tato slovesa se realizují s méně agentivní strukturou VVO. Tento téměř dokonalý důkaz platnosti našich teoretických východisek o agentivnosti však narušují *parecer*, *chorar*, *rir* a *sofrer* vyjadřující mimovolní projevy, a navzdory tomu profilované v agentivní konstrukci.

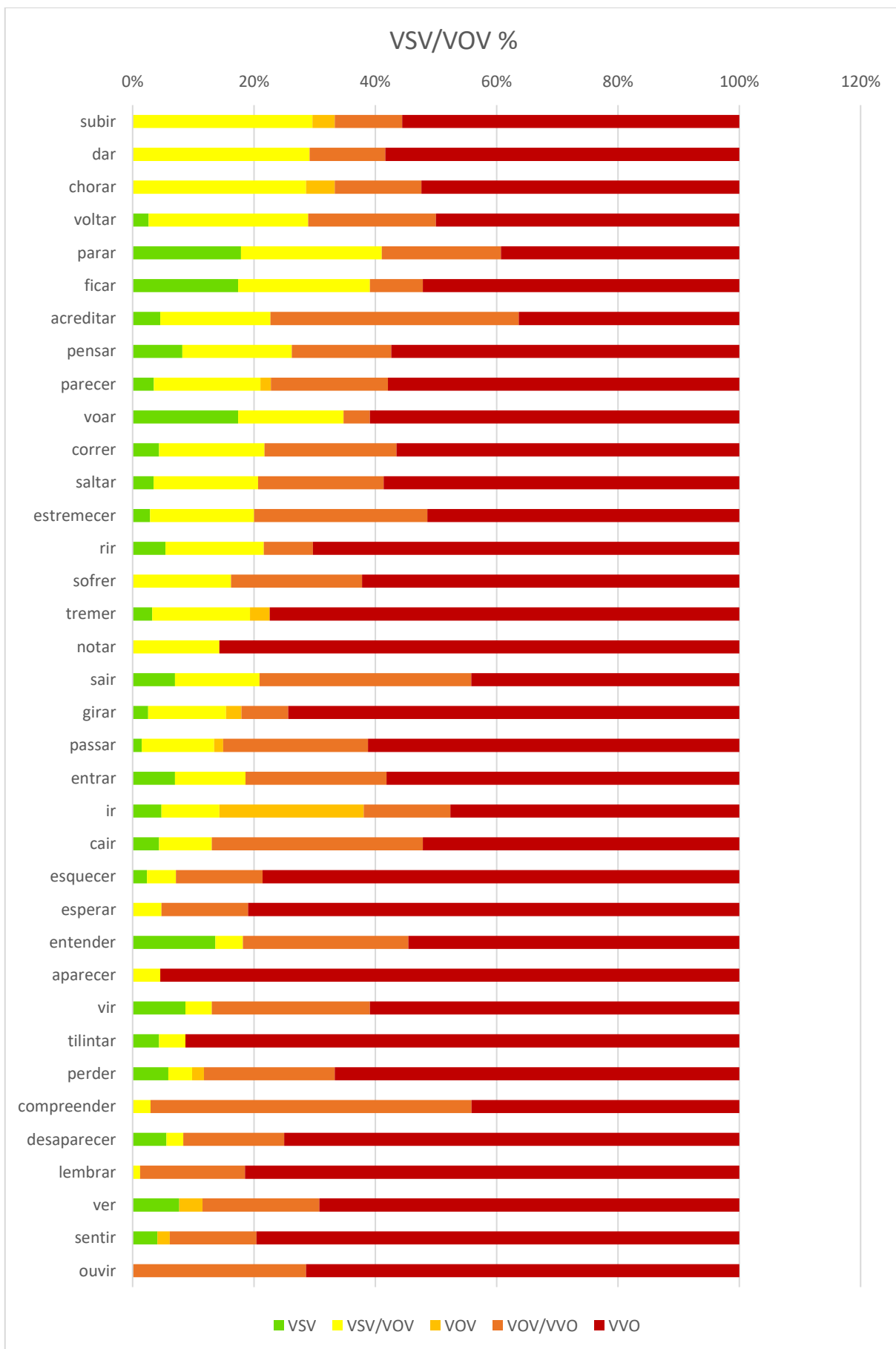
parar	13	chorar	6	tremer	5	perder	2	vir	1
pensar	11	rir	6	acreditar	4	aparecer	1	ouvir	0
parecer	10	sair	6	cair	4	compreender	1	sentir	0
voltar	10	sofrer	6	correr	4	desaparecer	1	ver	0
passar	8	entrar	5	notar	4	entender	1		
subir	8	ficar	5	voar	4	esperar	1		
dar	7	girar	5	esquecer	2	lembrar	1		
estremecer	6	saltar	5	ir	2	tilintar	1		

Tab. 23 – Frekvence sloves u VSV/VVO

<sup>92</sup> Dotaz zohledňoval ještě více proměnných než u VSV. Při korpusovém hledání jsme museli z dotazu vyloučit zájmené podměty v nominativu, nenulové koncovky osobních infinitivů, vedlejší věty, interpunkci oddělující rozvinuté větné členy apod. Opět jsme ve vyhledávacím dotazu museli vyloučit spojky a nakonec i některá často se opakující substantiva, aby bylo manuální čištění vzorku co nejspolehlivější. Velmi často nám okurence narušovaly předložky typu *antes de*, abychom se však nepřipravili o jmenné atributy připojené pomocí *de*, definovali jsme si žádoucí slovní druhy do prostoru mezi oběma slovesy. Vyhledávací dotaz zněl `[word="([Ff]aç.*|[Ff]az.*|[Ff]iz.*|[Ff]ez.*|[Ff]ar.*|[Ff]eito)" & lemma!="fazenda") [lemma!="sentido|parte|feição|que|quando|mal|bem|corpo" & tag!="C.*|F.*|V.*"]{0,4} [word="." & tag!="PP.*" & tag!="N.*|A.*|P.*|Z.*"&lemma!="sentido|parte|feição"] [tag="VMN.*" & word!=".es-?.*mos|.des|.em-?"] within <s id="." />`



Graf 6 – Slovesa podle frekvence VSV/VOV (abs.)



Graf 7 – Slovesa podle frekvence VSV/VOV (rel.)

### 9.2.5 Kategorie VOV

Konstrukce VOV značně trpí neodlišitelností svých plných forem ve 3. os. sg. od VSV a svou neodlišitelností od VVO u intranzitivních pronominalizací. Jediný tvar, který můžeme bezpečně odlišit pomocí slovesné koncovky, je 3. os. pl. (bez koncovky) v kombinaci s nominálním kauzovaným (s koncovkou množného čísla). Pokud taková konstrukce podléhá pronominalizaci, jedná se o VOV pouze u tranzitivních infinitivů, které vyžadují pronominalizaci kauzovaného pomocí akuzativu (zatímco VVO je pronominalizuje pomocí dativu). Okurence obsahující zájmeno jiné než 3. os. pl. (např. *-me*, *-nos*) byly do analýzy zařazeny v případech, že se jednalo o jasný akuzativ.

Za těchto formálních omezení, která navíc mohou být zatížena chybovostí při manuálním třídění infinitivů podle tranzitivnosti, se nám podařilo najít pouze 19 výskytů v celém korpusu a 14 výskytů v menším subkorpusu, které v obou případech pokrývají pouze 1 % všech výskytů.

U VOV hledáme slovesa, která předpokládají silnou autonomii kauzovaného, jenž je zároveň terčem kauzátorova působení. Mezi slovesa užšího výběru patří:

ir	5	ver	1	tremer	1	sentir	1	parecer	1
chorar	1	subir	1	girar	1	perder	1	passar	1

Tab. 24 - Frekvence sloves u VOV

O možnosti samostatně ovládat chůzi není pochyb; k dalším slovesům můžeme uvést konkrétní kontext, neboť jsme narazili mimo jiné na okurence s neživotnými argumenty:

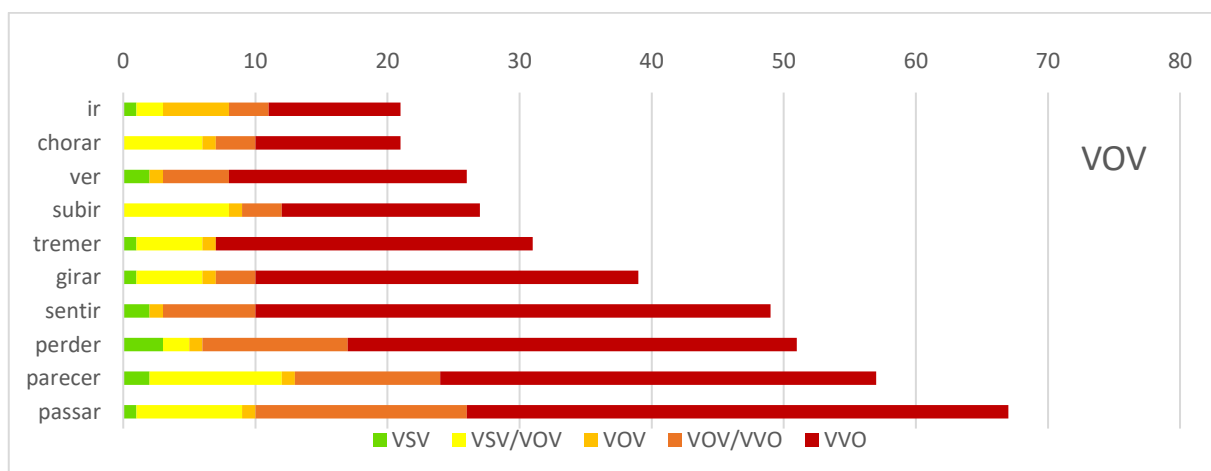
- *cuja recordação ainda causa arrepios aos Orcs e faz os anões **chorar*** [Tolkien, *Anões – O Retorno do rei*] – neživotná vzpomínka má sílu rozplakat trpaslíka, jenž se patrně snaží pláči zabránit, tj. je s kauzátorem v aktivní přímé interakci, ale nakonec mu podlehne;
- *aquelas criaturinhas peludas que se amarram em queijo e que faziam as mulheres **subir** nas mesas* [Adams, *O Guia do Mochileiro das Galaxias*] – ženy se snaží vyhnout kontaktu s kauzátorem (patrně myši nebo potkani), kauzace je pravděpodobně nezáměrná (bez silové interakce) a kauzovaný autonomně řídí své jednání;
- *batucar vários ritmos na caixa do rádio, fazendo os botões **girar*** [Rowling, *Harry Potter e as Relíquias da Morte*] – kauzovaný je neživotný; autonomie a agentivnost knoflíků nám přijde diskutabilní dokonce i v kontextu kouzel (leđa že by byly roztáčeny přímým kontaktem s hůlkou, v takovém případě by mohlo jít o perspektivu, že byly terčem působení kauzátor a konečným bodem při příjmu energie, která musela překonat jejich původní stav)
- *andando pesadamente nos calcanhares do Harry, fazendo as tábuas do soalho **tremer*** [Rowling, *Harry Potter e as Relíquias da Morte*] – opět neživotný a neagentivní kauzovaný, tentokrát ale vyniká silová interakce mezi ním a kauzátorem, jenž tvrdě dopadá na podlahu a tím jí otřásá;

- *não temos nada que fazer e precisamos arranjar atividades que façam os dias passar rapidamente* [Frank, *Diário de Anne Frank*] – v kontextu ukrývající se Židovky jsou dny nekonečné a lze je konceptualizovat jako aktivní překážku (i neživotný kauzátor je vystaven jako protiklad k současnému stavu), spatřujeme zde interaktivní vztah mezi argumenty.

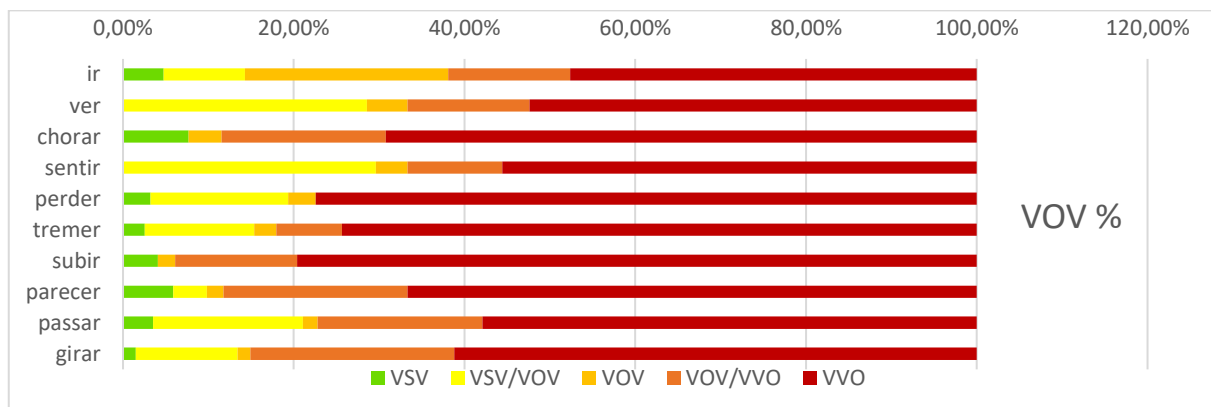
Máme za to, že ve světle těchto příkladů nelze říci, že jsou Silvovy domněnky mylné. Jasně příklady agentivního kauzovaného, na něž kauzátor musí působit silou, aby dosáhl svého, jsme našli v konkordančních řádcích mimo náš užší výběr:

- *Os Alemães têm meios de fazer as pessoas falar.* [Frank, *Diário de Anne Frank*] – Anna má zřejmě na mysli donucovací prostředky, jichž se lidé obávají a navzdory svému přesvědčení se raději aktivně rozhodnou, že se podvolí;
- *fez o francês falar ainda mais* [Verne, *A Volta do Mundo em 80 Dias*] – opět kontext, kdy kauzátor donutí mluvit někoho, kdo mluvit nechtěl;
- *fizeram todos pagar uma multa* – kauzování platili pokutu, což je činnost, kterou lidé dělají s nevolí, avšak z vlastního rozhodnutí (kauzátor nad nimi má moc a oni jsou jeho terčem).

Slovesa obsažená ve VOV ukážeme v poměrném zastoupení jednotlivých konstrukcí. Všechna mají společné, že mají zastoupené i kategorie VSV a VSV/VOV. Vzhledem k nízkému výskytu těchto tří skupin nepovažujeme tuto korelaci za náhodu.



Graf 8 – Slovesa podle frekvence VOV (abs.)

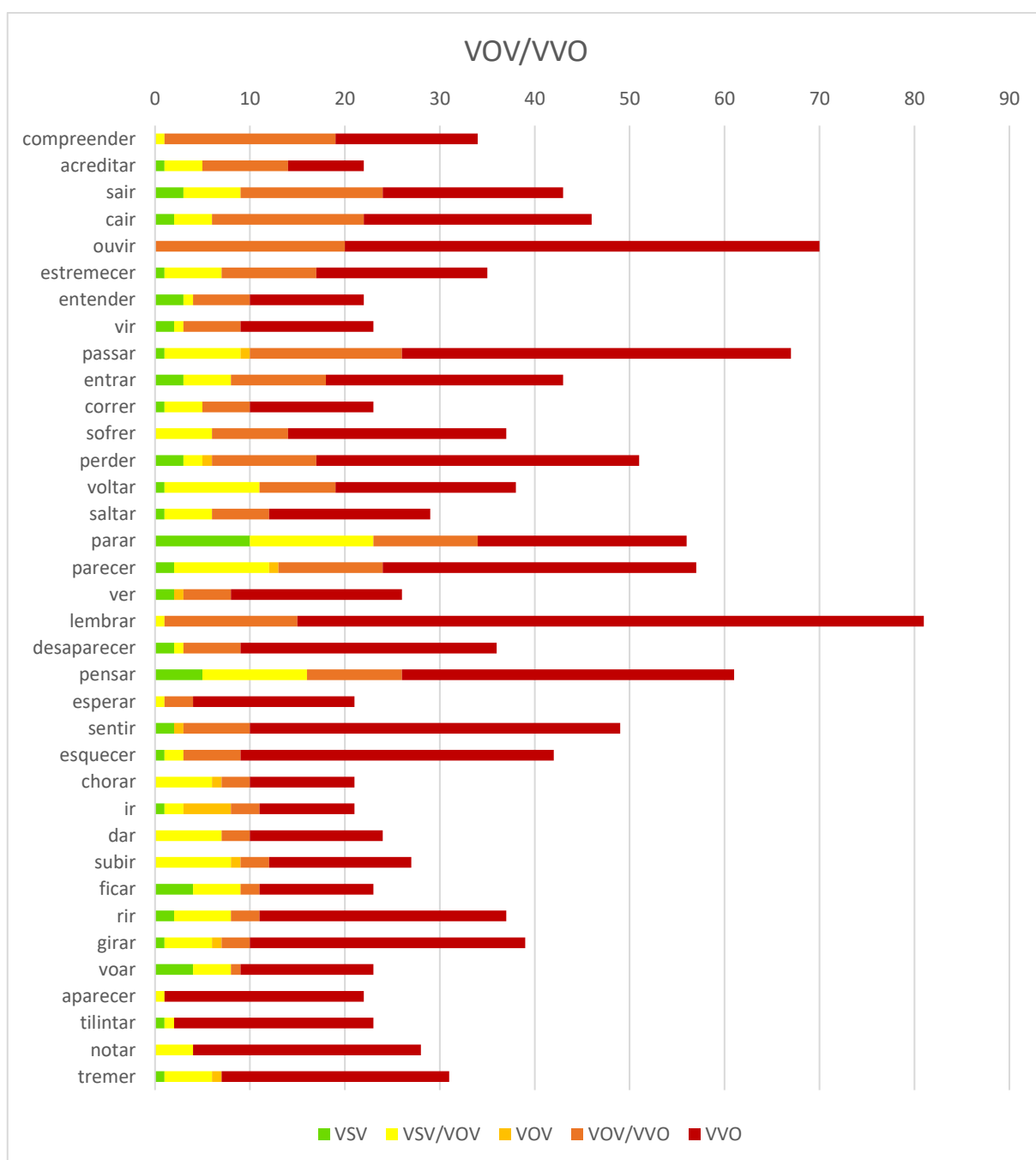


Graf 9 – Slovesa podle frekvence VOV (rel.)



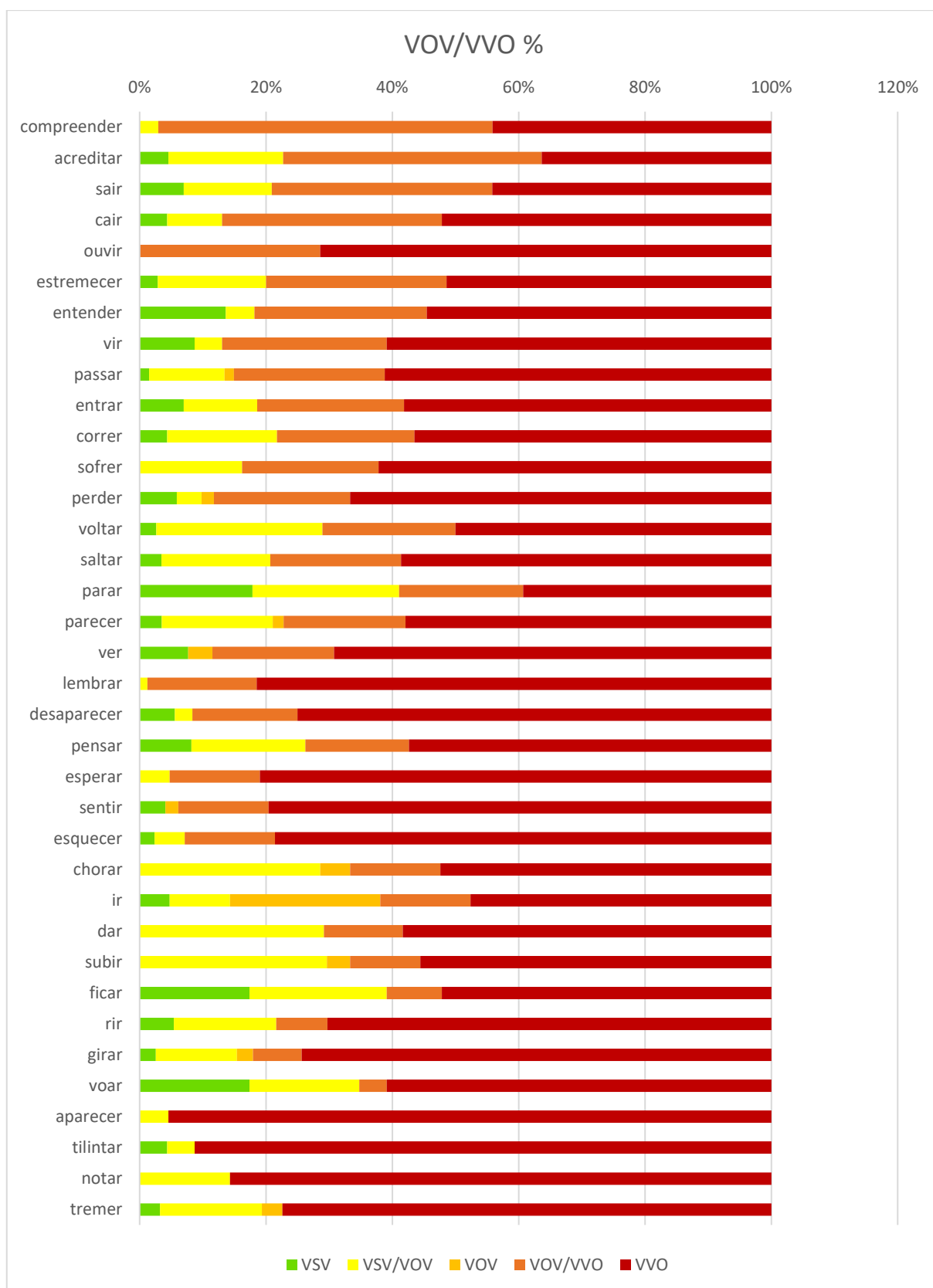
## 9.2.6 Kategorie VOV/VVO

U této skupiny byl vyhledávací dotaz<sup>93</sup> výjimečně snadný, jelikož sem patří pouze věty s pronominalizovaným zájmenem v akuzativu, čímž odpadá množství šumu daného volnými pozicemi mezi slovesy – v podstatě stačilo jen manuálně vyselektovat zájmena v dativu tam, kde mají shodnou formu s akuzativem. Do této kategorie spadají výskyty konstrukcí, které Silva staví do různých sémantických opozic. Může-li jeden tvar vyjadřovat dva odlišné významy, pak pouze zkonstatujeme evidentní oblibu tohoto typu ve srovnání se třemi předchozími a řadíme slovesa jak podle absolutní četnosti, tak podle míry zastoupení tohoto typu u každého slovesa.



Graf 10 – Slovesa podle frekvence VOV/VVO (abs.)

<sup>93</sup> Dotaz zněl `[word="([Ff]aç.*|[Ff]az.*|[Ff]iz.*|[Ff]ez.*|[Ff]ar.*|[Ff]eito)" & word!=".*-lh.*" & word!=".*-.*") [tag="VMN.*"] within <s id=".*" />` a jeho obměnou jsme získali také několik okurencí s vloženým příslovcem.



Graf 11 – Slovesa podle frekvence VOV/VVO (rel.)

Absolutním „vítězem“ v této kategorii je *fazer compreender*, které se v beletrii velmi často opakuje díky významu *dát někomu něco na srozuměnou*, jenž sám o sobě představuje nefyzickou kauzaci na mentální úrovni, tudíž nepřímou, bez vykreslování kauzovaného v aktivním světě.

## 9.2.7 Kategorie VVO

Tato skupina je v naší studii nejvíce zastoupená – tvořila bezmála dvě třetiny všech výskytů. Zahrnuli jsme do ní i případy bez explicitního kauzovaného, které Silva (2005a) nezohledňoval, protože u nich nešlo určit pád. Pro zajištění co nejčistších výsledků jsme položili několik vyhledávacích dotazů<sup>94</sup>.

Seřadíme-li slovesa podle absolutního zastoupení v subkorpusu (grafy 12 a 13), na samém vrcholu se ocitnou především slovesa spjatá s myšlením (*lembrar* ve významu *pamatovat*, *vzpomenout si*, *pensar*, *esquecer*), vnímáním (*lembrar* jako *připomenout*, *ouvir*, *sentir*) a různými formami bytí (*parecer*, *desaparecer*, *perder*). Frekvence těchto sloves potvrzuje hypotézu, že se v kombinaci s VVO vyskytují slovesa vyjadřující děje, které nelze snadno ovlivňovat (např. smyslové vnímání a jiné bezděčné procesy). Slovesa jako *parecer*, *perder*, *esquecer*, *desaparecer* potvrzují pasivitu logického podmětu infinitivu, protože ztracení, zapomínání či mizení (stejně jako když se někdo nebo něco objeví) nebývá hodnoceno jako činnosti, které lidé vědomě způsobují. Zároveň se zde vyskytují slovesa pohybu, u nichž je možné děj snadno ovlivňovat (*passar*, *girar*). Co se týče kauzovaného, ten nabývá různých hodnot podle kontextu.

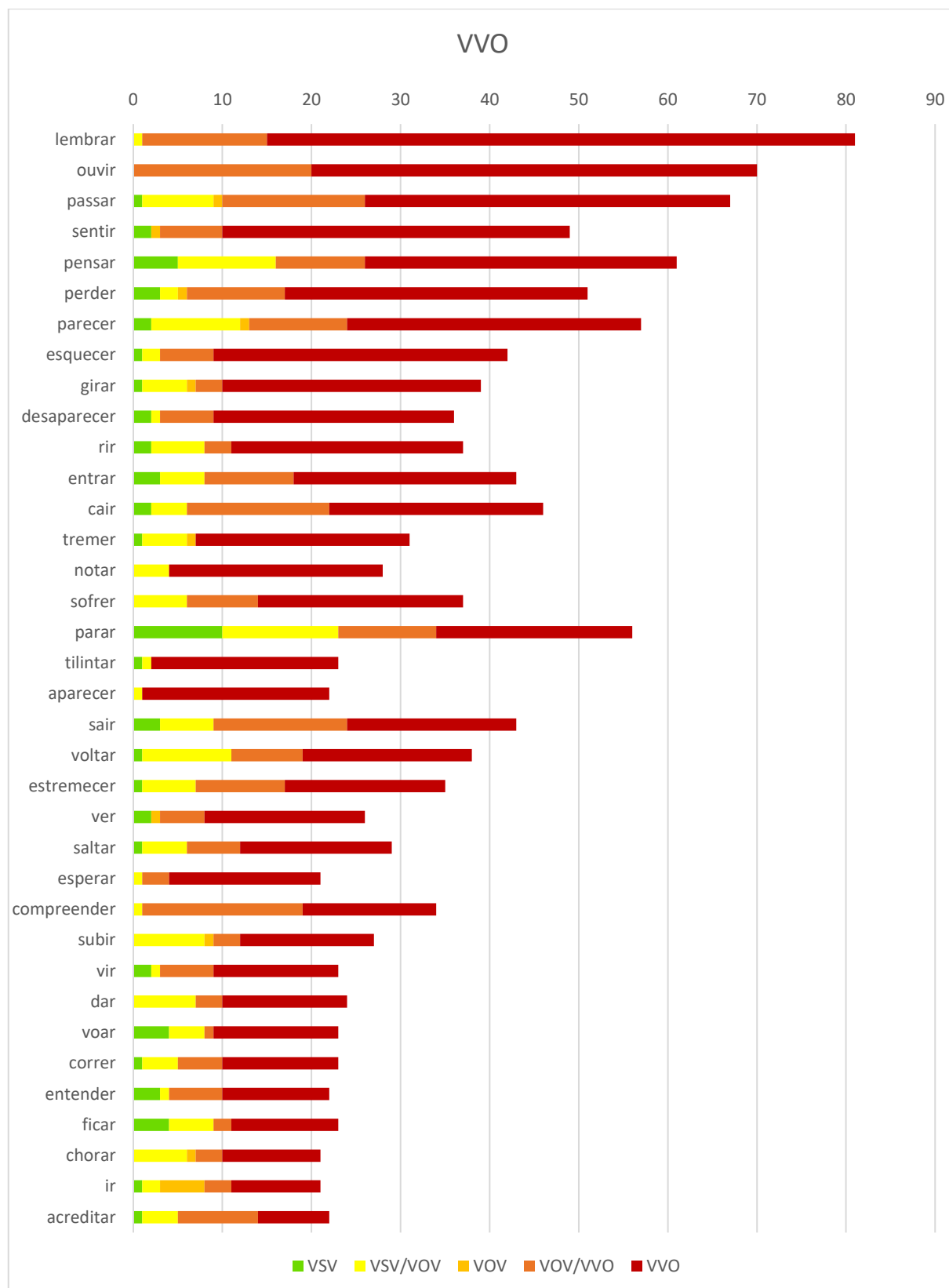
Přítomnost pohybových sloves nás nutí hypotézu nikoliv zamítnout, nýbrž reformulovat: namísto hypotézy, že v konstrukci VVO se vyskytují slovesa vyjadřující děje, které kauzovaný nemůže snadno ovlivňovat, stanovme hypotézu s otočeným tématem a rématem: slovesa vyjadřující děje, které nelze snadno ovlivňovat, se vyskytují v konstrukci VVO. Nesmíme totiž zapomínat, že VVO není motivovaná pouze sémanticky: může být dána i rozvinutostí kauzovaného a dalšími kontextovými faktory, proto nelze její kombinovatelnost se slovesy nahlížet pouze ze sémantického hlediska. Data o 36 slovesech nejvíce zastoupených v korpusu navíc nezachycují realitu všech sloves, které se v této konstrukci vyskytují. Podobně jako u typu VSV nacházejícího se na opačné straně sémantického spektra infinitivních konstrukcí předkládáme kompletní výčet všech nalezených sloves (viz tabulka 25).

Slovesa navíc nelze striktně dělit na „ovlivnitelná“ a „neovlivnitelná“: během traktování příkladu [280] s polévkou jsme u *fazer comer* de facto rozlišovali významy *dát někomu najíst* (*přimět ho k jídlu*), kdy byl kauzovaný pasivním příjemcem kauzátorova rozhodnutí, a *donutit někoho k jídlu*, kdy kauzovaný musel jednat proti své vůli a dostal se do aktivní silové interakce s kauzátozem. Jsme přesvědčeni, že takto agentivně a neagentivně můžeme vnímat většinu sloves,

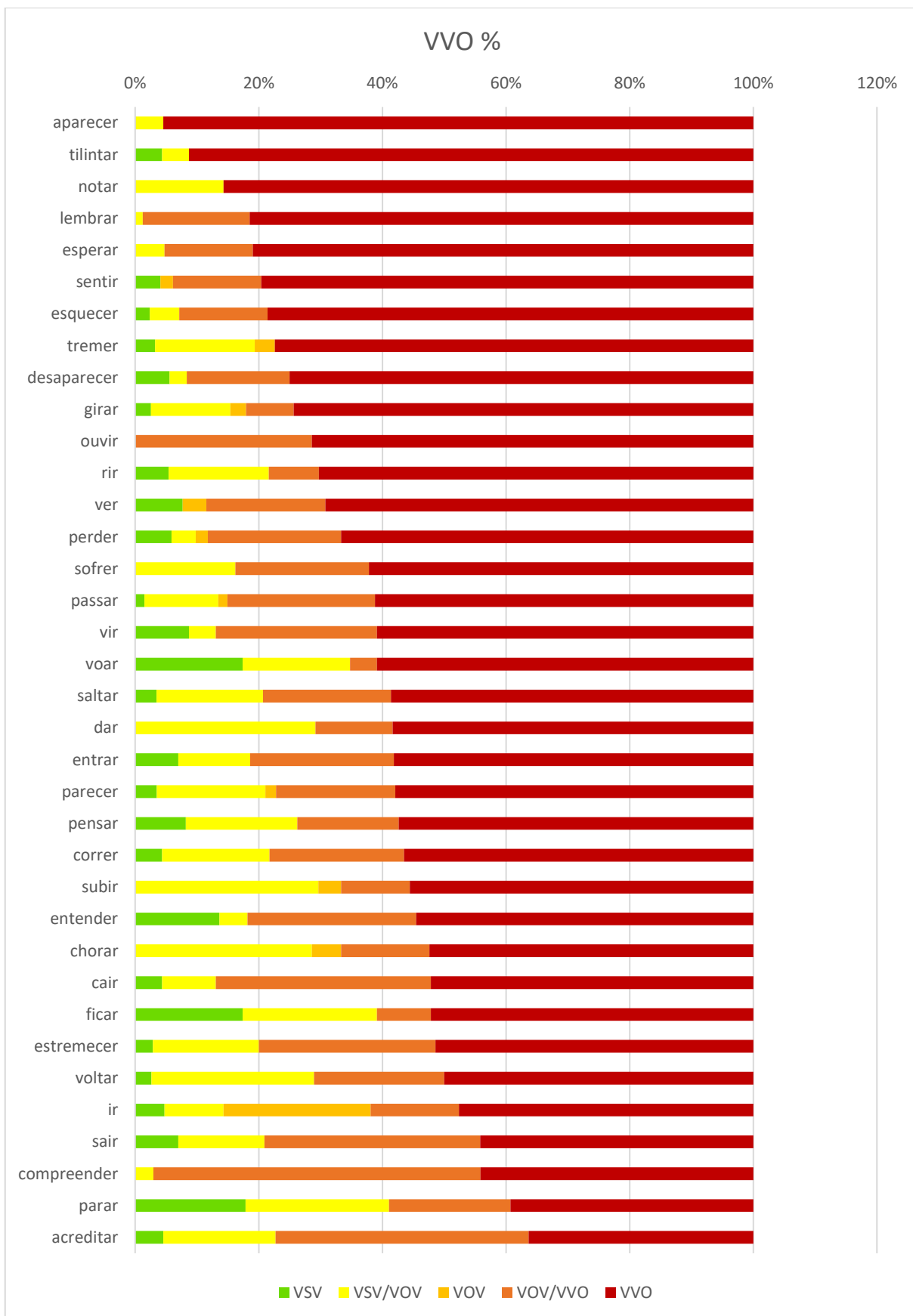
---

<sup>94</sup> Nejprve jsme vyhledávali řetězec kauzativního slovesa a infinitivu bez vloženého předmětového zájmena. Museli jsme vyloučit všechny tvary se spojovníkem, aby nedošlo k duplikaci výsledků. Po nálezů několika výskytů osobního infinitivu v antepozici vůči kauzovanému jsme tyto případy přesunuli do skupiny VSV a přidali negativní filtr na slovesné koncovky, jelikož InterCorp nerozlišuje dva druhy infinitivu. Pro četný výskyt lemmatu *farmácia* jsme ho přidali do dotazu, který zněl `[word="([Ff]aç.*|[Ff]az.*|[Ff]iz.*|[Ff]ez.*|[Ff]ar.*|[Ff]eito)" & word!=".*.*" & lemma!="farmácia" ] [tag="VMN.*" & word!=".*es|.mos|.em|.em-.*" ] within <s id=".*" />`. Poté jsme testovali výskyt vložených příslovcí. Celý postup jsme zopakovali s dotazem pro pronominální dativ, u něhož jsme vzali v potaz možnost kontrakce dativu s akuzativem: `[word="([Ff]aç.*|[Ff]az.*|[Ff]iz.*|[Ff]ez.*|[Ff]ar.*|[Ff]eito)" & word=".*-lh.*" ] [tag="VMN.*" ] within <s id=".*" />` a nakonec jsme mezi výsledky přidali dativní případy jiných předmětových zájmen, které nepatřily do skupiny VOV/VVO.

ne-li všechna, a právě proto je možné, aby u nich byly zastoupeny všechny tři konstrukce v souladu s tím, jak mluvčí nahlíží na intersubjektivní vztah kauzátora a kauzovaného a který sémantický rys svou volbou chce zdůraznit.



Graf 12 – Slovesa podle frekvence VVO (abs.)



Graf 13 – Slovesa podle frekvence VVO (rel.)

lembrar	66	perceber	7	duvidar	3	percorrer	2	coadjuvar	1	fungar	1	rebuscar	1
ouvir	50	ranger	7	erguer	3	perguntar	2	colar	1	gemer	1	recear	1
passar	41	supor	7	estoimar	3	progredir	2	compartilhar	1	germinar	1	recolher	1
sentir	39	vibrar	7	fugir	3	prosperar	2	condenar	1	gostar	1	recriar	1
pensar	35	anunciar	6	gelar	3	pular	2	confessar	1	gozar	1	recuperar	1
perder	34	bater	6	inchar	3	reconhecer	2	confirmar	1	grasnar	1	reflorir	1
esquecer	33	brotar	6	irromper	3	redobrar	2	confundir	1	gravar	1	refulgir	1
parecer	33	circular	6	ler	3	refletir	2	contrair	1	gritar	1	registrar	1
girar	29	destacar	6	levar	3	render	2	copiar	1	grunhir	1	relatar	1
desaparecer	27	funcionar	6	mergulhar	3	reviver	2	criar	1	guardar	1	relinchar	1
rir	26	chover	6	oscilar	3	reviver	2	decorar	1	guinchar	1	renascer	1
entrar	25	jurar	6	pôr	3	roncar	2	demolir	1	hesitar	1	renunciar	1
cair	24	regressar	6	prometer	3	sangrar	2	demonstrar	1	choringar	1	repousar	1
notar	24	rodar	6	publicar	3	sobressair	2	demorar	1	chumbar	1	representar	1
tremar	24	valer	6	querer	3	soluçar	2	derramar	1	chupar	1	resistir	1
sofrer	23	abrir	5	respirar	3	sorrir	2	descarregar	1	iluminar	1	ressoar	1
parar	22	balançar	5	seguir	3	terminar	2	descarrilar	1	imaginar	1	ressurgir	1
aparecer	21	cambaleiar	5	sonhar	3	abandonar	1	desconfiar	1	incutir	1	resvalar	1
tilintar	21	estar	5	suar	3	acabar	1	desembaraçar	1	infartar	1	retardar	1
sair	19	levar	5	tomar	3	acender	1	desempenhar	1	interromper	1	retirar	1
voltar	19	mover	5	trabalhar	3	acolher	1	desenhar	1	jejuar	1	retornar	1
estremecer	18	olhar	5	transbordar	3	adiar	1	desfalecer	1	jogar	1	retratar	1
ver	18	pagar	5	tropeçar	3	afirmar	1	desistir	1	lamentar	1	reunir	1
esperar	17	respeitar	5	virar	3	afluir	1	diminuir	1	largar	1	revolver	1
saltar	17	retroceder	5	adivinhar	2	aguardar	1	dobrar	1	latejar	1	ricochetear	1
saber	16	viver	5	agir	2	aguentar	1	durar	1	lavar	1	rugir	1
compreender	15	aceitar	4	ajoelhar	2	achar	1	elefocar	1	lutar	1	saborear	1
chegar	15	acordar	4	arder	2	alinhar	1	emagrecer	1	marcar	1	saltitar	1
soar	15	aumentar	4	arrastar	2	amar	1	embarcar	1	marchar	1	saquear	1
subir	15	beber	4	assinar	2	analisar	1	emergir	1	masturbar	1	servir	1
dar	14	comer	4	atravessar	2	apagar	1	emitir	1	meter	1	silenciar	1
vir	14	constar	4	atuar	2	apanhar	1	encarcerar	1	mexer	1	simpatizar	1
voar	14	continuar	4	balouçar	2	apertar	1	encolher	1	mostrar	1	soletrar	1
correr	13	corar	4	buscar	2	apetecer	1	engatar	1	murchar	1	soltar	1
crer	13	despertar	4	começar	2	aplicar	1	engrossar	1	nevar	1	sumir	1
deslizar	13	disparar	4	comparecer	2	apontar	1	enlouquecer	1	obedecer	1	suportar	1
entender	12	dormir	4	conhecer	2	apor	1	envelhecer	1	observar	1	sussurrar	1
ficar	12	esvoaçar	4	constatar	2	apreciar	1	esconder	1	ondular	1	tentar	1
descer	11	ganhar	4	deixar	2	aprovar	1	escorregar	1	ordenar	1	tinir	1
chorar	11	chamar	4	desabar	2	aproximar	1	escorrer	1	organizar	1	tiritar	1
crescer	10	participar	4	desabrochar	2	arfar	1	escrever	1	partir	1	tocar	1
dizer	10	prever	4	desfilar	2	arquear	1	esforçar	1	perdoar	1	transpor	1
ir	10	reluzir	4	desmoronar	2	arranjar	1	esfregar	1	perigar	1	trazer	1
recuar	10	repetir	4	detestar	2	arregalar	1	espalhar	1	perseguir	1	triumfar	1
brilhar	9	ter	4	ecoar	2	assanhar	1	espilrar	1	pingar	1	uivar	1
ser	9	tombar	4	eleger	2	atingir	1	espirrar	1	piorar	1	umedecer	1
surgir	9	vacilar	4	empalidecer	2	babar	1	esticar	1	planar	1	uni	1
acreditar	8	acompanhar	3	engolir	2	baixar	1	estudar	1	pousar	1	valorizar	1
andar	8	acontecer	3	escrever	2	batizar	1	evitar	1	prazer	1	vencer	1
estalar	8	adormecer	3	escutar	2	berrar	1	evoluir	1	preparar	1	vergar	1
mudar	8	aflorar	3	expulsar	2	boiar	1	examinar	1	pressentir	1	viajar	1
nascer	8	agitar	3	falar	2	brincar	1	faiscar	1	prevaler	1	visitar	1
recordar	8	aprender	3	flutuar	2	bulir	1	ferver	1	procurar	1	voltear	1
rolar	8	cintilar	3	formar	2	caminhar	1	fervilhar	1	prosseguir	1	vomitare	1
sentar	8	coincidir	3	fotografar	2	cantar	1	filmar	1	ramalhar	1	xingar	1
avançar	7	dançar	3	imprimir	2	caracolar	1	finçar	1	reacender	1		
calar	7	descobrir	3	jorrar	2	caracolear	1	flagelar	1	reagir	1		
construir	7	desejar	3	luzir	2	carecer	1	fluir	1	realĂşsar	1		
estacar	7	desmaiar	3	morder	2	celebrar	1	fracassar	1	reaparecer	1		
explodir	7	desviar	3	palpitar	2	cerrar	1	fraldejar	1	rebentar	1		
levantar	7	doer	3	pender	2	cessar	1	franzir	1	rebrilhar	1		

Tab. 25 – Frekvence sloves u VVO

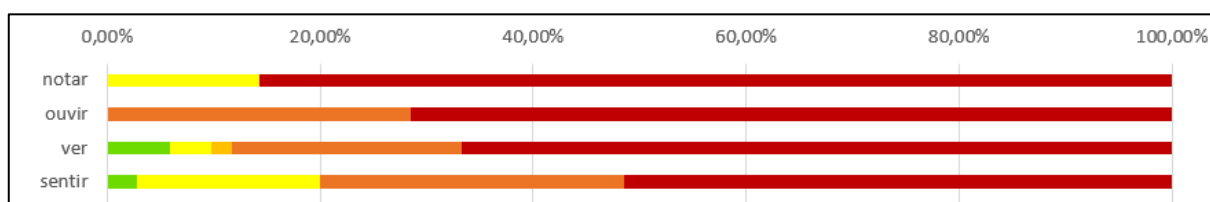
## 9.2.8 Psychologická slovesa

Pojem psychologická slovesa, který používá např. Araújo (2009), bychom mohli přejmenovat spíše na kognitivní slovesa zahrnující poznávací procesy, myšlení a řeč.

Slovesa smyslového vnímání tvořila pouze 5 % výskytů sloves u konstrukce VSV. Tento jev se podílí na spolupotvrzení tendence, že tato konstrukce profiluje agentivního kauzovaného. Psychologická slovesa skutečně byla nejvíce potvrzena u konstrukce VVO, ačkoliv vzhledem k její četnosti to můžeme tvrdit o všech analyzovaných slovesech.

Na seznamu sloves, z jejichž kauzativních okurencí jsme vytvořili pracovní subkorpus, se vyskytuje mnoho sloves patřících do těchto kategorií. Je to pochopitelné, v beletrii se více než kde jinde popisují pocity a myšlenkové pochody postav.

### Slovesa vnímání



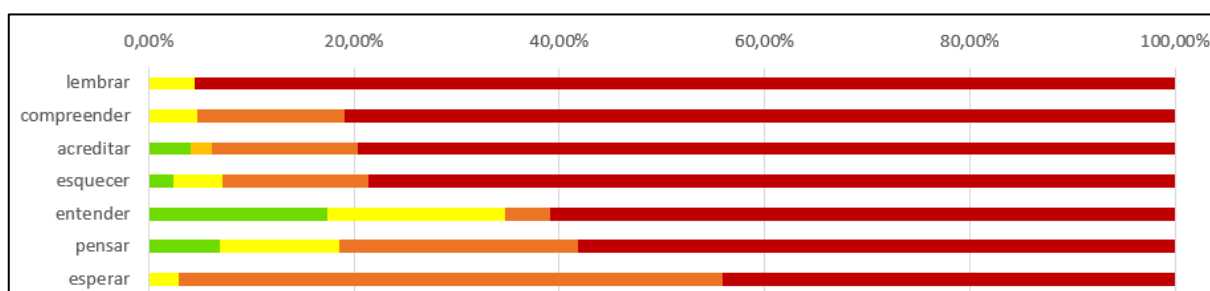
Graf 14 – Slovesa vnímání

Sloveso vnímání *ouvir* nemá žádný výskyt VSV, a to ani v nejednoznačné kategorii, což nahrává platnosti teorie, že se tato slovesa kombinují zejména s konstrukcemi VVO a teorií neagentivního kauzovaného v konstrukcích VVO. Obvykle totiž slyšíme ne proto, že vyvíjíme aktivní úsilí, nýbrž protože zvuk existuje bez ohledu na naše úsilí a zdravý sluch ho slyší i bez našeho přičinění.

*Ver* a zejména *sentir* již zahrnují i VSV a VSV/VOV. Otázka tedy zní, jak interpretovat výskyty v pomezí skupině VOV/VVO.

Největší podíl VVO má *notar*, protože pokud si nějaký vnější impuls upoutá pozornost kauzovaného, děje se tak bez jeho aktivního přispění.

### Slovesa myšlení



Graf 15 – Slovesa myšlení

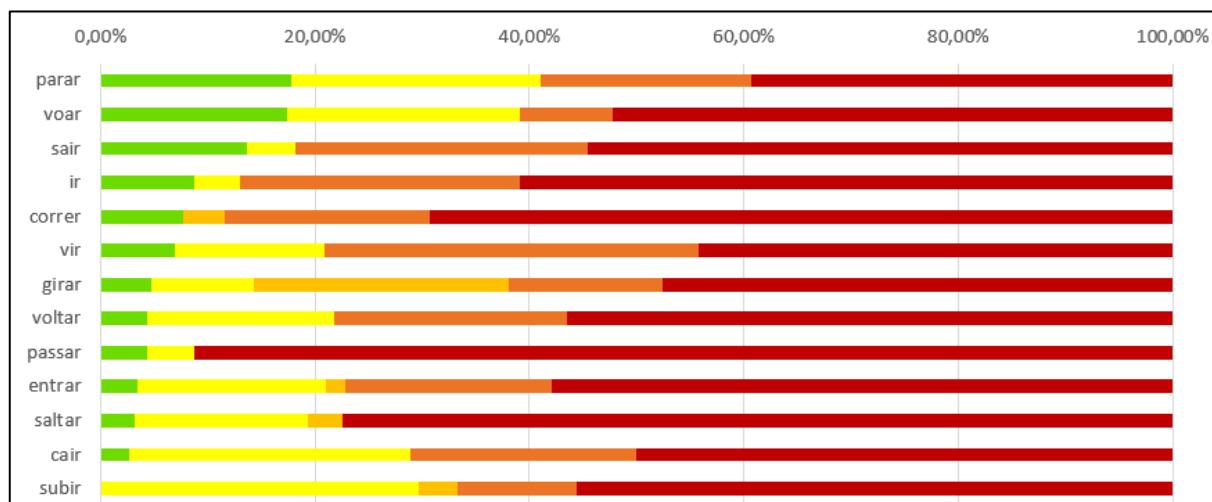
*Pensar* je druhé nejčastější sloveso v našem korpusu. Toto sloveso souvisí se slovesy vnímání, protože myšlení je rovněž kognitivní proces, a proto bychom ho mohli zařadit mezi psychologická slovesa. Myšlení může být jak bezděčné, tak cíleně orientované a ovládané vůlí, a proto se domníváme, že je kombinovatelné se všemi konstrukcemi. V kategorii VSV se jedná o nejčastější sloveso, ačkoliv se zde vyskytuje jen v 8 % svých okurencí (pokud přičteme i 18 % z přechodné kategorie VSV/VOV, pak by teoreticky mohlo dosáhnout až jedné čtvrtiny výskytů).

*Esperar* by mohlo potvrzovat pasivitu kauzovaného a to, že nemá vývoj ve své moci (ať ve smyslu *doufat*, tak jako *čekat*).

U *comprender* opět dochází k situaci, kdy dá kauzátor kauzovanému něco na srozuměnou, a on to pasivně přijme.

Nejčastěji se VVO vyskytovala jako *fazer lembrar*, tedy připomenout nebo přimět vpmenout si. Pokud kauzovanému vzpomínka naskočí sama díky vnějšímu impulzu, je znovu pasivní, čímž potvrzuje korelaci pasivního kauzovaného a konstrukce VVO.

## 9.2.9 Pohybová slovesa



Graf 16 – Slovesa pohybu

Bohatost různých postojů k vykonávání pohybu se odráží v bohatosti použitých konstrukcí, jelikož slovesa pohybu (vyjma *passar*, které má i další významy, např. pasivní *trávit čas*) jsou jediná zřetelná skupina, u níž VVO dosahuje hodnot často jen kolem 50 %, a jsou zde poměrně výrazně zastoupeny všechny typy. Slovesa vyjadřující pohyb mají poměrně vysoký výskyt kategorií VSV a VSV/VOV i VOV (je sice minoritní, ale tyto tři kategorie jsou málo zastoupeny a nepřevažují u žádného se studovaných sloves), což by odpovídalo tvrzení, že je pro kauzovaného možné aktivně řídit svůj vývoj, anebo – vzhledem k přítomnosti VVO a VOV/VVO – neklást důraz na aktivní vklad kauzovaného do pohybu a ten brát pouze jako pasivní reakci na kauzaci.



### 9.3 Závěry vyplývající z analýzy materiálu

Díky třídění výsledků do kategorií založených na formální podobě výsledků, nikoliv na přesném určení konstrukce, jsme při výběru konkordancí z celého korpusu nepřišli o 12,6 % dat z kategorie VSV/VOV a 17,4 % dat z kategorie VOV/VVO, tj. celkem 30 % dat (připočteme-li VVO bez explicitního kauzovaného, což jsme nevydělávali do samostatné kategorie, byla by hodnota ještě vyšší). Ztráta těchto výskytů by znamenala jiné frekvenční zastoupení sloves v našem vzorku a tím i méně sloves, která by byla přibrána k podrobnějšímu zkoumání. Na rozsáhlejším korpusu by tak již mohlo dojít k citelnému zkreslení výsledků.

Nyní je na místě vyjádřit se k potvrzení či vyvrácení našich dílčích hypotéz.

#### 1) Konstrukce VSV se kombinuje s agentivním kauzovaným.

Hypotéza byla potvrzena u podtypu konstrukce s pronominalizovaným podmětem infinitivu, kde se ve všech výskytech jednalo o člověka – byla potvrzena nejen schopnost být agentem, ale také životnost. Pokud jde o plné formy podmětu, hypotéza nebyla vyvrácena, s jistotou však mohla být potvrzena pouze částečně: asi polovina kauzovaných byla životná a některé kauzované (minimálně rostliny a silové entity) šlo interpretovat jako agentivní navzdory jejich neživotnosti, jelikož jednaly v souladu se svou přirozeností, příp. byly implicitně personifikovány.

#### 2) Konstrukce VSV se kombinuje se slovesy, u nichž může kauzovaný ovládat svou činnost.

Hypotéza se potvrdila částečně, a to zejména díky slovesům vyjadřujícím pohyb a mluvení. Přítomnost sloves smyslového vnímání, která účinkují bezděčně, nebo kauzovaného v trpném rodě nepotvrzují, že je nutné splnit podmínku kladenou na kauzovaného. Lze uvažovat o silné tendenci.

#### 3) Konstrukce VOV se kombinuje s agentivním kauzovaným, u něhož je kladen důraz na aktivní interakci s kauzátorem.

Tuto hypotézu nemůžeme podložit čísly, protože jde o úhel pohledu mluvčího, který neumíme kvantifikovat. Nalezli jsme však výskyty, v nichž bylo splnění této podmínky evidentní, s určitostí proto víme, že hypotézu nelze odmítnout. Opět můžeme hovořit o možné tendenci.

#### 4) Konstrukce VOV se kombinuje se slovesy, u nichž může kauzovaný ovládat svou činnost.

Hypotézu nelze potvrdit, protože u sloves jako *ver*, *tremar*, *sentir*, *perder*, *parecer* lze silně pochybovat o tom, že kauzovaný má činnost ve své moci. Tato slovesa se však v korpusu vyskytla jen jednou. Pro celkový nízký výskyt konstrukce si netroufáme vyvozovat další soudy.

**5) Konstrukce VVO se kombinuje s neagentivním kauzovaným anebo neprofiluje jeho aktivní interakci s kauzátorem.**

Tuto hypotézu bylo nutno formulačně otočit, protože VVO je typická pro tranzitivní slovesa s předložkovým kauzovaným, jenž může nabývat jakékoli podoby. Nebylo možno data kvantifikovat, protože agentivnost kauzovaného nebyla z kontextu vyjma sloves, která mají k agentivnosti sémantický vztah (např. slovesa smyslového vnímání), jednoznačně zřejmá.

**6) Konstrukce VVO se kombinuje se slovesy, u nichž kauzovaný nemůže snadno ovládat svou činnost.**

Opět bylo nutné hypotézu otočit, neboť kombinaci mohou ovlivnit syntaktické faktory a nevztahuje se na všechny možné situace – tím jsme se ale dostali na hypotézu č. 8. V původním znění hypotézu vyvracíme: slovesa jako *descer*, *erguer* či *criar* vyžadují aktivní přístup lidského kauzovaného. Nevylučují se však s tím, že kauzovaný může být poměrně pasivní či laxní ve svém vztahu ke kauzaci. Jsme přesvědčení, že většina sloves se může chovat agentivně i neagentivně v závislosti na funkční perspektivě.

**7) Slovesa, jejichž děj lze snadno manipulovat, se kombinují se všemi konstrukcemi.**

Pro ilustraci jsme zvolili pohybová slovesa, protože pohyb může být vyvolaný jak proti vůli kauzovaného (např. ho někdo ohrožuje a on uteče, i když nechtěl), tak v souladu s jeho záměrem. U těchto sloves byly zastoupeny všechny konstrukce, minoritní konstrukce pak ve větší míře než u jiných sloves. Odhlédneme-li od skutečnosti, že čistá VSV se vyskytuje poměrně zřídka a u většiny sloves vůbec nalezena nebyla, lze s hypotézou souhlasit.

**8) Slovesa, jejichž děj se nedá snadno ovlivnit, se kombinují s konstrukcí VVO.**

Příkladem takových sloves jsou psychologická slovesa, pro něž lze hypotézu spíše potvrdit. Co se týče sloves vyjadřujících existenci či její změny (*parecer*, *desaparecer*, *perder*), kterým kauzovaný spíše jen přihlíží, tam již vedle převažující VVO vstupuje do hry ve větší míře kategorie VOV/VVO a lehce i obě kategorie s VSV. Hypotézu tedy nelze považovat za všeobecně platnou a opět ji raději nazveme tendencí jen pro určitý druh sloves.

## 10 VNÍMÁNÍ INFINITIVNÍCH KAUZATIVNÍCH KONSTRUKCÍ RODILÝMI MLUVČÍMI

Tato kapitola popisuje metodologii, data a závěry našeho dotazníkového výzkumu, jehož motivace, východiska a cíle jsme popsali v podkapitole 8.2.

### 10.1 Metodologie výzkumu

Metodologie dotazníkového výzkumu odpovídá našemu požadavku stanovení izolovaných parametrů a spolehlivé kvantifikovatelnosti dat, vysvětlenému v oddílu 8.2.1.

#### 10.1.1 Hypotézy a lingvistické faktory podrobené výzkumu

Ve svém dotazníku ověřujeme tvrzení Silvy a Araújo, že existují sémantické opozice, které se liší změnami na úrovni syntaxe. Dvojice či trojice vět, které by se měly lišit právě jedním rysem, nabízíme k posouzení rodilým mluvčím, aby se vyjádřili k jejich interpretaci a tím ukázali, zda v daném rysu spatřují rozdíl mezi zdánlivě ekvivalentními strukturami. Vycházíme z domněnek, že sémantické faktory podmiňují syntaktickou podobu vyjádření, že vlastnosti kauzátora a kauzovaného jsou klíčové pro volbu konstrukce a že změny na úrovni kauzace a změny na úrovni vztahu kauzátora a kauzovaného se odrážejí ve volbě kauzativní konstrukce. Konkrétní sémantické parametry podrobované testu představujeme přímo u analýz dat.

#### 10.1.2 Metodologie práce s dotazníkem

Po zvážení všech výhod a nevýhod jsme se rozhodli dotazník distribuovat on-line a adresovat ho široké veřejnosti. Tomu jsme přizpůsobili celkovou koncepci – vizuální prezentaci, množství otázek, jejich formulaci i seskupování. K realizaci dotazníkového výzkumu jsme vybrali on-line platformu *Google*. Aplikace *Forms* nabízí bohaté možnosti tvoření jednotlivých položek, jejich organizace do sekcí i typografických úprav textu. Rovněž odpovídá našim požadavkům na zpracování odpovědí (viz níže).

#### Koncepce dotazníku

Hlavní myšlenka při koncipování dotazníku byla, aby neodradil potenciální respondenty svou délkou, složitostí a domnělou náročností.

Pojmenovali jsme ho velmi vágně – „Situções complexas em frases“ – aby měli respondenti základní představu o předmětu výzkumu, a zároveň dopředu nevěděli, o které jevy se zajímáme. Na úvodní stránce se dozvěděli, kdo a proč výzkum provádí, a dostali obecný pokyn

ohledně volby možností (viz níže). Byli ujištěni o tom, že nebudeme hodnotit správnost jejich odpovědí a že dotazník je anonymní; zájemcům o výsledky jsme nabídli uvedení e-mailu.

Stanovili jsme 18 úkolů souvisejících s posuzováním kauzativních situací. Tyto položky (formálně se většinou nejedná o otázky, ačkoliv z pragmatického pohledu výzkumníka je za otázky považujeme) jsme během příprav rozdělili na dvě hlavní skupiny – zhodnocení přijatelnosti konstrukce a zhodnocení sémantické interpretace. Těchto 18 úkolů jsme rovnoměrně a podle stanoveného klíče rozdělili do 5 sekcí, aby včetně úvodní strany a závěrečné strany zaměřené na osobní údaje respondentů nevzniklo příliš mnoho stran dotazníku, jejichž počet se mluvčím v zápatí zobrazoval a mohl je teoreticky odradit. Na první stranu dotazů jsme vybrali nejjednodušší situace, aby se respondenti nezalekli a aby si potvrdili, že lingvistický výzkum bez obav a rychle zvládnou.

Vedle požadavku stručnosti jsme si stanovili další požadované parametry: kompletnost (zahrnout hlavní sémantické jevy), srovnatelnost s teorií (modelové věty jsou analogií Silvových příkladů), vyváženost (aby žádná konstrukce nepřevažovala), průkaznost (věty testující stejný jev jsou uspořádány tak, aby nestály vedle sebe a respondenti je nevztahovali k sobě navzájem), - uspořádanost (věty s majoritní konstrukcí VVO necháváme na konec, zatímco minoritní VSV dáváme na začátek, aby šlo opravdu o první dojem), univerzálnost (srozumitelnost formulací mimo lingvistické akademické prostředí).

První skupina obsahuje 8 vět, u nichž měli respondenti určit, zda je považují za (ne)správné či (ne)přijatelné. Formulace instrukcí a nabízených odpovědí byla totožná, abychom respondentům usnadnili a urychlili práci s dotazníkem. Mezi těchto 8 vět jsme zahrnuli i věty, u nichž jsme předpokládali, že je mluvčí nebudou akceptovat (viz analýza dat); tyto věty měly především odvést pozornost a naředit příliš podobné formulace konstrukcí VSV, VOV a VVO. přech

Zbývajících 10 položek obsahuje 11 vět, které byly uvedeny vesměs totožným způsobem: přečíst si větu, představit si situaci, a vybrat vhodnou možnost. První dvě možnosti obvykle nabízely vysvětlení lišící se analyzovaným sémantickým rysem, ostatní možnosti zahrnovaly jejich kombinace obou možností podle míry preference a možnost otevřené odpovědi pro komentář. V jednom případě byli respondenti vyzváni, aby přímo konfrontovali danou opozici.

Šlo nám o skutečný obraz situace v mysli, který naskočí příjemci textu, aniž by měl před očima opozici více vět. Jednotlivé věty jsme si (pouze pro pracovní účely) označili písmeny a poté rovnoměrně seřadili tak, abychom co nejvíce eliminovali kontaminaci odpovědí sousedními položkami. Věty určené k vyhodnocení z hlediska přijatelnosti jsme rozdělili do dvou stran (sekcí), aby hned zpočátku dotazníku nevznikl dlouhý seznam otázek, jenž by mohl respondenty odradit od pokračování ve vyplňování. U sekcí zaměřených na interpretaci opozic jsme tyto opozice „rozbili“ a věty přiřadili podle obsažené infinitivní konstrukce. Výslednou strukturu dotazníku bez úvodní a závěrečné strany explicituje tabulka 26.

Sekce 2 – Přijatelnost	3 – Přijatelnost	4 – Interpretace VSV	5 – Interpretace VOV	6 – Interpretace VVO
A O José fez os dois homens saírem.	B O José fez sair os dois homens.	J O Marco fez os rapazes trabalharem.	I O José fez os dois homens sair.	H O José fez sair os dois homens.
E A Maria fez lavar a loiça aos seus filhos.	F A Maria fez lavar a loiça pelos seus filhos.	G O José fez os dois homens saírem.	L A mãe fez os filhos comer a sopa.	K O Marco fez trabalhar os rapazes.
D O José fez os dois homens a sair.	O A Maria fez cair as pedras.	Q O treinador fez os jogadores regressarem ao clube.	R O treinador fez os jogadores regressar ao clube.	M A mãe fez comer a sopa aos filhos.
P A Maria fez as pedras caírem.	C O José fez os dois homens sair.		N A mãe fez-lhes/ fê-los comer a sopa.	

Tab. 26 – Rozložení situací v dotazníku

Nyní se zaměříme na strukturu dotazníku podle obsahu, kde pro nás byly rozhodující proměnné, které testuje, typy konstrukce k ověření existence daného jevu a vhodné modelové věty. Nosnou kostru dotazníku odráží tabulka 27.

Co zkoumá	Typ	Modelová věta	Ozn.
Přijatelnost konstrukce	VSV	O José fez os dois homens saírem.	A
	VVO intr.	O José fez sair os dois homens.	B
	VOV	O José fez os dois homens sair.	C
	VoaV	O José fez os dois homens a sair.	D
	VVO tr. ( <i>a</i> )	A Maria fez lavar a loiça aos seus filhos.	E
	VVO tr. ( <i>por</i> )	A Maria fez lavar a loiça pelos seus filhos.	F
Povaha kauzace: fyzická/nefyzická	VSV	O José fez os dois homens saírem.	G
	VVO	O José fez sair os dois homens.	H
	VOV	O José fez os dois homens sair.	I
Povaha kauzace: (ne)použití síly	VSV	O Marco fez os rapazes trabalharem.	J
	VVO	O Marco fez trabalhar os rapazes.	K
Manipulace: postoj kauzovaného (opozice VOV/VVO)	VOV	A mãe fez os filhos comer a sopa.	L
	VVO	A mãe fez comer a sopa aos filhos.	M
Manipulace: postoj kauzovaného (opozice dativ/akuzativ)	dativ	A mãe fez-lhes comer a sopa.	N
	akuzativ	A mãe fê-los comer a sopa.	
Přijatelnost: (ne)agentivní konstrukce s neagentivním kauzovaným	VVO	A Maria fez cair as pedras.	O
	VSV	A Maria fez as pedras caírem.	P
Manipulace: aktivita kauzovaného	VSV	O treinador fez os jogadores regressarem ao clube.	Q
	VOV	O treinador fez os jogadores regressar ao clube.	R

Tab. 27 – Kostra dotazníku

V úvodu dostali respondenti instrukce přečíst si věty a vybrat ke každé adekvátní tvrzení. Byli ujištěni, že se nejedná o volbu mezi správnými a špatnými odpověďmi, jelikož nás zajímá bohaté spektrum způsobů, jak lidé interpretují skutečnost.

Již bylo řečeno, že při sestavování modelových vět jsme se snažili napodobit autentické příklady z odborných publikací. Zároveň jsme je chtěli co nejvíce oprostít od dalšího kontextu včetně kulturních presupozic ohledně chování určitých skupin osob. Například modelové věty s Mariou, která přiměje děti, aby si hrály nebo běhaly, jsme změnili tak, aby kauzovaným byla osoba mužského pohlaví a její činnost nenesla emoční náboj. Měli jsme obavy, že v souladu se silovou dynamikou mezi kauzátorem a kauzovaným by mohl některé respondenty ovlivnit fakt, že Maria je žena (což by teoreticky mohlo ovlivňovat možnou interpretaci použití síly vůči dětem), že hrající si děti lze považovat za „poslušného“ kauzovaného a že hra s sebou nese kladný přístup kauzovaného, a tím ovlivňuje celou povahu kauzace (do hry děti obvykle nepotřebujeme nutit). Jako činnost jsme zvolili odcházení, které nejen, že se může odehrávat za různých okolností a samo o sobě nic neimplikuje, nýbrž figuruje i v modelových větách ke třem druhům konstrukce v gramatice Gulbenkian.

### **Vytěžování dat**

Zvolená aplikace plně odpovídá našim požadavkům na zpracování odpovědí. Odpovědi se ukládají třemi způsoby: po jednotlivých formulářích, které lze samostatně sledovat i ukládat (je možné sledovat profil respondenta a jeho odpovědi), po jednotlivých otázkách s přesně vyčíslenými počty odpovědí u jednotlivých položek i kratší formou souhrnných koláčových grafů. Aplikace samozřejmě automaticky počítá absolutní i relativní výskyt dané odpovědi a vytváří graf odpovídající typu otázky (koláčový pro uzavřené, sloupcový pro otevřené). Nevýhodou je, že patrně kvůli obavám z manipulace s výsledky neumožňuje autorům formuláře měnit odpovědi např. za účelem sjednotit obsahově stejné odpovědi lišící se pouze typograficky (překlepy, užití interpunkce); toto lze obejít odesláním vlastní odpovědi s opravenou odpovědí a vymazáním chybného „exempláře“, necítili jsme však potřebu takto „zpřehledňovat“ výsledky a s myšlenkou, že účel světí prostředky, manipulovat s autentickými odpověďmi – úpravy pro sjednocení stejných odpovědí jsme provedli až po exportu dat a do automaticky generovaných grafů se nepromítly. Větší nevýhodu spatřujeme v tom, že program neumožňuje měnit barvy v grafech: u otázek zaměřených na přijatelnost bychom dali přednost zelené pro odpovědi vyjadřující správnost a červené pro odpovědi vyjadřující nesprávnost, aby hlavní tendence byly srozumitelně vidět bez neustálého porovnávání grafu a legendy).

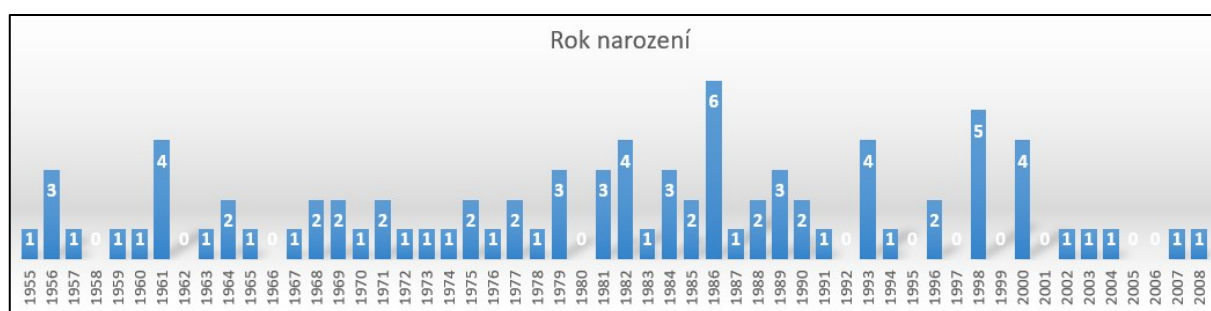
Autentické znění dotazníku je k nalezení v příloze na konci práce. Jako samostatnou přílohu poskytujeme vyexportovaná data, z nichž jsme odstranili citlivé údaje umožňující identifikaci respondentů, a přidali jsme sloupce abstrahující informace z odpovědí na druhý jazyk a region.

### 10.1.3 Respondenti

Respondenti našeho dotazníku byli rodilí mluvčí portugalštiny: 78 Portugalců (94 %), 1 Brazilce a 4 osoby uvedly jako svůj region Angolu. Respondenty jsme oslovili na základě osobních kontaktů s prosbou o šíření dotazníku a zároveň jsme dotazník zveřejnili v různých skupinách na sociálních sítích, aby se mohl rozšířit i mezi osoby mimo naši sociální bublinu. Jak ukázala data, valná většina respondentů byla vysokoškolsky vzdělaná; tento faktor bezpochyby posílilo lingvistické téma, které nemusí zaujmout méně studijně zaměřené jedince, a také všeobecná ochota určitých demografických skupin k součinnosti (podle Demčáka „nejochotněji vyplňují online dotazníky vysokoškolsky vzdělané ženy do 40 let, nejobtížnější je získat odpovědi lidí nad 60 let se základním vzděláním nebo obecně absolventů učňovských oborů“).

Vrátilo se nám 83 vyplněných dotazníků a svůj zájem o náš výzkum projevilo 17 respondentů, kteří uvedli svou e-mailovou adresu. Celkový počet dotazníků je dostatečný k tomu, abychom mohli vyvozovat orientační závěry (Demčák považuje za hranici použitelnosti 30 respondentů). V kontextu kauzativ se jedná o vysokou hodnotu: srov. s Araújo (2008), která pracovala s 10 respondenty z univerzitního prostředí a stejně velkou kontrolní skupinou a následně 6 profesory; s Flores (2016), jež studovala osvojování portugalštiny včetně kauzativ na 17 bilingvních dětech a měla stejně početnou kontrolní skupinu, stejné téma rozvinuli Barbosa et al. (2018) a pracovali se dvěma skupinami po 30 respondentech, Carvalho čerpala z dat od 25 a 27 respondentů.

V otázkách zaměřených na osobní údaje jsme se ptali na vliv jiných jazyků na mateřštinu (bilingvnost, život v cizojazyčném prostředí), na dialekt (respondenti měli upřesnit, kde vyrůstali nebo jakým dialektem hovořila jejich rodina), stupeň vzdělání (nabízeli jsme možnost studentů a absolventů základního, středního a vysokoškolského vzdělání) a také věk (namísto umělého vytváření intervalů, do kterých by se respondenti zařadili, jsme požádali o uvedení roku narození). Vyjma seniorů a dětí a mládeže jsme pokryli všechny věkové skupiny, přičemž nejvíce respondentů se narodilo v 80. letech 20. stol. Údaje o věku a regionu respondentů předkládáme v grafu 14 a tabulkách 28 a 29. Vzděláním se jednalo téměř výhradně o absolventy, příp. studenty vysokoškolského studia (74 osob, tj. 89 %) a 9 středoškolsky vzdělané lidi, z toho 2 stále studují. Z možných jazykových vlivů 15 osob uvedlo angličtinu, 6 francouzštinu, 3 španělštinu a 1 češtinu.



Graf 17 – Rok narození respondentů

Věková skupina	Počet
0 - 10	0
10 - 18	2
18 - 35	25
35 - 50	32
50 - 70	25
70 - 99	0

Tab. 28 – Respondenti podle věku

Lisboa	Coimbra	Aveiro	Ostatní	Neurčeno - Portugalsko	Angola	Brazílie - Rio
42	6	3	21	3	4	1

Tab. 29 – Respondenti podle místa

V případě dostatečného zastoupení reprezentantů daných skupin obyvatel jsme zamýšleli jako vedlejší produkt zpracovat dílčí výzkumy podle vzdělanostní a zeměpisné stratifikace, nezískali jsme pro ně však reprezentativní vzorek populace, neboť polovinu respondentů tvořili obyvatelé Lisabonu a drtivá většina dosáhla vysokoškolského vzdělání<sup>95</sup>.

#### 10.1.4 Zvolené postupy pro prezentaci výsledků

Abychom mohli výsledky efektivně prezentovat, zachováváme označení položek dotazníku pomocí písmen abecedy (čísla by byla zavádějící vzhledem k číslování ilustračních příkladů v prvních sedmi kapitolách). Otázky analyzujeme podle věcných souvislostí. To znamená, že úmyslně zamíchané otázky poskládané tak, aby vedle sebe nestály věty testující totožný jev, opět přiřazujeme k sobě, abychom je mohli paralelně komentovat. Abecední pořadí tudíž neodpovídá pořadí, v jakém byly situace předloženy respondentům (přesné znění dotazníku viz Příloha 2).

Předkládaná data doprovázíme číselnými údaji a grafy, které nám aplikace automaticky poskytuje. Kde je potřeba zpracovat otevřené odpovědi, provádíme přepočty. Nakonec získané odpovědi porovnáváme s odpověďmi, které bychom podle teoretických předpokladů měli získat.

<sup>95</sup> Chtěli jsme se vyhnout vyvozování závěrů ze skupin složených pouze např. z 1–4 informantů, což bylo početní zastoupení, s nímž operovala Carvalho (2004: 105) během analýz mluvených dat. Podle věku a úrovně vzdělání vybrala 52 informantů do 2 skupin po 25 a 27 osobách (Carvalho 2004: 105):

Grau de escolaridade	Primário	Ginásio	Colegial
<b>Faixa etária</b>			
15 a 25 anos	Inf. 01 Inf. 04 Inf. 06 Inf. 15	Inf. 19 Inf. 20 Inf. 23 Inf. 24	Inf. 38 Inf. 39
26 a 49 anos	Inf. 07 Inf. 09 Inf. 12	Inf. 30	Inf. 28 Inf. 41 Inf. 42 Inf. 43
de 50 anos em diante	Inf. 03 Inf. 33 Inf. 35	Inf. 31 Inf. 34 Inf. 36	Inf. 45 Inf. 47 Inf. 48

Quadro 2: Distribuição dos 27 informantes da pesquisa na amostra 80.

Grau de escolaridade	Primário	Ginásio	Colegial
<b>Faixa etária</b>			
15 a 25 anos	Inf. 05 Inf. 06 Inf. 08	Inf. 09 Inf. 10 Inf. 11 Inf. 12	Inf. 13 Inf. 14
26 a 49 anos	Inf. 16 Inf. 20 Inf. 17 Inf. 15	Inf. 19 Inf. 22	Inf. 23 Inf. 24
de 50 anos em diante	Inf. 25 Inf. 27 Inf. 28	Inf. 26 Inf. 29 Inf. 30	Inf. 31 Inf. 32

Quadro 3: Distribuição dos 25 informantes da pesquisa na amostra 00 (C).



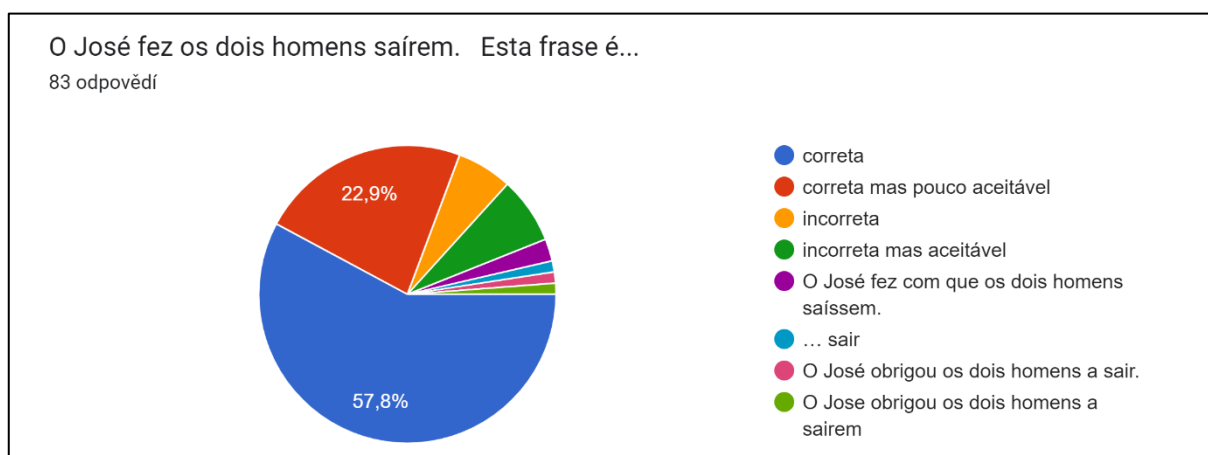
## 10.2 Analýza dat s kvantitativním vyjádřením

### 10.2.1 Přijatelnost konstrukcí

Náš původní záměr byl testovat pouze sémantické faktory, nicméně v předchozích kapitolách se u každé z konstrukcí během traktování jejich úzu vyskytly velké otazníky, a tak jsme výzkum rozšířili o položky [A–F]. Ty mají kvantifikovat, do jaké míry rodilí mluvčí považují různé varianty infinitivní kauzativní konstrukce za správně utvořené.

#### [A] O José fez os dois homens saírem.

Tato položka zjišťuje, zda respondenti považují konstrukci VSV za jazykově správnou. Ověření této konstrukce jsme zařadili kvůli rozporu mezi teorií (podle gramatiky Gulbenkian jde o základní infinitivní kauzativní konstrukci, viz 6.2.1) a praxí (korporusová data dokládají nízký výskyt, v EP dokonce minimální, viz 6.7.3 a 9.2.3). Proto by pro nás nebylo překvapením, kdyby se portugalští respondenti ve svých postojích lišili a nevyjádřili se jednoznačně pro korektnost konstrukce. Jak ji respondenti vyhodnotili, ukazuje graf A.



Graf A – Přijatelnost VSV

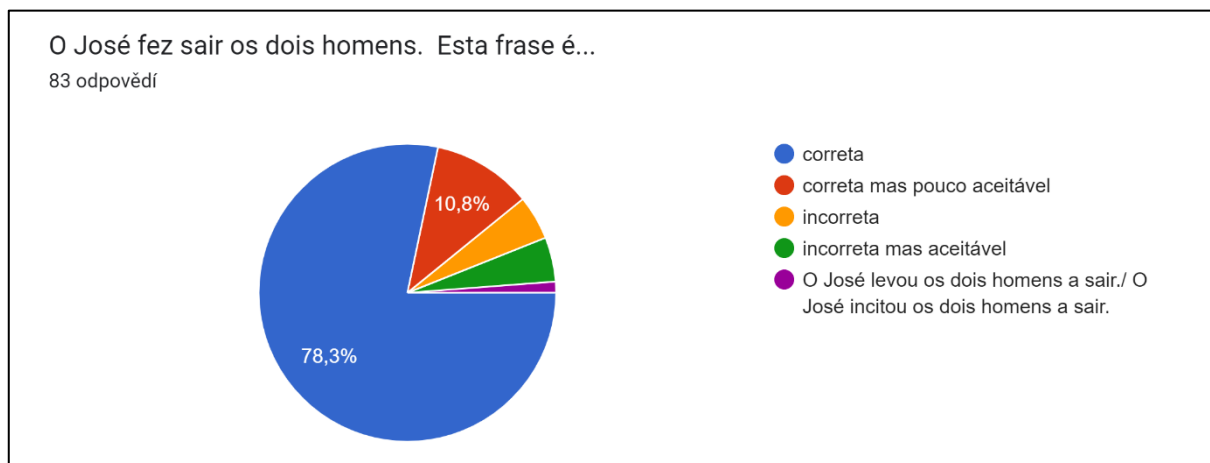
Hodnocení respondenty odpovídá rozporuplnosti dosavadních dat o konstrukci: za správnou a zároveň přijatelnou ji považuje 58 % respondentů, celkově za správnou 81 %; za nesprávnou ji má 13 %, z toho 7 % za přijatelnou. 5 osob se ke správnosti a přijatelnosti nevyjádřilo a přímo navrhlo reformulaci: 2 lidé nabízeli typ VqueSV, 1 člověk VOV a 2 lidé by vyměnili kauzativní sloveso za *obrigar*.

Pakliže pouze necelých 6 osob z 10 považuje tuto konstrukci za správnou, nemůžeme souhlasit s tvrzením gramatiky Gulbenkian, že se jedná o základní konstrukci, od níž mluvčí odvozují typy VOV a VVO – téměř polovina respondentů její správnost hodnotí negativně, což by patrně neudělali, pokud by ji nevědomě používali jako referenci. Zároveň jsme přesvědčeni, že typ VSV je kvůli formálním omezením, která velkou část jeho výskytů přesouvají do kategorie VSV/VOV, v reálném úzu častější a mluvčí si ho možná nedostatečně uvědomují. Jelikož jsme si

stanovili pracovat s jednoduše hodnotitelnými proměnnými a nevyomezitelné kategorie jsme do výzkumu cíleně nezahrnuli, nemá smysl o nich dále uvažovat.

### [B] O José fez sair os dois homens.

Zadání [B] je stejné jako u [A]. U intranzitivní konstrukce VVO se vzhledem k velmi častému úzu neočekávaly odpovědi zpochybňující správnost konstrukce.

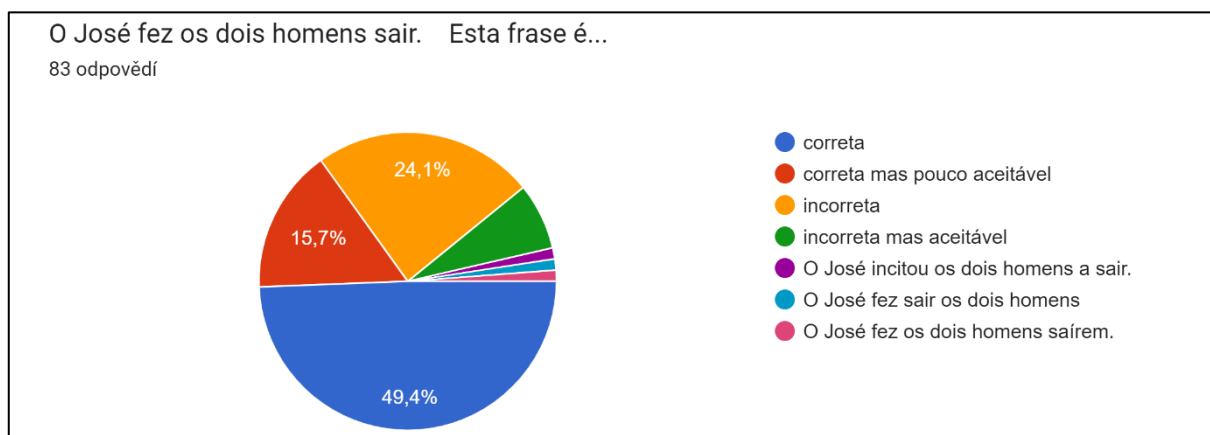


Graf B – Přijatelnost VVO

Naši domněnku o správnosti konstrukce potvrdilo 89 %. Zarazilo nás však, že se k ní 22 % dotazovaných vyjádřilo negativně (málo přijatelná, nesprávná, návrh na opravu). Návrh na reformulaci zahrnuje slovesa *levar* a *incitar*.

### [C] O José fez os dois homens sair.

Konstrukce VOV je u Silvy zastoupená 17,8 % pro EP, přičemž nevíme, jaký poměr připadal na plné nominální formy a jaký na striktně identifikovatelné formy s klitikem. V našem výzkumu beletrie (viz 9.2.5) tvoří nejmenší počet výskytů ze všech konstrukcí, a proto jsme neměli dostatečné podklady pro to, abychom očekávali stoprocentní souhlas se správností konstrukce.

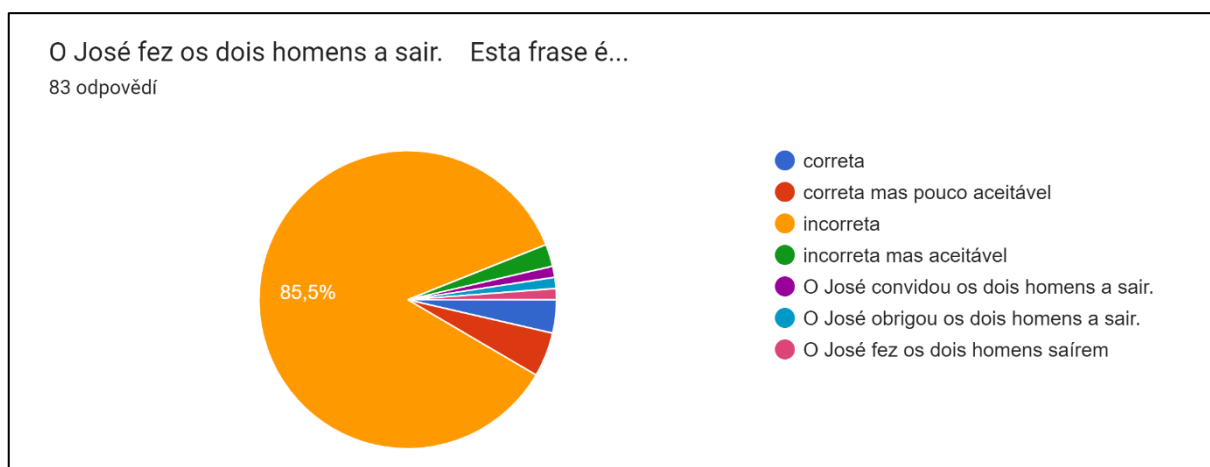


Graf C – Přijatelnost VOV

Ačkoliv se jedná o normativní podobu infinitivní konstrukce, názory mluvčích na ni se zdaleka neshodují. Bezmála polovina ji schvaluje bez výhrad, druhá polovina k ní zaujímá negativní postoj. Přibližně pro třetinu (31 – 35 % podle započtení respondentů navrhuje úpravu) je dokonce nesprávná. Reformulace zahrnují typy VVO, VSV a VOaV s *incitar*.

#### [D] O José fez os dois homens a sair.

O předložkové konstrukci VOaV víme, že se podobá totožné konstrukci s perceptivními slovesy (6.2.4) nebo se slovesy nesoucími kategoriální význam kauzace (viz 7.2.2) a dochází tak ke kontaminaci typu VOV předložkou, která u kauzativa *fazer* není normativní. Proto nás zajímalo, jak se k ní postaví rodilí mluvčí.

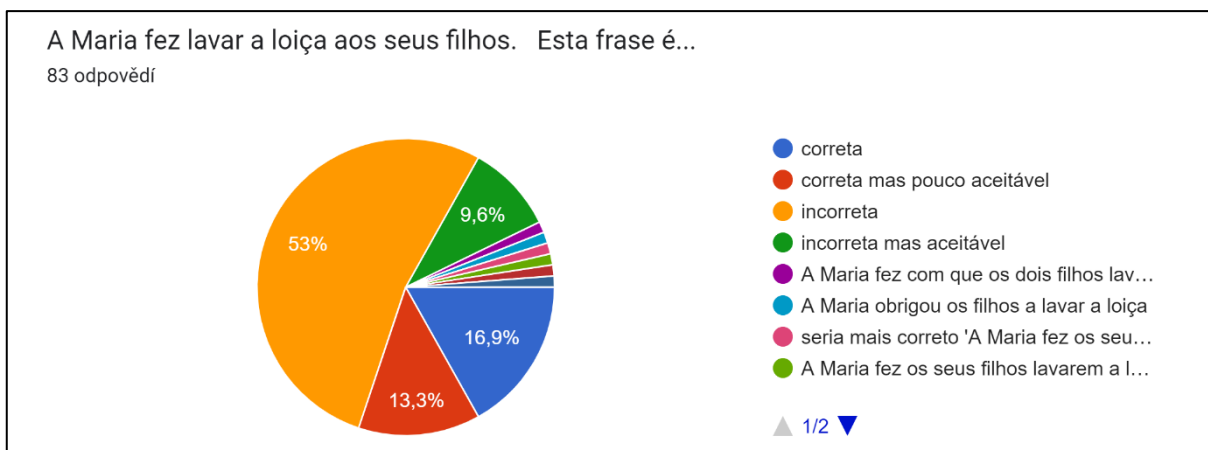


Graf D – Přijatelnost VOaV

Zde data hovoří jasně: drtivá většina respondentů s předložkovou konstrukcí v kombinaci s *fazer* nesouhlasí. Pouze 3 osoby úplně souhlasily s její správností, ostatní měli výhrady k její správnosti nebo přijatelnosti. Nesouhlasíme tedy s Pereirou (jejíž 4 výskyty se „vešly“ do běžné mapy dialektů, viz oddíl 7.4.3), že v Portugalsku existují dialekty s touto konstrukcí: naši respondenti uvedli v 1 případě Angolu, ve 2 případech Lisabon, a ti, kteří ji považovali za správnou, avšak málo přijatelnou, nebo nesprávnou, avšak přijatelnou, pocházeli kromě 3 výjimek (Aveiro, Centro, Angola) z Lisabonu. Kdyby platila dialektová hranice nabízená Pereirou, bezpochyby by se mezi mluvčími pocházejícími z inkriminovaných oblastí (vyjma Lisabonu, kde se výsledky potvrdily) našel vyšší počet takových, kteří by potvrdili přinejmenším její přijatelnost (tím spíše, že někteří respondenti z oblasti Coimbry byli akademičtí filologové, u nichž předpokládáme vyvinutý jazykový cit i lepší znalost pravidel než u průměrné populace).

#### [E] A Maria fez lavar a loiça aos seus filhos.

Tranzitivní konstrukce VVO s postponovaným kauzovaným, jenž není pronominalizovaný, by podle Gonçalves & Duarte (2001: 660) nemusela být pro mluvčí srozumitelná (*fazer* ji „admitte dificilmente“), zatímco Silvovi stačí 25 výskytů (často s predikátem směřujícím k lexikalizaci), aby toto tvrzení rozporoval (viz 6.7.4). Počítali jsme tudíž s různorodými postoji k naší větě.

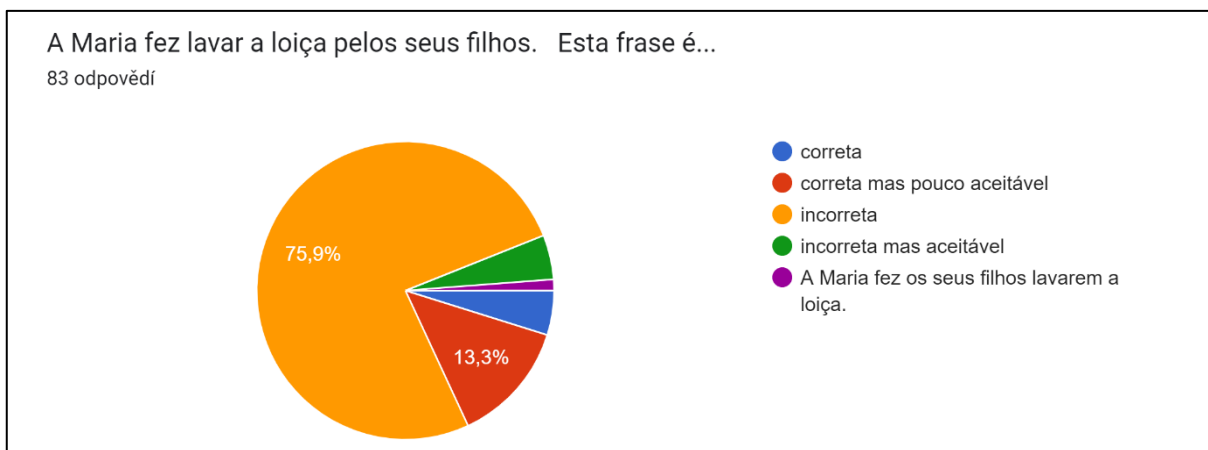


Graf E – Přijatelnost tranzitivní VVO s *a* v plné formě

Pouze 17 % dotazovaných vnímalo tuto konstrukci jako správnou, zbývajících 83 % pochybovalo o její správnosti či přijatelnosti, přičemž nadpoloviční většina ji zcela odmítla. Náměty na opravu zahrnují typ VSV (3x), VOV (1x), VSqueV (1x) i VOaV s *obrigar* (1x).

#### [F] A Maria fez lavar a loiça pelos seus filhos.

Věta [F] spadá do stejné kategorie jako [E], od níž se liší pouze změnou předložky. Konstrukce VVO s vyjádřeným kauzovaným ve funkci adjunktů se považuje za marginální, těžko přijatelnou, ba agramatickou (6.3.4), přestože jsme narazili na kontexty, kde lze volbu instrumentálu považovat za sémantickou variaci (7.2.7).



Graf F – Přijatelnost tranzitivní VVO s *por*

Vzhledem k tomu, že všechny práce, které tuto konstrukci zmiňovaly, se vyjadřovaly negativně o jejím přijetí mezi mluvčími (a pokud ji hodnotily kladně, jednalo se o složitější souvětí nebo případy, kdy se adjunkt nerealizoval), jsme byli zaskočeni tím, že je zcela nepřijatelná „pouze“ pro tři čtvrtiny respondentů a pro 4 z nich (5 %) je dokonce správná a přijatelná. Proto nás zajímal možný vliv cizích jazyků na respondenty (celkem 19), kteří připustili její správnost anebo přijatelnost:

- francouzština: 1x správná, 2x správná a špatně přijatelná, 1x nesprávná a přijatelná, 2x nesprávná – tj. 4 lidé z 19 mohli být pod vlivem francouzštiny;

- angličtina: 2x správná, 1x správná a špatně přijatelná, 12x nesprávná – tj. výskyt celkem 3 případů z 19.

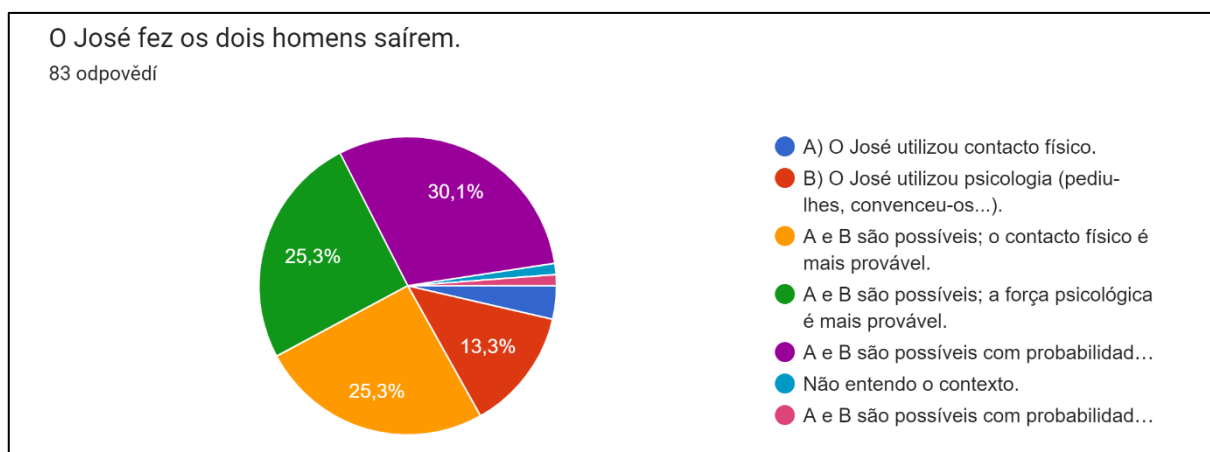
Za povšimnutí také stojí, že další 3 respondenti byli z Angoly a Brazílie a že 3 respondenti (nebo jejich rodiče) pocházeli z Aveira, avšak při takto nízkém vzorku není na místě hovořit o korelaci.

## 10.2.2 Povaha kauzace

### Fyzická a nefyzická kauzace

Věty [G, H, I] mají za úkol zjistit, zda jsou typy VSV, VOV a VVO s to postihnout rozdíl mezi fyzickou a nefyzickou kauzací (viz 7.2.3). Zeptali jsme se respondentů, zda José při působení na muže použil fyzický kontakt, anebo na ně působil psychologicky (tj. požádal je o odchod, přesvědčil je apod.). Toto téma je velice složité. Arrais kladl konstrukci *s fazer*, v níž je kauzace blíže neurčená, do opozice s přímou kauzací syntetických kauzativ. Silva větu s odchodem ve tvaru VSV/VOV používá jako demonstraci použití fyzické síly oproti psychologickému působení u finitní konstrukce VSqueV. Podle teoretických předpokladů kognitivní sémantiky by měl přímější kauzaci a menší míru autonomie kauzovaného zahrnovat typ VVO, zatímco VSV je z naší triády nejméně přímá. Co se týče výsledků, v tomto bodě jsme neměli žádná očekávání, jak by mohly vypadat, a doufali jsme, že výsledky odhalí nějakou konkrétní tendenci.

### [G] O José fez os dois homens saírem.

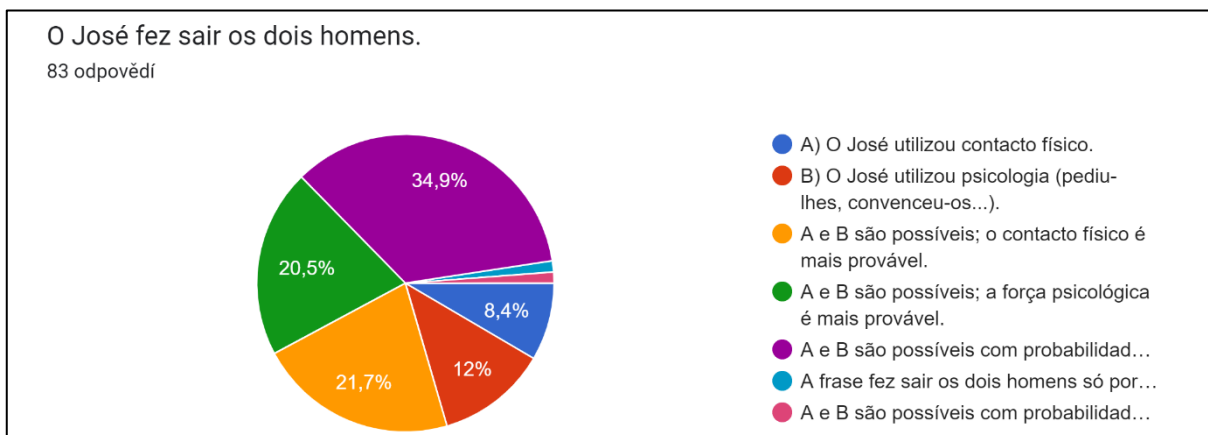


Graf G – Povaha kauzace u VSV

U konstrukce VSV jsme dostali velmi různorodé výsledky, které se s premisou méně přímé kauzace (tj. typicky bez použití fyzického kontaktu) shodují jen do určité míry. 11 respondentů se vyslovilo pro psychologickou kauzaci oproti 3 zastávajícím fyzický kontakt. Čtvrtina respondentů má za to, že jedna z obou možností je pravděpodobnější, a přes 30 % tvrdí, že jsou obě pravděpodobné stejně. Psychologická kauzace tudíž převažuje jen o několik procent. Velmi nás zaujala „růžová“ poznámka, která souhlasí se stejnou pravděpodobností obou situací a udává, že

José nemusel vůbec konat cíleně (odchod mužů mohlo způsobit jeho nevhodné chování, přílišná hlučnost, silný parfém či zápach apod.).

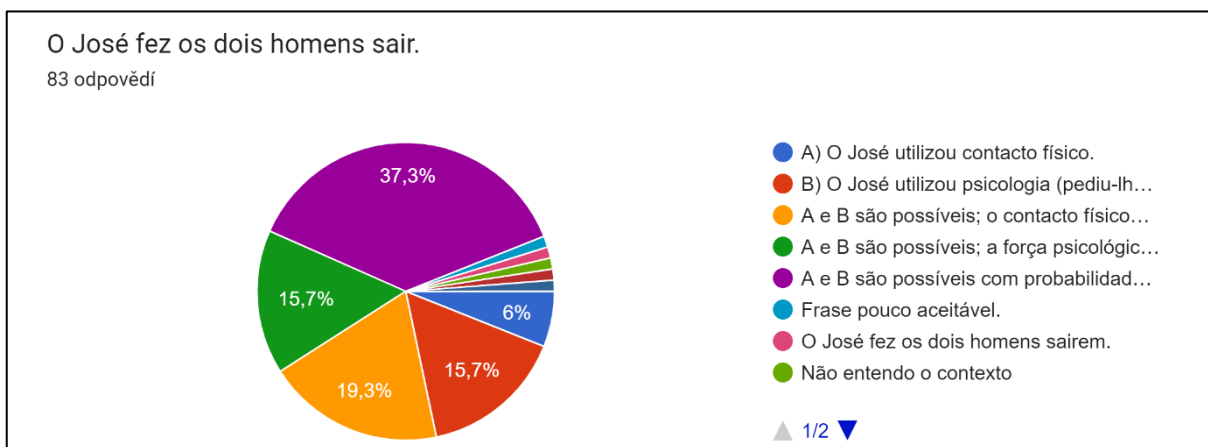
### [H] O José fez sair os dois homens.



Graf H – Povaha kauzace u VVO

Hodnoty jednotlivých odpovědí u typu VVO se jen velmi málo liší od odpovědí u typu VSV a také zde nefyzická kauzace lehce převyšuje kauzaci fyzickou. „Růžová“ připomínka z [G] je zde uvedena znovu. Typ VVO by měl značit přímější kauzaci než VSV, což by se mohlo projevit na fyzické úrovni kauzace, avšak naše data tomu nenasvědčují.

### [I] O José fez os dois homens sair.



Graf I – Povaha kauzace u VOV

U typu VOV psychologie (zelená + červená) mírně převažuje nad fyzickým kontaktem (oranžová + modrá) a návrhy u volných odpovědí jsou obdobné. Konstatujeme, že pokud jde o rozdíly mezi fyzickou a psychickou kauzací, jednotliví mluvčí je vnímají individuálně a neexistuje konsenzus mezi sémantikou konstrukcí a jejich interpretací z tohoto hlediska. Jediným ověřeným závěrem je zjištění, že u každé konstrukce přibližně tři čtvrtiny respondentů uvažují, že oba druhy kauzace jsou možné (fialová + zelená + oranžová).

## Použití síly

Druhým sémantickým aspektem zaměřeným na povahu kauzace bylo použití síly. Tento parametr jsme vybrali pro ilustraci toho, že kauzace na mezilidské úrovni je mnohem komplexnější než čistě fyzická kauzace. Zde jsme se respondentů ptali, zda Marco přiměl chlapce k práci za použití síly (bez ohledu na její druh – fyzická síla, psychický nátlak), anebo to provedl nenásilně (díky vysvětlení, žádosti apod.), což úzce souvisí s nastavením kauzovaného (zejména jeho autonomií a intencí). Konstrukce VVO obecně nechává více vyniknout změnu stavu kauzovaného, zatímco VOV a VSV jeho aktivitu. Sloveso *fazer* samo o sobě široké možnosti interpretace, přičemž v donucovacím smyslu implikuje silnou a přímou kauzaci pojící se s nějakou formou nátlaku, jenž je důvodem pro konstrukci VOV (a VSV), protože s sebou nese aktivní zásah kauzovaného, který klade kauzátorovi odpor a je schopen svou činností řídit (viz 7.2.7). Modelové věty jsme vytvořili podle příkladu [237] převzatého od Silvy:

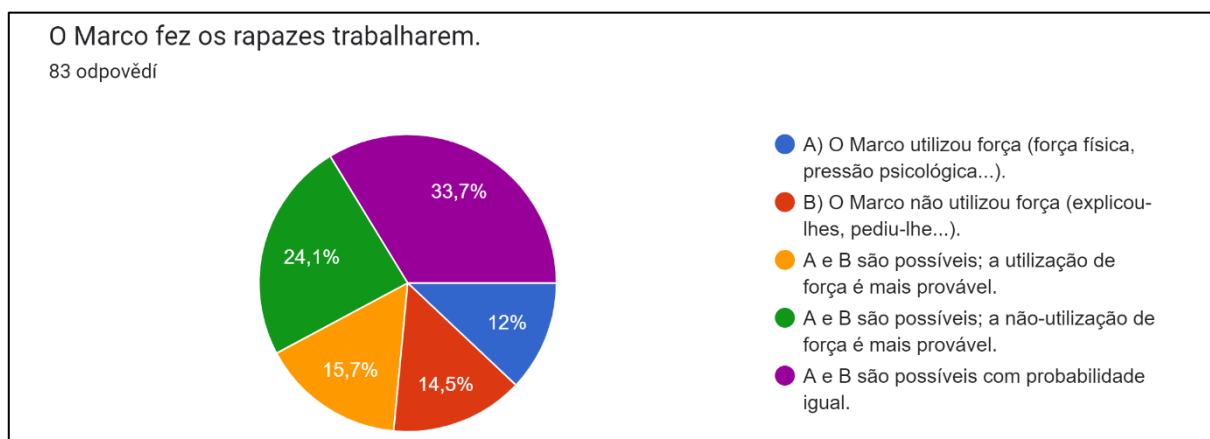
[237] a) A mãe fez o(s) filho(s) estudar(em) durante duas horas. (VOV/VSV)

b) ??A mãe fez estudar o filho durante duas horas. (VVO)

Kromě jednoznačné odpovědi ohledně použití síly (ano – v grafu modrá, ne – v grafu červená) jsme participantům nabídli kombinace těchto odpovědí: obojí je možné, avšak použití síly je pravděpodobnější (oranžová), obojí je možné, avšak nepoužití síly je pravděpodobnější (zelená), použití i nepoužití síly je stejně pravděpodobné (fialová) a také prostor pro jinou odpověď (světle modrá, růžová).

U věty [J] s VSV bychom měli očekávat odpovědi, že Marco sílu spíše použil (protože chlapci byli agentivní a on je musel silou přemoci). U [K] s VVO byli chlapci pacientem, proti němuž nejspíš nebylo třeba sílu vyvinout, a pokud ano, není to fokalizováno.

### [J] O Marco fez os rapazes trabalharem.

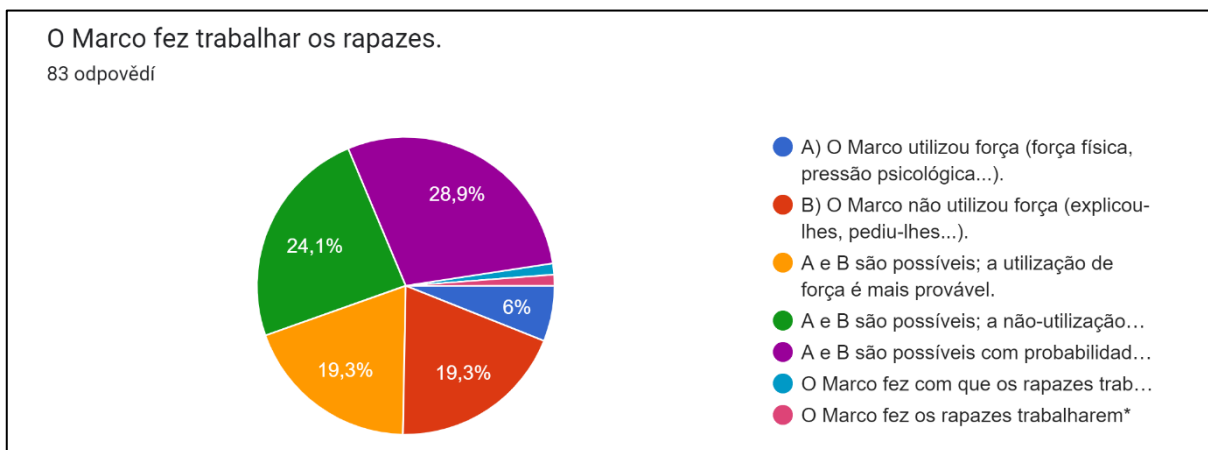


Graf J – Použití síly u VSV

### [K] O Marco fez trabalhar os rapazes.

S použitím síly v [J], což mělo být naše východisko, souhlasilo 12 % informantů, dalších 16 % to považovalo za pravděpodobnější verzi – celkem tedy 28 %. Nepoužití síly nebo jeho

nepravděpodobnost uvedlo 39 %. Naše očekávání se nepotvrdila. S nepoužitím síly v [K] (naše druhé východisko) nebo s touto pravděpodobností souhlasilo 43 % osob, zatímco použití síly nebo jeho pravděpodobnost uvedlo 25 %. Naše očekávání se potvrdila částečně – zhruba 4 lidé z 10 by se Silvou souhlasili, nicméně každý čtvrtý by nesouhlasil.



Graf K – Použití síly u VVO

Při pohledu na oba koláčové grafy vedle sebe si ihned všimneme veliké podobnosti, z čehož usuzujeme, že náš dojem z do jisté míry „správného“ vyhodnocení [K] je dán pouze zájmem o opačnou polaritu odpovědí, které zhruba vyšly i pro [J]. Můžeme tedy shrnout, že mluvčí tyto situace vnímali víceméně stejně a Silvova sémantická východiska potvrzena nebyla.

Pokud mezi situacemi [J, K] mluvčí vnímají sémantický rozdíl, pak je toto vnímání velmi individuální a neodpovídá Silvovým předpokladům. Abychom ověřili možnou opozici v kombinaci odpovědí u individuálních mluvčích, neboť ta se v souhrnném grafu projevit nemůže, konfrontovali jsme data v tabulce odpovědí. Pouze 1 respondent z 10, kteří uvedli použití síly u [J], uvedl nepoužití síly u [K], stejně tak jen 1 respondent z 12, kteří uvedli nepoužití síly u [J], uvedl použití síly u [K]. Respondenti velmi často odpovídali na obě otázky stejně, sém použití síly se tedy definitivně nepotvrdil.

### 10.2.3 Vlastnosti kauzátora a kauzovaného

#### Postoj kauzovaného

Situace [L, M, N] jsme zvolili pro ukázkou, jak se na škále VSV – VOV – VVO směrem doprava snižuje míra kontroly kauzovaného nad sebou samým při provádění činnosti, avšak tím, že kauzátor u VVO manipuluje celý proces namísto kauzovaného, zároveň klesá míra manipulace, jíž kauzovaný čelí. Proto je kauzovaný v dativu u VVO méně závislý a samostatnější než kauzovaný v akuzativu u VOV a činnost u VVO je méně vynucená. Tato opozice dativu a akuzativu je zdokumentovaná i v mnohem „rigidnější“ francouzštině (viz příklad se špenátem), kdy akuzativ značí přímější kauzaci, kauzovaný je více zasažen proti své vůli, k jídlu byl donucen, v podstatě neměl jinou volbu, zatímco dativ odkazuje k méně přímé kauzaci, schází zde konotace nemožnosti

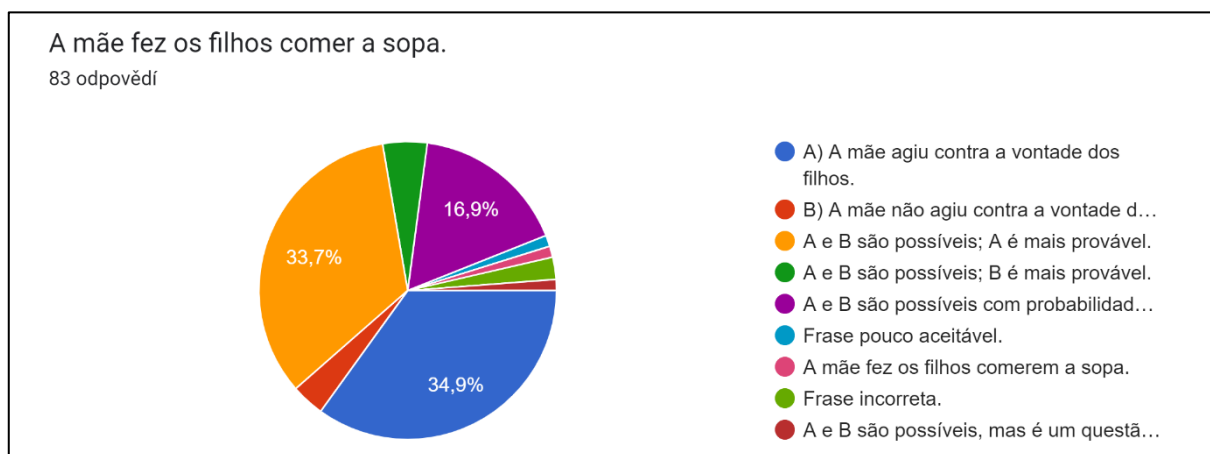


volby (mimo jiné mohl být kauzovaný nakrmen, protože měl hlad) (viz 7.4.1). Modelový příklad [277] s polévkou jsme převedli z 1. os. sg., aby si mluvčí podvědomě do situace nepromítali sami sebe v interakcích spjatých s jedením polévky, a převedli kauzovaného do množného čísla, aby stejné věty byly využitelné i při pronominalizaci.

Věty [L, M] byly respondentům předloženy zvlášť, zatímco položka [N] obsahovala obě pronominální věty postavené do kontrastu. U plných forem jsme se ptali, zda matka jednala proti vůli dětí, u pronominálního kontrastu jsme se ptali, ve které ze situací jednala více proti jejich vůli než ve druhé.

### [L] A mãe fez os filhos comer a sopa.

Akuzativ ve VOV, jež má navíc nést náboj kauzovaného jakožto kauzátorova aktivního soupevníka, jehož je nutné přemoci, by měl značit přímou manipulaci a větší nucení k činnosti.

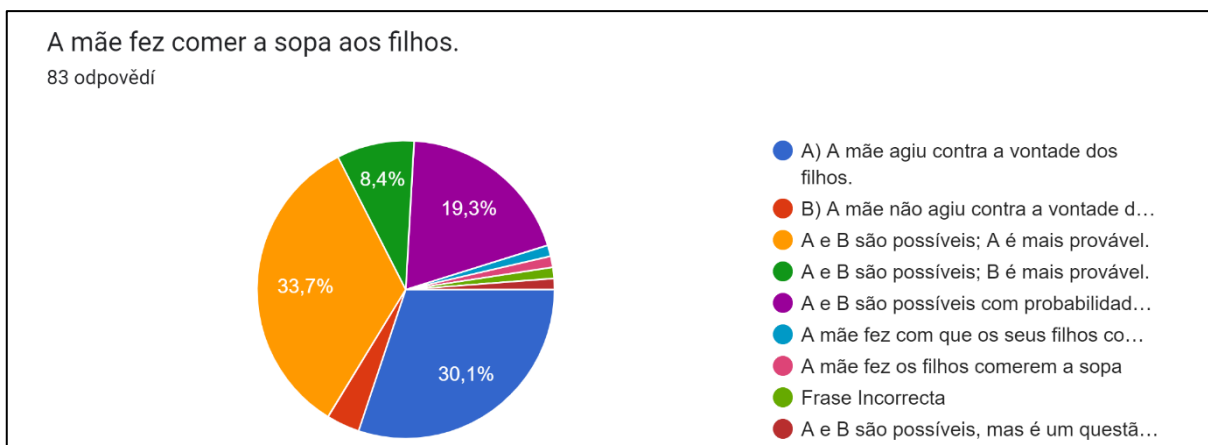


Graf L – Manipulace kauzovaného v akuzativu

69 % respondentů uvedlo, že matka jednala proti vůli dětí anebo to bylo pravděpodobnější (modrá a oranžová). Opak, tedy že nejednala proti jejich vůli nebo že je to pravděpodobnější, tvrdilo 8 % dotazovaných (červená a zelená). 15 respondentů (18 %) bez kontextu jen na základě konstrukce určilo, že obojí je stejně pravděpodobné. Ve 4 případech se objevily výhrady ke znění věty. Sémantické východisko se spíše potvrzuje: třetina respondentů nátlak ve VOV s akuzativem spíše cítí, další třetina ho uvádí s určitostí.

### [M] A mãe fez comer a sopa aos filhos.

V kombinaci VVO + dativ by děti měly být pasivnější a v méně přímé interakci s kauzátorem, z konstrukce by nemělo vyplývat, že byly k jídlu nuceny. To si však myslí pouze 3 respondenti a pro dalších 7 je to pravděpodobné (celkem tedy Silvovu premisu potvrzuje jen 12 % respondentů), 19 % nevidí v možnostech rozdíl.

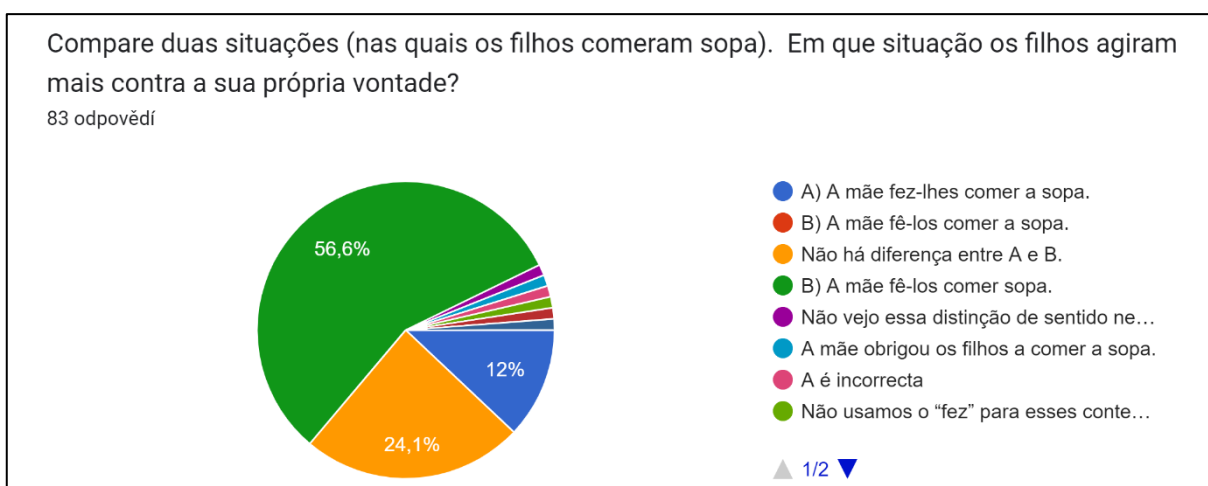


Graf M – Manipulace kauzovaného v dativu

Srovnáme-li výsledky položek [L, M], dojdeme k závěru, že grafy jednotlivé možnosti vyčíslují takřka analogicky. Je proto na místě položit si otázku, zda východisko potvrzené v [M] se týká soudu ohledně akuzativu, anebo celé kauzativní situace bez ohledu na pád, čemuž nasvědčuje podobnost výsledků se stejnou situací, která obsahovala dativ. Jelikož jsme předvíдали, že by k takové situaci mohlo dojít, zahrnuli jsme do dotazníku přímou konfrontaci obou pádů v totožné konstrukci (resp. formální nejednoznačnosti mezi dvěma konstrukcemi, která se liší jen pádem, ale již ne umístěním kauzovaného), abychom získali jednoznačný názor.

#### [N] A mãe fez-lhes comer a sopa. vs. A mãe fê-los comer a sopa.

Pronominalizovali jsme věty s polévkou a otázku položili opačně (z úhlu pohledu kauzovaného) – ptali jsme se, ve které situaci jednaly více proti své vůli. První možností byla odpověď s dativem (modrá), druhou možností byla odpověď s akuzativem (zelená), třetí možnost neviděla rozdíl mezi prvními dvěma (oranžová).



Graf N – Opozice akuzativu a dativu

U přímo nadefinované opozice již lehce nadpoloviční většina respondentů určila akuzativ jako pád, kde kauzovaný jedná proti své vůli. Nicméně 12 % volilo dativ a čtvrtina respondentů žádný rozdíl nevnímala. Je s podivem, že pronominalizovaná konstrukce s akuzativem je v psaných

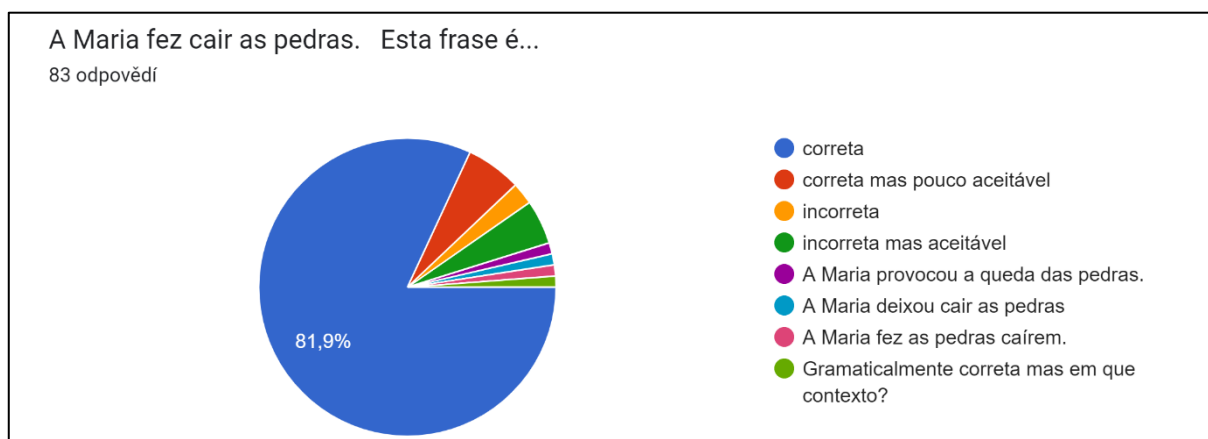
textech poměrně častá (viz výsledky výzkumu na beletrii v oddílu 9.2.5), a přesto jsme dostali 2 návrhy, že v takovém kontextu se *fazer* nepoužívá, a další 3 odpovědi ohledně nesprávnosti či malé přijatelnosti věty A, přičemž jeden z respondentů uvedl, že věta je nesprávná proto, že znamená něco úplně jiného: matka něco udělala pro děti, konkrétně polévku. Na základě těchto výsledků si netroufáme tvrdit, že naši respondenti vnímají rozdíl mezi dativem a akuzativem jako rozdíl v manipulaci s kauzovaným či v jeho postoji, můžeme se pouze vyslovit pro jistou tendenci.

### Agentivnost kauzovaného

Situace [O, P] mají ilustrovat neživotného neagentivního kauzovaného a jeho akceptovatelnost ve větách, které profilují různý stupeň agentivnosti kauzovaného, a tudíž by podle našich teoretických východisek měly upřednostňovat každá jiného kauzovaného. S VOV a VSV se snáze kombinují životní kauzování, již mohou vědomě kontrolovat své jednání.

Silvovu opozici *A Maria fez cair o livro. / ??A Maria fez o livro cair.* s neagentivním kauzovaným jsme upravili a převedli do množného čísla, aby vynikl kontrast mezi VSV a VVO. Podle Silvy (viz oddíl 7.3.2) neživotný kauzovaný není agens v pravém slova smyslu, a proto má jeho charakteristika v běžném kontextu vliv na distribuci konstrukcí VSV/VOV a VVO. Neživotní kauzování tíhnou ke konstrukci VVO [O], jež je typická tím, že jediným zdrojem energie je kauzátor, na němž závisí celá kauzativní událost. Kauzovaný trpí děj vyvolaný kauzátorem, a proto je tato konstrukce vhodná pro neživotné kauzované, kteří nemohou kontrolovat, co se s nimi děje a nejsou konceptualizováni jako zdroje energie. Pokud je jako zdroj energie konceptualizovat lze (např. díky tomu, že v sobě mají vnitřní dispozici a chovají se v souladu se svou přirozeností), podtrhne se použitím konstrukce VOV a VSV [P] stupeň autonomie, který v kauzované události v tomto mají. Padání neimplikuje aktivní přístup a projev vlastní vůle, proto je podmět infinitivu *cair* spíše pacientem a konstrukce typu VSV a VOV, vyznačující se agentivním kauzovaným jsou pro něj méně přirozené než VVO.

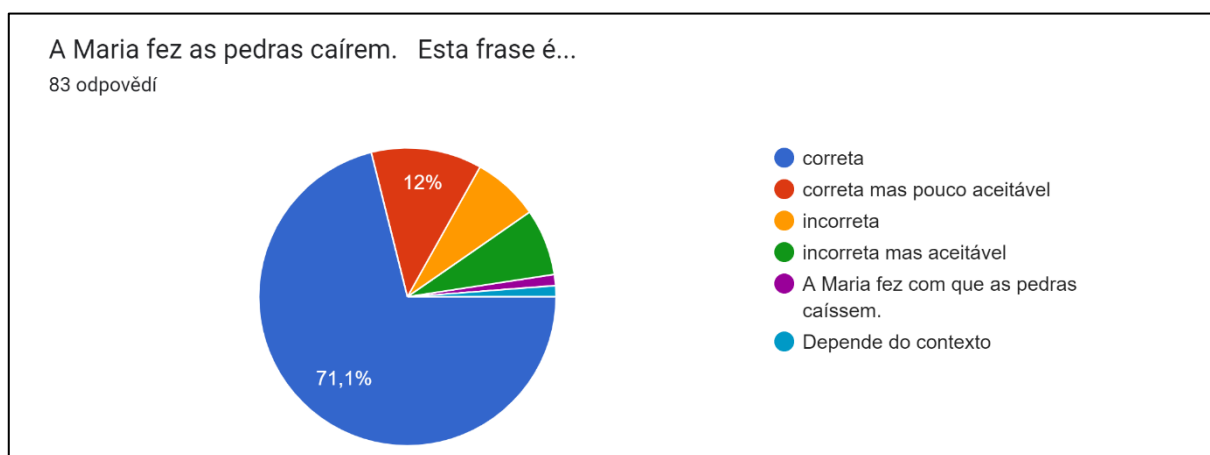
### [O] A Maria fez cair as pedras.



Graf O – Neagentivní kauzovaný v neagentivní konstrukci

Kombinaci neagentivní konstrukce a neagentivního kauzovaného hodnotilo 83 % jako správnou, dalších 6 % jako správnou, avšak málo přijatelnou, 7 % ji explicitně označilo za nesprávnou a 3 respondenti navrhli reformulaci pomocí VSV, výměny kauzativního slovesa na *deixar* (při zachování typu VVO) či vazbu *provocar + N*. Větu jako správnou nebo přijatelnou hodnotí 73 dotazovaných z 83, tj. 88 %, s připočtením totožného typu konstrukce s *deixar* jde o 89 %. Lze tedy konstatovat, že hypotéza o vhodné kombinaci konstrukce VVO a neagentivního kauzovaného se potvrdila.

### [P] A Maria fez as pedras caírem.



Graf P – Neagentivní kauzovaný v agentivní konstrukci

U konstrukce VSV jsme předpokládali menší přijatelnost s agentivním kauzovaným. Ve srovnání s [P] k tomu skutečně došlo: bezpodmínečně ji přijalo o 10 % dotazovaných méně než VVO. Špatná přijatelnost takovéto věty, naznačená u Silvy dvěma otázkami, se sama o sobě však nepotvrdila: 71 % respondentů větu bez výhrad schválilo (což je skutečně vysoká hodnota tam, kde jsme očekávali pochybnosti) a jako správnou nebo přijatelnou ji dokonce hodnotilo 76 osob, tj. 92 %, což je ještě více než u [P]. Současně ji zcela odmítlo 6 (7 %) dotazovaných oproti 2 (2 %) u VVO. Vidíme tedy jisté tendence, že u některých mluvčích by mohl existovat rozdíl ve vnímání sémantických požadavků konstrukce na povahu kauzovaného, ale tyto tendence se nám na našem vzorku jeví velmi slabé a přikláníme se spíše k tomu, že mluvčí opět hodnotili věty stejně.

### Aktivita kauzovaného

Poslední jev, který jsme předložili respondentům k vyhodnocení, se opět váže k otázce moci kauzátorů nad kauzovaným a agentivností kauzovaného. Předobraz pro věty [Q, R] jsme našli u Silvy, jenž předložil funkční opozici dvou situací s prezidentem Bushem a námořníky (viz 7.3.1). Stavěl proti sobě typ VVO, kde měl kauzátor úplnou zodpovědnost za kauzovanou událost a aktivita kauzovaného, jenž vystupoval jako *patiens* komplexního predikátu, byla upozaděna.

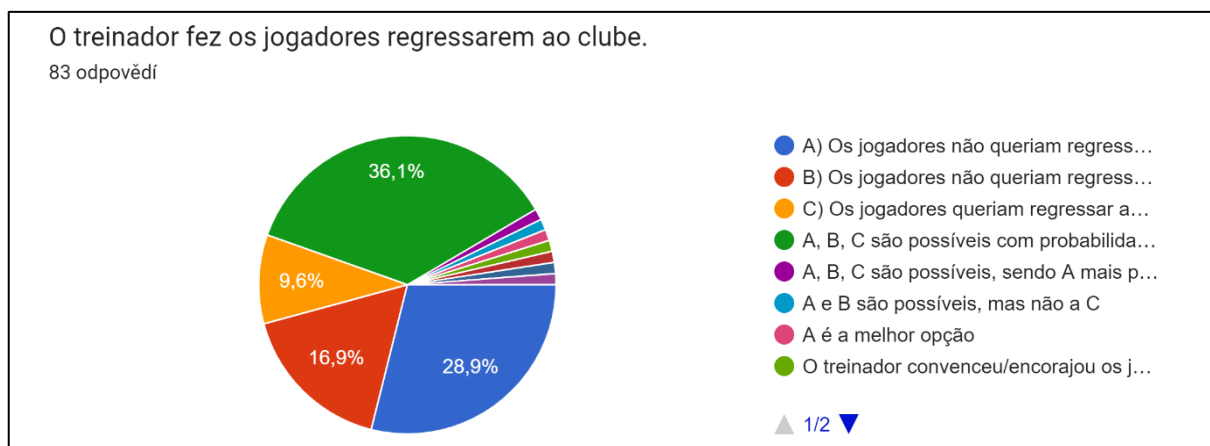
Rozhodli jsme se vybrat analogické příklady pro typy VOV a VSV, které kladou důraz na agentivní úlohu kauzovaného, jenž může aktivně zasáhnout do události vyvolané ze strany

kauzátora. VOV poukazuje na dva zdroje energie, kdy kauzátor je výchozí bod energetického toku a kauzovaný jeho cíl a zároveň nový zdroj pro další událost. U konstrukce VSV je vztah mezi kauzátorem a kauzovaným oslabenější, protože kauzovaná událost syntakticky nezávisí na kauzující události (a její podmíně je nezávislý spolu s ní), kauzovaný je zároveň nejagentivnější.

Zajímalo nás, zda respondenti budou tuto agentivnost vnímat jak u VOV, tak u VSV, a zda budou mezi oběma situacemi činit rozdíl. Analogicky k mocenskému vztahu *velitel – vojáci – Irák* jsme vytvořili věty s prvky *trenér – hráči – klub* a zeptali se příjemců, zda se hráči (ne)chtěli vrátit a za jakých podmínek. Odpověď A (nechtěli a museli se podřídit) profiluje méně agentivní, spíše pasivní příjemce rozkazu, od nichž nevycházel impulz pro návrat – podle Silvy logiky by jí měla odpovídat konstrukce VVO. Odpověď B (nechtěli, ale nakonec se tomu přestali bránit) staví hráče do aktivní opozice vůči kauzátorovi, jemuž se přizpůsobí, avšak agentivně, nesou odpovědnost za své rozhodnutí přestat klást odpor a být zdrojem kauzované události – této větě by měla odpovídat konstrukce VOV. Odpověď C (chtěli) pojímá hráče ryze agentivně, kauzovaná událost vzešla z jejich impulzu a kauzátor pouze umožnil její realizaci, čímž odkazujeme k autonomnímu agentivnímu kauzovanému a méně interaktivnímu vztahu obou aktérů, jenž je typický pro konstrukci VSV. Čtvrtá nabízená odpověď zahrnovala všechny předchozí se stejnou pravděpodobností, pátá poskytovala volný prostor k vlastnímu komentáři (abychom nabídku možností neprotahovali výčtem možných kombinací odpovědí).

### [Q] O treinador fez os jogadores regressarem ao clube.

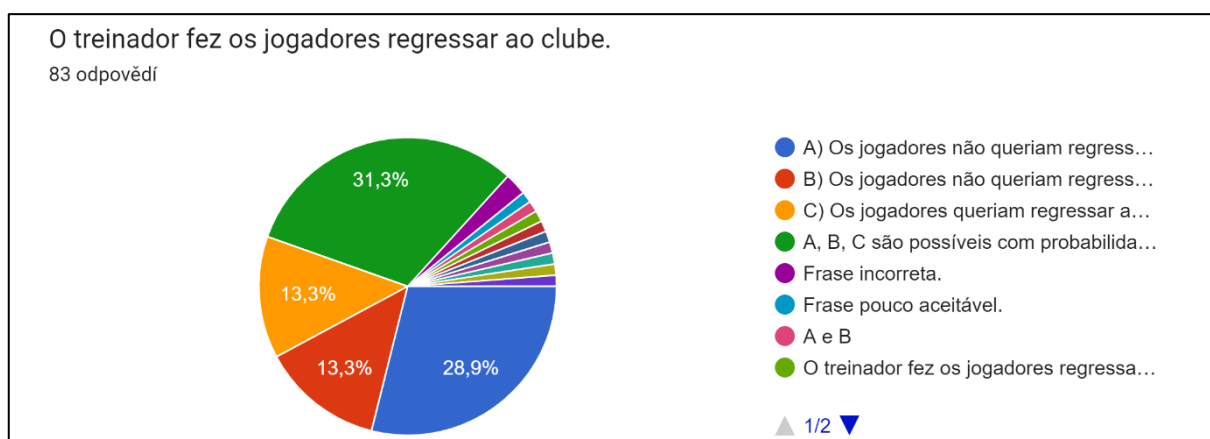
„Zelené“ odpovědi odkazují ke stejné pravděpodobnosti všech tří interpretací. V této větě jsme podle výše nastíněné Silvy logiky předpokládali zvýšený výskyt odpovědí C (oranžová), tj. hráči se aktivně chtěli vrátit, výsledek je však naprosto opačný (nejméně ze všech hodnot, 10 %) a posilují ho i dva komentáře z volné odpovědi (že C možné není a že C jako jediné není pravděpodobné). Jeden respondent uvedl, že není možné znát postoj hráčů a šlo pouze o rozhodnutí trenéra.



Graf Q – Aktivita kauzovaného u VSV

### [R] O treinador fez os jogadores regressar ao clube.

V souladu s výše uvedeným jsme očekávali převahu „červených“ odpovědí B (aktivní kauzovaný, jenž však změnu neinicioval), avšak i zde se jedná o druhý nejméně zastoupený názor (v grafu sice figuruje stejná hodnota jako u C, volné odpovědi však přinesly 4 názory na možnost A + B). 3 respondenti nesouhlasili se zněním věty a 1 ji interpretoval tak, že si někdo jiný nepřál návrat hráčů, a díky trenérovi se návrat mohl uskutečnit.



Graf R – Aktivita kauzovaného u VOV

Grafy Q a R jsou si velice podobné. Sémantická interpretace aktivity kauzovaného ani kontrast vět na ní postavený se navzdory logickému teoretickému opodstatnění v praxi neprokázaly.

### 10.3 Závěry vyplývající z analýzy materiálu

Podle našich předpovědí respondenti potvrdili nesprávnost předložkové konstrukce i pohled na konstrukci *fazer-por* jakožto nesprávnou či málo přijatelnou. Výzkum také ukázal, že složité věty jako tranzitivní VVO s kauzovaným v plné formě nejsou oblíbené a více než polovina mluvčích je považuje za chybné.

Odpovědi na otázky mířící na přijatelnost konstrukcí pro nás znamenaly velké překvapení v hodnocení jednoduchých normativních konstrukcí, s nimiž lingvisté ve svých teoriích zacházejí jako s neměnnými východisky pro uživatele, kteří se mezi nimi domněle plynule pohybují a podle svého úhlu pohledu na vyjadřovanou situaci zvažují mnoho subtilních souvislostí a záměrně zvolí jeden z typů. Očekávali jsme sice, že některé typy budou u některých respondentů oscilovat na hranici přijatelnosti, avšak rozhodně jsme nepředjímal, že se u všech typů setkáme s poměrně vysokou mírou negativních postojů, a to včetně odmítnutí správnosti. Zatímco k VSV mělo výhrady 18 %, u VVO to bylo již 22 % a u VOV dokonce celá třetina respondentů. Tato data interpretujeme tak, že zdaleka ne všichni mluvčí mají ukotvené všechny větné vzorce kauzativních

konstrukcí, a tudíž ani nepředpokládáme, že si mezi nimi vědomě vybírají na základě sémantických parametrů.

Jak se dalo očekávat po vyhodnocení přijatelnosti konstrukcí, rovněž položky testující jejich sémantiku přinesly značně roztržité pohledy. Když jsme testovali opozice konkrétních prvků, respondenti velmi často odpovídali na obě/všechny otázky dosti podobně. Tímto způsobem se nám nepodařilo ověřit, že existují výrazné tendence v tom, jak u jednotlivých konstrukcí bez znalosti širšího kontextu rodilí mluvčí vnímají rozdíl mezi fyzickou a nefyzickou kauzací, použitím a nepoužitím síly, rozdílem v manipulaci u akuzativu a dativu (resp. VOV a VVO) či různými projevy vůle a aktivity kauzovaného. Potvrdila se obliba kombinace VVO a neagentivního kauzovaného, nepotvrdila se však horší přijatelnost VSV s neagentivním kauzovaným; výsledek podobný hodnocení VVO vyvolává otázku, zda mezi nimi mluvčí (ti, kteří uznávají správnost obou konstrukcí) skutečně vidí rozdíl, anebo se nepodařilo v modelové větě dostatečně izolovat zkoumaný jev, čímž došlo ke zkreslení výsledků jinými faktory.

To, že výzkum nepotvrzuje shodný přístup rodilých mluvčích k infinitivním kauzativním konstrukcím, pro nás neznamena, že kognitivní gramatiku a sémantiku chceme zavrhnout. Právě naopak, stále věříme v její opodstatněnost a velmi by nás zajímalo, proč praxe neodpovídá teorii. Schází snad mluvčím plně rozvinutý cit pro tyto konstrukce, protože je portugalština syntetičtější ve vyjadřování kauzativnosti? Anebo protože má analytických konstrukcí tolik, že je mluvčí nemají všechny dostatečně zažitě? Můžeme se také domnívat, že konstrukce svůj sémantický náboj nemají a veškerá domnělá ikoničnost byla pouze náhodná (to považujeme za dosti nepravděpodobné), nebo že se v mnoha oblastech tento náboj mezi mluvčími neutralizoval. Takové jevy ostatně pozorujeme na češtině: mnoho Čechů přestalo dělat rozdíl mezi *kvůli* a *díky* a jsou schopni říci, že *díky malé výplatě nemají na nájem*, což stále mnoho jiných chápe jako chybu, zatímco nad rozdílem v distribuci *ale* a *nýbrž* nebo nad používáním výrazu *ovšem* v kladném i záporném smyslu se pozastaví už jen málokdo (ačkoliv nám osobně bylo během studia překladatelství doporučeno používat ho jen v kladném významu).

Máme jisté pochybnosti ohledně toho, proč data pocházející z publicistiky i beletrie obsahují všechny konstrukce, a přesto je mluvčí mnohdy považují za chybné. Odmítáme uvěřit, že novináři a spisovatelé se vyjadřují jiným jazykem než jejich čtenáři a doufáme v další výzkumy na dané téma.

## 11 ZÁVĚR

Kauzace je základní a komplexní kognitivní i lingvistický jev. Není jen objektivním prvkem vnějšího světa, jež vyjadřujeme jazykovými prostředky: jde rovněž o interakci mezi tím, co lidé vnímají jako příčiny, a – vzhledem k našim životním zkušenostem – s našimi možnostmi tyto příčiny konceptualizovat.

Románské jazyky se vyznačují širokou paletou kauzativních mechanismů, které lze podle různých kritérií třídit na morfologické, lexikální a syntaktické či na syntetické a analytické. Současná portugalština se však v jednom liší: možnost variace mezi osobním a neosobním infinitivem a obliba ve zkracování souvětí pomocí osobního infinitivu vedly ke vzniku tří normativních infinitivních kauzativních konstrukcí a celé řady jejich marginálních variant. Analytické konstrukce v současné portugalštině jsou bezpochyby komplexnější než jejich syntaktické protějšky v jiných jazycích.

### **Morfosyntax a sémantika**

Analytická kauzativa, za která se typicky označují především infinitivní konstrukce se slovesy *fazer/mandar/deixar*, přičemž podmětem slovesa vyjadřujícím kauzaci je tzv. kauzátor a logickým podmětem infinitivu tzv. kauzovaný, se od svých klasických románských protějšků odlišují větší gramatickou propracovaností. Podle slovosledu a jmenného pádu, ve kterém se nachází logický podmět slovesa v infinitivu, jsme podtypy této konstrukce označovali zkratkami VSV (verb – subject – verb), VOV (verb – object – verb) a VVO (verb – verb – object). Rozdíl mezi nimi se projevuje i na větné úrovni: konstrukce VSV a VOV jsou považovány za souvětí s infinitivní větou, zatímco VVO se chápe jako věta jednoduchá s komplexním predikátem.

Ve shodě s obecně uznávanými prameny k tématu, podle nichž se existence vícera kauzativních mechanismů v jazyce projevuje sémantickými rozdíly mezi nimi, se i portugalisté domnívají, že jednotlivé kauzativní prostředky nejsou synonymní, nýbrž jde o konceptuálně podmíněné varianty, které svým formálním naplněním – sémioticky řečeno – ikonicky odrážejí pojetí reality. To platí i o typech infinitivní konstrukce, u nichž se syntaktické rozdíly projevují sémanticky minimálně již na úrovni určení sémantické role argumentů: formálnímu podmětu infinitivu ve tvaru nominativu odpovídá agens, logickému podmětu a formálnímu předmětu infinitivu ve tvaru akuzativu často odpovídá patiens. O ikoničnosti typů tedy hovoříme, protože jejich sémantický obsah lze charakterizovat analogicky s tím, jak konceptuálně strukturují děj vyjádřený infinitivem.

Má-li se mluvčí rozhodnout, kterou konstrukci použije, bude zvažovat různé faktory. U volby mezi infinitivní a konjunktivní konstrukcí se zaměří především na přímost kauzace a vzdálenost v čase. Při volbě mezi typy infinitivní konstrukce se jedná zejména o stupeň nezávislosti, s jakou vnímá druhý děj ve vztahu k ději hlavní věty, a o to, zda je důraz kladen na



závislou událost jakožto celek, nebo na jejího hlavního aktéra (logický podmět infinitivu, tj. kauzovaného). Gramatická komplexnost konstrukcí odráží jak jejich vlastní význam, tak pohled mluvčího, který situaci konceptualizuje.

Úhel pohledu mluvčího se projevuje v tom, nakolik kauzující a kauzovanou událost vnímá integrovaně, od čehož se odvíjí i jeho pohled na nezávislost kauzovaného: typy VSV, VOV a VVO představují zejména tři různé polohy na kontinuu nezávislosti/integrace kauzovaného děje ve vztahu k ději řídicího slovesa: od větší nezávislosti a menší integrace u VSV po menší nezávislost a větší integraci u VVO. Dále ztvárňují různé úrovně autonomie kauzovaného (jeho agentivnost a sebekontrola) a kontroly (odpovědnosti) kauzátor nad kauzovaným a kauzovanou událostí. To se rovněž úzce pojí s povahou samotné kauzace. VSV zastupuje nejanalytičtější (nepřímou a zprostředkovanou) kauzaci mezi nespecifickou příčinnou událostí a časově ohraničenou způsobenou událostí. VOV předkládá nejinteraktivnější způsob výstavby kauzace mezi dvěma zdroji energie. VVO jakožto struktura se dvěma slovesy je nejsyntetičtější (přímá a nezprostředkovaná) možnost, jak vytvořit kauzaci. U VSV a VOV kauzovaný vystupuje jako iniciátor děje infinitivu, u VOV zároveň jako cíl síly či kontaktu, který je zde v centru pozornosti, zatímco u VVO jde pouze o aktivního účastníka události, která je v centru pozornosti jakožto celek. Je-li kauzovaný způsobilý k tomu, aby byl zdrojem energie pro událost vyjádřenou infinitivem, nabízí se konstrukce VSV a VOV, naopak jeho nezpůsobilost navádí ke konstrukci VVO.

Variabilita v gramatice a syntaxi umožňuje pracovat s funkční výpovědní perspektivou. S tím souvisí sémantika pádů, které se liší v i konceptuální integraci větného členu do celé události: v akuzativu je nejvíce integrovaný, v dativu méně a v dalších nepřímých pádech úplně nejméně, přičemž tato zapojenost koreluje s vysokou mírou zasaženosti a rematičnosti a nízkou autonomií kauzovaného. Kauzovaný v akuzativu se nachází v jádru výpovědi, zatímco v instrumentálu je zcela na periferii a mnohdy ho lze vynechat; rozdíl mezi akuzativem a dativem lze využít také k naznačení, zda kauzovaný děj vykonal proti své vůli či ve svůj prospěch. Chce-li mluvčí vyjádřit stupeň síly, kterou kauzátor manipuluje kauzovaného, a rozlišit přímou a nepřímou manipulaci, může volit konstrukci také podle typického. Jde-li o akuzativ (typický pro VOV), je kauzovaný spíše *patiens* donucený (i fyzicky) něco udělat, zatímco v dativu (typický pro VVO) se stává cílem méně přímé manipulace na rozumové úrovni a tím i recipientem, který usoudí, že je pro něho výhodnější akci vykonat. Je tedy zřejmé, že hierarchie pádů neodráží jen formální vztahy mezi větnými členy, nýbrž pracuje také se sémantickými kategoriemi, které mohou ovlivnit i vybočení z očekávaných vzorců.

Dalším významným parametrem je vlastní význam kauzativního slovesa. *Fazer*, *mandar* a *deixar* vstupují do odlišných interakčních schémat co do použití síly (fyzické, psychologické či společenské), *fazer* a *deixar* navíc mohou i v rámci kauzativní konstrukce nést různé významy. *Fazer* má větší významový rozsah než francouzské *faire* či anglické *make* a může odkazovat k různým stupňům použití síly a nátlaku až po nezamýšlenou kauzaci jako *donutit*, *přimět*,

*způsobit, zavinit*. Co se týče typu kauzace, *fazer* a *mandar* odkazují k přímé kauzaci, při níž má jejich subjekt přímý vliv na kauzovaného, jehož přimějí nebo donutí provést požadovanou činnost. *Deixar* naopak kategorizuje kauzaci nepřímou a jeho subjekt je potenciální odpůrcem k vykonání činnosti, kterou kauzovaný zamýšlí dělat, ale kauzátor nezasáhne (aktivně ani pasivně), nezabrání jí, přestane jí bránit, umožní ji, ba dokonce ji usnadní. Z tohoto pohledu představují kauzativní slovesa tři různé stupně kauzativnosti: koercivní (*fazer*), direktivní (*mandar*) a permissivní (*deixar*). U *fazer* kauzátor zasahuje nejvíce a kauzovaný je nucený k tomu, aby udělal něco, co neměl v úmyslu, zatímco minimální zásah u *deixar* předpokládá svobodného a aktivního kauzovaného, který těží z toho, že mu kauzátor nebrání v činnosti.

Patrně nejsubtilnějším fenoménem je možnost kombinovat různé typy konstrukce s různými kauzativními slovesy a brát zároveň v potaz vlastnosti kauzátorů, kauzovaného, slovesa v infinitivu. Zatímco *mandar* vyžaduje kauzátorů, jenž je schopen vydat pokyn, a kauzovaného, jenž ho dokáže přijmout, *fazer* a *deixar* mohou různě kombinovat agentivní i neagentivní aktanty a pracovat s jemnými sémantickými rozdíly, nesenými samotnou konstrukcí: u neživotného podmětu se uplatňuje zejména konstrukce VVO, zatímco je-li kauzovaný konceptualizován jako zdroj energie pro děj vyjádřený infinitivem, pak převáží spíše VOV, ba VSV. VVO nechá více vyniknout změnu stavu kauzovaného, zatímco VOV a VSV jeho aktivitu.

Všechny tyto charakteristiky dokládají, že mimořádně flexibilní kombinovatelností inherentních vlastností kauzativních konstrukcí s významy zvoleného kauzativního slovesa, vlastnostmi obou argumentů a dalších faktorů lze dosáhnout nanejvýš komplexní výpovědi, která může nést jemné významové prvky.

Kognitivní lingvistika poukazuje na význam osobnosti mluvčího, jak událost konceptualizuje. K osobě mluvčího se však kromě zkušeností a s nimi spojené strukturace skutečnosti a pohledu na konkrétní situaci pojí také forma a typ textu, jež produkuje, a dialekt, kterým hovoří. Shledali jsme, že ačkoliv existují výzkumy provedené na psaném a mluveném jazyce, z nichž prosvítají rozdíly mezi oběma formami a patrně i data o dialektech, vyznačují se tyto výzkumy metodologickými omezeními a pro vyvození platných závěrů v této problematice je nutné provést komplexnější šetření na dostatečně reprezentativním vzorku.

## **Výzkumy**

Díky podrobnému studiu pramenů jsme poukázali na několik faktických nesrovnalostí a při vší úctě k jejich autorům jsme upozornili na úskalí výzkumu v této oblasti. Všimli jsme si, že z výzkumů kvůli formálním omezením vypadá velké množství dat a že se výzkumů účastní velmi málo informantů, což podle našeho názoru může významně ovlivnit závěry. Rozhodli jsme se nezavírat oči nad metodologickými omezeními a naopak zdůraznit slabá místa výzkumů infinitivních kauzativních konstrukcí.

Uchýlili jsme se k vlastnímu korpusovému výzkumu na portugalsky psané beletrii, na němž bychom tato omezení demonstrovali a zároveň – a to především – ověřili pravdivost teorie o sémantických vlastnostech kauzativních konstrukcí. Určili jsme si několik cílů: zaprvé zjistit, kolik dat by nebylo analyzováno, kdybychom se měli omezit na čisté formy konstrukcí VSV, VOV a VVO a vypustili přechodové kategorie VSV/VOV a VOV/VVO jako někteří naši předchůdci; zadruhé ověřit teze o syntaktické integraci konstrukcí související s jejich integrací sémantickou. Pakliže je v konstrukcích VSV kauzovaný syntakticky nezávislý na kauzátorovi, neboť je podmíněm kauzované vedlejší věty, očekává se jeho silná sémantická autonomie. Předpokladem k tomu, aby mohl mít autonomní kauzovaný schopnost ovlivňovat své činy, je jeho životnost či jiná vlastnost zakládající jeho agentivnost. U konstrukcí VSV jsme proto ověřovali agentivnost kauzovaného a povahu sloves v infinitivu, zda jejich sémantika předpokládá silnou autonomii kauzovaného. U konstrukcí VOV je premisou autonomie kauzovaného, jenž je méně nezávislý než u konstrukce VSV, proto jsme se opět zaměřili na povahu kauzovaného a zastoupených sloves. V konstrukcích VVO má kauzovaný autonomii nejmenší a zkoumali jsme, zda se u nich vyskytují slovesa vyjadřující děje, které nelze snadno ovlivňovat. Nakonec jsme zhodnotili výskyt všech analyzovaných kategorií u psychologických a pohybových sloves podle analyzovaných skupin.

Současně jsme řešili druhý problém. Sémantické rozdíly mezi konstrukcemi jsou ve výzkumech nezdědka prezentovány na modelových situacích stavěných do binárních opozic. Různí autoři však zmiňují různé opozice a ne vždy se jejich kategorie překrývají, čímž v nás vyvstaly pochybnosti o podloženosti jejich tvrzení a celé kognitivní gramatice infinitivních kauzativních konstrukcí, ač se nám teoretická východiska zamlouvají a plně s nimi souzníme. Abychom mohli o provázanosti morfosyntaktiky a sémantiky vynášet soudy, jež by se namísto intuice opíraly o kvantifikovatelná data, uspořádali jsme dotazníkový výzkum. Namísto intuitivně založených úvah nad korpusovými daty, v nichž neexistují totožné věty stavěné do kontrastů a z nichž samozřejmě nelze zjistit, jak mluvčí danou situaci skutečně konceptualizoval, jsme se rozhodli zvolit obrácený postup: oprostít se od úvah, co se mluvčí snažil říci, a namísto toho se tímto mluvčím stát a zeptat se příjemců sdělení, zda ho chápali v souladu s tím, co se snažil sdělit. Za předpokladu, že mluvčí skutečně pečlivě volí mezi typy kauzativní konstrukce, aby konkrétní morfosyntaktickou realizací profilovali situační významy týkající se zejména vztahu kauzátor a kauzovaného a povahy kauzace, by totiž příjemci takových sdělení měli tyto významové rozdíly vnímat a situace interpretovat v souladu s výše uvedenými sémantickými principy (a ve svém vlastním projevu reprodukovat, aby mohlo obstát tvrzení, že závěry o sémantice konstrukcí vycházejí z reálného úzu). Analogií s modelovými větami z teoretických pasáží naší práce jsme vytvořili modelové věty, o nichž měli respondenti rozhodnout, nakolik jsou pro ně přijatelné a jak je interpretují. Snažili jsme se přitom zahrnout co nejvíce sémantických aspektů: opozice fyzické a nefyzické kauzace, použití či nepoužití síly (ať fyzické, nebo psychického nátlaku), manipulace kauzovaným a jeho postoj ke kauzované události, pádová opozice dativ/akuzativ z hlediska manipulace kauzovaným,

přijatelnost neagentivního kauzovaného v (ne)agentivní konstrukci, intence agentivního kauzovaného.

## Závěry

Podrobné znázornění nejčastějších sloves v našem korpusu nám ukázalo, že nelze bezpodmínečně potvrdit naše hypotézy, stejně jako je však ani nelze bezpodmínečně vyvrátit. Namísto podmíněnosti vlastností kauzovaného a konstrukcí nebo konstrukcí a sloves v infinitivu tak můžeme hovořit spíše o jisté korelaci, kterou se nám podařilo ověřit téměř u všech zkoumaných hypotéz. Tuto korelaci jsme nedokázali kvantifikovat, neboť ve velké míře závisí na tom, co se autor textu snažil říci – čtenářova interpretace se může lišit. Jediná hypotéza, která byla potvrzena bez pochybností, byla hypotéza agentivního kauzátoru u konstrukce VSV, a to tam, kde měl pronominální formu; u plných forem jsme konstatovali, že jde o silnou tendenci. U VOV jsme měli k dispozici příliš málo dat na to, abychom mohli hypotézy ověřovat. Vzhledem k velikosti a žánrovému složení korpusu (beletrie) považujeme náš výzkum za kvantitativně podloženou dílčí studii, která přispívá k mozaice již provedených výzkumů (žurnalistika, mluvený jazyk), aniž by její výsledky bylo lze považovat za absolutně platné.

Závěry dotazníkového šetření nás přinejmenším udivily. Podle našich předpovědí respondenti potvrdili, že určité realizace jsou chybné nebo málo přijatelné (předložková konstrukce VOaV, VVO s *por*, ale i VVO s *a* s kauzovaným v plné formě). Prvním překvapením byly odpovědi na otázky mířící na přijatelnost základních, kanonických konstrukcí, jelikož jejich znalost a používání mluvčími se v literatuře považuje za samozřejmost a mluvčí si mezi nimi mají cíleně vybírat. U všech základních typů (tj. VSV, VOV i VVO) jsme se však setkali s poměrně vysokou mírou negativních postojů, a to včetně odmítnutí správnosti. Výzkum odhalil, že respondenti neměli ukotvené větné vzorce kauzativních konstrukcí v jejich úplnosti. Položky testující sémantické parametry taktéž přinesly značně nejednotné pohledy. Když jsme testovali opozice konkrétních prvků, respondenti velmi často hodnotili položky dosti podobně a nám se nepodařilo potvrdit žádné výraznější tendence v tom, jak mluvčí u jednotlivých konstrukcí vnímají rozdíl mezi fyzickou a nefyzickou kauzací, použitím a nepoužitím síly, rozdílem v manipulaci u akuzativu a dativu (resp. VOV a VVO) či různými projevy vůle a aktivity kauzovaného. Pokud dané rozdíly vnímají, pak čistě na individuální úrovni.

Náš výzkum rozhodně nepotvrzuje shodný přístup rodilých mluvčích k infinitivním kauzativním konstrukcím. Podařilo se nám ale potvrdit jev, kterého jsme si všimli při srovnávání jiných výzkumů – výzkumy prováděné na textech a výzkumy zahrnující vzorek konkrétních mluvčích přinášejí jiné výsledky, a totiž že rozsáhlá textová data zahrnují úzus všech konstrukcí (jenž se dá v případě profesionálních novinářů a spisovatelů považovat za jazykově správný), zatímco informanti v řádu desítek osob poskytují odlišné informace.

Hlavní přínos našeho úsilí na poli kauzativních konstrukcí však nespatřujeme v závěrech, které přinesly oba výzkumy. Největším přínosem a zároveň splněným cílem této práce je podle nás skutečnost, že podává nebyvale ucelený pohled na prostředky vyjádření kauzativnosti v současné portugalštině. Nesystematické teoretické poznatky rozptýlené napříč úzce vymezenými publikacemi jsme utřídili a zkomponovali do vyčerpávajícího uceleného textu s logickou návaznou strukturou. Komplexita tohoto tématu nás nikdy nepřestane překvapovat: objevili jsme, že vnímání kauzativních konstrukcí je natolik individuální, že lingvistické popisy nemusejí odpovídat realitě běžného uživatele. Jinými slovy že existuje významný rozdíl mezi praxí a teorií, která však o sobě tvrdí, že vychází z praxe. Svou práci proto namísto předložení jasných závěrů končíme plni pochybností a otázek. Téma infinitivních kauzativních konstrukcí si zaslouží být rozvíjeno v oblasti textové typologie (probádat rozdíly v psaném a mluveném jazyce a mezi žánry), vývoje jazyka (vývoj kauzativních sloves, gramatikalizace konstrukcí a jejich konkrétních realizací), stratifikace jazyka (souvislost jevu se vzděláním, sociálním prostředím, dialektem, věkem) a pochopitelně sémantiky (rozpor mezi teorií a vnímáním mluvčích i malým územím v mluveném korpusu).

Předpokládáme, že rozsah jazykových korpusů i využitelnost korpusových a dalších technologických nástrojů se bude neustále zvětšovat. Doufáme proto, že naše dílčí studie i studie našich předchůdců se v budoucnu dočkají revize na rozsáhlejších datech a že na naše otázky nalezneme uspokojivé odpovědi.

## Seznam použité literatury a zdrojů

- Abeillé, A. & Godard, D. (2003). Les prédicats complexes. In Danièle Godard (ed.), *Les langues romanes: Problèmes de la phrase simple*. Paris: Éditions du CNRS, 125-184.
- Achard, M. (1998); *Representation of Cognitive Structures. Syntax and Semantics of French Sentential Complements*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Alsina, A. 1992. On the argument structure of causatives. *Linguistic Inquiry* 23. MIT Press. 517-555.
- Andrade, A. (2015). Construções causativas no português antigo e clássico: O scrambling e a emergência da marcação de caso excepcional. *Revista de Estudos da Linguagem* 23. Belo Horizonte. 7-58.
- Araújo, S. Lima Gonçalves (2008). *Entre l'actif et le passif: se faire /fazer-se. Syntaxe, sémantique et pragmatique comparées français-portugais*. Disertační práce. Braga : Universidade do Minho. Paris: Université Paris VII.
- Araújo, S. Lima Gonçalves (2009). Équivalents fonctionnels en portugais de la construction causative française en faire + inf., *Estudos linguísticos*, 4. Lisboa: Universidade Nova de Lisboa, 25-49.
- Araújo, S. Lima Gonçalves (2012). Pour une caractérisation syntaxique et sémantico-pragmatique de la construction causative en faire/fazer inf. en français et en portugais. *Studii de gramatică contrastivă* 17/2012. Pitești: Universitatea din Pitești, pp. 7-28.
- Arrais, T. (1985). As Construções Causativas em Português. *Alfa* 29, 41-58.
- Barbosa, P. & Flores, C. & Pereira, C. (2018). On subject realization in infinitival complements of causative and perceptual verbs in European Portuguese: Evidence from monolingual and bilingual speakers. In Cuza, A. & Guijarro-Fuentes, P. (eds). *Language Acquisition and Contact in the Iberian Peninsula*. Berlin, Boston: De Gruyter Mouton. 125-158.
- Bechara, E. (2009). *Moderna Gramática Portuguesa*. 37. vyd. Rio de Janeiro: Nova Fronteira.
- Bittencourt, V. O. (1995). *Da expressão da causatividade no Português do Brasil: uma viagem no túnel do tempo*. Disertační práce. São Paulo: PUC-SP.
- Blinkenberg, A. (1960). *Le problème de la transitivité en français moderne*. Copenhagen: Munksgaard.
- Carvalho, C. dos Santos (2004). *Cláusulas encaixadas em verbos causativos e perceptivos: uma análise funcionalista*. Disertační práce. Campinas: Universidade de Campinas.
- Cezario, M. M. et al. (1996). Integração entre cláusulas e gramaticalização. In Martelotta, M. E. al (orgs.). *Gramaticalização no português do Brasil: uma abordagem funcional*. Rio de Janeiro: Tempo Brasileiro.
- Cintra, L. F. L (1971). Nova Proposta de Classificação dos Dialectos Galego-Portugueses. In *Boletim de Filologia* 22, 81-116.
- Comrie, B. (1976). The syntax of causative constructions: cross-language similarities and divergences. In Shibatani, M. (ed.) (1976b). *Syntax and semantics 6: the grammar of causative constructions*. New York: Academic Press, 261-312.
- Comrie, B. (1989). *Language Universals and Linguistic Typology*. 2. vyd. Chicago: The University of Chicago Press.
- Cottier, E. (1985). *De quelques verbes causatifs anglais et français en tant qu'opérateurs et types de repérages*. Disertační práce. Paris: Université Paris VII.
- Cottier, E. (1992). L'opérateur causatif *make* et ses traductions françaises: dissymétrie avec le français *faire*. In Guillemin-Flescher, J. (ed.) *Linguistique contrastive et traduction 1*. Paris: Ophrys, 79-125.
- Creissels, D. (1995). *Eléments de syntaxe générale*. Paris: PUF.
- Croft, W. A. (1991). *Syntactic Categories and Grammatical Relations: the cognitive organization of information*. London, Chicago: University of Chicago Press.

- Cucatto, L. A. (2013). *O verbo mandar e sua relação com o fenômeno da causação*. Campinas: UNICAMP.
- Cunha, C. & Cintra, L. (1987). *Nova gramática do português contemporâneo*. 4. vyd. Lisboa: Edições Joao Sá de Costa.
- Čechová, M. et al. (1996). *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV .
- Čermák, F. (2001). *Jazyk a jazykověda*. Karolinum, Praha.
- Čermák, P. & Nádvoříková, O. (eds.), 2015. *Románské jazyky a čeština ve světle paralelních korpusů*, Praha: Karolinum.
- Čermák, P. (2015). Kautzivnost v románských jazycích a v češtině. In Čermák, P. & Nádvoříková, O. (eds.). *Románské jazyky a čeština ve světle paralelních korpusů*, Praha: Karolinum. 27-38.
- Český národní korpus - InterCorp. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2009. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>.
- Davies, M. (1995). The evolution of causative constructions in Spanish and Portuguese. In J. Amastae et al., *Current research in Romance linguistics*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 105-122.
- Delancey, S. (1984). Notes on Agentivity and Causation. *Studies in Language* 8. 181-213.
- Demčák, M. (2014). Online dotazník - jak na to? [online]. Dostupné z: <https://www.online-dotaznik.cz> (poslední přístup 12. 9. 2023).
- Dixon, R. M.W. (2000). A typology of causatives: form, syntax and meaning. In R.M.W Dixon & A. Aikhenvald (eds.), *Changing valency. Case studies in transitivity*. Cambridge: Cambridge University Press, 30-83.
- Dubois, J. (2001). *Dicionário de lingüística*. Editora Cultrix.
- Fidler, M. (2017). Silová dynamika [online]. In P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné z: [https://www.czechency.org/slovník/SILOVÁ\\_DYNAMIKA](https://www.czechency.org/slovník/SILOVÁ_DYNAMIKA) (poslední přístup: 8. 4. 2023).
- Figueiredo, J. & Ferreira, A. (1991). *Compêndio de gramática portuguesa: para o ensino secundário*. Porto: Porto Editora.
- Fillmore, Ch. J. (1968) The Case for Case. In Bach, E. & Harms, T. (eds.). *Universals of Linguistic Theory*, 1–88.
- Flores, A. L. et al. (2016). Portuguese as a Heritage Language in contact with German and French: a comparative study on the acquisition of verbal mood. In Elsig, M. et al. (eds.). *Romance Languages and Linguistic Theory 2016. Selected papers from 'Going Romance' Frankfurt 2016*. Amsterdam: John Benjamins.
- Freire, G. A. N. (2013). *A aquisição de verbos perceptivos e causativos e a Teoria da Mente*. Disertační práce. Campinas: Universidade de Campinas.
- Gaetone, D. (1976). Les pronoms conjoints dans la construction factitive. *Revue de Linguistique Romane*, 159–160, 165-182.
- Givón, T. (1975). Cause and control. On the semantics of interpersonal manipulation. In Kimball, J. (ed.). *Syntax and Semantics* 4. New York: Academic Press.
- Givón, T. (1990). *Syntax: a functional-typological introduction*. Vol. II. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Goddard, C. (1998). *Semantic Analysis. A Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Gonçalves, A. & Duarte, I. (2001). Construções Causativas em Português Europeu e em Português Brasileiro. *Actas do XVI Encontro Nacional da Associação Portuguesa de Linguística*. Lisboa: APL, 657-671.
- Gonçalves, A. (1999). *Predicados Complexos Verbais em Contextos de Infinitivo não Preposicionado do Português Europeu*. Disertační práce. Lisboa: Faculdade de Letras da Universidade de Lisboa.
- Gramatika Gulbenkian viz Raposo, E. et al. (2013).

- Houaiss, A. & Villar, M. (2001). *Dicionário Houaiss da línguas portuguesa*. 1. ed. Rio de Janeiro: Editora Objetiva.
- Hyman, L. & Zimmer, K. M. (1976). Embedded topic in French. In Li, C. N. (ed.). *Subject and Topic*. New York: Academic Press. 189-211.
- InterCorp*: Český národní korpus – *InterCorp* [on-line]. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. Dostupný z: [www.korpus.cz](http://www.korpus.cz).
- Karlík, P., Nekula, M., Pleskalová, J. (eds.) (2002). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN.
- Karlík, P., Nekula, M., Pleskalová, J. (eds.) (2003). *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: NLN.
- Kemmer, S. & Verhagen, A. (1994). The grammar of causatives and the conceptual structure of events, *Cognitive Linguistics*, 5(2), 115-156.
- Konečná, K. (2014). Fillmorova teorie pádů: Pádová gramatika. In K. Prokopová (ed.), *Encyklopedie lingvistiky*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. Dostupné online: <http://oltk.upol.cz/encyklopedie> (poslední přístup 17. 6. 2023).
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago/London: The University of Chicago Press.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1999). *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books.
- Langacker, Ronald W. (1987). *Foundations of Cognitive Grammar, Vol. 1: Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- Laufková, P. (2015). Portugalština: konstrukce *fazer* + infinitiv a její protějšky v češtině. In Čermák, P. & Nádvorníková, O. (eds.). *Románské jazyky a čeština ve světle paralelních korpusů*, Praha: Karolinum. 59-69.
- Laufková, P. (2016). Frantuguês: o falar da emigração portuguesa em França. In Ramos, J. Coelho, Grauvová, Š., Jindrová, J. (eds). *Língua portuguesa na Europa Central: estudos e perspectivas*. Praha: Karolinum. 232-238.
- Lehmann, C. (1988). Towards a typology of clause linkage. In Haiman, J. & Thompson, S. (eds.). *Clause combining in grammar and discourse*. Philadelphia: John Benjamins, 1988. 181-225.
- Lejeune, P. & Araújo, S. Lima Gonçalves (2003). Os equivalentes funcionais em português das construções francesas *se faire + INF* e *se voir + INF/PP*. *Actas do XIX Encontro da Associação Portuguesa de Linguística*. Lisboa: APL, 213-226.
- Maldonado, R. & Nava, E. F. (2002). Tarascan causatives and event complexity. In Shibatani, M. (ed.) *The grammar of causation and interpersonal manipulation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 157-195.
- Maldonado, R. (1995) Middle-Subjunctive Links. In Hamispour, P. et al. (eds.). *Studies in language learning and Spanish Linguistics in honor of Tracy D. Terrell*. New York: McGraw Hill. 399-418.
- Martins, A. M. (2018). Infinitival complements of causative/perception verbs in a diachronic perspective. In Gonçalves, A. & Santos, A. L. (eds.). *Complement Clauses in Portuguese: Syntax and Acquisition*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 101-128.
- Martins, A. M. (2018). Infinitival complements of causative/perception verbs in a diachronic perspective. In A. Gonçalves & A. L. Santos (eds.), *Complement Clauses in Portuguese: Syntax and Acquisition*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 101-128.
- Mira Mateus, M. H. 1989. *Gramática da Língua Portuguesa*. 4. vyd. Lisboa: Caminho.
- Nádvorníková, O. (2015). Metodologie vytěžování paralelních korpusů. Paralelní korpus *InterCorp*. In Čermák, P. & Nádvorníková, O. (eds.). *Románské jazyky a čeština ve světle paralelních korpusů*, Praha: Karolinum. 16-25.
- Nedjalkov, V. P. & Silnitsky, G. G. (1973). The typology of morphological and lexical causatives. In Keifer, F. (ed.). *Trends in Soviet theoretical linguistics*. Dordrecht: Reidel. 1-32.
- Pereira, S. (2012). *Protótipo de um glossário dos dialetos portugueses com informação sintática*. Disertační práce. Lisboa: Faculdade de Letras da Universidade de Lisboa.



- Pereira, S. (2015). Causative and perception constructions in European Portuguese: the dialectal data. *Dialectologia: revista electrònica* 1, p. 53-80.
- Perini, M. A. (1977). *Gramática do infinitivo português*. Petrópolis: Editora Vozes Ltda.
- Pontes, E. (1973). *Verbos auxiliares em português*. Petrópolis: Vozes.
- Porto Editora (vyd.) (2009). *Dicionário da Língua Portuguesa*. Porto: Porto Editora.
- Raposo, E. (1981). *A Construção "União de Orações" na Gramática do Português*. Disertační práce. Lisboa: Faculdade de Letras da Universidade de Lisboa.
- Raposo, E. (1989). Prepositional infinitival constructions in European Portuguese. In Jaeggli, O. & Safir, K. J. (eds.) *The Null Subject Parameter*. Dordrecht: Kluwer, pp. 277-305.
- Raposo, E. et al. (2013). *Gramática do português*. Lisboa: Fundação Calouste Gulbenkian.
- Riegel, M. & Pellat, J.-C. & Rioul, R. (1994). *Grammaire méthodique du français*. Paris : Presse Universitaires de France.
- Roegiest, E. (1983). Degrés de fusion dans la construction factitive des langues romanes. *Romanica Gandensia Gent*, 20, 271-288.
- Shibatani, M. & Pardeshi, P. (2002). The causative continuum. In Shibatani, M. (ed.). *The grammar of causation and interpersonal manipulation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 85-125.
- Shibatani, M. (1976a). Causativization. In Shibatani, M. (ed.). *Syntax and semantics: the grammar of causative constructions*. New York: New York Academic. 239-294.
- Shibatani, M. (1976c). The grammar of causative constructions: A conspectus. In Shibatani, M. (ed.). *Syntax and Semantics, Vol. 6, The Grammar of Causative Constructions*. New York/San Francisco/London: Academic Press, 1-40.
- Shibatani, M. (2002a). Introduction. Some basic issues in the grammar of causation. In Shibatani, M. (ed.) *The grammar of causation and interpersonal manipulation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 1-22.
- Shibatani, M. (ed.) (1976b). *Syntax and semantics*, Vol. VI, *The grammar of causative constructions*. New York: Academic Press.
- Shibatani, M. (ed.) (2002b). *The grammar of causation and interpersonal manipulation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Silva, A. Soares da (1995). Estruturas causativas no Português: ordem das palavras e atribuição de caso em *fazer, mandar, deixar* + INF. Perspectiva cognitiva. *Actas do X Encontro Nacional da Associação Portuguesa de Linguística*. Lisboa: APL/Colibri, 541-555.
- Silva, A. Soares da (1998): Prototipicidade y cambio semántico: el caso ibérico de *deixar/dejar*. In Honrubia, J. L. C. (ed.). *Estudios de la lingüística cognitiva I*. Alicante: Universidade de Alicante. 279-294.
- Silva, A. Soares da (1999). *A Semântica de DEIXAR. Uma Contribuição para a Abordagem Cognitiva em Semântica Lexical*. Lisboa: Fundação Calouste Gulbenkian e Fundação para a Ciência e a Tecnologia.
- Silva, A. Soares da (2004a): Cultural determination of causation. In Silva, A. Soares da et al. (eds.). *Linguagem, Cultura e Cognição: Estudos de linguística cognitiva*. Coimbra: Almedina.
- Silva, A. Soares da (2004b). Imagery in Portuguese causation/perception constructions. In Lewandowska-Tomaszczyk, B. & Kwiatkowska, A. (eds.), *Imagery in Language. Festschrift in Honour of Professor Ronald W. Langacker*. Frankfurt/Main: Peter Lang, 297-319.
- Silva, A. Soares da (2004c): Verbos y construcciones causativas analíticas en português y en español. *ELUA. Estudios de Lingüística*. Alicante: Universidade de Alicante. 581-598.
- Silva, A. Soares da (2005a). Revisitando as construções causativas e perceptivas do Português: significado e uso. *Actas do XX Encontro Nacional da Associação Portuguesa de Linguística*. Lisboa: Associação Portuguesa de Linguística, 855-874.
- Silva, A. Soares da (2005b): Semântica e cognição da causação analítica em português. In Miranda, N. S. & Name, M. C (eds.). *Lingüística e Cognição*. Juiz de Fora: Editora EFJF. 11-47.

- Silva, A. Soares da (2012). Gramaticalização, reanálise e subjectificação. Para uma revisão do conceito de gramaticalização. In Santiago-Almeida, M. M. & Lima-Hernandes, M. C. (eds.). *História do Português Paulista*. Campinas: UNICAMP. 25-44.
- Štícha, F. (1981). K syntakticko sémantické konkurenci aktivních, participiálních o reflexivních konstrukcí. *Slovo a Slovesnost* 42. 183-192.
- Talmy, L. (2000). *Toward a Cognitive Semantics*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- Tesnière, L. (1959). *Éléments de syntaxe structurale*. Paris: Klincksieck.
- Texto Editora (vyd.) (1999). *Dicionário Universal Língua Portuguesa*. Porto: Texto Editora.
- Trannin, J. B. (2010). *Aspectos sintáticos do infinitivo com verbos causativos no português europeu: uma abordagem diacrônica*. Diplomová práce. Campinas: Universidade Estadual de Campinas.
- Vasconcelos, S. (2013). O Clítico SE: entre a Norma e a Variação. Diplomová práce. Lisboa: Universidade Nova de Lisboa.
- Verbo (vyd.) (2001). *Dicionário da língua portuguesa contemporânea da Academia das Ciências de Lisboa*. Lisboa: Verbo.
- Verbo (vyd.) (2008). *Dicionário Verbo da Língua Portuguesa*. Lisboa: Verbo.
- Verhagen, A. & Kemmer, S. (1997). Interaction and causation: Causative constructions in modern standard Dutch. *Journal of Pragmatics*, 27(1). 61-82.
- Vesterinen, R. (2008a). Complementos finitos e infinitivos dos verbos causativos deixar e fazer – Causação directa vs. indirecta e a noção de controlo. *Studia Neophilologica*, 80:1. 75-98.
- Vesterinen, R., (2008b). Direct, Indirect and Inferred Causation: Finite and Infinitive Complements of *Deixar* and *Fazer*. *Journal of Portuguese Linguistics* 7(1). 23-50.
- Vieira, M. dos Santos Machado (2001). *Sintaxe e semântica de predicções com verbo fazer*. Disertační práce. Rio de Janeiro: UFRJ.
- Vilela, M (1999). *Gramática da língua portuguesa: gramática da palavra, gramática da frase, gramática do texto/discurso*. 2. vyd. Coimbra: Almedina.
- Vilela, M. (1989). Contribuição para o estudo de lassen, deixar, mandar fazer, ser possível (estudo sintático e semântico), in *Duas Línguas em Contraste – Português-Alemão*, Porto, 43-63.
- Vilela, M. (1992). *Gramática de valências: teoria e aplicação*. Coimbra: Livraria almedina.
- Von Wright, G. H. (1971). *Explanation and Understanding*. London: Routledge.
- Zubizarreta, M. L. (1985). The relation between morphophonology and morphosyntax: the case of Romance causatives. *Linguistic Inquiry* 16: 2. 247-289.

## Seznam tabulek, schémat a grafů

<a href="#">Schéma 1 – Konceptualizace VSV</a> .....	94
<a href="#">Schéma 2 – Konceptualizace VOV</a> .....	95
<a href="#">Schéma 3 – Konceptualizace VVO</a> .....	95
<a href="#">Schéma 4 – Kontinuum kauzativních konstrukcí</a> .....	99
<a href="#">Schéma 5 – Druhy kauzace podle přímosti</a> .....	105
<a href="#">Schéma 6 – Významové rysy <i>deixar</i> v moderní portugalštině</a> .....	118
<a href="#">Schéma 7 – Integrace a autonomie předmětů</a> .....	138
<a href="#">Mapa 1 – Distribuce VVO v EP</a> .....	145
<a href="#">Mapa 2 – Distribuce VSV a VOV v EP</a> .....	145
<a href="#">Mapa 3 – Distribuce VOaV v EP</a> .....	146
<a href="#">Tab. 01 – Typy infinitivní kauzativní konstrukce</a> .....	44
<a href="#">Tab. 02a – Pádové variace kauzovaného</a> .....	59
<a href="#">Tab. 02b – Pádové variace kauzovaného</a> .....	59
<a href="#">Tab. 03 – Pravidla umístění klitik v tranzitivních konstrukcích</a> .....	70
<a href="#">Tab. 04 – Pronominalizace kauzovaného</a> .....	73
<a href="#">Tab. 05 – Strukturní vlastnosti infinitivních kauzativních konstrukcí</a> .....	77
<a href="#">Tab. 06 – Frekvence infinitivní, reflexivní a finitní konstrukce</a> .....	78
<a href="#">Tab. 07 – Fazer a mandar v kauzativních konstrukcích</a> .....	80
<a href="#">Tab. 08 – Frekvence infinitivních kauzativních konstrukcí</a> .....	81
<a href="#">Tab. 09 – Frekvence infinitivních kauzativních konstrukcí dle kauzativních sloves, typů konstrukce a tranzitivnosti</a> .....	82
<a href="#">Tab. 10 – Pád podmětu infinitivu (plná forma)</a> .....	85
<a href="#">Tab. 11 – Pád podmětu infinitivu (pronominální forma)</a> .....	85
<a href="#">Tab. 12 – Škála kompaktnosti kauzativních prostředků</a> .....	88
<a href="#">Tab. 13 – Morfosyntaktické vlastnosti infinitivních konstrukcí</a> .....	93
<a href="#">Tab. 14 – Sémantické rysy kauzativních sloves</a> .....	121
<a href="#">Tab. 15 – Sémantické rysy infinitivních kauzativních konstrukcí</a> .....	122
<a href="#">Tab. 16 – Přehled tvarů konstrukcí VSV, VOV, VVO</a> .....	162
<a href="#">Tab. 17 – Přehled kategorií pro třídění výsledků</a> .....	163
<a href="#">Tab. 18 – Podíl kategorií a textů na celém analyzovaném korpusu</a> .....	164
<a href="#">Tab. 19 – Podíl kategorií a textů na analyzovaném subkorpusu</a> .....	164
<a href="#">Tab. 20 – Typ kauzovaného u VSV</a> .....	167
<a href="#">Tab. 21 – Sémantika sloves u VSV</a> .....	168
<a href="#">Tab. 22 – Frekvence sloves u VSV</a> .....	169
<a href="#">Tab. 23 – Frekvence sloves u VSV/VVO</a> .....	172
<a href="#">Tab. 24 - Frekvence sloves u VOV</a> .....	175
<a href="#">Tab. 25 – Frekvence sloves u VVO</a> .....	182
<a href="#">Tab. 26 – Rozložení situací v dotazníku</a> .....	189

<a href="#">Tab. 27 – Kostra dotazníku</a> .....	189
<a href="#">Tab. 28 – Respondenti podle věku</a> .....	192
<a href="#">Tab. 29 – Respondenti podle místa</a> .....	192
<a href="#">Graf 01 – Kategorie v korpusu s limitem</a> .....	164
<a href="#">Graf 02 – Kategorie v korpusu bez limitu</a> .....	164
<a href="#">Graf 03 – Zastoupení sloves v subkorpusu</a> .....	165
<a href="#">Graf 04 – Slovesa podle frekvence VSV (abs.)</a> .....	170
<a href="#">Graf 05 – Slovesa podle frekvence VSV (rel.)</a> .....	171
<a href="#">Graf 06 – Slovesa podle frekvence VSV/VOV (abs.)</a> .....	173
<a href="#">Graf 07 – Slovesa podle frekvence VSV/VOV (rel.)</a> .....	174
<a href="#">Graf 08 – Slovesa podle frekvence VOV (abs.)</a> .....	176
<a href="#">Graf 09 – Slovesa podle frekvence VOV (rel.)</a> .....	176
<a href="#">Graf 10 – Slovesa podle frekvence VOV/VVO (abs.)</a> .....	177
<a href="#">Graf 11 – Slovesa podle frekvence VOV/VVO (rel.)</a> .....	178
<a href="#">Graf 12 – Slovesa podle frekvence VVO (abs.)</a> .....	180
<a href="#">Graf 13 – Slovesa podle frekvence VVO (rel.)</a> .....	181
<a href="#">Graf 14 – Slovesa vnímání</a> .....	183
<a href="#">Graf 15 – Slovesa myšlení</a> .....	183
<a href="#">Graf 16 – Slovesa pohybu</a> .....	184
<a href="#">Graf 17 – Rok narození respondentů</a> .....	191
<a href="#">Graf A – Přijatelnost VSV</a> .....	193
<a href="#">Graf B – Přijatelnost VVO</a> .....	194
<a href="#">Graf C – Přijatelnost VOV</a> .....	194
<a href="#">Graf D – Přijatelnost VOaV</a> .....	195
<a href="#">Graf E – Přijatelnost tranzitivní VVO s <i>a</i> v plné formě</a> .....	196
<a href="#">Graf F – Přijatelnost tranzitivní VVO s <i>por</i></a> .....	196
<a href="#">Graf G – Povaha kauzace u VSV</a> .....	197
<a href="#">Graf H – Povaha kauzace u VVO</a> .....	198
<a href="#">Graf I – Povaha kauzace u VOV</a> .....	198
<a href="#">Graf J – Použití síly u VSV</a> .....	199
<a href="#">Graf K – Použití síly u VVO</a> .....	200
<a href="#">Graf L – Manipulace kauzovaného v akuzativu</a> .....	201
<a href="#">Graf M – Manipulace kauzovaného v dativu</a> .....	202
<a href="#">Graf N – Opozice akuzativu a dativu</a> .....	202
<a href="#">Graf O – Neagentivní kauzovaný v neagentivní konstrukci</a> .....	203
<a href="#">Graf P – Neagentivní kauzovaný v agentivní konstrukci</a> .....	204
<a href="#">Graf Q – Aktivita kauzovaného u VSV</a> .....	205
<a href="#">Graf R – Aktivita kauzovaného u VOV</a> .....	206

## Seznam příloh

**Příloha 1 - Tabulka pronominalizace kauzovaného**

**Příloha 2 - Dotazník**

# Přílohy

## Příloha 1 – Tabulka pronominalizace kauzovaného

Typ Pád	VSV		VOV		VV	
	intrans.	tranz.	intrans.	tranz.	intrans.	tranz.
<b>Nominativ</b>	A Maria fez os miúdos correrem. A Maria fez <b>eles</b> correrem.	A Maria fez os miúdos lerem esse livro. A Maria fez <b>eles</b> lerem esse livro.				
<b>Akuzativ</b>			A Maria fez os miúdos correr. A Maria fê- <b>los</b> correr.	A Maria fez os miúdos ler esse livro. A Maria fê- <b>los</b> ler esse livro	A Maria fez correr os miúdos. A Maria fê- <b>los</b> correr.	
<b>Dativ</b>						A Maria fez ler esse livro aos miúdos. A Maria fez- <b>lhes</b> ler esse livro.

## Příloha 2 – Dotazník

### Situações complexas em frases

Questionário para FALANTES NATIVOS da língua portuguesa

Leia, por favor, as seguintes frases, tendo em contas algumas situações específicas e escolha a opção adequada para cada uma.

Não há boas ou más respostas: responda conforme a sua intuição.

Cada pessoa interpreta o mundo de maneira diferente e é esta riqueza cognitiva que nos interessa.

p.hrusovska@gmail.com [Přepnout účet](#)



Není sdíleno

O questionário é **anónimo**. O seu e-mail não aparecerá no formulário.  
Se quer saber mais sobre esta pesquisa, pode deixar o seu endereço aqui.

Vaše odpověď \_\_\_\_\_

Este inquérito é realizado por Mgr. et Mgr. Petra Laufková do Departamento das Línguas Românicas da Universidade Carolina em Praga no âmbito da sua tese de doutoramento.

Vaše odpověď \_\_\_\_\_

[Další](#)



Strana 1 z 7

[Vymazat formulář](#)

## Aceitabilidade de frases

Leia cada frase. O que pensa da sua forma?  
Se julgar uma frase incorreta ou inaceitável, pode propor uma melhor versão no comentário.

### O José fez os dois homens saírem. \*

Esta frase é...

- correta
- correta mas pouco aceitável
- incorreta
- incorreta mas aceitável
- Jiné: \_\_\_\_\_

### A Maria fez lavar a loiça aos seus filhos. \*

Esta frase é...

- correta
- correta mas pouco aceitável
- incorreta
- incorreta mas aceitável
- Jiné: \_\_\_\_\_

### O José fez os dois homens a sair. \*

Esta frase é...

- correta
- correta mas pouco aceitável
- incorreta
- incorreta mas aceitável
- Jiné: \_\_\_\_\_

### A Maria fez as pedras caírem. \*

Esta frase é...

- correta
- correta mas pouco aceitável
- incorreta
- incorreta mas aceitável
- Jiné: \_\_\_\_\_

Zpět

Další

Strana 2 z 7

Vymazat formulář



### Aceitabilidade de frases

Leia cada frase. O que pensa da sua forma?  
Se julgar uma frase incorreta ou inaceitável, pode propor uma melhor versão no comentário.

#### O José fez sair os dois homens. \*

Esta frase é...

- correta
- correta mas pouco aceitável
- incorreta
- incorreta mas aceitável
- Jiné: \_\_\_\_\_

#### A Maria fez lavar a loiça pelos seus filhos. \*

Esta frase é...

- correta
- correta mas pouco aceitável
- incorreta
- incorreta mas aceitável
- Jiné: \_\_\_\_\_

#### A Maria fez cair as pedras. \*

Esta frase é...

- correta
- correta mas pouco aceitável
- incorreta
- incorreta mas aceitável
- Jiné: \_\_\_\_\_

#### O José fez os dois homens sair. \*

Esta frase é...

- correta
- correta mas pouco aceitável
- incorreta
- incorreta mas aceitável
- Jiné: \_\_\_\_\_

Zpět

Další

Strana 3 z 7

Vymazat formulář

### Interpretação de situações

Leia a frase. Como imagina a situação?  
Escolhe entre A e B ou entre suas combinações.

#### O Marco fez os rapazes trabalharem. \*

- A) O Marco utilizou força (força física, pressão psicológica...).
- B) O Marco não utilizou força (explicou-lhes, pediu-lhe...).
- A e B são possíveis; a utilização de força é mais provável.
- A e B são possíveis; a não-utilização de força é mais provável.
- A e B são possíveis com probabilidade igual.
- Jiné: \_\_\_\_\_

#### O José fez os dois homens saírem. \*

- A) O José utilizou contacto físico.
- B) O José utilizou psicologia (pediu-lhes, convenceu-os...).
- A e B são possíveis; o contacto físico é mais provável.
- A e B são possíveis; a força psicológica é mais provável.
- A e B são possíveis com probabilidade igual.
- Jiné: \_\_\_\_\_

#### O treinador fez os jogadores regressarem ao clube. \*

- A) Os jogadores não queriam regressar ao clube e tiveram que se submeter à decisão do treinador.
- B) Os jogadores não queriam regressar ao clube mas finalmente cessaram a sua oposição ao treinador.
- C) Os jogadores queriam regressar ao clube e o treinador permitiu/facilitou o seu regresso.
- A, B, C são possíveis com probabilidade igual
- Jiné: \_\_\_\_\_

Zpět

Další

Strana 4 z 7

Vymazat formulář

## Interpretação de situações

Leia a frase. Como imagina a situação?

Escolhe entre A e B ou entre suas combinações.

### O José fez os dois homens sair. \*

- A) O José utilizou contacto físico.
- B) O José utilizou psicologia (pediu-lhes, convenceu-os...).
- A e B são possíveis; o contacto físico é mais provável.
- A e B são possíveis; a força psicológica é mais provável.
- A e B são possíveis com probabilidade igual.
- Jiné: \_\_\_\_\_

### A mãe fez os filhos comer a sopa. \*

- A) A mãe agiu contra a vontade dos filhos.
- B) A mãe não agiu contra a vontade dos filhos.
- A e B são possíveis; A é mais provável.
- A e B são possíveis; B é mais provável.
- A e B são possíveis com probabilidade igual.
- Jiné: \_\_\_\_\_

### O treinador fez os jogadores regressar ao clube. \*

- A) Os jogadores não queriam regressar ao clube e tiveram que se submeter à decisão do treinador.
- B) Os jogadores não queriam regressar ao clube mas finalmente cessaram a sua oposição ao treinador.
- C) Os jogadores queriam regressar ao clube e o treinador permitiu/facilitou o seu regresso.
- A, B, C são possíveis com probabilidade igual
- Jiné: \_\_\_\_\_

### Compare duas situações (nas quais os filhos comeram sopa). \*

Em que situação os filhos agiram mais contra a sua própria vontade?

- A) A mãe fez-lhes comer a sopa.
- B) A mãe fê-los comer a sopa.
- Não há diferença entre A e B.
- Jiné: \_\_\_\_\_

Zpět

Další

Strana 5 z 7

Vymazat formulář

### Interpretação de situações

Leia a frase. Como imagina a situação?  
Escolhe entre A e B ou entre suas combinações.

#### O José fez sair os dois homens. \*

- A) O José utilizou contacto físico.
- B) O José utilizou psicologia (pediu-lhes, convenceu-os...).
- A e B são possíveis; o contacto físico é mais provável.
- A e B são possíveis; a força psicológica é mais provável.
- A e B são possíveis com probabilidade igual.
- Jiné: \_\_\_\_\_

#### O Marco fez trabalhar os rapazes. \*

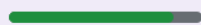
- A) O Marco utilizou força (força física, pressão psicológica...).
- B) O Marco não utilizou força (explicou-lhes, pediu-lhes...).
- A e B são possíveis; a utilização de força é mais provável.
- A e B são possíveis; a não-utilização de força é mais provável.
- A e B são possíveis com probabilidade igual.
- Jiné: \_\_\_\_\_

#### A mãe fez comer a sopa aos filhos. \*

- A) A mãe agiu contra a vontade dos filhos.
- B) A mãe não agiu contra a vontade dos filhos.
- A e B são possíveis; A é mais provável.
- A e B são possíveis; B é mais provável.
- A e B são possíveis com probabilidade igual.
- Jiné: \_\_\_\_\_

Zpět

Další



Strana 6 z 7

Vymazat formulář

## Dados pessoais

Precisamos conhecer a sua situação linguística.

### Influências sobre a língua materna

É bilíngue? Cresceu ou passou um período importante num contexto multilíngue (país estrangeiro, língua estrangeira em casa...)? Precise.  
(Se afirmativo, indique a língua.)

Vaše odpověď \_\_\_\_\_

### Região linguística (da língua portuguesa) \*

Onde cresceu ou qual o dialeto regional que falavam os seus pais? Indique a sua cidade (município, freguesia) para que possámos localizá-la no mapa.

Vaše odpověď \_\_\_\_\_

### Grau de escolaridade

	Aluno	Estudos concluídos
Ensino básico	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Ensino secundário	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>
Ensino superior (universitário, politécnico)	<input type="radio"/>	<input type="radio"/>

### Ano de nascimento \*

Vaše odpověď \_\_\_\_\_

### Quer deixar um comentário?

Vaše odpověď \_\_\_\_\_

Zpět

Odeslat

Strana 7 z 7

Vymazat formulář